

ISSN 2312-1815

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА

ВІСНИК ПРИКАРПАТСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ПОЛІТОЛОГІЯ

Випуск 17

Видається з 2006 р.

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

*Затверджено до друку вченою радою
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(протокол № 05 від 30 квітня 2024 р.)*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Марчук Василь Васильович – доктор історичних наук, професор політології, професор кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Відповідальний секретар:

Мадрига Тетяна Богданівна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Члени редакційної колегії:

Березовська-Чміль Олена Борисівна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Гайданка Євгеній Іванович – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології і державного управління, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Дерев'янка Сергій Миронович – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Кобець Юлія Василівна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Мартінковіч Марцел – доктор філософії, доцент, завідувач кафедри політології, Трнавський університет, Словаччина

Монолатій Іван Сергійович – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

*Адреса редакційної колегії:
76025, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Одеса: Гельветика. 2024. Вип. 17. 234 с. ISSN 2312-1815. – Резюме укр., англ. мовами

У збірнику вміщено наукові статті, присвячені актуальним проблемам теорії та історії політичної науки, політичним інститутам і процесам, геополітиці й міжнародним відносинам і дослідженням молодих науковців.

ЗМІСТ

Tomasz Wojciechowski PARADIPLMACY OF SELF GOVERNMENTS OF POLAND AND UKRAINE IN ASPECT OF RUSSIAN AGRESSION IN 2022.....	7
Ганна Агафонова, Анастасія Гнилицька ДО ПРОБЛЕМИ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ПІДТРИМКИ УКРАЇНИ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ.....	12
Олена Березовська-Чміль ВПЛИВ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ НА ПОЛІТИКУ БЕЗПЕКИ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ	20
Андрій Воронич, Владислав Фицик ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В УКРАЇНІ	28
Мирослава Герман ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ТА ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКИХ ІНІЦІАТИВ	33
Микола Гнатишин НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОЛІТИКИ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ	41
Василь Климончук, Оксана Липчук ПЕРЕМОВИНИ БРЮССЕЛЬ – ЛОНДОН У КОНТЕКСТІ ПАРТІЙНО-ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ ЩОДО БРЕКСИТУ (2013 – ЧЕРВЕНЬ 2016 РР.)	49
Юлія Кобець ОСОБЛИВОСТІ РОЗГОРТАННЯ ТА ТИПОЛОГІЗАЦІЯ СПОСОБІВ ВЕДЕННЯ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ	59
Тарас Кобець КОГНІТИВНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ.....	67
Оксана Липчук ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	74
Іванна Ломака ВІЙНА ЯК ЧИННИК НЕСТАБІЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СФЕРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ.....	82
Тетяна Мадрига, Андрій Бриндальський МАНІПУЛЯТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПІД ЧАС ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ ЯК ЗАГРОЗА ПОЛІТИЧНІЙ БЕЗПЕЦІ.....	90
Тетяна Мадрига НАЦІОНАЛЬНИЙ БРЕНД УКРАЇНИ ЯК ЗАСІБ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ	97
Василь Марчук ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ: ПОЛІТИЧНИЙ І БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІРИ.....	106
Наталія Марчук ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО МЕДІАПРОСТОРУ ЯК КОМПОНЕНТА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ	115

Світлана Матвієнків, Олег Лещинин ДО ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ПАРТІЙНОЇ ЕЛІТИ В УКРАЇНІ.....	121
Юрій Махно ПОЛІТИЧНА УЧАСТЬ: СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ТА ФУНКЦІЇ.....	132
Іван Мельничук ВСЕУКРАЇНСЬКА РАДА ЦЕРКОВ І РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЯК ОБ'ЄДНАВЧИЙ ЦЕНТР РЕЛІГІЙНОЇ ЄДНОСТІ ПІД ЧАС ВІЙНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ	138
Андрій Міщук, Мар'яна Міщук РЕЛІГІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ.....	145
Іван Монолатій МІЖ «РЕЛІКТОВИМ» І «ЕТНІЧНИМ» РЕГІОНОМ: ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ІДЕНТИЧНОСТІ В ЕТНОПОЛІТОЛОГІЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ	155
Ярослав Ободянський ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В СИСТЕМІ ДЕМОКРАТИЧНОГО ЦИВІЛЬНОГО КОНТРОЛЮ НАД ЗБРОЙНИМИ СИЛАМИ УКРАЇНИ.....	171
Тетяна Присяжнюк НОВІ МЕДІА В ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ	178
Михайло Савлюк ГІБРИДНА ВІЙНА В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ	187
Олександр Сич ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ КОМПАРАТИВНОГО АНАЛІЗУ НАЦІОНАЛІЗМІВ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПИ	198
Віталій Сливчук МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ: СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ, СПЕЦИФІКА ТА ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ	205
Олена Тюріна ОСНОВНІ НАПРЯМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВЗАЄМОВІДНОСИН МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ВЕЛИКОБРИТАНІЄЮ	212
Микола Шилін, Тетяна Коник МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ В МИНУЛОМУ ПОВНОВАЖЕНЬ СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ДЛЯ ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ В УМОВАХ ЇЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....	219
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	231

CONTENTS

Tomasz Wojciechowski PARADIPLOMACY OF SELF GOVERNMENTS OF POLAND AND UKRAINE IN ASPECT OF RUSSIAN AGGRESSION IN 2022.....	7
Hanna Ahafonova, Anastasiia Hnylytska TO THE PROBLEM OF UNCERTAINTY SUPPORTING UKRAINE IN THE RUSSIAN- UKRAINIAN WAR.....	12
Olena Berezovska-Chmil IMPACT OF RUSSIAN MILITARY AGGRESSION ON SECURITY POLICY IN EUROPEAN COUNTRIES.....	20
Andrii Voronych, Vladyslav Fytsyk PROSPECTS OF APPLICATION OF THE EUROPEAN EXPERIENCE OF CROSS-BORDER COOPERATION IN UKRAINE	28
Muroslava Herman EUROPEAN STANDARDS AND EXPERIENCE IN THE IMPLEMENTATION OF CIVIL INITIATIVES.....	33
Mykola Gnatyshyn LEGAL REGULATION SECURITY POLICIES IN UKRAINE.....	41
Vasyl Klymonchuk, Oksana Lypchuk BRUSSELS-LONDON NEGOTIATIONS IN THE CONTEXT OF THE PARTY-POLITICAL DISCOURSE ON BREXIT (2013 – JUNE 2016).....	49
Yuliia Kobets DEPLOYMENT PARTICULARITIES AND TYPOLOGIZATION OF METHODS IN CONDUCTING MODERN WARFARE.....	59
Taras Kobets COGNITIVE SECURITY IN THE CONTEXT OF HYBRID WARFARE	67
Oksana Lypchuk EUROPEAN EXPERIENCE OF THE FORMATION OF CIVIL SOCIETY: OPPORTUNITIES FOR USE UNDER MARTIAL LAW IN UKRAINE	74
Ivanna Lomaka WAR AS A FACTOR OF INSTABILITY IN MODERN UKRAINE AND IT'S IMPACT ON THE SPHERE OF NATIONAL SECURITY	82
Tetiana Madryha, Andrii Bryndalskyi MANIPULATIVE TECHNOLOGIES DURING THE ELECTION PROCESS AS A THREAT TO POLITICAL SECURITY	90
Tetiana Madryha NATIONAL BRAND OF UKRAINE AS A MEANS OF COMMUNICATION IN THE CONDITIONS OF FULL-SCALE WAR.....	97
Vasyl Marchuk EUROPEAN INTEGRATION OF UKRAINE: POLITICAL AND SECURITY DIMENSION	106
Nataliya Marchuk INSTITUTIONAL FEATURES OF THE FORMATION OF REGIONAL MEDIA SPACE AS A COMPONENT OF STATE POLICY	115
Svitlana Matviiienkiv, Oleh Leshchysyn TO THE PROBLEM OF FORMATION OF THE PARTY ELITE IN UKRAINE.....	121

Yurii Makhno POLITICAL PARTICIPATION: THE ESSENCE OF THE CONCEPT AND FUNCTION.....	132
Ivan Melnychuk THE ALL-UKRAINIAN COUNCIL OF CHURCHES AND RELIGIOUS ORGANISATIONS AS A UNIFYING CENTRE OF RELIGIOUS UNITY IN TIME OF WAR RUSSIA VS UKRAINE.	138
Andrii Mishchuk, Marianna Mishchuk RELIGIOUS SECURITY OF UKRAINE	145
Ivan Monolatii BETWEEN THE “RELICT” AND “ETHNIC” REGION: WEST-UKRAINIAN IDENTITIES IN THE ETHNO-POLITOLOGICAL RETROSPECTIVE	155
Yaroslav Obodianskyi CIVIL SOCIETY IN THE SYSTEM OF DEMOCRATIC CONTROL OVER THE ARMED FORCES OF UKRAINE	171
Tetyana Prisyazhnyuk NEW MEDIA IN THE INFORMATION AND COMMUNICATION SPACE OF UKRAINE.....	178
Mykhailo Savliuk HYBRID WARFARE IN UKRAINE: CONTEMPORARY APPROACHES	187
Oleksandr Sych GENERAL PRINCIPLES OF COMPARATIVE ANALYSIS OF NATIONALISMS IN UKRAINE AND EUROPE.....	198
Vitaliy Slyvchuk LOCAL SELF-GOVERNMENT: ESSENCE OF THE CONCEPT, SPECIFICITY, AND CHARACTERISTIC FEATURES.....	205
Olena Tiurina BASIC DIRECTIONS AND PROSPECTS OF MUTUAL RELATIONS ARE BETWEEN UKRAINE AND GREAT BRITAIN.....	212
Mykola Shylin, Tetiana Konyk POSSIBILITIES OF USING THE LEGISLATIVE DEFINITION OF THE POWERS OF THE SUBJECTS OF ENSURING THE NATIONAL SECURITY OF UKRAINE IN THE PAST TO IMPROVE THEM IN THE CONTEXT OF ITS EUROPEAN AND EURO-ATLANTIC INTEGRATION.....	219
INFORMATION ABOUT AUTHORS	231

UDC 003.305

DOI 10.32782/2312-1815/2024-17-1

Tomasz Wojciechowski

ORCID: 0000-0002-0675-4474

PARADIPLOMACY OF SELF GOVERNMENTS OF POLAND AND UKRAINE IN ASPECT OF RUSSIAN AGGRESSION IN 2022

The unjustified aggression against Ukraine committed by Russia on February 24, 2022 opened a new chapter in the field of foreign cooperation between Polish and Ukrainian cities, which had often previously established relationships within the framework of twinning, i.e. partner cities. The war in Ukraine did not go unnoticed by local governments in Poland. Paradiplomacy, which is an element of their functioning, allowed for specific actions, including organizing aid for Ukrainian citizens, transporting gifts, and even terminating contracts with partner cities in Belarus as a sign of protest and solidarity with the Ukrainian nation. In this article, which is of an illustrative nature, the author would like to demonstrate what forms of assistance and cooperation were implemented by selected local governments in Poland, and also present the cooperation of the partner cities of Koszalin and Iwano Frankiwnsk in the form of a case study. Moreover, prospects for the development of institutional cooperation in the field of paradiplomacy of Polish and Ukrainian cities will be presented. The content also takes into account the perspective of the duration of the war in its further period. The selected research methods used are: quantitative and qualitative, historical methods, analysis of materials available on the Internet and selection of publications.

Key words: Ukraine, paradiplomacy, twinning, cooperation, Poland, self government.

Introduction. Foreign cooperation of individual regions or even cities, known as paradiplomacy, allows local authorities to take action to consolidate partnerships between neighbours located mostly on the other side of the border, to undertake joint initiatives and to create development strategies at the level of the Euroregion. This is made possible by legal instruments and the catalogue of own tasks that each local authority has, which also includes the possibility of representation abroad and the creation of cooperation with other foreign entities¹.

Circumstances which influence the formation of partnerships and agreements with other cities are their similar size, geographical location, as well as cultural factors or local history. This is in the case in Poland and Ukraine. Also on the western side of the Polish border, for example in the West Pomeranian Voivodeship, where in the post-war period settlers also arrived from the so-called “Kresy” (borderlands), the former territories lost by Poland during World War II, hence there is no shortage of partner cities in the Ukraine. Various associations and institutions are involved in maintaining good relations and initiating events to bring the Ukrainian and Polish sides closer together, and they act as actors in the urban paradigm [6]. In the context of Ukraine, the Union of Ukrainians in Poland with its field branches is very active. The activities of this organisation after the Russian aggression in 2022 has been raised rapidly.

Local government paradiplomacy is a phenomenon that has recently attracted increasing interest from researchers analysing the scope and forms of local government activity. Paradiplomacy is referred to as IRSSG- International Relations of Sub-State Governments or parallel diplomacy. It is the object of public discourse and the subject of analyses concerning its role and positioning in the foreign policy of states. In the world, the conduct of autonomous foreign contacts between regions or cities was noted as early as 1961 (Rohan Butler). The paradiplomacy of local governments is also referred to

¹ Act of 5 June 1998 on the self-government of the voivodeship (Journal of Laws of 1998 No. 91 item 576), Act of 8 March 1990 on municipal self-government ((Journal of Laws of 2023, item 40 and 572), Act of 5 June 1998 on district self-government (Journal of Laws of 1998 No. 91 item 578).

in the literature as ‘local government diplomacy’, ‘microdiplomacy’ or ‘protodiplomacy’. According to political scientist Noe Cornago’s definition, paradiplomacy is ‘the involvement of sub-regional governments in international relations, through the establishment of formal and informal contacts, permanent or ad hoc, with foreign, state or public actors, in order to promote socio-economic, cultural or political interests’. Alexander Kuznetsov in his book ‘The Theory and Practice of Paradiplomacy. Local Governments in Foreign Relations’ gives as a definition of paradiplomacy, as a form of political communication, for political, cultural, economic or other gain. Local governments, involved in these activities, are complicit with foreign, governmental and non-governmental actors [3].

Materials and methods. The research methods used in this article are the historical method, the quantitative method and qualitative, empirical research. An in-depth interview method was also used. It was based on the analysis of internet sources, local acts, laws and publications concerning the topic under study. Because of large scale of paradiplomacy made by Polish local governments, author decided to chose a few examples and explain the context, as well the case study was chosen.

Cooperation of cities before the outbreak of war in Ukraine and during the period of later.

In a study conducted in 2012 by the Institute of Local Self-Government, Ukraine as a country was one of the leaders when it came to the directions of paradiplomacy of Polish local governments (only Germany was ahead, with France in third place). In 2020/2021, another study was conducted, which confirmed the high interest in partnership with Ukraine [5].

The international situation, which changed after the Russian Federation’s onslaught, also intensified the phenomenon of paradiplomacy in Polish-Ukrainian relations. According to data from the Union of Ukrainian Cities in March 2022, more than 100 Ukrainian cities had nearly 700 foreign partners, mainly in the form of Polish cities, over time reaching more than 550 concluded cooperation agreements. Examples include the agreements concluded between Chernihiv and Rzeszów (Rzeszów was recognised by the Ukrainian president, Volodymyr Zelensky, who awarded it the title of ‘rescue city’), Kharkiv and Lublin, Równe and Tarnopol with Jelenia Góra, Zhytomierz and Gdynia.

Partnerships were sought on the Polish side by cities in Ukraine such as Dubowa, Solonianska, Dederkały Wielkie, Nowa Ushitsa, Rożyszcze, Zarzecze, Zaleszczyki and Irshavska. City cooperation on the Polish and Ukrainian sides is not about dialogue, cooperation and tangible assistance, but also about representing the local government, traditions and history of the area, getting to know the partner, strengthening ties and possible joint projects for the future. Olga Bogorodecka from the East European National University in Lutsk listed the characteristics of twinning on the Polish and Ukrainian sides. According to her, twinning cities are characterised by friendship, cooperation, mutual understanding and respect for culture, tradition and history. She also noted that common relations go far beyond bilateral contacts, as Poland and Ukraine share a common past and cultural identity [1].

When the attack on Ukraine occurred, Polish local authorities did not leave their partners without care and assistance. One of the examples is the West Pomeranian Voivodeship². There, as also in the other parts of Poland, a special support package for Ukrainian citizens was prepared through social welfare institutions. 15 million PLN was earmarked for this purpose. These funds were used to finance legal aid, psychological assistance and the hiring of interpreters. These activities were also complemented by a project implemented in partnership with associations such as the Union of Ukrainians in Poland, Szczecin branch. From Szczecin, the capital of the voivodeship, the “Green Roads” foundation sent more than 350 tonnes of products in just two weeks to the partner city of Dnipropetrovsk, with which Szczecin has maintained contact since 2010. The city of Walcz supported Chocim and Korzec (partnership agreements from 2019) with donations and financial assistance, and a medical delegation travelled to Chocim to train specialists on site. In the area of Western Pomerania,

² A region of Poland located in the north-west of the country, bordering Germany and Scandinavia. The administrative division of West Pomeranian Voivodeship includes 113 communities, including 11 urban communities, 55 urban-rural communities. See www.eregon.wzp.pl [accessed 27.02.2024].

1.5 million refugees from Ukraine were received during the first period of the war. Humanitarian aid was organised and transports were sent out, coordinated by the provincial state administration; the collected gifts went to the Strategic Reserve Agency in the Lublin Voivodeship. Numerous cities, as a sign of protest, broke their existing cooperation agreements with the Russian side or Belarus, which supported the aggression on Ukraine³. The forms of support for Ukraine by local governments manifested themselves most often in the form of: – organising places to stay, reception and accommodation facilities, sending donations, humanitarian aid – psychological assistance and subsequent help with adaptation (work, school, environment) – information activities and information points in offices – the involvement of external participants in the form of the Honorary Consul of Ukraine, associations.

However, another year of war in Ukraine is underway and the model of assistance has changed from ad hoc to more institutional, including infrastructure and professional activation for people affected by the armed actions. The West pomerania voivodeship has planned almost PLN 15 million for this purpose, and support will include the organisation of integration sites for people fleeing war in Ukraine providing activities involving refugees and the host community, assistance in finding employment and childcare. Legislation has also changed. The President of Poland, Andrzej Duda, signed an amendment to the Law on Assistance to Citizens of Ukraine. The act has already been published in the Journal of Laws and entered into force on 22 February 2024. It provides for the extension of entitlements for war refugees from Ukraine in Poland until 30 June 2024⁴.

Since February 2022, a number of local government partnership initiatives have emerged, such as the “Polish Cities of Ukraine” initiative signed on behalf of the Union of Polish Metropolises, the EU Committee of the Regions and the Union of Polish Cities and the Union of Ukrainian Cities in Kiev on 8 November 2022⁵. Four task forces were set up to address assistance in specific areas: municipal economy, housing issues, social assistance and humanitarian action, and assistance in integrating Ukraine into the European community. It is precisely the municipal economy that seems to currently be the most important in terms of helping Ukrainian metropolises struggling to clean up after the devastation caused by shelling and bombing. In July 2023, a convoy organised by Polish cities under the slogan ‘Cars for Ukraine’s municipal services’ set off from Gdansk for Ukraine. Polish local authorities have so far donated to Ukrainian local authorities, among others, six pneumatic tents with equipment, dozens of power generators, construction materials and tools, hygiene products, food-stuffs, 13 buses, dehumidifiers, fans and chainsaws with a total value of several million PLN.

Koszalin and Ivano-Frankivsk as an example of urban paradiplomacy. Among the local governments, it is worth noting the cooperation between the cities of Ivano-Frankivsk and the Polish city of Koszalin⁶.

Ivano-Frankivsk used to belong to Poland and was called Stanislaviv, and a group of former residents settled in or near Koszalin after the Second World War. Koszalin’s foreign contacts with the town of Stanislawow were sealed with an agreement in 2010. The scope of cooperation included culture, education and economy, and the document was subsequently extended for a further 10 years. Koszalin’s education system has benefited from this cooperation in the form of pupil exchanges,

³ In Swinoujscie, at the beginning of March 2022, the Russian partner city Svetlyy was changed to the Ukrainian city Truskavets. In front of the Swinoujscie magistrate’s office, the name of the former Russian partner city was officially removed and replaced with the new Ukrainian one.

⁴ Infor.pl, *Entitlements for Ukrainians in Poland extended until mid-2024*, https://www.infor.pl/prawo/nawosci-prawne/6485998,uprawnienia-dla-ukraincow-w-polsce-wydłużone-do-polowy-2024-roku-planowane-jest-kolejne-przedłużenie-co-ukraincy-przebywający-w-polsce-powinni-wiedzieć.html#google_vignette [accessed 27.02.2024].

⁵ Union of Polish Cities, *Trust and cooperation between Polish and Ukrainian cities*, <https://www.miasta.pl/aktualnosci/zaufanie-i-wspolpraca-miast-polskich-i-ukrainskich> [accessed 27.02.2024].

⁶ Koszalin is the second largest city in Western Pomerania with a population of over 100,000. Ivano-Frankivsk lies south west of Ukraine at a distance of 150-300 km from the borders of Poland, Romania, Hungary, Slovakia. It is a city of regional significance, administrative, economic and cultural centre of the Precarpathian region. Official site of City Ivano-Frankivsk, <https://www.mvk.if.ua/en/aboutcity> [accessed: 27.02.2024].

and a delegation from the Koszalin municipal authorities has also visited a memorial to those murdered near the city, which was also in keeping with the common policy of remembrance. When war broke out in Ukraine, Koszalin sent donations to Ivano-Frankivsk on no fewer than 11 occasions. Power generators, batteries, chargers, foodstuffs and medicines were donated. A group of 14 people, including four women and ten children, were also received in Koszalin. The last charity transport took place to Ivano-Frankivsk at the end of 2023, and aid is now organised in the form of education for children, care and adaptation to life in Poland. Koszalin still intends to continue its cooperation with Ivano-Frankivsk and looks forward to its development.

Results. The issue of the paradiplomacy of Polish and Ukrainian cities will undergo further development and further in-depth research in this direction seems to be necessary due to the growing tendency to create new partnerships and to attract more twin cities in both countries. Taking into account the period before the aggression of the Russian Federation against Ukraine and the administrative reform of that country from 2015–2020, which introduced the decentralisation of Ukraine, It should be recognised that there has been an increased interest in cities in Ukraine on the Polish side since February 2022. Thus, Poland, has become one of the main foreign partners in Ukraine's paradiplomacy, among countries such as France, Germany or Italy. The further development of international relations between the cities and regions of Poland and Ukraine will, of course, depend on the political and war situation in Ukraine, but successive aid plans and the development of institutional cooperation indicate that cooperation between the cities will have a sustainable and viable dimension. There is also visible some kind of change, contained the support of materials. Nowadays, cities on Ukraine need the most all types of construction equipment. However, not all twin cities in Poland are able to supported them by this.

Bibliography:

1. Bogorodecka O., *Characteristics of the development of twin cities of Poland and Ukraine*, History and Politics No. 13(20)/2015/ *Bogorodecka O., Cechy charakterystyczne rozwoju współpracy miast bliźniaczych Polski i Ukrainy, Historia i Polityka nr 13(20)/2015.*
2. Kuczkowski P., *Assistance from Polish cities with county rights provided to Ukrainian partners of international cooperation during the period of Russian aggression. The example of the Kuyavian-Pomeranian Voivodeship*, Copernicus. Political and Legal Studies, vol.2 issue 1 (March 2023). / *Kuczkowski P., Pomoc polskich miast na prawach powiatu udzielana ukraińskim partnerom współpracy międzynarodowej w okresie rosyjskiej agresji. Przykład województwa kujawsko-pomorskiego*, Copernicus. Political and Legal Studies, vol.2 issue 1 (March 2023).
3. Kuznetsov A. *Theory and practice of paradiplomacy subnational governments in international affairs*, London, 2015/ *Kuznetsov A., Teoria i praktyka paradyplomacji rządów subnarodowych w stosunkach międzynarodowych*, Londyn, 2015.
4. Ksenicz I., *Polish and Ukrainian self government diplomacy in a view of war*, Stefan Batory Foundation, Warsaw 2023/ *Ksenicz I., Polsko-ukraińska dyplomacja samorządowa w obliczu wojny*, Fundacja im. Stefana Batorego, Warszawa 2023.
5. Modzelewski T.W. *Non-European directions of paradiplomacy of Polish voivodeships*, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Lublin-Polonia, vo. XXX, 2/2023/ *Modzelewski T.W., Kierunki pozaeuropejskie paradyplomacji polskich województw, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Lublin-Polonia, vol. XXX, 2/2023.*
6. Wojciechowski T. *Is there a social dimension to international cooperation of local governments?*, (red. Wieczorek I., Ostrowska A., Chrzanowski M.), Selected aspects of international cooperation of local government units, National Institute of Self Government, Łódź 2023. / *Wojciechowski T., Czy istnieje społeczny wymiar międzynarodowej współpracy samorządów? Wybrane aspekty współpracy międzynarodowej jednostek samorządu terytorialnego* (red. Wieczorek I., Ostrowska A., Chrzanowski M), Narodowy Instytut Samorządu Terytorialnego, Łódź 2023.

Reports:

7. *Report on assistance provided to Ukraine by the Lublin Voivodeship*, Lublin 2022. / *Raport o pomocy udzielonej Ukrainie przez Wójewództwo Lubelskie*, Lublin 2022.

8. *Self government around table. Self government, non-profit orgaizations, Ukraine, business, science*, Wrocław 2022/ *Samorządowy okrągły stół. Samorząd, organizacje pozarządowe, Ukraina, biznes, nauka*, Wrocław 2022.

Online sources:

9. Infor.pl, *Entitlements for Ukrainians in Poland extended until mid-2024*, https://www.infor.pl/prawo/nawosci-prawne/6485998,uprawnienia-dla-ukraincow-w-polsce-wydluzone-do-polowy-2024-roku-planowane-jest-kolejne-przedluzenie-co-ukraincy-przebywajacy-w-polsce-powinni-wiedziec.html#google_vignette [accessed 27.02.2024].

10. Official site of City Ivano- Frankivsk, <https://www.mvk.if.ua/en/aboutcity>

11. Official website of West Pomeranian Voivodship, www.eregon.wzp.pl

12. Natalia Matiaszczyk, *Paradiplomacy under war conditions – support for Ukraine at the level of cities and regions*, Institute for New Europe, <https://ine.org.pl/paradyplomacja-w-warunkach-wojennych-wsparcie-dla-ukrainy-na-poziomie-miast-i-regionow/> [dostęp: 27.02.2024]

13. Union of Polish Cities, *Trust and cooperation between Polish and Ukrainian cities*, <https://www.miasta.pl/aktualnosci/zaufanie-i-wspolpraca-miast-polskich-i-ukrainskich> [accessed 27.02.2024].

Acts:

14. Act of 5 June 1998 on the self-government of the voivodship (Journal of Laws of 1998 No. 91 item 576)

15. Act of 8 March 1990 on municipal self-government ((Journal of Laws of 2023, item 40 and 572), Act of 5 3. June 1998 on district self-government (Journal of Laws of 1998 No. 91 item 578).

16. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (Dz. U. 1998 nr 91 poz. 576).

17. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym ((Dz. U. z 2023 r. poz. 40 i 572).

18. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. 1998 nr 91 poz. 578).

Tomasz Wojciechowski. Парадипломатія органів самоврядування Польщі та України в аспекті російської агресії у 2022 році

Невиправдана агресія проти України, учинена Росією 24 лютого 2022 р., відкрила новий розділ у сфері зовнішньої співпраці між польськими та українськими містами, які раніше часто встановлювали стосунки в рамках побратимів, тобто міст-партнерів. Війна в Україні не обійшла стороною органи місцевого самоврядування у Польщі. Парадипломатія, яка є елементом їх функціонування, давала змогу здійснювати конкретні дії, зокрема організацію допомоги громадянам України, перевезення подарунків і навіть розривання контрактів із містами-партнерами Білорусі на знак протесту та солідарності з українським народом. У цій статті, яка має ілюстративний характер, автор хотів би продемонструвати, які форми допомоги та співпраці реалізували вибрані органи місцевого самоврядування у Польщі, а також представити співпрацю міст-партнерів Кошаліна та Івана Франківська у формі тематичного дослідження. Окрім того, представлено перспективи розвитку інституційної співпраці у сфері парадипломатії польських та українських міст. Зміст також ураховує перспективу тривалості війни в її подальший період. Вибрані методи дослідження: кількісно-якісні, історичні, аналіз матеріалів, доступних у мережі Інтернет, та вибірка публікацій.

Ключові слова: Україна, парадипломатія, побратимство, співпраця, Польща, самоврядування.

УДК 327

DOI 10.32782/2312-1815/2024-17-2

Ганна Агафонова

ORCID: 0009-0009-2712-4453

Анастасія Гнилицька

ORCID: 0009-0000-7171-069X

ДО ПРОБЛЕМИ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ПІДТРИМКИ УКРАЇНИ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

На підставі аналізу нормативних документів, статистичної інформації, інтерв'ю уповноважених осіб, інформації з сайтів органів державної влади, повідомлень засобів масової інформації зроблено спробу висвітлення причин амбівалентного ставлення країн світу до повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Обґрунтовується думка, що неоднозначності підтримки сприяє інформаційна експансія Російської Федерації, яка підкріплюється дешевими російським газом та нафтою, допомогою місцевим елітам авторитарних держав (постачання зброї та російських найманців), які натомість демонструють свою лояльність при голосуванні в ООН тощо. Інформаційна експансія Росії – це процес поширення російської пропаганди, використання медіа та інших засобів масової комунікації для формування певного образу світу та впливу на громадську думку в масштабах країни та за її межами. Ця стратегія стала особливо актуальною під час конфлікту в Україні, коли Росія використовувала медіа для пропагандистської кампанії, спрямованої на вплив на українське населення та світову спільноту.

Проаналізовано обсяги допомоги, що надійшли від західних партнерів, та санкційні механізми. Визначені основні кроки української дипломатії, які дозволяють просувати українські наративи у світовий політичний дискурс. Зокрема, підписання безпекових угод, організація Глобального саміту миру тощо. Також визначено, що країни, які підтримують РФ, можна розділити на три групи: перша група – країни, які самі порушують міжнародне право, розв'язуючи війни, розробляючи ядерну зброю, та ігнорують санкції ООН (Північна Корея, Іран, Білорусь, Малі); друга група країн – так зване «товариство радянської пам'яті». Не пропонуючи серйозної дипломатичної чи військової допомоги, вони схиляються на бік Росії, повторюючи російські наративи про те, що у війні винна експансія НАТО чи сама Україна (Алжир, Ангола); третя група розглядає західні санкції як шанс покращити стан економіки своєї країни шляхом збільшення власної торгівлі з Росією на сприятливих для себе умовах (КНР, Індія, Туреччина).

Таким чином, підтримка України у російсько-українській війні дійсно є складною та різноманітною і вона залежить від рішень кожної окремої країни, її власних інтересів та геополітичної стратегії.

Ключові слова: амбівалентність, інформаційна експансія, інформаційна війна, пропаганда, «турборежим», санкції, ескалація конфліктів, авторитарний режим.

Вступ. Для того, щоб виправдати свої дії та заручитися підтримкою більшості країн, Російська Федерація завжди застосовувала інформаційно-психологічні операції, що передбачають проведення дипломатичних, політичних, економічних, військових та інформаційно-психологічних заходів, спрямованих на групи людей з метою впровадження в їхнє середовище соціальних та ідеологічних установок для формування помилкових стереотипів поведінки, трансформації в потрібному напрямку їхніх настроїв, почуттів, волі.

Відносини з Україною не є виключенням. Інформаційні війни Росії – це стратегія, яку використовує російський уряд для маніпулювання інформацією з метою впливу на громадську думку в Україні та інших країнах. Ця стратегія включає в себе розповсюдження дезінформації,

фейкових новин, маніпулювання соціальними мережами та інші методи впливу на громадську думку. Ці дії спрямовані на створення сприятливого образу країни в очах світової громадськості, а також на дестабілізацію політичної ситуації в інших країнах. Російська пропаганда спрямована на різні аудиторії, включаючи власне населення РФ, населення України, населення третіх держав та міжнародне співтовариство в цілому. Це складний і важливий аспект сучасної геополітики, який потребує уваги та вивчення.

Визначена тема наукового пошуку фактично знаходиться на перетині багатьох проблем – від формування нового геополітичного порядку до способів ведення інформаційних воєн та використання маніпулятивних технологій на національному та міжнародному рівнях. Актуальність теми роботи визначається не тільки постійною підвищеною увагою науковців, аналітиків до виникнення й розвитку сучасних міжнародних конфліктів в умовах геополітичної конфронтації та глобалізації інформаційних процесів, а й необхідністю збагачення теорії, яка посилює можливості державної протидії засобам інформаційно-психологічної війни. Незважаючи на значну кількість досліджень з цієї теми, проблема регулювання та протидії інформаційним війнам не втрачає своєї актуальності через те, що більшість сучасних конфліктів не розв'язані, а, навпаки, тільки поглиблюються, набуваючи гібридності. Постійне удосконалення інформаційних технологій, які сприяють видозмінам форматів війни, на жаль, визначають недостатню аргументованість в питанні протидії.

Аналіз літератури свідчить про значний інтерес науковців до даної проблематики. В українському науковому дискурсі дана проблематика знаходить своє відображення у роботах Башинського В., Волощук О., Горбаня Ю., Додонової Р., Калініченко Б., Козьми В., Книшової І., Окіпнюка В., Потоцької Ю., Почепцова Г., Ржевської Н.Ф., Череватюка В., Фещенко І. тощо.

Мета наукового пошуку, яка полягає в обґрунтуванні амбівалентності підтримки України з боку держав світу та міжнародних організацій у російсько-українському протистоянні, спричинила формування **дослідницьких завдань**, а саме: дослідити методи впливу Російської Федерації на держави світу, визначити особливості української дипломатії після 2022 року, проаналізувати поділ країн, послуговуючись критерієм підтримки України або Росії у наявному конфлікті.

Результати дослідження. Загалом, вся багаторічна президентська каденція В. Путіна мала на меті зміцнення домінування Росії на євразійському просторі та відновлення її впливу на світову політику. Новий володар Кремля, щиро вважаючи розпад СРСР найбільшою помилкою історії, розпочав розбудову держави шляхом встановлення повного контролю над засобами масової інформації, знищенням демократичної опозиції всередині країни, відновленням посилення спроможності збройних сил, проведенням економічних та торговельних війн, енергетичного шантажу. Відродження впливу Російської Федерації у світі відбувалось, у тому числі шляхом використання значного військового потенціалу, за рахунок «миротворчих місій».

Загалом можна помітити два підходи в реалізації російської «миротворчості». Перший полягає в ініціації військових конфліктів поблизу власних кордонів та введенні своїх військ під приводом захисту «братніх народів» – Південноосетинська війна, Збройний конфлікт у Придністров'ї, війна в Абхазії, громадянська війна в Таджикистані, перша та друга чеченські війни, анексія Криму, війна на Донбасі – неповний список подій лише з 1991 року.

Другий підхід російської «миротворчості» включає втручання у внутрішні конфлікти інших країн, зазвичай на боці уряду, що значно зміцнює позиції цього уряду. Це дає можливість Росії розмістити свої війська на території інших держав, сприяти затвердженню на політичному Олімпі «кишенькового» диктатора та в подальшому контролювати та маніпулювати перемовинами. Особливо вражаючі результати подібні операції мають в державах Африки (Камерун, Мадагаскар, Буркіна-Фасо, Демократична Республіка Конго, Екваторіальна Гвінея, ПАР, Зімбабве, Кенія тощо). Так, військове угруповання «Вагнер» спеціалізується на

проведенні військових закоротів, фальсифікації результатів виборів, взятті під свій контроль діяльності місцевих ЗМІ, соціальних мереж, масових кампаній дезінформації. Також, стаючи радниками політичних керівників, представники «Вагнера» отримують доступ до видобутку нафти, золота, алмазів тощо. Загибель ватажка «Вагнера» Є. Пригожина дещо послабила позиції цієї приватної військової компанії, проте на континенті одразу розпочали діяльність дві інші компанії – ПВК «Редут» та ПВК «Конвой».

Доречно зазначити, що офіційно Кремль підтримує один бік конфлікту, але для посилення свого статусу миротворця «допомагає» й іншому. Росія, зберігаючи свій вплив та військову присутність на територіях конфліктуючих країн, завжди прагне уникнути статусу сторони конфлікту і намагається стати посередником.

Зауважимо, що присутність Росії завжди призводить до ескалації регіональних конфліктів, бо їхнє створення та підтримка на територіях сусідніх держав є найкориснішим для авторитарного режиму, що перевершує всі супутні економічні, політичні та репутаційні втрати для закріплення сфери впливу Москви у світовому товаристві. Яскравим прикладом є участь РФ у військовій операції у Сирії, яка триває з 2011 р.

На нашу думку, критичним, з огляду на несанкціоноване широкомасштабне вторгнення Росії в Україну, була відсутність реакції та міжнародної ізоляції на російсько-грузинську війну 08.08.2008 р. На міжнародному рівні РФ навіть не було визнано агресором, мова про можливість міжнародної ізоляції та прийняття дієвих санкцій не йшла, натомість політичні відносини з США вийшли на новий рівень. Це призвело до того, що Кремль відчув слабкість демократичного світу і активізував втілення своїх амбітних планів шляхом завоювання нових територій, створення заморожених конфліктів та загальної дестабілізації у світі.

За оцінками ООН, конфлікт на Сході України є одним із самих смертоносних в Європі з часів Другої світової війни [1, с. 13]. Без сумніву, російсько-українська війна є першою війною, що розгортається на екранах смартфонів у режимі реального часу та неможлива без застосування спеціальних методів і прийомів інформаційно-психологічного впливу, багатоманітність яких зводиться до маніпулювання та пропаганди населенням країн усього світу. Війна між Росією та Україною стала серйозним випробуванням для сучасного міжнародного порядку, особливо щодо принципів суверенітету, територіальної цілісності та заборони використання сили. Цей конфлікт демонструє складність і непередбачуваність міжнародних відносин у сучасному світі.

Усвідомлюючи, що в сучасній війні програє той, хто обере виключно оборонну тактику, дипломатична команда Президента України з лютого 2022 року застосовує новий стиль дипломатії, який можна охарактеризувати як «турборежим» – інтенсивний, ризикований, але водночас обдуманий. Цей підхід викликає значні зміни в правилах гри на міжнародній арені і для багатьох традиційних європейських дипломатів є неприйнятним. Інколи він виявляється дуже агресивним, майже нечемним, дуже публічним та орієнтованим на цифрову аудиторію.

У своїй зовнішній політиці Україна керується правилом: «Будь-що, аби спрацювало». Незважаючи на скептичне ставлення до Президента України окремих впливових європейських політиків, його наполеглива діяльність та встановлений ним для Європи «турборежим» дали свої результати. За весь час глобального протистояння між цивілізованим демократичним та авторитарним світом, де Україна створює надійний захист для всієї Європи, близько 40 країн світу надали Україні військову, гуманітарну та фінансову підтримку на суму майже 185 млрд доларів. Європейський Союз у 2022 році став провідним у наданні допомоги Україні, із загальною сумою допомоги, що наблизилася до 60 мільярдів доларів. Країни Балтії та Польща залишаються лідерами з погляду частки допомоги Україні: Естонія витратила на допомогу Україні 0,54 млрд доларів, Латвія – 0,51 млрд доларів, Литва – 0,76 млрд доларів, Польща – 6,21 млрд доларів. Допомогу на 11,67 млрд доларів надала

Україні Велика Британія. Від початку повномасштабної війни найбільшу допомогу Україні надали США – 76,84 млрд доларів. За обсягом допомоги Німеччина знаходиться на другому місці – 19,58 млрд доларів [12].

Наступним кроком української дипломатії стала робота над розробкою і підписанням безпекових угод, попередня підготовка яких розпочалася ще з травня 2022 року. У липні 2023 року було підписано рамковий документ – Спільну декларацію про підтримку України, яку підписали лідери країн Великої сімки (США, Японія, Німеччина, Велика Британія, Франція, Італія, Канада) і президенти Європейської ради та Європейської комісії на саміті НАТО у Вільнюсі 12 липня 2023 року. Станом на 31 травня 2024 року до декларації приєдналися 24 країни, 10 з яких уже підписали безпекові угоди [9].

Також з подання Президента України Україна спільно зі Швейцарією ініціювала проведення Глобального саміту миру, який повинен відбутися 15–16 червня 2024 р. у Швейцарії. Цей захід «має на меті створити форум для діалогу на високому рівні щодо шляхів досягнення всеосяжного, справедливого та міцного миру для України відповідно до міжнародного права та Статуту ООН» [5]. В. Зеленський протягом двох років зміг залучити до майбутньої зустрічі вже 107 країн та організацій [10]. Підготовка до Саміту не є легкою, адже країни, які відносяться до «проросійського» табору намагаються довести марність його проведення. Представники КНР, Угорщини тощо вже заявили про відмову від участі у ньому. Тим не менш, створення такого потужного інформаційного приводу сприятиме тому, що українське питання залишатиметься на світовому «порядку денному» та потрапить у світовий дискурс.

Важливим напрямком боротьби є також накладання санкцій на країну-агресора. На сьогодні Російська Федерація є найбільш підсанкційною країною світу і наразі саме санкції повинні бути дієвим інструментом впливу на країну-агресора з боку цивілізованої світової спільноти. Станом на лютий 2024 року Радою ЄС ухвалено 13 пакетів економічних та індивідуальних санкцій у зв'язку з військовою агресією Росії проти України [6]. Проте, попри санкції, запроваджені США та її союзниками, російська економіка і торгівля тримаються напрочуд добре. Прискіпливий аналіз матеріалу свідчить, що завдяки інформаційним, енергетичним та економічним важелям впливу Москві вдається тримати «коло друзів», яке можна розділити на три групи [2]:

Перша група – країни, які самі порушують міжнародне право, розв'язуючи війни, розробляючи ядерну зброю, та ігнорують санкції ООН. Це – Північна Корея та Іран, Білорусь та Малі. Також до цієї групи відноситься Сирія та Еритрея, які безпосередньо залежать від російських військ чи найманців та покладаються на дипломатичну підтримку Росії в Раді Безпеки ООН.

Друга група країн становить «товариство радянської пам'яті». Не пропонуючи серйозної дипломатичної чи військової допомоги, вони схилиються на бік Росії, повторюючи російські наративи про те, що у війні винна експансія НАТО чи сама Україна. Алжир, Ангола, Південна Африка сповідують симпатії до Росії частково через історичні зв'язки з Радянським Союзом; або, що ще більш іронічно, тому що вони пам'ятають СРСР як союзника пригноблених народів у боротьбі з імперіалістами. Російська дипломатія в Африці зосереджена на допомозі у сфері безпеки та продажу зброї. Вона набуває впливу в Малі й Центральноафриканській Республіці – країнах, що відрізані від західних поставок через перевороти і порушення прав людини.

Третя група розглядає західні санкції як шанс покращити стан економіки своєї країни шляхом збільшення власної торгівлі з Росією на сприятливих для себе умовах. Російсько-українська війна серйозно вплинула на енергетичний сектор Індії-Тихоокеанського регіону (далі – ІТР) через те, що Росія значно зменшила постачання енергоресурсів до Європи, частково через свою політику енергетичного шантажу, а згодом унаслідок санкцій, та перерозподілила їх до вищезгаданого регіону. Можемо визнати, що це сприяє, певною мірою, формуванню особливої

позиції країн стосовно російсько-української війни. Офіційно вони підтримують свою нейтральність.

Проте, варто звернути увагу на те, що КНР завдяки здійсненню торгівлі товарами подвійного призначення обходить міжнародні санкції. З початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну російські компанії, що перебувають під санкціями та займаються виробництвом ракетних установок, бронетехніки та стратегічних бомбардувальників, отримали десятки тисяч компонентів з Китаю [8]. Піднебесна утрималася від засудження Росії за повномасштабне вторгнення в Україну. Влада Китайської Народної Республіки не висловила чіткої позиції щодо війни: з одного боку, не підтримала Російську Федерацію, коли ООН голосувала за резолюцію із засудженням вторгнення в Україну, а з іншого – не виступила проти вторгнення. На річницю вторгнення Росії в Україну 24 лютого в Китаї був оприлюднений «мирний план» щодо війни. Він здобув підтримку Білорусі, Ірану, Казахстану і Угорщини. Володимир Путін погодився, що план можна використати як основу для мирного врегулювання. Інші країни, зокрема США, вважають, що китайська ініціатива допомагає Кремлю. Наразі Пекін постачає до Росії товари військового призначення. Зокрема, йдеться про двигуни для крилатих ракет і безпілотників, обладнання для виробництва балістичних ракет та мікросхеми, необхідні для військової техніки [7]. Це допомагає Росії відновити свою оборонну промисловість та зменшити вплив заходів санкцій та контролю над експортом. При цьому Пекін наполягає, що співпраця з державою-агресором не шкодить економічним зв'язкам з Європою [7].

Стосовно російського вторгнення в Україну, Індія також зайняла формально нейтральну позицію. Ця країна відкрито не підтримує російську агресію та закликає до мирного врегулювання конфлікту через дипломатичні зусилля, вона також уникає відкритої критики дій РФ. Крім того, Індія відмовляється приєднуватися до західних санкцій або вводити власні обмежувальні заходи. У своїх політичних комунікаціях Індія намагається підтримувати зв'язок з обома сторонами конфлікту, проте надає перевагу співробітництву з Росією. Офіційне Делі виступає проти розриву торговельних, енергетичних і військово-технічних зв'язків з Москвою. Вони розглядають ці зв'язки як невід'ємну частину своєї суверенної зовнішньої політики, яка базується на принципі уникнення монополії одного глобального гравця і максимальному розширенні присутності Індії у світі. Завдяки знижкам при купівлі енергоносіїв на тлі підвищення світових цін на нафту та вугілля, офіційний Делі планує вирішити свою енергетичну кризу, яка триває понад півроку. Тому, не дивно, що вже у перші тижні війни залежна на 80% від імпорту енергоносіїв, Індія не просто не відмовилася від поставок російських енергоносіїв, а наростила їхній імпорт [3]. Відзначимо, що на підтримку дій Кремля позитивно впливає те, що в масовій свідомості індійців Росія усталено сприймається як «старий друг» зі спогадами про індійсько-радянську дружбу та партнерство. Конфлікт в Україні розглядається як відомий приклад так званих «подвійних стандартів», що спричиняє сильний ідейно-культурний та політичний опір закликам Заходу до приєднання до антиросійських заходів.

Згадаємо ще одну державу, яка займає унікальне місце у всьому контексті українсько-російського протистояння. Сприйняття Туреччини як «друга» України у масовій свідомості сформувалося від самого початку повномасштабної війни, і це значною мірою стало можливим завдяки використанню Україною турецьких безпілотників «Байрактар». Пізніше Туреччина запропонувала свої послуги в якості посередника на україно-російських переговорах. Під керівництвом офіційної Анкари та ООН була запроваджена Зернова ініціатива, спрямована на вивезення сільськогосподарської продукції через порти Одеса, Чорноморськ та Південний. Одночасно Анкара закрила протоки в Чорному морі для російських військових кораблів, що суттєво обмежило можливості агресора на південному напрямку. Однак викликає неабияке здивування перехід десятків російських компаній, які опинилися під європейськими санкціями, до Туреччини. Крім цього, Туреччина не лише не закрила своє небо для російських цивільних

літаків, але й навпаки, створила ряд авіакомпаній, які спеціалізуються на перевезенні російських туристів до курортів. У готелях ці туристи вже можуть розраховуватися картками російської платіжної системи «Мир» – єдиною альтернативою для громадян Російської Федерації після виходу з країни Visa і Mastercard. Туреччина – єдина країна НАТО, яка не має наміру приєднуватися до міжнародних санкцій проти країни-агресора. Згідно з офіційним поясненням, Анкара виступає проти санкцій як інструменту міжнародної політики і погоджується лише з тими, які прийняті на рівні ООН всіма країнами світу. Варто зазначити, що Анкара і надалі буде утримуватися від будь-яких дій проти Росії, які можуть завдати шкоди турецькій економіці тому, що найбільший потік туристів, що складає близько 4,6 мільйона осіб, прибуває до Туреччини із Російської Федерації, понад половина імпортованого газу теж з Росії [4].

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що реакцію країн світу на повномасштабне неспровоковане вторгнення РФ в Україну яскраво відображають слова Франкліна Рузвельта, 32 президента США, про те, що, якщо мир похитнувся в якомусь регіоні, то це сталося у всьому світі. Країни були змушені стати на чийсь сторону. Проте, незважаючи на ефективну інформаційну боротьбу, до якої залучилися уряд та українське суспільство з самого початку повномасштабного вторгнення, реакція держав з усього світу була неоднозначною: частина країн підтримала Україну, частина країн стала на бік Російської Федерації; а деякі утрималися від приєднання до будь-якої з груп, маючи на меті мінімізацію ризиків від цього конфлікту. З огляду на те, що мета у всіх країн майже однакова – добробут своєї держави та своїх громадян, шляхи для її досягнення різні. Варто зазначити, що країни, які мають добре розвинену економіку, обрали можливість спільно діяти на світовій арені заради демократичних цінностей, стабільності, співпраці і взаєморозуміння та надали моральну, військову, фінансову підтримку Україні, потерпають теж від санкцій, які вони запровадили проти Росії. Водночас ці держави намагаються переорієнтувати свою економіку, щоб уникнути залежності від російських енергоносіїв. Більшість цих країн продовжує надавати допомогу Україні, розуміючи, що «Україна бореться не лише проти загарбника, але й за Європу» [11]. Водночас російська пропаганда продовжує просувати ідею, що Москва є єдиним гарантом безпеки як в окремому регіоні, так і в світі, а Захід не є достатньо надійним союзником. Ця інформаційна експансія підкріплюється дешевими російськими енергоносіями, збройною допомогою місцевим елітам, участю російських найманців у конфліктах. У відповідь ці держави стають на бік Росії, підтримуючи її. Є країни, які, ховаючись за гаслом: «Безпека та добробут свого народу понад усе», утримуються від засудження Росії за повномасштабне несанкціоноване вторгнення, проте продовжують співпрацювати з державою-агресором, аргументуючи, що погоджуються лише з тими санкціями, які прийняті на рівні ООН всіма країнами світу.

Література:

1. Башинський В.Г. Аналіз сучасних інформаційних аспектів ймовірного сценарію розвитку воєнного конфлікту з Російською Федерацією. *Зб. Наук. праць Державного науково-дослідного інституту випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки*. 2020. Вип. № 4(6). С. 12–25.
2. Коаліція невдах. Союзники Росії: хто вони? Переклад з англійської Вікторії О. Романчук. *Главком*. 19.03.2023. URL: <https://glavcom.ua/world/world-politics/koalitsija-nevdakh-sojuzniki-rosiji-khto-voni-915382.html>.
3. Куса І. Війна в Україні: позиція та інтереси зовнішніх гравців. Індія. *Інститут українського майбутнього*. 13.05.2022. URL: <https://uifuture.org/publications/vijna-v-ukrayini-pozycziya-ta-interesy-zovnishnih-gravcziv-indiya>
4. Лелич М. Особливий партнер. Яку роль Туреччина відіграє в російсько-українській війні. *РБК – Україна*. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/osobyu-partner-kakuyu-rol-turtsiya-igraet-1655170959.html>
5. Саміт миру відбудеться в середині червня на швейцарському курорті – Swissinfo. *Радіо Свобода*. 10.04.2024 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-samit-myr-shvejcarija-cherven/32899213.html>

6. Санкції проти РФ. *Міністерство закордонних справ України*. 10.04.2024. URL: <https://mfa.gov.ua/protidiya-agresiyi-rf/sankciyi-proti-rf>.
7. Скаврон Б. Китай допомагає Росії вести війну проти України: про що йдеться – Financial Times. *TCH*. 13.04.2024. URL: <https://tsn.ua/svit/kitay-dopomogaye-rosiyi-vesti-viynu-proti-ukrayini-pro-scho-ydetsya-financial-times-2557024.html>
8. Собенко Н. РФ з початку вторгнення отримувала з Китаю компоненти для озброєння – The Telegraph. *Суспільне. Новини*. 19 серпня 2023. URL: <https://susplne.media/554589-rf-z-pocatku-vtorgnenna-otrimuvava-z-kitau-komponenti-dla-ozbroenna-the-telegraph>
9. Спільна декларація про підтримку України. *Міністерство закордонних справ України*. 17 липня 2023 року. URL: <https://mfa.gov.ua/pitannya-mizhnarodnoyi-bezpeki/spilna-deklaraciya-pro-pidtrimku-ukrayini>
10. У Зеленського кажуть, що на Саміті миру будуть вже понад 100 країн. *Європейська правда*. 03.06.2024. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/06/3/7187299/>
11. Урсула фон дер Ляєн. Вхідження до ЄС стане остаточною перемогою для України. *УКРІНФОРМ*. 13.12.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3799489-vhodzenna-do-es-stane-ostatocnou-peremogou-dla-ukraini-ursula-fon-der-laen.html>
12. Які країни-союзники роблять найбільший внесок у перемогу України. «Слово і діло». Аналітичний портал. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/07/17/infografika/ekonomika/yaki-krayiny-soyuznyky-robylyat-najbilshyj-vnesok-peremohu-ukrayiny>

References:

1. Bashynskiy V.H. Analiz suchasnykh informatsiynykh aspektiv ymovirnoho stsenarii rozvytku voiennoho konfliktu z Rosiiskoiu Federatsiieiu [Analysis of modern informational aspects of the probable scenario of the development of a military conflict with the Russian Federation]. *Zb. Nauk. prats Derzhavnoho naukovo-doslidnoho instytutu viprobuvan i sertyfikatsii ozbroiennia ta viiskovoi tekhniky*. 2020. Vyp. № 4(6). S. 12–25.
2. Koalitsiia nevдах. Soiuznyky Rosii: khto vony? [Coalition of losers. Allies of Russia: who are they?] *Pereklad z anhliiskoi Viktorii O. Romanchuk. Hlavkom*. 19.03.2023. URL: <https://glavcom.ua/world/world-politics/koalitsiia-nevdakh-sojuzniki-rosiji-khto-voni-915382.html>
3. Kusa I. Viina v Ukraini: pozytsiia ta interesy zovnishnikh hravtsiv. *Indiia. Instytut ukrainskoho maibutnoho* [The war in Ukraine: the position and interests of external players. India]. 13.05.2022. URL: <https://uifuture.org/publications/vijna-v-ukrayini-pozycziya-ta-interesy-zovnishnih-gravcziv-indiya>
4. Lelych M. Osoblyvyi partner. Yaku rol Turechchyna vidihraie v rosiisko-ukrainskii viini maibutnoho [A special partner. What role does Turkey play in the Russian-Ukrainian war?]. *RBK – Ukraina*. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/osobyi-partner-kakuyu-rol-turtsiya-igraet-1655170959.html>
5. Samit myru vidbudetsia v seredyni chervnia na shveitsarskomu kurorti – Swissinfo [The peace summit will be held in mid-June at a Swiss resort – Swissinfo]. *Radio Svoboda*. 10.04.2024. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-samit-myru-shvejcarija-cherven/32899213.html>
6. Sanktsii proty RF [Sanctions against the Russian Federation]. *Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainy*. 10.04.2024. URL: <https://mfa.gov.ua/protidiya-agresiyi-rf/sankciyi-proti-rf>.
7. Skavron B. Kytai dopomohaie Rosii vesti viinu proty Ukrainy: pro shcho ydetsia – Financial Times [China is helping Russia wage war against Ukraine: what it's all about – Financial Times]. *TSN*. 13.04.2024. URL: <https://tsn.ua/svit/kitay-dopomogaye-rosiyi-vesti-viynu-proti-ukrayini-pro-scho-ydetsya-financial-times-2557024.html>
8. Sobenko N. RF z pochatku vtornhennia otrymuvala z Kytau komponenty dla ozbroiennia – The Telegraph. *Suspilne* [Since the beginning of the invasion, the Russian Federation received components for weapons from China – The Telegraph]. *Novyny*. 19 serpnia 2023. URL: <https://susplne.media/554589-rf-z-pocatku-vtorgnenna-otrimuvava-z-kitau-komponenti-dla-ozbroenna-the-telegraph>
9. Spilna deklaratsiia pro pidtrymku Ukrainy. *Ministerstvo zakordonnykh sprav Ukrainy* [Joint declaration on support for Ukraine]. 17 lypnia 2023 roku. URL: <https://mfa.gov.ua/pitannya-mizhnarodnoyi-bezpeki/spilna-deklaraciya-pro-pidtrimku-ukrayini>

10. U Zelenskoho kazhut, shcho na Samiti myru budut vzhe ponad 100 krain [Zelensky says that more than 100 countries will be at the Peace Summit]. Yevropeiska pravda. 03.06.2024. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/06/3/7187299/>

11. Ursula fon der Liaien. Vkhodzhennia do YeS stane ostatochnoi peremohoiu dlia Ukrainy [Ursula von der Leyen. Joining the EU will be a final victory for Ukraine]. UKRINFORM. 13.12.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3799489-vhodzenna-do-es-stane-ostatocnou-peremogou-dla-ukraini-ursula-fon-der-laen.html>

12. Yaki krainy-soiuznyky robliat naibilshyi vnesok u peremohu Ukrainy [Which allied countries make the biggest contribution to the victory of Ukraine]. «Slovo i dilo». Analitychnyi portal. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/07/17/infografika/ekonomika/yaki-krayiny-soyuznyky-robyat-najbilshyj-vnesok-peremohu-ukrayiny>

Hanna Ahafonova, Anastasiia Hnylytska. To the problem of uncertainty supporting Ukraine in the Russian-Ukrainian war

Based on the analysis of regulatory documents, statistical information, interviews of authorized persons, information from the websites of state authorities, and mass media reports, an attempt was made to clarify the reasons for the ambivalent attitude of the countries of the world to the full-scale invasion of Russia into Ukraine. The opinion is justified that the ambiguity of support is facilitated by the informational expansion of the Russian Federation, which is supported by cheap Russian gas and oil, help to the local elites of authoritarian states (supply of weapons and Russian mercenaries), who in return demonstrate their loyalty when voting in the UN, etc. The information expansion of Russia is the process of spreading Russian propaganda, using the media and other means of mass communication to form a certain image of the world and influence public opinion within the country and beyond. This strategy became especially relevant during the conflict in Ukraine, when Russia used the media for a propaganda campaign aimed at influencing the Ukrainian population and the world community. The amounts of aid received from Western partners and sanctioning mechanisms were analyzed. The main steps of Ukrainian diplomacy, which allow to promote Ukrainian narratives in the world political discourse, are defined. In particular, the signing of security agreements, the organization of the Global Peace Summit, etc. It is also determined that the countries that support the Russian Federation can be divided into three groups: the first group – countries that themselves violate international law by starting wars, developing nuclear weapons, and ignore UN sanctions (North Korea, Iran, Belarus, Mali); the second group of countries is the so-called «Soviet Memory Society». Without offering serious diplomatic or military assistance, they side with Russia, repeating Russian narratives that NATO expansion or Ukraine itself (Algeria, Angola) are to blame for the war; the third group considers Western sanctions as a chance to improve the state of their country's economy by increasing their own trade with Russia on favorable terms (China, India, Turkey).

Thus, the support of Ukraine in the Russian-Ukrainian war is indeed complex and diverse and depends on the decisions of each individual country, its own interests and geopolitical strategy.

Key words: ambivalence, information expansion, information war, propaganda, «turbo regime», sanctions, conflict escalation, authoritarian regime.

УДК 327.5

DOI 10.32782/2312-1815/2024-17-3

Олена Березовська-Чміль

ORCID: 0000-0002-3395-9141

ВПЛИВ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ НА ПОЛІТИКУ БЕЗПЕКИ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ

У статті розглядаються агресивні дії російської федерації, зокрема її військова агресія проти України та гібридна агресія проти країн Заходу. Здійснено аналіз наслідків дій росії для безпеки держав Східної та Центральної Європи з акцентом на їх політичне значення. Теоретичною основою дослідження є розуміння концепції міжнародних інститутів безпеки та міжнародних угод, а також того, як ігнорування їх росією впливає на глобальне конкурентне середовище.

Методи, використані у науковому дослідженні, полягають, передусім, у застосуванні аналізу, синтезу та порівняння, що включає вивчення відповідної літератури, звітів і міжнародних угод для встановлення контексту агресивної поведінки росії. Результати дослідження демонструють, що дії росії суттєво вплинули на безпеку держав Східної та Центральної Європи не лише з погляду географічних міркувань, а й політично. Прагнення кремля встановити домінування у Центральній та Східній Європі призвело до військової агресії та ігнорування встановлених міжнародних норм і домовленостей.

Наукові висновки та результати мають велике значення для політиків, міжнародних інституцій безпеки та країн, які постраждали від російської агресії. Підкреслено важливість зміцнення міжнародного співробітництва, посилення існуючих механізмів безпеки та протидії підривному діям росії для збереження глобального світового порядку. Проведено комплексне дослідження політичного значення агресії росії проти держав Східної та Центральної Європи, що висвітлює наслідки дій цієї країни та сприяє кращому розумінню викликів, створених агресивними акторами на міжнародній арені. Запропоновано механізми протидії загрозам у сфері міжнародної безпеки загалом та європейської безпеки зокрема.

Ключові слова: світова безпека, міжнародна безпека, військова агресія, безпека у європейських країнах, політика безпеки, запобігання загрозам.

Вступ. Військова агресія за своїми масштабами, непередбачуваністю та жахливими наслідками є однією з найнебезпечніших суспільно-політичних і моральних проблем, що постають перед людством у ХХІ ст. Вона все більше загрожує безпеці багатьох країн та їхніх громадян у будь-якій формі свого прояву, завдаючи величезних політичних, економічних і моральних утрат, здійснюючи згубний психологічний тиск на людей. У теоретичній частині дослідження обґрунтовано актуальність, основні напрями та складники процесу забезпечення відповідного рівня безпеки в країнах Європи в умовах військової агресії росії проти України. У практичній частині дослідження визначено найважливіші типи небезпек, які викликають занепокоєння європейських громадян у зв'язку з військовою агресією росії проти України, та чинники ризику посттравматичних стресових розладів у цивільних внутрішньо переміщених осіб до країн Європи за типом їхньої участі у збройному конфлікті в Україні. Оцінено особливості реакції європейських громадян на загрозу безпеці, яка виникла внаслідок військової агресії Росії проти України. У цій частині також визначено соціально-політичні наслідки для тимчасових мігрантів з України до країн Європи, які виникли після військової агресії Росії проти України. Згідно з результатами дослідження, загроза труднощів із продовольчим постачанням країни, а також потенційні демографічні та соціальні проблеми належать до головних небезпек, які найбільше хвилюють європейських громадян у зв'язку з військовою агресією росії проти України. Опитування показало, що хоча травма від інформування громадськості

про військову діяльність також є досить поширеною, симптоми ПТСР частіше спостерігаються в осіб, які фактично перебували в зоні конфлікту. Вивчаючи питання емоційної реакції європейських громадян на загрозу безпеці, яка виникла на Європейському континенті внаслідок військової агресії росії проти України, опитування виявило, що переважна більшість жителів Європи з розумінням ставиться до бойових дій в Україні та з бажанням допомагати. При цьому найбільше їх хвилюють безробіття та соціальна ізоляція, які виникли у зв'язку з переселенням значної кількості людей з України до країн Європи.

Метою дослідження є комплексний аналіз політики безпеки в країнах Європи, яка склалася у зв'язку з військовою агресією росії.

Відзначаючи, що агресія росії проти України стала кульмінацією та втіленням занепаду системи світової безпеки, сучасні науковці звертають увагу на складність та багатоаспектність конфлікту в Україні та навколо неї. Цей конфлікт не схожий на інші, оскільки країна, яка отримала прямі гарантії безпеки від інших держав і постійних членів Ради Безпеки ООН, потерпала від зовнішньої агресії та порушення територіальної цілісності [8; 17]. Водночас сьогодні спостерігається підвищена увага до питань європейської безпеки, яка вважається найстабільнішою регіональною архітектурою безпеки у світі. Незважаючи на очевидну неспроможність ОБСЄ та інших міжнародних організацій зупинити поточний конфлікт, відновити мир і покарати агресора, головні фігури на міжнародній арені не виявляють бажання переглядати основи поточної архітектури європейської безпеки, щоб зробити її більш ефективною та надійною. Стратегічну та ментальну неготовність Заходу до кризових явищ у безпековому середовищі можна пояснити недооцінкою небезпеки агресії російської федерації та ролі України в протистоянні російській експансіоністській політиці та збройній агресії, а також невірою в те, що кремль наважиться застосувати силу безпосередньо проти сусідніх країн [16].

Країни Заходу характеризуються відсутністю геостратегічних так званих «червоних ліній», які б позначали можливі межі поступок сферам впливу російської федерації. Тому їхня політика все більше переходить в оперативно-тактичну площину політико-дипломатичних переговорів і політико-адміністративних проєктів. Слід також підкреслити, що сучасна криза глобальної безпеки має принципово інший характер, аніж холодна війна, адже нинішня ситуація набагато менше структурована та визначена, а планетарні проблеми не обмежуються стосунками між Заходом і РФ на відміну від другої половини минулого століття, коли протистояння між СРСР та США хоча й було віссю світової системи міжнародних відносин, мало потенційний характер [20].

Більшість учених наголошує, що стратегічне планування національної безпеки в сучасному інформаційному суспільстві вимагає застосування практики протидії корупції та регулювання антикорупційних заходів [23].

Також варто зауважити, що драматичні події на Близькому Сході, спалах і розвиток фундаменталізму, поширення міжнародного тероризму, ІДІЛ, контроль над Південно-Китайським морем, наплив мігрантів до Європейського Союзу зачіпають інтереси Європи та США набагато більше, ніж дії росії на пострадянському просторі.

Матеріал і методи дослідження. У процесі роботи було використано результати соціологічних досліджень (за допомогою сервісів Online Test Pad), застосовано методи аналізу і синтезу, а також порівняльний метод під час вивчення європейських та українських джерел.

Результати та обговорення. Основним питанням, яке з'ясовано в ході опитування, було визначення найважливіших типів небезпек, які турбують європейських громадян у зв'язку з військовою агресією росії проти України.

Згідно з результатами соціологічних досліджень, жителі Європейського континенту найбільше стурбовані можливими труднощами в харчовій сфері: цьому виду загрози учасники опитування дали найбільшу вагу, відповідно 42% та 44% зі 100% можливих балів, що

є найвищим показником [6]. Інше занепокоєння європейських країн викликає побоювання кризи в демографічній та соціальній сферах Європи, що пов'язано зі значним потоком біженців з України. Також важливо оцінити рівень психологічної безпеки біженців у Європі для вивчення ризику розвитку ПТСР у цивільних мігрантів до європейських країн за типом участі у збройному конфлікті в Україні.

Також, за даними опитувань, хоча ознаки посттравматичних стресових розладів більшою мірою спостерігаються у людей, які безпосередньо перебували в зоні бойових дій (респонденти надали цьому показнику 61–63% зі 100%), травма в результаті дистанційної інформації також дуже велика, про що свідчить високий рівень такого травматизму респондентами, а саме 54–57%. Наступне дослідницьке питання дало змогу визначити типи емоційного реагування жителів Європи на загрозу безпеці, яка виникла на Європейському континенті внаслідок військової агресії росії проти України.

Переважає більшість європейських громадян співчуває та прагне допомогти, про що свідчать найвищі показники такого ставлення, а саме 51–52% та 45–47%, що є надзвичайно високим. Опитування оцінювало соціально-політичні наслідки для внутрішньо переміщених осіб з України до країн Європи, які виникли після військової агресії росії проти України. За словами учасників опитування, найбільше їх хвилюють безробіття та соціальна ізоляція, які виникли у зв'язку з переселенням значної кількості людей з України до країн Європи.

Варто зауважити, що вчені сходяться на думці, що виклик російської федерації демократичному світу включає міжнародно-правовий, економічний, політичний та інформаційний аспекти. Росія вважає Україну своїм екзистенційним ворогом. Її агресивна політика базується на неприйнятті та запереченні Росією таких цінностей, як права людини, лібералізм, демократія, свобода особистості, права власності та свобода підприємництва, право народу на самовизначення, повага до суверенітету країн, ідеологічний плюралізм. Російська федерація не сприймає Україну як незалежну державу та переслідує стратегічну мету її повного знищення як суб'єкта міжнародного права та геополітичної реальності. До речі, цілями агресивної політики росії є також ЄС і НАТО, прагнення знищити ці організації. Безпека країн Східної та Центральної Європи залежить від обороноздатності України, яка перебуває в авангарді боротьби на кордоні демократичного світу. Науковці наголошують [12], що сьогодні безпека є важливим стратегічним питанням, пов'язаним із розвитком країни, від якого залежать робота та життя переважної більшості людей у країні.

Тому в будь-якій сфері необхідно відповідати основним світовим трендам, упроваджуючи інновації. Відповідно, національна безпека є важливою передумовою модернізації та ключем до економічного розвитку, який водночас сприяє індустріалізації нового стилю [3]. Аналіз тенденцій розвитку науки управління у різних сферах світового господарства показав, що сьогодні існують певні проблеми щодо ефективності управління сталим розвитком, оскільки стратегічні плани суб'єктів господарювання не відображають реальних умов безпеки їхньої діяльності, тоді як ця проблема зумовлена значним взаємозв'язком між чинником безпеки та соціальною відповідальністю компаній [22]. Нині регіон Центральної та Східної Європи має зміцнити стратегічну стабільність і взаємну політичну солідарність. Країни Східної та Центральної Європи дійсно знаходяться в епіцентрі боротьби західної та московської цивілізацій. Сьогодні немає доказів того, що керівництво російської федерації розглядає можливість перегляду своїх підходів до відносин із зовнішнім світом [10, с. 2].

Розвиток європейської політики безпеки та оборони має бути спрямований не на збільшення автономії Європейського Союзу, а на зміцнення можливостей європейських держав-членів у рамках НАТО. Провідні європейські країни переконані, що ЄС і НАТО можуть ефективно працювати лише в умовах взаємодоповнення. Функціоналістичний підхід до моделі європейської безпеки передбачає розуміння її як процесу динамічної співпраці між державами

на основі спільності політичних орієнтацій, стратегій і методів запобігання війнам зі збереженням здатності формувати політику [24].

Політика безпеки – це курс, який гарантує захист власної держави, її політичних і соціальних інтересів від будь-яких зовнішніх загроз, спрямований на постійний діалог, підтримання миру з можливим супротивником, розв’язання основних суперечностей на шляху до компромісів і, за необхідності, підвищення рівня опору потенційному агресору [4]. Усі країни Східної та Центральної Європи підтримують територіальну цілісність України на всіх голосуваннях в ООН та інших міжнародних організаціях і висловлюють стурбованість фактом тимчасової окупації Криму та Донбасу. Агресія Росії проти України зміцнила стратегічне партнерство України з Польщею, Литвою та іншими країнами Балтії, а також стала каталізатором налагодження стратегічного партнерства з Румунією. Спільні цілі також зміцнюють співпрацю України з іншими країнами в рамках євроатлантичної та європейської інтеграції [5; 17].

Консолідація Європи (включно з усіма країнами Східної та Центральної Європи та Україною як її невід’ємною частиною) здатна зупинити російську агресію та покарати їх за систематичні порушення міжнародного права. Беручи до уваги вищезазначене, продовження та розвиток змістовного та чесного діалогу між країнами з питань європейської безпеки сьогодні мають велике значення для демонстрації та реалізації політики відданості принципам демократії, а також для зміцнення європейських інституцій та активізації механізмів безпеки у Європі [20; 24].

Висновки. Таким чином, аналіз наукової літератури з теми дослідження та результатів опитування показав, що розроблення засад стратегії національної безпеки відповідно до національних інтересів, основних геополітичних і зовнішньополітичних пріоритетів є одним із найважливіших завдань сучасності. Посилення ролі цивілізованого європейського простору як значущого суб’єкта євроатлантичної геополітики є важливим напрямом розвитку міжнародних відносин для європейських країн. Ураховуючи необхідність підтримувати стратегічний баланс в існуючому геополітичному середовищі, міжнародна співпраця має бути спрямована на зміцнення національної та міжнародної безпеки. Для всіх країн Східної та Центральної Європи здатність захистити себе від ворожих зовнішніх впливів і забезпечити сталий розвиток має вирішальне значення. Необхідно підтримувати високий рівень суспільної довіри до демократичних цінностей і принципів, забезпечувати підтримку державного суверенітету та розширювати існуючі форми співпраці й партнерства з іншими демократичними центрами. Об’єднання східноєвропейських країн у військово-політичний союз та укладення взаємовигідних угод про співпрацю і протидію країнам-агресорам дали б змогу посилити вплив на міжнародній арені і зменшити залежність від допомоги Заходу.

Ефективні механізми стратегічної комунікації мають вирішальне значення в умовах агресивної політики російської федерації. Вони забезпечують активну співпрацю, зосереджену на формуванні суспільної підтримки демократичного ладу, принципів верховенства права та захисту прав людини, а також публічної прозорості та довгострокової зовнішньополітичної орієнтації, спрямованої на підтримку демократії.

Література:

1. Мельник О. Нова модель безпеки в Європі: чим допоможе Україні стратегія «компас». 2022. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/nova-modelbezpeky-v-yevropi-chym-dopomozhe-ukraini-strategiia-kompas>.
2. Akimov, O., Troschinsky, V., Karpa, M., Ventsel, V., & Akimova, L. (2020). International experience of public administration in the area of national security. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 23(3), 1–7.
3. Alborno, V.C., Contreras, C.D., Álvarez, L.A.S., Bazán, M.V.M., & Acevedo, V.E.R. (2023). Educational Governance: Sustainable Development and Social Responsibility. *Revista De Gestão Social E*

Ambiental, 17, 4, e03464. <https://doi.org/10.24857/rgsa.v17n4-011> <https://rgsa.emnuvens.com.br/rgsa/article/view/3464>

4. Aqeel, M., Ali, F., Iqbal, M.W., Rana, T.A., Arif, M. & Auwul, Md.R. (2022). Review of Security and Privacy Concerns in the Internet of Things (IoT) Hindawi Journal of Sensors, 2022, 5724168, 20. <https://downloads.hindawi.com/journals/js/2022/5724168.pdf>. <https://doi.org/10.1155/2022/5724168>

5. Arcila, J.O.S., Polo, O.C.C., Porras, N.A.S., & Vásquez, J.A.U. (2023). Environmental Costing Model, Applied to a Lasallian University Case Study. Revista De Gestão Social E Ambiental, 17(3), e03550. <https://doi.org/10.24857/rgsa.v17n3-018>

6. Asrul, Rianse, U., Kadir, A., Mahrani, S.W., & Hasddin. (2023). Important Issues of Facilities and Infrastructure Development in Rural Systems of Self-Management; A Study of Future Study. Revista De Gestão Social E Ambiental, 17(3), e03326. <https://doi.org/10.24857/rgsa.v17n3-012>

7. Badotra, S. & Sundas, A. (2020). A systematic review on security of E-commerce systems. International Journal of Applied Science and Engineering, 18, 1–19. <https://gigvvy.com/journals/ijase/articles/ijase-202106-18-2-010.pdf>. [https://doi.org/10.6703/IJASE.202106_18\(2\).010](https://doi.org/10.6703/IJASE.202106_18(2).010)

8. Bentley, A. (2022). Broken bread-Avert global wheat crisis caused by invasion of Ukraine. Nature, 603, 551. <https://www.nature.com/articles/d41586-022-00789-x>. <https://doi.org/10.1038/d41586-022-00789-x>

9. Bondarenko, S., Bratko, A., Antonov, V., Kolisnichenko, R., Hubanov, O., & Mysyk, A. (2022). Improving the state system of strategic planning of national security in the context of informatization of society. Journal of Information Technology Management, 14, 1–24. doi: 10.22059/jitm.2022.88861.

10. Bratko, A. (2022). The concept of planning operational and service activities of the State Border Guard Service of Ukraine. Journal of Scientific Papers Social Development and Security, 12, 6, 1–10. <https://paperssds.eu/index.php/JSPSDS/article/view/475>. <https://doi.org/10.33445/sds.2022.12.6.1>

11. Ciot, M.-G. (2022). The impact of the Russian–Ukrainian conflict on Green Deal implementation in central–southeastern Member States of the European Union, 18 October 2022. <https://rsaiconnect.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/rsp3.12591>. <https://doi.org/10.1111/rsp3.12591>

12. Diphooorn, T. & van Stapele, N. (2021). What Is Community Policing?: Divergent Agendas, Practices, and Experiences of Transforming the Police in Kenya. Policing: A Journal of Policy and Practice, 15, 1, 399–411. <https://academic.oup.com/policing/article/15/1/399/5803158>. <https://doi.org/10.1093/policing/paaa004>

13. Filho, W.L. et al. (2022). Social values and sustainable development: community experiences. Environmental Sciences Europe, 34, 67. <https://enveurope.springeropen.com/articles/10.1186/s12302-022-00641-z>. <https://doi.org/10.1186/s12302-022-00641-z>

14. Hassen, T.B. & Bilali, H.E. (2022). Impacts of the Russia-Ukraine War on Global Food Security: Towards More Sustainable and Resilient Food Systems? Foods, 11, 15, 2301. <https://www.mdpi.com/2304-8158/11/15/2301>. <https://doi.org/10.3390/foods11152301>

15. Hubanova, T., Shchokin, R., Hubanov, O., Antonov, V., Slobodianiuk, P., & Podolyaka, S. (2021). Information technologies in improving crime prevention mechanisms in the border regions of southern Ukraine. Journal of Information Technology Management, 13, 75–90. doi: 10.22059/JITM.2021.80738

16. Lukin, A. (2019). Russian–Chinese Cooperation in Central Asia and the Idea of Greater Eurasia. India Quarterly, 75, 1, 1–14. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0974928418821477>. <https://doi.org/10.1177/0974928418821477>

17. Masters, J. (2023). Ukraine: conflict at the crossroads of Europe and Russia. Council of foreign relations. <https://www.cfr.org/backgrounder/ukraine-conflict-crossroads-europe-and-russia>.

18. Maurer, H., Whitman, R.G. & Wright, N. (2023). The EU and the invasion of Ukraine: a collective responsibility to act? International Affairs, 99, 1, 219–238. <https://academic.oup.com/ia/article/99/1/219/6967342>. <https://doi.org/10.1093/ia/iiaa262>

19. Melnyk, D.S., Parfylo, O.A., Butenko, O.V., Tykhonova, O.V., & Zarosylo, V.O. (2022). Practice of the member states of the European Union in the field of anti-corruption regulation. Journal of Financial Crime, 29(3), 853–863. doi: 10.1108/JFC-03-2021-0050.

20. Mishra, A., Alzoubi, Y.I., Anwar, M.J. & Gill, A.Q. (2022). Attributes impacting cybersecurity policy development: An evidence from seven nations. Computers & Security, 120, 102820. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0167404822002140>. <https://doi.org/10.1016/j.cose.2022.102820>

21. Nikonenko, U., Shtets, T., Kalinin, A., Dorosh, I., & Sokolik, L. (2022). Assessing the policy of attracting investments in the main sectors of the economy in the context of introducing aspects of industry 4.0. *International Journal of Sustainable Development and Planning*, 17(2), 497–505. doi: 10.18280/ijstdp.170214.

22. Papageorgiou, K., Singh, P.K., Papageorgiou, E., Chudasama, H., Bochtis, D. & Stamoulis, G. (2020). Fuzzy cognitive map-based sustainable socio-economic development planning for rural communities, *Sustainability*, 12, 1, 305. <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/1/305>. <https://doi.org/10.3390/su12010305>

23. Popov, O.O., Iatsyshyn, A.V., Iatsyshyn, A.V., Kovach, V.O., Artemchuk, V.O., Gurieiev, V.O., Kiv, A.E. (2021). Immersive technology for training and professional development of nuclear power plants personnel. Paper presented at the CEUR Workshop Proceedings, 2898 230–254.

24. Semenenko, O., Trehubenko, S., Kharitonov, K., Semenenko, L., Musienko, V. & Tarasov, O. (2021). Analysis of theory and practice of evaluation of the influence of the results of the modernization of weapons and military equipment on the combat possibilities of the armed forces of Ukraine. *Journal of Scientific Papers Social Development and Security*, 11, 3, 116–129. <https://doi.org/10.33445/sds.2021.11.3.11>

References:

1. Melnyk, O. (2022). Nova model bezpeky v Yevropi: chym dopomozhe Ukraini stratehiya «kompas» [New model of defence in Europe: how will the compas strategy help Ukraine]. Retrieved from <https://razumkov.org.ua/statti/nova-model-bezpeky-v-yevropi-chym-dopomozhe-ukraini-strategiia-kompas>. [in Ukrainian]

2. Akimov, O., Troschinsky, V., Karpa, M., Ventsel, V., & Akimova, L. (2020). International experience of public administration in the area of national security. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 23(3), 1–7.

3. Albornoz, V.C., Contreras, C.D. Álvarez, L.A.S., Bazán, M.V.M., & Acevedo, V.E.R. (2023). Educational Governance: Sustainable Development and Social Responsibility. *Revista De Gestão Social E Ambiental*, 17, 4, e03464. <https://doi.org/10.24857/rgsa.v17n4-011> <https://rgsa.emnuvens.com.br/rgsa/article/view/3464>

4. Aqeel, M., Ali, F., Iqbal, M.W., Rana, T.A., Arif, M. & Auwul, Md.R. (2022). Review of Security and Privacy Concerns in the Internet of Things (IoT) *Hindawi Journal of Sensors*, 2022, 5724168, 20. <https://downloads.hindawi.com/journals/js/2022/5724168.pdf>. <https://doi.org/10.1155/2022/5724168>

5. Arcila, J.O.S., Polo, O.C.C., Porras, N.A.S., & Vásquez, J.A.U. (2023). Environmental Costing Model, Applied to a Lasallian University Case Study. *Revista De Gestão Social E Ambiental*, 17(3), e03550. <https://doi.org/10.24857/rgsa.v17n3-018>

6. Asrul, Rianse, U., Kadir, A., Mahrani, S.W., & Hasddin. (2023). Important Issues of Facilities and Infrastructure Development in Rural Systems of Self-Management; A Study of Future Study. *Revista De Gestão Social E Ambiental*, 17(3), e03326. <https://doi.org/10.24857/rgsa.v17n3-012>

7. Badotra, S. & Sundas, A. (2020). A systematic review on security of E-commerce systems. *International Journal of Applied Science and Engineering*, 18, 1–19. <https://gigvvy.com/journals/ijase/articles/ijase-202106-18-2-010.pdf>. [https://doi.org/10.6703/IJASE.202106_18\(2\).010](https://doi.org/10.6703/IJASE.202106_18(2).010)

8. Bentley, A. (2022). Broken bread-Avert global wheat crisis caused by invasion of Ukraine. *Nature*, 603, 551. <https://www.nature.com/articles/d41586-022-00789-x>. <https://doi.org/10.1038/d41586-022-00789-x>

9. Bondarenko, S., Bratko, A., Antonov, V., Kolisnichenko, R., Hubanov, O., & Mysyk, A. (2022). Improving the state system of strategic planning of national security in the context of informatization of society. *Journal of Information Technology Management*, 14, 1–24. doi:10.22059/jitm.2022.88861.

10. Bratko, A. (2022). The concept of planning operational and service activities of the State Border Guard Service of Ukraine. *Journal of Scientific Papers Social Development and Security*, 12, 6, 1–10. <https://paperssds.eu/index.php/JSPSDS/article/view/475>. <https://doi.org/10.33445/sds.2022.12.6.1>

11. Ciot, M.-G. (2022). The impact of the Russian–Ukrainian conflict on Green Deal implementation in central–southeastern Member States of the European Union, 18 October 2022. <https://rsaiconnect.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/rsp3.12591>. <https://doi.org/10.1111/rsp3.12591>

12. Diphoorn, T. & van Stapele, N. (2021). What Is Community Policing?: Divergent Agendas, Practices, and Experiences of Transforming the Police in Kenya. *Policing: A Journal of Policy and Practice*, 15, 1, 399–411. <https://academic.oup.com/policing/article/15/1/399/5803158>. <https://doi.org/10.1093/policing/paaa004>

13. Filho, W.L. et al. (2022). Social values and sustainable development: community experiences. *Environmental Sciences Europe*, 34, 67. <https://enveurope.springeropen.com/articles/10.1186/s12302-022-00641-z>. <https://doi.org/10.1186/s12302-022-00641-z>
14. Hassen, T.B. & Bilali, H.E. (2022). Impacts of the Russia-Ukraine War on Global Food Security: Towards More Sustainable and Resilient Food Systems? *Foods*, 11, 15, 2301. <https://www.mdpi.com/2304-8158/11/15/2301>. <https://doi.org/10.3390/foods11152301>
15. Hubanova, T., Shchokin, R., Hubanov, O., Antonov, V., Slobodianiuk, P., & Podolyaka, S. (2021). Information technologies in improving crime prevention mechanisms in the border regions of southern Ukraine. *Journal of Information Technology Management*, 13, 75–90. doi: 10.22059/JITM.2021.80738.
16. Lukin, A. (2019). Russian–Chinese Cooperation in Central Asia and the Idea of Greater Eurasia. *India Quarterly*, 75, 1, 1–14. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0974928418821477>. <https://doi.org/10.1177/0974928418821477>
17. Masters, J. (2023). Ukraine: conflict at the crossroads of Europe and Russia. Council of foreign relations. <https://www.cfr.org/backgrounder/ukraine-conflict-crossroads-europe-and-russia>.
18. Maurer, H., Whitman, R.G. & Wright, N. (2023). The EU and the invasion of Ukraine: a collective responsibility to act? *International Affairs*, 99, 1, 219–238. <https://academic.oup.com/ia/article/99/1/219/6967342>. <https://doi.org/10.1093/ia/iia262>
19. Melnyk, D.S., Parfylo, O.A., Butenko, O.V., Tykhonova, O.V., & Zarosylo, V.O. (2022). Practice of the member states of the European Union in the field of anti-corruption regulation. *Journal of Financial Crime*, 29(3), 853–863. doi: 10.1108/JFC-03-2021-0050.
20. Mishra, A., Alzoubi, Y.I., Anwar, M.J. & Gill, A.Q. (2022). Attributes impacting cybersecurity policy development: An evidence from seven nations. *Computers & Security*, 120, 102820. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0167404822002140>. <https://doi.org/10.1016/j.cose.2022.102820>
21. Nikonenko, U., Shtets, T., Kalinin, A., Dorosh, I., & Sokolik, L. (2022). Assessing the policy of attracting investments in the main sectors of the economy in the context of introducing aspects of industry 4.0. *International Journal of Sustainable Development and Planning*, 17(2), 497–505. doi: 10.18280/ijstdp.170214.
22. Papageorgiou, K., Singh, P.K., Papageorgiou, E., Chudasama, H., Bochtis, D. & Stamoulis, G. (2020). Fuzzy cognitive map-based sustainable socio-economic development planning for rural communities, *Sustainability*, 12, 1, 305. <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/1/305>. <https://doi.org/10.3390/su12010305>
23. Popov, O.O., Iatsyshyn, A.V., Iatsyshyn, A.V., Kovach, V.O., Artemchuk, V.O., Guriev, V.O., Kiv, A.E. (2021). Immersive technology for training and professional development of nuclear power plants personnel. Paper presented at the CEUR Workshop Proceedings, 2898 230–254. Retrieved from www.scopus.com
24. Semenenko, O., Trehubenko, S., Kharitonov, K., Semenenko, L., Musienko, V. & Tarasov, O. (2021). Analysis of theory and practice of evaluation of the influence of the results of the modernization of weapons and military equipment on the combat possibilities of the armed forces of Ukraine. *Journal of Scientific Papers Social Development and Security*, 11, 3, 116–129. <https://doi.org/10.33445/sds.2021.11.3.11>

Olena Berezovska-Chmil. Impact of Russian military aggression on security policy in European countries

The article examines the aggressive actions of the Russian Federation, in particular its aggression against Ukraine and hybrid aggression against Western countries. An analysis of the consequences of Russia's actions for the security of the states of Eastern and Central Europe was carried out, with an emphasis on their political significance. The theoretical basis of the study involves understanding the concept of international security institutions and international agreements, as well as how Russia's ignoring them affects the global competitive environment.

The methods used in this study are primarily the application of analysis, synthesis and comparison, which includes the study of relevant literature, reports and international agreements to establish the context of Russia's aggressive behavior. The results of the study demonstrate that Russia's actions significantly affected the security of the states of Eastern and Central Europe not only from the point of view of geographical considerations, but also politically. The Kremlin's desire to establish dominance in Central and Eastern Europe has led to military aggression and disregard for established international norms and agreements.

The scientific findings of the study are important for politicians, international security institutions and countries affected by Russian aggression. The importance of strengthening international cooperation, strengthening existing security mechanisms and countering Russia's subversive actions to preserve the global world order was emphasized. The article conducts a comprehensive study of the political significance of Russia's aggression against the states of Eastern and Central Europe, which highlights the consequences of Russia's actions and contributes to a better understanding of the challenges created by aggressive actors on the international arena. Mechanisms for countering threats in the field of international security in general and European security in particular are proposed.

Key words: world security, international security, military aggression, security in European countries, security policy, threat prevention.

УДК 327.82

DOI 10.32782/2312-1815/2024-17-4

Андрій Воронич

ORCID: 0009-0003-8163-6341

Владислав Фицик

ORCID: 0009-0001-0646-4506

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано європейський досвід транскордонного співробітництва, переваги від реалізації такої співпраці, а також стан транскордонного співробітництва в Україні, можливості та перспективи впровадження європейського досвіду співробітництва прикордонних регіонів у нашій державі.

Зауважимо, що на даний момент сформовано 10 єврорегіонів, у яких активну участь бере Україна. Це свідчить про поглиблення двосторонніх відносин між Україною та країнами ЄС, що межують із нею.

Метою статті є аналіз розвитку та успішності транскордонного співробітництва в країнах ЄС та визначення перспектив інтеграції європейського досвіду транскордонного співробітництва в Україні.

Наведено кількість єврорегіонів, що утворені на кордонах країн ЄС та успішно діють сьогодні. Також досліджено процес формування і розвитку єврорегіонів та їхня роль у сприянні економічному, культурному та соціальному зближенню прикордонних регіонів України та ЄС.

Розглянуто важливість транскордонного співробітництва між Україною та країнами Європейського Союзу в умовах повномасштабного вторгнення країни-агресора. Акцент робиться на безпекових аспектах співпраці, координації гуманітарної та військової допомоги, а також спільних заходах щодо протидії загрозам і викликам, які виникають у таких складних умовах.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, єврорегіон, Україна, Європейський Союз, євроінтеграція.

Вступ. Протягом усієї історії людства людина прагнула до обміну ресурсами зі своїми сусідами. Із моменту утворення інституту держави форми співробітництва між країнами набули зовсім інших форм та насамперед регламентувалися державними кордонами.

XX ст. сформувало передумови до тісної співпраці держави, а саме у їх прикордонних регіонах, які досить часто поєднані історичними, соціально-культурними та економічними зв'язками.

Саме тому виник феномен транскордонного співробітництва, що покликаний поглибити взаємовідносини прикордонних регіонів держав у всіх сферах життєдіяльності людини – від торгівлі до обміну інформацією.

Європейський вектор розвитку України вимагає від неї вивчення європейського досвіду транскордонного співробітництва та імплементації в українським вимір із метою забезпечення євроінтеграційного шляху нашої держави.

Результати та обговорення. Транскордонне співробітництво у Європейському Союзі є важливим важелем розвитку зокрема єврорегіонів та ЄС у цілому. Вони сприяють економічній, соціальній, культурній інтеграції регіонів.

Транскордонне співробітництво розглядається у контексті співпраці громад, що розташовані близько одна до одної, тому визначається як певний різновид співпраці близьких одна до одної громад, але водночас розмежовані державними кордонами [6, с. 8].

В Україні транскордонне співробітництво регламентується нормами Закону України «Про транскордонне співробітництво». Відповідно до положень даного Закону, транскордонне співробітництво – спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, наукових, технологічних, екологічних, культурних та інших відносин між суб'єктами і учасниками таких відносин в Україні й відповідними суб'єктами і учасниками таких відносин із сусідніх держав у межах компетенції, визначеної їхнім національним законодавством.

У цілому держави – члени ЄС розглядають питання транскордонного співробітництва крізь призму процесів, які сприяють утвердженню у взаємовідносинах головних європейських цінностей – миру, стабільності, безпеки та дотримання громадянських та політичних прав і свобод людини.

Як зазначають наукові співробітники ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України» Я. Калат та О. Демидюк, у країнах Європи інститути транскордонного співробітництва успішно реалізуються та діють уже понад 40 років. Така співпраця сприяє економічному, соціально-культурному, політичному розвитку прикордонних регіонів. Найголовніше інституціоналізовані форми такого співробітництва зменшують певну асиметрію регіонів із внутрішніми регіонами країн [2, с. 3].

Про успішність функціонування транскордонного співробітництва в країнах ЄС свідчить той факт, що країни ЄС утворюють усередині Європейського Союзу та поза ним європейські регіони.

Можемо зробити висновок, що найбільше єврорегіонів утворено на кордоні Німеччини – 31, а найменше – на кордоні Фінляндії – 10. Проте кількість єврорегіонів не є суттєвою, адже необхідно, щоб вони активно функціонували та приносили доходи від співробітництва між прикордонними регіонами.

Про успішність єврорегіонів свідчить кількість реалізованих прикордонних проєктів: Eurocampus – європейський простір для наукових досліджень (єврорегіон Піренеї – Середземномор'я); LatLit Traffic – покращення вуличної та дорожньої інфраструктури в 23 сільських місцевостях на кордоні Литви та Латвії (єврорегіон Country of Lakes – «Країна озер»); облаштування автомобільного пункту пропуску «Ягодин – Дорогуськ» (єврорегіон «Буг»); RegioTour – проєкт облаштування велодоріжок (єврорегіон «Тешинська Сілезія»); проєкт модернізації залізничного переходу в Куновіцах (єврорегіон Pro Europa Viadrina) [2, с. 4–5].

Таблиця 1

**Кількість європейських регіонів на кордонах країн ЄС
(транскордонне співробітництво)**

Країна ЄС	Кількість прикордонних єврорегіонів
Болгарія	14
Німеччина	31
Польща	18
Румунія	13
Угорщина	15
Фінляндія	10
Франція	15
Чехія	13
Швеція	16

Примітка. Створено автором на основі [2, с. 4]

Транскордонне співробітництво має низку політичних, соціальних та економічних переваг.

До політичних переваг слід віднести: активне залучення влади та громадян до транскордонної співпраці; активізацію процесів європейської інтеграції; реалізацію принципів партнерства та субсидіарності.

Серед соціальних переваг транскордонного співробітництва у ЄС можна назвати: створення додаткових робочих місць; сприяння трудовій мобільності; активізацію процесів співробітництва навчальних, освітніх, культурних закладів, бібліотек, музеїв у рамках транскордонного співробітництва; поширення знань та інформації про історію, структуру, географію певного транскордонного регіону.

До економічних переваг віднесемо: активний розвиток прикордонної інфраструктури; розвиток туризму, охорони природного середовища; активізацію формування та розвитку міжнародних транспортних коридорів [3, с. 5].

Названі вище чинники та переваги транскордонного співробітництва в країнах ЄС можуть бути інтегровані в Україні.

Початки імплементації європейського досвіду транскордонного співробітництва в Україні простежуються з моменту здобуття нею незалежності. Якщо бути більш точним, то в 1993 р. Україна утворила Карпатський єврорегіон. Сьогодні існує більш як 10 єврорегіональних структур за участю України: Карпатський єврорегіон, єврорегіони «Буг», «Верхній Прут», «Нижній Дунай» (утворені з країнами – членами ЄС) та єврорегіони «Дністер», «Дніпро», «Слобожанщина», «Ярославна», «Донбас» (із країнами – не членами ЄС) [2, с. 3].

Водночас на транскордонне співробітництво впливав вектор розвитку відносин Україна – ЄС, який не завжди рухався у позитивному векторі. Усе це впливало на процеси впровадження в Україні досвіду країн Європи у сфері прикордонного співробітництва. Процеси посилювалися після 2014 р., коли була підписана Угода про асоціацію України з ЄС, що створює низку передумов для його розвитку [2, с. 3–5].

Запровадження європейського досвіду транскордонного співробітництва в Україні є важливим із того погляду, що така співпраця сприяє розвитку прикордонних регіонів України, насамперед на Заході України (Волинська, Львівська, Івано-Франківська обл., Закарпаття, Чернівецька обл.), Центрі України (Вінницька обл.) та Півдні України (Одеська обл.).

Урешті, запровадження європейського досвіду сприятиме залученню інвестицій, створенню нових робочих місць та бізнес-можливостей, що позитивно вплине на економіку України [5, с. 51].

В умовах повномасштабного вторгнення РФ на територію України гостро постала проблема розвитку транскордонного співробітництва України із сусідами з числа країн ЄС.

Найактивніше розвивається транскордонне співробітництво на західному кордоні України – із Польщею, Угорщиною, Словаччиною, а також із Румунією. В Угорщині, до прикладу, для успішності діяльності транскордонного співробітництва було утворено особливий інститут Уповноваженого прем'єр-міністра з питань транскордонного співробітництва, завданнями якого є формування відповідної нормативної бази, координація із центральними органами влади у питаннях розвитку прикордонних регіонів.

В Угорщині транскордонна співпраця здійснюється на рівнях Карпатського єврорегіону, NUTS 2 – регіональна, NUTS 3 – обласна (співпраця обласних органів самоврядування та їх інститутів), NUTS 4 – місцева (між меншими місцевими самоврядними одиницями) [4, с. 72].

Зазначимо, що така ж посада (Уповноваженого із питань транскордонного співробітництва) запроваджена й у нашій державі. Це свідчить про цілеспрямований європейський вектор розвитку транскордонного співробітництва в Україні.

Необхідність спрощення проходження митного контролю, насамперед волонтерами, які перевозять гуманітарну, військову допомогу, надання партнерами військової допомоги, змушує

як країни Європи, так і Україну вкладати кошти у розвиток прикордонної інфраструктури. Уважаємо це важливим кроком, адже після нашої перемоги у війні матиме повну інтеграцію у транспортну мережу ЄС, що пришвидшить євроінтеграцію України.

Важливим чинником є те, що спільний кордон у межах транскордонного регіону сприятиме підвищенню безпеки на кордоні України з Польщею, Угорщиною, Словаччиною, Румунією. Це є важливим інструментом запобігання міжнародній контрабанді наркотиків, зброї, культурних цінностей, валюти, торгівлі людьми та людськими органами.

Також європейський досвід у сфері транскордонного співробітництва важливий для України в межах покращення координації дій та обміну інформацією з партнерами [5, с. 51].

Під час російсько-української війни важливим у процесах транскордонного співробітництва є культурно-соціальна репрезентація України на міжнародній арені. Адже співробітництво у межах транскордонного співробітництва сприяє культурному та соціальному зближенню сторін.

Ураховуючи цілеспрямованість та прагнення України стати повноцінним членом ЄС, вона має усі перспективи запровадження європейського досвіду транскордонного співробітництва. Це важливо у силу того, що це сприятиме розвитку економіки, політичних, соціально-культурних, географічних та історичних зв'язків із західними сусідами.

Раніше співпраця із сусідами – Польщею, Угорщиною, Словаччиною, Румунією – відбувалася на рівні держав Центрально-Східної Європи. Однак на сучасному етапі взаємовідносин вона стала більш тісною й у цілому визначає взаємовідносини України та Європейського Союзу

Урешті-решт, імплементація в українські реалії європейського досвіду транскордонного співробітництва є обов'язковою на шляху вступу України до Європейського Союзу.

Висновки. Транскордонне співробітництво у країнах Європейського Союзу сприяє економічній, соціальній, культурній інтеграції регіонів та зменшує певну асиметрію прикордонних районів із внутрішніми регіонами країни. Така прикордонна співпраця має низку переваг – від створення робочих місць до економічного розвитку прикордонних регіонів. В умовах євроінтеграції в Україні є всі наявні можливості та перспективи впровадження досвіду країн-сусідів у сфері транскордонного співробітництва.

Література:

1. Закон України «Про транскордонне співробітництво» № 1861-IV від 24 червня 2004 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004. №45. Ст. 499. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15#Text>
2. Калат Я., Демедюк О. Імплементація європейського досвіду функціонування інституціоналізованих структур транскордонного співробітництва в Україні: проблеми та перспективи (довідна записка). Львів, 2017. 16 с. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/e20170401.pdf>
3. Мельник Л. Європейський досвід управління розвитком транскордонного співробітництва. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 2. 6 с. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2018/30.pdf (дата звернення: 22.04.2024).
4. Окуньовська Є. Транскордонне співробітництво з Україною в умовах війни. *Вісник ДонНУ імені Василя Стуса. Серія «Політичні науки»*. 2022. № 7. С. 70–74. URL: <https://jvestnik-politology.donnu.edu.ua/article/view/12797> (дата звернення: 29.04.2024).
5. Реслер М., Рейс Т. Європейський досвід управління розвитком транскордонного співробітництва. *Підприємництво і торгівля*. 2023. № 37. С. 49–56. URL: <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/pidpr-torgi/article/view/1375/1296> (дата звернення: 22.04.2024).
6. Транскордонне співробітництво: правові основи та успішні практики : посібник / Ю.Б. Євчак та ін. ; за заг. ред. В.А. Устименка ; ред.-упоряд. А.К. Гук, А.Є. Санченко. Київ, 2020. 152 с. URL: https://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/Posibnuk_TKS.pdf

References:

1. Zakon Ukrainy «Pro transkordonne spivrobitnytstvo» № 1861-IV vid 24 chervnia 2004 r. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2004, № 45. st. 499. [in Ukrainian]
2. Kalat Y. Demediuk O. Implementatsiia yevropeiskoho dosvidu funktsionuvannia instytutsionalizovanykh struktur transkordonnoho spivrobitnytstva v Ukrainy: problemy ta perspektyvy (dopovidna zapyska). DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy. Lviv, 2017. 16 s. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/e20170401.pdf> [in Ukrainian]
3. Melnyk L. Yevropeiskyi dosvid upravlinnia rozvytkom transkordonnoho spivrobitnytstva. Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok. 2018. № 2. 6 s. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2018/30.pdf (data zvernennia: 22.04.2024) [in Ukrainian]
4. Okunovska Ye. Transkordonne spivrobitnytstvo z Ukrainoiu v umovakh viiny. Visnyk DonNU imeni Vasylia Stusa. Seriia: politychni nauky. 2022. № 7. S. 70–74. URL: <https://jvestnik-politology.donnu.edu.ua/article/view/12797> (data zvernennia: 29.04.2024) [in Ukrainian]
5. Resler M., Reis T. Yevropeiskyi dosvid upravlinnia rozvytkom transkordonnoho spivrobitnytstva. Pidpryemnytstvo i torhivlia. 2023. № 37. S. 49–56. URL: <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/pidpr-torgi/article/view/1375/1296> (data zvernennia: 22.04.2024) [in Ukrainian]
6. Transkordonne spivrobitnytstvo: pravovi osnovy ta uspishni praktyky: posibnyk / Yevchak Yu.B., Zardi A., Lazur Ya.V., Ochkaï D., Sanchenko A.Ie., Soshnykov A.O., Ustymenko V.A., Fetko Yu.I. / za zah. red. V.A. Ustymenka; red.-uporiad. Huk A.K., Sanchenko A.Ie. K., 2020. 152 s. URL: https://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/Posibnuk_TKS.pdf [in Ukrainian]

Andrii Voronych, Vladyslav Fytsyk. Prospects of application of the European experience of cross-border cooperation in Ukraine

The article analyzes the European experience of cross-border cooperation, the advantages of implementing such cooperation, as well as the state of cross-border cooperation in Ukraine, the possibilities and prospects of implementing the European experience of cooperation of border regions in our country.

Note that 10 Euroregions have been formed at the moment, in which Ukraine takes an active part. This indicates the deepening of bilateral relations between Ukraine and the EU countries bordering it.

The purpose of the article is to analyze the development and success of cross-border cooperation in EU countries and to determine the prospects for the integration of the European experience of cross-border cooperation in Ukraine.

The number of Euroregions formed on the borders of the EU countries and currently operating successfully is given. Also examined is the process of formation and development of euroregions, and their role in promoting economic, cultural, and social convergence of border regions of Ukraine and the EU.

The article considers the importance of cross-border cooperation between Ukraine and European Union countries in terms of full-scale aggression by the aggressor country. The main focus is on the security aspects of cooperation, coordination of humanitarian and military assistance, as well as joint efforts to resistance threats and challenges arising in such a complex circumstances.

Key words: cross-border cooperation, Euroregion, Ukraine, European Union, eurointegration.

УДК 342.327:323.2(ЄС)

DOI 10.32782/2312-1815/2024-17-5

Мирослава Герман

ORCID: 0009-0009-2712-4453

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ТА ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКИХ ІНІЦІАТИВ

Проаналізовано специфіку реалізації громадянських ініціатив у Європейському Союзі та країнах – членах ЄС, зокрема через механізм європейської громадянської ініціативи та процедури, закладені у законодавство окремих європейських країн (Польщі, Угорщини, Румунії, Словенії, Словаччини та ін.). Досліджено процедурну частину імплементації європейської громадянської ініціативи через етапи: створення ініціативної групи, формулювання тексту ініціативи з указанням її основної вимоги, реєстрація ініціативи Європейською Комісією, збір підписів на підтримку ініціативи та їх перевірка, формування пакету документів для розгляду ініціативи Єврокомісією. Розглянуто перебіг окремих європейських громадянських ініціатив із подальшою оцінкою апробації механізму.

З'ясовано, що політико-правовою базою висловлення громадянських вимог у досліджених країнах передбачено артикулювання суспільного запиту на зміни через референдуми (загальнодержавні і місцеві) та підтримку петицій на різних рівнях, тоді як інститут громадянської ініціативи ще не відбувся як повноцінний засіб якісних трансформацій. Виявлено, що окремі закони для просування ініціатив знизу мають лише кілька країн – членів Євросоюзу. Компенсують ці законодавчі недоліки статті конституцій, закони про референдуми, петиції та ін.

Оцінюючи вітчизняні практики регулювання громадянських ініціатив, констатовано відсутність на сучасному етапі універсального алгоритму, закріпленого у законодавстві, для реалізації громадянської ініціативи. Однак наголошено, що вказана проблема частково вирішена для місцевого рівня, а окремі норми, які уможливають артикуляцію суспільного запиту на вищому управлінському рівні, містяться як у Конституції України, так і в низці законодавчих актів.

Підсумовано, що громадянські ініціативи у Європі – це радше інструмент інформування, формування запиту чи комунікації громадянського суспільства і влади, позаяк навіть верифіковані ініціативи не зобов'язують відповідних суб'єктів ухвалення управлінських рішень вносити зміни у чинні закони, обов'язкові для всіх.

Ключові слова: громадянська ініціатива, європейська громадянська ініціатива, Європейський Союз, громадянське суспільство, інституціоналізація, політичний інститут, політичний процес, європейська інтеграція.

Вступ. Проблематика будь-яких ініціатив, джерелом яких є населення – індивідуально чи від імені зацікавленої спільноти, – актуалізована в Україні тривалим процесом спочатку розвитку, а потім еволюції громадянського суспільства. Ініціатива – це формат голосу і форма дієвого впливу на формування порядку денного суспільно-політичних відносин. Варто одразу визначитися зі змістом двох однаково доцільних дефініцій: «громадська ініціатива» та «громадянська ініціатива». У першому випадку йдеться про ініціювання від імені громадськості – групи, активу, організації, руху тощо, у другому ж суб'єктом ініціювання може бути як окремий громадянин, так і коло одностайців. Також слід наголосити, указані ініціативи можна розглядати з кількох позицій: як процес, як форма участі чи активізму, як право тощо. А на думку української політологині К. Ірхи, громадянські ініціативи є фактичним виявом здатності суспільства вирішувати власні проблеми, адекватно реагувати на діяльність органів влади, формувати систему цінностей у контексті розвитку європейської цивілізації, а їхня загальна мета повністю заповнює прогалини державної політики у галузі формування громадянського суспільства та гуманізації суспільно-політичних відносин [1].

У контексті теми наукового дослідження зупинимося на визначенні саме громадянських ініціатив, адже європейська практика послуговується поняттям «європейська громадянська ініціатива», можливість реалізації якої інституціолізована Лісабонською угодою 2007 р. Цей документ дав імпульс до реформування Європейського Союзу, уможливив громадянські ініціативи, які було віднесено до політичного виміру європейського громадянства. В Угоді запроваджено «право на громадянську ініціативу, відповідно до якого громадяни ЄС можуть звернутися до Європейської Комісії з пропозицією щодо політики ЄС. Ініціатива має бути підписана щонайменше мільйоном громадян, які представляють чверть держав – членів ЄС» [3, с. 4].

Констатуючи прогалини у вітчизняному законодавстві у частині впровадження механізмів реалізації громадянських ініціатив, фокусуємо свою увагу на відповідних європейських практиках – як щодо визначеної процедури, так і її ефективності і прийнятності для запозичення досвіду. Тож завданням дослідження є вивчення спільного європейського та окремих держав – членів ЄС законодавства щодо громадянських ініціатив, перебігу їх утілення, виявлених переваг і недоліків.

Результати та обговорення. Перш за все, нас цікавлять акти верифікації та засвідчення підтримки громадянської ініціативи. Офіційні документи Європейського Союзу містять розгорнуті коментарі щодо процедури подання та збору підписів (голосів) на підтримку тієї чи іншої ініціативи на різних рівнях. У роз'ясненнях та рекомендаціях щодо імплементації Регламенту Європейського Союзу № 2019/788 щодо Європейської громадянської ініціативи (далі – ЄГІ) зазначено такі етапи її реалізації:

- підготовчий етап, яким передбачено розроблення організаційною групою тексту пропозиції ініціативи, який би відповідав юридичним вимогам Європейського Союзу. Зокрема, цей текст має включати формулювання мети, цілей та обґрунтування ініціативи;

- етап реєстрації. Європейська Комісія отримує від організаційної групи запит на реєстрацію громадянської ініціативи і здійснює перевірку на дотримання вимог щодо її змісту. У разі схвального висновку ініціативу реєструють. Також Єврокомісія фіксує дати початку і завершення збору підписів на підтримку європейської громадянської ініціативи у публічному реєстрі;

- етап збору підписів. Після реєстрації ЄГІ організатори мають рік на збір підписів громадян ЄС, щоб підтримати свою пропозицію. Підписи мають бути зібрані в принаймні семи з 27 країн – членів ЄС. Регламент ЄС від 17 квітня 2019 р. вніс певні зміни, що регулюють ЄГІ, передусім полегшивши процедури і покращивши доступність для громадян, які бажають звернутися до ЄС зі своїми ініціативами. До прикладу, Регламент розширив можливість збору підписів не тільки в країнах-членах, а й у Швейцарії та в інших країнах, які мають відповідний договір із ЄС. Разом із цим було запроваджено можливість електронного збору підписів, знижено вік для участі з 18 до 16 років;

- етап перевірки підписів. Після закінчення строку збору підписів національні влади перевіряють їх достовірність та відповідність правилам;

- етап подання, яким передбачено передачу всіх зібраних підписів та супровідної документації до Європейської Комісії;

- етап розгляду, коли Європейська Комісія протягом трьох місяців розглядає ініціативу та визначає, чи будуть ужиті будь-які заходи для її реалізації [15].

Аналізуючи питання верифікації даних, Регламент (ЄС) 2019/788 визначає технічні специфікації онлайн-систем збору даних щодо європейської громадянської ініціативи та її підтримки. Так, вимогами до онлайн-систем передбачено можливість висловлювати підтримку громадянській ініціативі лише фізичними особами, чітку регламентацію збору персональних даних, упровадження ефективних технічних та організаційних заходів для управління ризиками, пов'язаними з безпекою мережевих та інформаційних систем [8].

Для прикладу розглянемо зареєстровану Європейською Комісією у березні 2023 р. ініціативу «Збереження та розвиток української культури, освіти, мови та традицій у державах ЄС». Зміст її полягає в активізації дій «щодо підтримки й інтеграції українських біженців у ЄС, розроблення нового законодавства для збереження української культури, мови, традицій і спадщини, а також створення загальноєвропейської структури інтеграційних центрів» [11]. Рішення про реєстрацію має правовий характер, тобто Європейська Комісія тим самим визнала ініціативу юридично прийнятною, але не надала остаточного схвалення. Подальші кроки, відповідно до закріплених процедур, передбачають аналіз суті пропозиції та запуск протягом пів року механізму збору підписів на спеціально створеній платформі. У разі якщо протягом одного року європейська громадянська ініціатива отримає мільйон заяв про підтримку від принаймні семи різних держав – членів ЄС, Європейська Комісія повинна буде ухвалити рішення, чи вживати заходів із реалізації ініціативи, чи відмовити у цьому, пояснивши свою позицію.

Якщо ж звернутися до кейсу більш завершеної ЄГІ, то такою може бути Right2Water («Право на воду»). Ця ініціатива закликала забезпечити доступ до чистої води та санітарії для всіх європейців. Вона призвела до звернення Європейської Комісії до оцінки ситуації щодо доступу до води у ЄС [16]. Європейська громадянська ініціатива Right2Water послуговується окремим інформаційно-комунікаційним майданчиком, де відбувається промоція руху, публікуються дані про перебіг етапів реалізації ЄГІ. Відповідно до затвердженої процедури, ініціативна група акумулювала майже 2 млн підписів на підтримку ініціативи (з необхідного 1 млн), домоглася часткового врахування своїх вимог Європейською Комісією у Директиві про питну воду [16]. Промоція вказаної ЄГІ триває, зокрема й із метою внесення змін до чинного законодавства Європейського Союзу, адже здебільшого це є кінцевою метою ЄГІ.

Нині на розгляді Європейської Комісії знаходяться 110 запитів на започаткування європейської громадянської ініціативи, з яких 10 пройшли необхідні етапи і були схвалені, зокрема щодо заборони використання натурального хутра, торгівлі плавниками акули, зобов'язання виготовляти косметичні засоби без випробування їх на тваринах, відмови від синтетичних пестицидів, захисту національних і мовних меншин у Європі, юридичного захисту гідності, права на життя та безпеку кожної людини від моменту зачаття та щодо вже згадуваного гарантування доступу до якісної води та санітарії [10].

Європейська громадянська ініціатива як компонент партисипаторної демократії – відносно нова практика спільної європейської політики. Вона має свої недоліки, як-от надто тривалий розгляд, через що є вірогідність утрати актуальності ініційованих потреб, і свої переваги, адже уможливорює на рівні усього Європейського Союзу механізми громадянського/громадського впливу на реалізацію суспільно затребуваних ініціатив. Процедури формування і розгляду ЄГІ, верифікації її підтримки, на нашу думку, цілком є такими, які можуть слугувати прикладом для відтворення поза межами країн – членів Європейського Союзу. Йдеться, зокрема, про такі етапи, як формування громадської команди ініціаторів, артикуляція і промоція мотивів громадянської ініціативи, перевірка ініціативи на сумісність із національним законодавством, верифікація підтримки, а отже, визнання суспільної значимості.

Здійснений аналіз показує, що та частина ініціювання позитивних змін, яка лежить у межах компетенції громадськості, нині є відпрацьованою, оперативною і послідовною, тоді як кроки, котрі мають здійснити відповідні політичні інститути, просуваються повільно, гальмуються через відсутність сталих механізмів розгляду і визначених термінів реагування. Такі обставини можуть бути зумовленими складністю організації політичного процесу в Європейському Союзі, але на рівні окремої країни є можливість скоротити бюрократичні процедури і тим самим тривалість розгляду громадянської ініціативи.

Дослідники ЄГІ виокремлюють три ключові проблеми її застосування для вирішення тієї чи іншої проблеми, а саме:

- суперечності та недосконалість механізмів електронної демократії, проблеми її кореляції з традиційною демократією;
- труднощі стимулювання широкої участі громадянського суспільства та окремих громадян у реалізації цілей ЄГІ;
- значні і часто монопольні повноваження Європейської Комісії у визначенні долі європейської громадянської ініціативи, зокрема щодо дієвості цього інструменту для реальної участі європейських громадян [12, с. 181–200].

Переважно критика європейської громадянської ініціативи полягає у тому, що вона не означає трансформацію на ініціативу законодавчу. Тому виникає питання призначення ЄГІ: це інформування чи здійснення змін? Досліджуючи політико-нормативні умови функціонування громадянських ініціатив у країнах – членах Євросоюзу, звертаємо увагу на наявність спеціального законодавства з нормами аналогічними до європейської громадянської ініціативи.

У Польщі діє Закон «Про реалізацію громадянами законодавчої ініціативи» [14]. Ним передбачено можливість внесення пропозицій про зміни в законодавстві, ініційовані як найменше 100 тис громадян Польщі, котрі володіють правом голосу. Обмеження щодо сфер законодавчого впливу громадян регламентує Конституція Республіки Польща. На кінець 2023 р. перелік законодавчих ініціатив громадян, які знаходяться на розгляді в Сеймі, включав питання пенсійного забезпечення, створення вищих навчальних закладів, поліпшення умов праці в окремих галузях та ін. [17].

В Угорщині чинний «Закон про всенародний референдум і народну ініціативу» передбачає, що 50 тис виборців може бути подана на розгляд парламенту «загальнодержавна народна ініціатива» [7]. Питання, яких може стосуватися ініціатива, мають відповідати компетенціям представницького органу, реакція якого зводиться до ознайомлення з артикульованою проблемою чи потребою, тоді як зрушення у бік її вирішення можливе через референдум. Отже, цей інструмент прямої демократії використовується не для прийняття рішення, а для постановки питання. Національний же референдум може бути призначений парламентом за ініціативою президента, уряду, третини членів парламенту або 100 тис виборців. Призначенням референдуму є прийняття рішення або висловлення думки. За ініціативою 200 тис виборців парламент зобов'язаний запустити процедуру референдуму [13]. На відміну від Угорщини характер більшої повноважності мають народні ініціативи в сусідній Румунії. Зміни у законодавстві можуть ініціювати своєю підтримкою 100 тис виборців із чверті регіонів країни. Однак питання для розгляду не повинні стосуватися фінансових та міжнародних справ, амністії чи помилування злочинців. 500 тис виборців принаймні з половини виборчих округів можуть ініціювати перегляд Конституції держави [9]. Аналогічні правила діють і в Словенії, де право народної ініціативи уповноважує 30 тис виборців ініціювати зміни у Конституції, а 5 тис виборців – пропонувати законодавчі новації.

Загалом інститут народної правотворчої ініціативи різною мірою узаконено в Італії, Іспанії, ФРН, Польщі, Словенії, Румунії, Латвії, Литві та інших державах – членах ЄС. Там встановлено різні вимоги до кількості громадян-виборців, які беруть участь у внесенні в законодавчий орган проєкту нормативного акту, а також ініціативній групі з його висунення. За відсутності спеціального законодавства право громадянської ініціативи може бути реалізоване через процедуру підпису петицій та проведення загальнодержавних чи місцевих референдумів. До прикладу, можливість втілення громадянської ініціативи через подання петиції, підтриманої не менше ніж 350 тис громадян, закріплено Конституцією Словацької Республіки [2]. У державі як законодавча база для впливу громадян на політичні рішення слугують закони про референдум, про право на петиції, про громадські зібрання тощо.

Повертаючись до питання, озвученого вище, з'ясовуємо, що в сучасних політико-нормативних умовах громадянська ініціатива у ЄС тяжіє до функцій інформування або комунікації

між громадянським суспільством, його представниками та владою, її інституціями – виконавчими і представницькими. Отже, уважати ЄПІ й аналогічні ініціативи в різних країнах – членах Європейського Союзу реальним інструментом здійснення відчутних змін у суспільно-політичній, гуманітарній, правовій та інших сферах зарано.

Українське законодавство не регламентує універсальної процедури реалізації громадянської ініціативи, однак описує відповідні норми для місцевого рівня. Так, у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» міститься норма про місцеві ініціативи (ст. 9). Зокрема, для членів територіальної громади передбачено право ініціювати розгляд у раді (у порядку місцевої ініціативи) будь-якого питання, віднесеного до відання місцевого самоврядування. Порядок внесення місцевої ініціативи на розгляд ради визначається представницьким органом місцевого самоврядування або статутом територіальної громади. Місцева ініціатива, внесена на розгляд ради в установленому порядку, підлягає обов'язковому розгляду на відкритому засіданні ради за участю членів ініціативної групи з питань місцевої ініціативи. Рішення ради, прийняте з питання, внесеного на її розгляд шляхом місцевої ініціативи, обнародується в порядку, встановленому представницьким органом місцевого самоврядування або статутом територіальної громади [6]. Визначена процедура перегукується з етапами розгляду вже згадуваної європейської громадянської ініціативи. Принагідно згадаємо і ст. 13 указанного Закону, де йдеться про громадські слухання, під час яких члени територіальної громади можуть заслуховувати депутатів і посадовців місцевого самоврядування, порушувати питання та вносити пропозиції щодо питань місцевого значення, що належать до відання місцевого самоврядування [6]. Започаткуванню та просуванню громадянських ініціатив на регіональному рівні сприяють і наявні в країні інструменти електронної демократії (електронні петиції, формування громадського бюджету, активності національної платформи «ВзаємоДія» тощо).

Безперечно, первинною базою для громадянського ініціювання є сукупність норм Конституції України, законів України «Про політичні партії в Україні», «Про громадські об'єднання», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про звернення громадян», «Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції», «Про всеукраїнський референдум» тощо. Водночас, як справедливо наголошує дослідник А. Матвійчик, в Україні спостерігається незавершеність створення інституціонального клімату для ефективної імплементації ініціатив громадян, що значно обмежує їхню здатність впливати на формування стратегічних напрямів розвитку суспільства, а також збереження пасивності та відстороненості частини населення від процесів розроблення, прийняття та реалізації управлінських рішень, контролю за їх виконанням [4, с. 295]. Припускаємо, що апробація застосування місцевих ініціатив та дія Закону «Про всеукраїнський референдум» зумовлять поліпшення умов та спрощення процедур громадянського впливу на розвиток країни. Зазначимо, що подібно до зарубіжного законодавства в Україні регламентовано правила проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою. Її мають вимагати не менш як 3 млн громадян України, які мають право голосу, за умови, що підписи щодо призначення всеукраїнського референдуму зібрано не менш як у двох третинах областей і не менш як по 100 тис підписів у кожній області [5].

Висновки. Громадянські ініціативи, які за своєю сутністю уособлюють невід'ємне право і провідну характеристику громадянського суспільства, у європейській політичній практиці знайшли відображення у різноманітних процедурах, як-от право народної законодавчої ініціативи, загальнодержавні і місцеві референдуми, подання петицій різного рівня тощо. Запроваджені механізми перегуковуються з концепцією європейської громадянської ініціативи, хоч і мають різні ступені повноважності – від повідомлення про проблему до ініціювання змін у законодавстві включно з основним законом. Помітно, що національні законодавства найбільше уваги

приділяють збору та перевірці підписів на підтримку петицій, тоді як загальноєвропейське – розгляду питань по суті у різних європейських інстанціях.

Європейські практики і досвід реалізації громадянських ініціатив є незрілими і ще недостатньо апробованими, тож давати їм абсолютну оцінку як прикладу для наслідування у трансформації суспільно-політичних відносин в Україні зарано. Водночас маємо для аналізу переваги і недоліки діючого механізму, який краще вивчати саме в контексті національних законодавств, де інституціоналізація громадянських ініціатив бере свій початок із конституційних статей: деталізація у конституції прав і свобод громадян може на початковому етапі демократизації державотворчих процесів компенсувати прогалини у законодавстві. Останнє ж, на нашу думку, потребує комплексного закону, який описує усі рівні, відповідні вимоги, механізми верифікації та реалізації громадянських ініціатив.

Література:

1. Ірха К. Громадянські ініціативи як чинники розвитку громадянського суспільства України. *Освіта регіону: Політологія. Психологія. Комунікації*. 2013. № 4. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/1195>
2. Конституція Словацької Республіки від 1 вересня 1992 р. URL: https://www.slov-lex.sk/documents/10184/493489/460_1992_1.pdf/716c7f51-7b5b-416f-9f9b-f09b4dcb2127
3. Лісабонська угода (договір про реформування Європейського Союзу). Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит Комітету Верховної Ради України. *Інформаційно-дослідницький центр Верховної Ради України*. URL: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29057.pdf>
4. Матвійчик А. Громадянська ініціатива як чинник самоорганізації громадянського суспільства в сучасній Україні. *Наукові записки*. 2018. № 3–4. С. 288–298.
5. Про всеукраїнський референдум : Закон України № 1135-IX від 26 січня 2021 р. (зі змінами). *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text>
6. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України № 280/97-ВР від 21.05.1997 (зі змінами). *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>
7. Az országos népszavazásról és népi kezdeményezéséről. 1998. évi III. Törvény. URL: https://jogkodes.hu/jsz/1998_3_torveny_1688197
8. Commission implementing regulation (EU) 2019/1799 of 22 October 2019. *Portal of the Publications Office of the EU*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32019R1799>
9. Constituția României. URL: <https://www.constitutaromaniei.ro/>
10. European Citizens' Initiative. *European Union*. URL: https://citizens-initiative.europa.eu/_en
11. European Citizens' Initiative: Commission decides to register initiative on preservation and development of Ukrainian culture and heritage. *European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations (DG NEAR)*. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/european-citizens-initiative-commission-decides-register-initiative-preservation-and-development-2023-08-16_en
12. Longo E. The European Citizens' initiative: too much democracy for EU polity? *German Law Journal*. 2019. Vol. 20. P. 181–200.
13. Népszavazás, népi kezdeményezés. *Kormányzat*. URL: <https://2010-2014.kormany.hu/hu/mo/avalasztasi-rendszer/nepszavazas-nepi-kezdemenyezes>
14. O wykonywaniu inicjatywy ustawodawczej przez obywateli. Ustawa Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 24 czerwca 1999 r. *Strona główna Sejmu*. URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/inicjat.htm>
15. Regulation (EU) 2019/788 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on the European citizens' initiative. *Europa EUR-Lex: Access to European Union law*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32019R0788>
16. Right2Water. *Tilt Factory*. URL: <https://right2water.eu/>
17. *Wykaz obywatelskich inicjatyw ustawodawczych znajdujących się w Sejmie (stan na 06.11.2023 r.)*. URL: <https://orka.sejm.gov.pl/proc9.nsf/0/7510F178D30F38AAC12584B7003F9693?Open>

References:

1. Irkha K. Hromadianski initsiatyvy yak chynnyky rozvytku hromadianskoho suspilstva Ukrainy. Osvita rehionu: Politolohiia. Psykholohiia. Komunikatsii. 2013. 4. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/1195> [in Ukrainian]
2. Konstytutsiia Slovatskoi Respubliky vid 1 veresnia 1992 r. URL: https://www.slov-lex.sk/documents/10184/493489/460_1992_1.pdf/716c7f51-7b5b-416f-9fbe-f09b4dcb2127 [in Ukrainian]
3. Lisabonska uhoda (dohovir pro reformuvannia Yevropeiskoho Soiuzu). Informatsiina dovidka, pidhotovlena Yevropeiskym informatsiino-doslidnytskym tsentrom na zapyt Komitetu Verkhovnoi Rady Ukrainy. Informatsiino-doslidnytskyi tsentr Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29057.pdf> [in Ukrainian]
4. Matviichyk A. Hromadianska initsiatyva yak chynnyk samoorhanizatsii hromadianskoho suspilstva v suchasni Ukraini. Naukovi zapysky. 2018. 3–4. S. 288–298. [in Ukrainian]
5. Pro vseukrainskyi referendum. Zakon Ukrainy № 1135-IX vid 26 sichnia 2021 r. (zi zminamy). Zakonodavstvo Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text> [in Ukrainian]
6. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini. Zakon Ukrainy № 280/97-VR vid 21.05.1997 r. (zi zminamy). Zakonodavstvo Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian]
7. Az országos népszavazásról és népi kezdeményezéséről. 1998. évi III. Törvény. URL: https://jogkodex.hu/jsz/1998_3_torveny_1688197
8. Commission implementing regulation (EU) 2019/1799 of 22 October 2019. Portal of the Publications Office of the EU. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32019R1799>
9. Constituția României. URL: <https://www.constitutaromaniei.ro/>
10. European Citizens' Initiative. European Union. URL: https://citizens-initiative.europa.eu/_en
11. European Citizens' Initiative: Commission decides to register initiative on preservation and development of Ukrainian culture and heritage. European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations (DG NEAR). URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/european-citizens-initiative-commission-decides-register-initiative-preservation-and-development-2023-08-16_en
12. Longo E. The European Citizens' initiative: too much democracy for EU polity? German Law Journal. 2019. Vol. 20. P. 181–200.
13. Népszavazás, népi kezdeményezés. Kormányzat. URL: <https://2010-2014.kormany.hu/hu/mo/a-valasztasi-rendszer/nepszavazas-nepi-kezdemenyezes>
14. O wykonywaniu inicjatywy ustawodawczej przez obywateli. Ustawa Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 24 czerwca 1999 r. Strona główna Sejmu. URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/inicjat.htm>
15. Regulation (EU) 2019/788 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on the European citizens' initiative. Europa EUR-Lex: Access to European Union law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32019R0788>
16. Right2Water. Tilt Factory. URL: <https://right2water.eu/>
17. Wykaz obywatelskich inicjatyw ustawodawczych znajdujących się w Sejmie (stan na 06.11.2023 r.). URL: <https://orka.sejm.gov.pl/proc9.nsf/0/7510F178D30F38AAC12584B7003F9693?Open>

Muroslava Herman. European standards and experience in the implementation of civil initiatives

The specifics of the implementation of civic initiatives in the European Union and the EU Member States are analyzed, in particular through the mechanism of the European civic initiative and the procedures laid down in the legislation of certain European countries (Poland, Hungary, Romania, Slovenia, Slovakia, etc.). The procedural part of the implementation of the European civil initiative through the stages: the creation of an initiative group, the formulation of the text of the initiative with the indication of its main requirement, the registration of the initiative by the European Commission, the collection of signatures in support of the initiative and their verification, the formation of a package of documents for consideration of the initiative by the European Commission. The course of individual European civil initiatives is considered with further assessment of the mechanism testing.

It was found out that the political and legal basis for expressing civil demands in the studied countries provided for the articulation of the public request for changes through referendums (national and local) and support for petitions at different levels, while the institution of civil initiative has not yet taken place as a full-fledged means of qualitative transformations. It is revealed that only a few EU member states have separate laws to promote initiatives from below. These legislative shortcomings are compensated by articles of the constitution, laws on referendums, petitions, etc.

Assessing the domestic practices of regulating civil initiatives, it is stated that at the present stage there is no universal algorithm enshrined in the legislation for the implementation of civil initiative. However, it is emphasized that this problem is partially solved for the local level, and some norms that make it possible to articulate public demand at the highest managerial level are contained both in the Constitution of Ukraine and in a number of legislative acts.

It is summarized that civic initiatives in Europe are rather a tool for informing, forming a request or communication between civil society and the authorities, since even verified initiatives do not oblige the relevant subjects of managerial decision-making to amend the current laws that are mandatory for all.

Key words: *civic initiative, European civic initiative, European Union, civil society, institutionalization, political institution, political process, European integration.*

УДК 351.746.1

DOI 10.32782/2312-1815/2024-17-6

Микола Гнатишин

ORCID: 0009-0008-1716-098X

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОЛІТИКИ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вивчення нормативно-правового регулювання політики безпеки в Україні як комплексного явища, ускладненого широким масивом нормативно-правових документів.

Оснoву роботи становила система нормативно-правових актів, яка складається з Конституції України, Закону України «Про національну безпеку України», Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», Концепції Загальнодержавної програми «Здоров'я – 2020: український вимір», Концепції розвитку системи громадського здоров'я, Положення про Міністерство охорони здоров'я України, Указу Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України», Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України, Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», Положення про Міністерство економіки України, Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища».

У роботі використано методи аналізу, синтезу, формально-логічний та системно-структурний.

Констатовано, що в Конституції України можна простежити підхід, коли інтереси національної безпеки виступають своєрідним обмежувачем таких прав і свобод людини, як право на свободу слова і думки, на вільне вираження своїх переконань і поглядів, право на свободу об'єднання у громадські організації та політичні партії, право на мирні зібрання (статті 34, 36, 39 Конституції України).

Проведене дослідження дає змогу дійти двох важливих висновків: 1) на рівні окремих нормативних документів поняття безпеки уточнюються. Наприклад, у змісті Положення про Міністерство охорони здоров'я України згадуються поняття «безпека харчових продуктів», «безпека крові», «біологічна безпека», «радіаційна безпека»; 2) функція реалізації політики безпеки в тій чи іншій галузі покладається на такі відповідні центральні органи виконавчої влади, як Міністерство оборони України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство аграрної політики та продовольства України, Міністерство економіки України.

Ключові слова: безпека, нормативно-правовий акт, Закон, Концепція, Стратегія, Положення.

Вступ. У період глобалізації проблема забезпечення безпеки та розвитку для всіх країн та народів набула нового значення. Така ситуація зумовлена тим, що відбувається широко-масштабне переплетення екологічних, економічних, військових та культурних процесів не лише всередині окремих етносів, країн і народів, а й між ними. У зв'язку із цим особливо важливим є розуміння сутності безпеки не лише на міжнародному, а й на національному рівні. Існування будь-якої суверенної держави є неможливим без захисту її національних інтересів, що є ключовою передумовою для збереження та розвитку суспільства та гарантією його успішності у суспільному житті.

Сьогодні політика безпеки втілюється Україною в різних сферах, як-от національна безпека, безпека у сфері охорони здоров'я, продовольча безпека, економічна безпека, громадська безпека, екологічна безпека тощо. Комплексно розглянути ці сфери і покликана дана публікація.

Матеріал і методи дослідження. Оснoву роботи становила система нормативно-правових актів, яка складається з Конституції України, Закону України «Про національну безпеку України», Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни»,

Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», Концепції Загальнодержавної програми «Здоров'я – 2020: український вимір», Концепції розвитку системи громадського здоров'я, Положення про Міністерство охорони здоров'я України, Указу Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України», Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України, Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», Положення про Міністерство економіки України, Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища».

У роботі використано методи аналізу, синтезу, формально-логічний та системно-структурний.

Так, метод аналізу допоміг виокремити з широкого масиву текстів нормативно-правових актів ті положення, що стосуються поняття «безпека» в тій чи іншій сфері. За допомогою методу синтезу було сформовано так званий об'єднаний підхід до нормативного регулювання політики безпеки у різних галузях. Формально-логічний метод використано для розуміння поняття безпеки на рівні різних нормативно-правових актів. Системно-структурний метод допоміг виокремити різні сфери, у яких може застосовуватися поняття «безпека»: національна безпека, безпека у сфері охорони здоров'я, продовольча безпека, економічна безпека, громадська безпека, екологічна безпека тощо.

Результати та обговорення. Розпочнемо з нормативно-правового регулювання юридичної конструкції безпеки на рівні Конституції України. Поняття «безпека» з'являється уже у ст. 3 Конституції України як найвища соціальна цінність людини в Україні поруч зі здоров'ям і життям, гідністю і честю та недоторканістю [1]. На нашу думку, тут поняття «безпека» застосовується в окремому, індивідуальному значенні як безпека кожної, окремої людини в Україні. Водночас із таких окремих підходів до безпеки формується загальна безпека народу України.

У статтях 16 та 17 Конституції України йдеться про екологічну, інформаційну та державну безпеку [1].

Також у Конституції України можна простежити підхід, коли інтереси національної безпеки виступають своєрідним обмежувачем таких прав і свобод людини, як право на свободу слова і думки, на вільне вираження своїх переконань і поглядів, право на свободу об'єднання у громадські організації та політичні партії, право на мирні зібрання (статті 34, 36, 39 Конституції України) [1].

Окремо варто відзначити конституційну норму, закріплену ст. 107 Конституції України щодо Ради національної безпеки і оборони України, яка є координаційним органом із питань національної безпеки і оборони при Президентові України [1].

У діалектичному взаємозв'язку перебувають категорії національної безпеки та прав людини, що являють собою як протистояння, так і єдність. З одного боку, права людини підлягають обмеженню задля дотримання вимог громадського порядку, публічного інтересу, національної безпеки, територіальної цілісності. Особливо ця теза стосується тих прав, зміст яких становить свободу дій. На рівні Конституції України вище були наведені приклади. З іншого боку, національна безпека покликана встановити режим ефективною та належною реалізації, утілення суб'єктивних прав як людини загалом, так і кожного громадянина зокрема. За таким підходом свободи та права особистості являють сьогодні один із найсуттєвіших об'єктів національної безпеки, що виокремлює цілісну систему національної безпеки людини. У 1994 р. ООН представила Доповідь про людський розвиток, де йшлося про тісний взаємозв'язок безпеки та прав людини, і було зазначено сфери, у яких має здійснюватися у будь-якій країні дотримання прав людини. До таких сфер відносилися: безпека для здоров'я, продовольча безпека, економічна безпека, особиста безпека, екологічна безпека, політична безпека та громадська безпека [2].

Звичайно, у межах даного дослідження слід згадати про Закон України «Про національну безпеку України». Цей Закон містить нормативне розуміння понять «воєнна безпека», «громадська безпека і порядок», «державна безпека» та «національна безпека України». Так, згідно зі ст. 1 Закону, національна безпека України відображає стан захищеності демократичного конституційного ладу, територіальної цілісності, державного суверенітету та інших національних інтересів України від потенційних та реальних загроз [3].

Окремо варто згадати про Розділ II Закону щодо засад національної безпеки України, у якому висвітлено правову основу та принципи державної політики у галузі національної охорони та безпеки [3].

Важливим у межах нашого дослідження є зміст положення ч. 4 ст. 3 Закону щодо того, що державна політика у сферах національної оборони і безпеки має своєю спрямованістю дотримання зовнішньополітичної, воєнної, економічної, державної, екологічної, інформаційної безпеки, кібербезпеки України, безпеки критичної інфраструктури та інші її напрями [3].

Окремо у ст. 15 Закону йдеться про Міністерство оборони України як головного органу в системі центральних органів виконавчої влади, покликаного забезпечити реалізацію та формування державної політики у сферах військового будівництва та оборони у мирний час, воєнній сфері та в особливий період [3].

Діє в Україні й Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. Перша структурна частина Стратегії присвячена пріоритетам національних інтересів України та забезпеченню національної безпеки, основним напрямам та цілям державної політики щодо національної безпеки [4].

Слід згадати і про Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики». У преамбулі Закону вказано, що даний нормативно-правовий акт покликаний визначити основи внутрішньої політики України в галузі розбудови державності, стимулювання розвитку регіонів та місцевого самоврядування, формування інститутів громадянського суспільства, національної оборони і безпеки, у соціальній, гуманітарній та економічній сферах, у сфері техногенної безпеки та в екологічній сфері, а також основи зовнішньої політики України [5].

Щодо сфери безпеки для здоров'я передусім варто згадати про Концепцію Загальнодержавної програми «Здоров'я – 2020: український вимір», схвалену Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2011 р. № 1164-р.

У частині Концепції, присвяченій аналізу причин існування проблеми та обґрунтування необхідності розв'язати її програмним методом, йдеться про таке. Згідно з політикою Здоров'я – 2020, яка діє у Європейському регіоні, у сучасних умовах раціональність та потенціал у роботі системи охорони здоров'я є важливим напрямом такої політики. Зміст політики у сфері охорони здоров'я, згідно з Концепцією, полягає у поліпшенні показників її функціонування та зниженні витрат через збільшення кількості інвестицій, що залучаються задля реалізації заходів, спрямованих на профілактику захворювань, зміцнення здоров'я, реабілітацію тих, хто постраждав від хвороб, та підвищення ефективності лікування [6].

Також варто згадати про Концепцію розвитку системи громадського здоров'я, схвалену Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. № 1002-р.

У цій Концепції зустрічаємо такий термін, як «біологічна безпека». У розглядуваному нормативно-правовому акті йдеться про таке. Сьогодні питання біологічного захисту та біологічної безпеки, зокрема в аспекті тих ризиків, які існують у галузях безпеки та оборони, а також з'являються у глобалізованому світі, є практично неврегульованими. До загальної системи епідеміологічного нагляду не є включеною спеціалізована установа, покликана здійснювати координацію реагування на спалахи інфекційних хвороб, що є особливо небезпечними. Суттєва частина функцій у сфері біологічної безпеки не належить до повноважень жодної з установ [7].

Цікаво, що в Концепції здоров'я населення розглядається як один з основних чинників благополуччя держави та національної безпеки, а стан громадського та індивідуального здоров'я – як запорука у суспільстві гармонійних відносин.

Як очікувані результати реалізації Концепції визначено і розроблення та реалізація регіональних стратегій, спрямованих на формування відповідального та усвідомленого відношення населення до особистої безпеки і власного здоров'я [7].

Загалом за Концепцією дотримання забезпечення повноцінного життя людей на належному рівні та збереження здоров'я розглядаються як одні з найважливіших цілей спільноти світового масштабу, що знаходить своє відображення в основних засадах європейської політики [7].

Розглядувана Концепція фіксує напрями, засади, механізми, завдання і строки побудови системи громадського здоров'я задля реалізації та формування ефективної державної політики, що своєю метою має зміцнення і збереження здоров'я населення, покращення якості життя та збільшення його тривалості, продовження працездатного, активного віку, попередження захворювань, заохочення до здорового способу життя через об'єднання зусиль усього суспільства [7].

Окремо варто згадати про Положення про Міністерство охорони здоров'я України, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 р. № 267. Згідно з даним Положенням, Міністерство охорони здоров'я у системі центральних органів виконавчої влади є головним органом, покликаним забезпечити реалізацію та формування державної політики в галузі охорони здоров'я [8]. У змісті Положення згадуються поняття «безпека харчових продуктів», «безпека крові», «біологічна безпека», «радіаційна безпека».

Про продовольчу безпеку йдеться в Указі Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» як одну із цілей сталого розвитку України. Варто відзначити, що досягнення продовольчої безпеки поруч із подоланням голоду, сприянням сталому розвитку сільського господарства та поліпшенням харчування визначено в розглядуваному Указі Президента України пріоритетною ціллю сталого розвитку України, адже дані цілі є другими після подолання бідності як цілі номер один [9].

Нормативне визначення продовольчої безпеки міститься у Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» як захищеності життєвих інтересів людини, що виражено в економічно безперешкодному доступу до продуктів харчування людиною, гарантованому державою, задля підтримання її життєвої діяльності на звичайному рівні. Даний Закон покликаний визначити основи політики держави у кредитній, бюджетній, регуляторній, цінovій та інших галузях державного управління, покликаних розвинути аграрний ринок та стимулювати виробництво сільськогосподарської продукції, а також забезпечити продовольчу безпеку населення [10].

Окреме місце щодо нормативно-правових актів, які регулюють державну політику у сфері продовольчої безпеки, займає Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2021 р. № 124. Саме на дане Міністерство, згідно з Положенням, покладаються формування та реалізація державної політики з питань продовольчої безпеки держави. Також Міністерство аграрної політики та продовольства України, відповідно до покладених на нього завдань, здійснює розрахунок та проводить моніторинг індикаторів продовольчої безпеки [11].

Щодо економічної безпеки, то тут передусім варто згадати про зміст ч. 3 ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України», де сталий розвиток економіки на національному рівні разом зі сталим розвитком держави і громадянського суспільства з метою забезпечення зростання якості й рівня життя населення визнається як фундаментальний національний інтерес України [3].

У цьому контексті варто згадати і про Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», який у ст. 2 містить принципи державного прогнозування та розроблення програм соціального й економічного розвитку. Серед таких принципів в аспекті нашого дослідження варто виокремити принцип дотримання загальнодержавних інтересів, зміст якого такий: органи місцевого самоврядування та органи виконавчої влади мають здійснювати розроблення програмних і прогнозних документів соціального та економічного розвитку, ураховуючи необхідність забезпечення реалізації економічної безпеки держави та загальнодержавної соціально-економічної політики [12].

У Положенні про Міністерство економіки України, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 459, йдеться про забезпечення Міністерством економіки України реалізації та формування державної політики у сфері промислової безпеки. Згідно з пунктом 4 Положення, Міністерство економіки України, відповідно до покладених на нього завдань, бере участь у розробленні механізму дотримання державної економічної безпеки, детінізації економіки та відповідних заходів [13].

Розуміння громадської безпеки і порядку міститься у Законі України «Про національну безпеку України» як захищеності інтересів, свобод і прав громадянина і людини, що є життєво важливими для особи та суспільства, забезпечення яких являє собою пріоритетне завдання діяльності сил безпеки, органів місцевого самоврядування, інших державних органів, їхніх посадових осіб, громадськості, які реалізують узгоджені заходи задля захисту та втілення інтересів національного рівня від впливу загроз [3].

Щодо екологічної безпеки варто зазначити, що у преамбулі Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачене положення такого змісту: охорона навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини, раціональне використання природних ресурсів – невід’ємна умова сталого соціального та економічного розвитку України [14].

Згідно зі ст. 3 Закону, вимоги екологічної безпеки, які є пріоритетними, належать до основних принципів охорони навколишнього природного середовища. За ст. 6 Закону забезпечення екологічної безпеки є метою розроблення та прийняття цільових державних, міждержавних, місцевих програм. Стаття 12 Закону до обов’язків громадян України відносить здійснення діяльності з дотриманням вимог екологічної безпеки [14].

Висновки. У роботі розглянуто широкий масив нормативно-правових актів, що стосуються політики безпеки в Україні. Серед них: Конституція України, Закон України «Про національну безпеку України», Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», Концепція Загальнодержавної програми «Здоров’я – 2020: український вимір», Концепція розвитку системи громадського здоров’я, Положення про Міністерство охорони здоров’я України, Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України», Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України, Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», Положення про Міністерство економіки України, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища».

Проведене дослідження дає підстави для таких висновків.

У Конституції України можна простежити підхід, коли інтереси національної безпеки виступають своєрідним обмежувачем таких прав і свобод людини, як право на свободу слова та думки, на вільне вираження своїх переконань і поглядів, право на свободу об’єднання у громадські організації та політичні партії, право на мирні зібрання (статті 34, 36, 39 Конституції України).

Закон України «Про національну безпеку України» містить нормативне розуміння аж чотирьох понять в аспекті безпеки: «воєнна безпека», «громадська безпека і порядок», «державна безпека» та «національна безпека України».

Загалом у роботі розглянуто основний масив нормативно-правових актів України щодо регулювання національної безпеки, безпеки у сфері охорони здоров'я, продовольчої безпеки, економічної безпеки, громадської безпеки, екологічної безпеки.

Можна констатувати, що на рівні окремих нормативних документів поняття безпеки уточнюються. Наприклад, у змісті Положення про Міністерство охорони здоров'я України згадуються поняття «безпека харчових продуктів», «безпека крові», «біологічна безпека», «радіаційна безпека».

Функція реалізації політики безпеки в тій чи іншій галузі покладається на такі відповідні центральні органи виконавчої влади, як Міністерство оборони України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство аграрної політики та продовольства України, Міністерство економіки України.

Нормативно-правове регулювання політики безпеки щодо особистої безпеки, інформаційної та політичної безпеки може слугувати предметом подальших досліджень.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Human Development Report. 1994. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_ete_nostats.pdf (last accessed – 03.05.2024).
3. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 31. Ст. 241.
4. Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» : Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. *Офіційний вісник України*. 2020. № 75. Ст. 127. Ст. 2377. Код акта № 100870/2020.
5. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01 липня 2010 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 40. Ст. 527.
6. Концепція Загальнодержавної програми «Здоров'я – 2020: український вимір» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2011 року № 1164-р. *Офіційний вісник України*. 2011. № 90. Ст. 32. Ст. 3273. Код акта № 59230/2011.
7. Концепція розвитку системи громадського здоров'я : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. № 1002-р. *Офіційний вісник України*. 2017. № 1. Ст. 71. Ст. 21. Код акта № 84347/2016.
8. Положення про Міністерство охорони здоров'я України : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 р. № 267. *Офіційний вісник України*. 2015. № 38. Ст. 86. Ст. 1141. Код акта № 76798/2015.
9. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. *Офіційний вісник України*. 2019. № 79. Ст. 7. Ст. 2712. Код акта № 96305/2019.
10. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24 червня 2004 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 49. Ст. 527.
11. Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2021 р. № 124. *Офіційний вісник України*. 2021. № 17. Ст. 223. Ст. 676. Код акта № 103132/2021.
12. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України : Закон України від 23 березня 2000 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 25. Ст. 195.
13. Положення про Міністерство економіки України : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 459. *Офіційний вісник України*. 2014. № 77. Ст. 116. Ст. 2183. Код акта № 74037/2014.

14. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine]. (1996, June 28). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine. № 30. St. 141. [in Ukrainian]
2. Human Development Report (1994). URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_ete_nostats.pdf (last accessed – 03.05.2024) [in Ukrainian]
3. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy [On national security of Ukraine: Law of Ukraine]. (2018, June 21). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine. № 31. st. 241. [in Ukrainian]
4. Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy «Bezpeka liudyny – bezpeka krainy»: Ukaz Prezydenta Ukrainy № 392/2020 [Ukraine's national security strategy «Human security – country security»: Decree of the President of Ukraine № 392/2020]. (2020, September 14). Ofitsiinyi visnyk Ukrainy – Official Gazette of Ukraine. № 75. St. 127. St. 2377. Kod akta № 100870/2020. [in Ukrainian]
5. Pro zasady vnutrishnoi i zovnishnoi polityky: Zakon Ukrainy [On the principles of domestic and foreign policy: Law of Ukraine]. (2010, Jule 1). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine. 2010. № 40. St. 527. [in Ukrainian]
6. Kontseptsiiia Zahalnodержavnoi prohramy «Zdorovia – 2020: ukrainskyi vymir»: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 1164-r. [Concept of the Nationwide program «Health – 2020: Ukrainian dimension»: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine №. 1164-r]. (2011, October 31). Ofitsiinyi visnyk Ukrainy – Official Gazette of Ukraine. № 90. St. 32. St. 3273. Kod akta № 59230/2011. [in Ukrainian]
7. Kontseptsiiia rozvytku systemy hromadskoho zdorovia: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 1002-r. [Concept of the development of the public health system: order of the Cabinet of Ministers of Ukraine №. 1002-r]. (2016, November 30). Ofitsiinyi visnyk Ukrainy – Official Gazette of Ukraine. № 1. St. 71. St. 21. Kod akta № 84347/2016. [in Ukrainian]
8. Polozhennia pro Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 267. [Regulations on the Ministry of Health of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine №. 267]. (2015, March 25). Ofitsiinyi visnyk Ukrainy – Official Gazette of Ukraine. № 38. St. 86. St. 1141. Kod akta № 76798/2015. [in Ukrainian]
9. Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku: Ukaz Prezydenta Ukrainy [On the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period until 2030: Decree of the President of Ukraine]. (2019, September 30). Ofitsiinyi visnyk Ukrainy – Official Gazette of Ukraine. № 79. St. 7. St. 2712. Kod akta № 96305/2019. [in Ukrainian]
10. Pro derzhavnu pidtryмку silskoho hospodarstva Ukrainy: Zakon Ukrainy [On state support of agriculture of Ukraine: Law of Ukraine]. (2004, June 24). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine. № 49. St. 527. [in Ukrainian]
11. Polozhennia pro Ministerstvo ahrarnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 124. [Regulations on the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 124]. (2021, February 17). Ofitsiinyi visnyk Ukrainy – Official Gazette of Ukraine. № 17. St. 223. St. 676. Kod akta № 103132/2021. [in Ukrainian]
12. Pro derzhavne prohnozuvannia ta rozroblennia prohram ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku Ukrainy: Zakon Ukrainy [On state forecasting and development of economic and social development programs of Ukraine: Law of Ukraine]. (2000, March 23). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine. № 25. St. 195. [in Ukrainian]
13. Polozhennia pro Ministerstvo ekonomiky Ukrainy: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 459 [Regulations on the Ministry of Economy of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. (2014, August 20). Ofitsiinyi visnyk Ukrainy – Official Gazette of Ukraine. № 77. St. 116. St. 2183. Kod akta № 74037/2014. [in Ukrainian]
14. Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho sredovyshcha: Zakon Ukrainy [On environmental protection: Law of Ukraine]. (1991, June 25). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine. № 41. St. 546. [in Ukrainian]

Mykola Gnatyshyn. Legal regulation security policies in Ukraine

The relevance of the study is due to the need to study the normative and legal regulation of security policy in Ukraine as a complex phenomenon complicated by a wide array of normative and legal documents.

The basis of the work was the system of normative legal acts, which consists of the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine «On National Security of Ukraine», the National Security Strategy of Ukraine «Human Security – the Security of the Country», the Law of Ukraine «On the Basics of Internal and Foreign Policy», the Concept of the Nationwide Program «Health – 2020: the Ukrainian dimension», the Concept of the development of the public health system, the Regulation on the Ministry of Health of Ukraine, the Decree of the President of Ukraine «On the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period until 2030», the Law of Ukraine «On State Support of Agriculture of Ukraine», Regulations on the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine, Law of Ukraine «On State Forecasting and Development of Economic and Social Development Programs of Ukraine», Regulations on the Ministry of Economy of Ukraine, Law of Ukraine «On Environmental Protection».

Methods of analysis, synthesis, formal-logical and system-structural methods were used in the work.

The work stated that in the Constitution of Ukraine it is possible to trace an approach where the interests of national security act as a kind of limiter of such human rights and freedoms as the right to freedom of speech and thought, to the free expression of one's beliefs and views, the right to freedom of association in public organizations and political parties, the right to peaceful assembly (Articles 34, 36, 39 of the Constitution of Ukraine).

The conducted research allows us to reach two important conclusions: 1) at the level of individual regulatory documents, the concepts of security are clarified. For example, the contents of the Regulation on the Ministry of Health of Ukraine mention the concepts of «food safety», «blood safety», «biological safety», «radiation safety»; 2) the function of implementing the security policy in one or another field is entrusted to the relevant central bodies of the executive power, such as the Ministry of Defense of Ukraine, the Ministry of Health of Ukraine, the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine, the Ministry of Economy of Ukraine.

Key words: security, regulatory act, Law, Concept, Strategy, Regulations.

УДК 327(410:4-6ЄС)

DOI 10.32782/2312-1815/2024-17-7

Василь Климончук

ORCID: 0000-0002-0257-3481

Оксана Липчук

ORCID: 0000-0002-1880-6761

ПЕРЕМОВИНИ БРЮССЕЛЬ – ЛОНДОН У КОНТЕКСТІ ПАРТІЙНО-ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ ЩОДО БРЕКСІТУ (2013 – ЧЕРВЕНЬ 2016 РР.)

У статті крізь призму партійно-політичного дискурсу розглядаються перемовини між Великою Британією та Європейським Союзом напередодні референдуму 23 червня 2016 р. щодо Брекситу. Ключову роль у цих процесах відіграв лідер консерваторів та прем'єр-міністр Великої Британії Девід Кемерон. Реконструйована теза і хронологія розгортання суспільно-політичного дискурсу щодо проведення референдуму: травневий 2012 р. саміт НАТО, де прем'єр і деякі члени Уряду чи не вперше обговорили ідею проведення референдуму як поступки крила євроскептиків Консервативної партії; безупинні ініціативи її депутатів, які у приватному порядку в червні 2012 р. та листопаді 2013 р. вносили до Палати громад законопроекти щодо перегляду умов членства Сполученого Королівства у ЄС та виходу країни з його складу; знакова промова 23 січня 2013 р. Д. Кемерона у Bloomberg; оприлюднений Консервативною партією 14 травня 2013 р. законопроект, який визначав час проведення референдуму та формування питання, яке виносилося на голосування; «альтернативний» до нього законопроект про референдум консерватора Боба Ніла тощо.

Показано ставлення консервативної, лейбористської, ліберально-демократичної партій, Партії незалежності Сполученого Королівства, партії Зелених, Демократичної юніоністської партії щодо референдуму з Брекситу та результати їхньої участі у виборах до Європарламенту 2014 р. На такому тлі відстежується перебіг перемовин між Лондоном і Брюсселем щодо перегляду умов членства Великої Британії у Європейському Союзі, які стосувалися проблеми міграції, лібералізації Єдиного ринку, відновлення суверенних прав Великої Британії, її виключення з політичного процесу щодо досягнення «найтіснішого союзу» між країнами – членами ЄС тощо. Виходячи з дій та висловлювань Д. Кемерона, обґрунтовується ключова теза дослідження: якби перемовин між Лондоном і Брюсселем щодо перегляду статусу та становища Великої Британії у Євросоюзі виявилися успішними і вона отримала реальні поступки, то результати референдуму 23 червня 2016 р., на якому 51,9% британців проголосували за вихід країни з ЄС, могли бути іншими.

Ключові слова: Брексит, Велика Британія, Девід Кемерон, референдум 23 червня 2016 р., Консервативна партія.

Вступ. Історія не знає умовного способу, тож політичні події минулого сприймаємо та оцінюємо як dokonані факти. В іншому разі поринаємо у штучні конструкції, удаємося до необґрунтованих інтерпретацій, конспірології... Із таких позицій підходимо до осмислення феномену Брекситу. Доконаним фактом стали результати пов'язаного з ним референдуму 23 червня 2016 р., на якому 51,9% виборців проголосували за вихід Великої Британії з Європейського Союзу.

Проблема Брекситу стала предметом широкого міждисциплінарного дискурсу. Його важливий напрям презентують студії проставлення Сполученого Королівства до Об'єднаної Європи та умови перебування і виходу зі складу Європейського Союзу (Р. Айзік, А. Грубінко, Х. Демієн, Т. Кандуба, В. Крушинський, В. Копійка, Г. Лаліч-Крстін, К. Мейхью, Н. Силашкі, С. Хінде, Т. Шинкаренко, Н. Яковенко та ін.). Їхній аналіз виявив, що в рецепції українських

науковців недооцінюється значення перемовин між Лондоном і Брюсселем як реального значущого чинника, який справив вагомий вплив як на сам факт проведення референдуму, так і на його результати.

Щоб обґрунтувати означену позицію, ці перемовини слід розглядати в контексті загального партійно-політичного дискурсу (2013 – червень 2016 рр.), а також у ширшій історичній ретроспективі. Сполучене Королівство 1 січня 1973 р. стало державою – членом Європейського економічного співтовариства як попередника ЄС. Ця подія активізувала полеміку всередині країни щодо стосунків з Об'єднаною Європою. Її наслідком стало проведення 5 червня 1975 р. першого референдуму, на якому 67,2% британців проголосували за те, щоб країна залишилася членом Співтовариств [26].

Упродовж наступних років поглиблення європейської інтеграції парламент Великої Британії ратифікував усі основні угоди щодо членства країни у ЄС. На такому тлі проблема стосунків із ЄС стала важливим складником діяльності політичних партій, істотно впливала на їхні внутрішні стосунки, рейтинги тощо.

Результати та обговорення. Глобальна фінансово-економічна криза 2008–2009 рр. знову актуалізувала проблему відносин Сполученого Королівства з ЄС, яка за наступного десятиліття стала предметом гострого суспільно-політичного дискурсу в країні. Однією з ключових фігур, що задавала тон цьому процесу, виступав Девід Кемерон, лідер Консервативної партії (2005–2016 рр.) та прем'єр-міністр Великої Британії (із 11 травня 2010 до 13 липня 2016 р.). Слід визнати, що попри всю складність, суперечливість цього дискурсу та необхідність шукати компроміси між таборами євроскептиків і єврооптимістів, зокрема всередині партії, Д. Кемерон залишався твердим, послідовним і відкритим у своїх поглядах і діях. На його переконання, Сполучене Королівство мало залишитися членом ЄС, але стосунки між ними слід було змінити шляхом перемовин та повернення Британії суверенних прав і свободи у розв'язанні внутрішніх суспільних питань. Додержуючись цієї принципової позиції, Д. Кемерон намагався за будь-яку ціну зберегти внутрішню партійну єдність, тому був змушений іти на постійні поступки її більш активному, агресивному крилу євроскептиків, які виражали інтереси значної частини членів партії та електорату.

В українських політичних та історичних студіях фактично не фігурує така подія, як травневий 2012 р. саміт НАТО, де прем'єр Девід Кемерон, міністр закордонних справ Вільям Хейг і Ед Ллевелін чи не вперше обговорили ідею проведення референдуму щодо членства Британії у ЄС як поступки для «активного крила євроскептиків» Консервативної партії, щоб убезпечити її від розколу. Згодом цю «піцерійну зустріч» в аеропорту О'Хара журналісти назвали «доленосною», бо саме вона дала «неофіційний старт Брекситу» [6]. Погоджуючись із таким твердженням, беремо цю зустріч за символічну точку, від якої відстежуємо генезу референдуму щодо Брекситу крізь призму перемовин між Лондоном та Брюсселем щодо членства Великої Британії у Європейському Союзі та стосунків між ними.

Помітний вплив на цей процес справила низка ініціатив депутатів-євроскептиків Консервативної партії, які попри невдачі вивели це питання на рівень тривких парламентських дебатів. Першою з них став законопроект приватного члена (Private member's bill – публічні законопроекти, які подавали члени парламенту та лорди, не будучи міністрами уряду), внесений 20 червня 2012 р. Дугласом Карсвеллом до Палати громад. Його положення передбачали припинення членства Сполученого Королівства у ЄС та скасування Акту про Європейські співтовариства 1972 р. без зобов'язань щодо проведення будь-якого референдуму. Його відхилили 26 жовтня 2012 р. після коротких дебатів у другому читанні [13].

Така ж доля спіткала і поданий у приватному порядку 22 листопада 2013 р. депутатом-консерватором Джеймсом Вортоном до Палати громад законопроект, який зобов'язував Уряд провести референдум щодо подальшого членства Великої Британії у ЄС до кінця

2017 р. [2]. Він пройшов усі етапи обговорення, але був заблокований у Палаті лордів на початку 2014 р.

Паралельно із цими ініціативами депутатів, які представляли крило «твердих» євроскептиків Консервативної партії, просувалася позиція її лідера та прем'єр-міністра Д. Кемерона, який вимушено дослухатися до їх сентименту, щоб зберегти внутрішньопартійну єдність та прихильність значного числа виборців, але ідейно залишався єврооптимістом. Чимало дослідників небезпідставно за вихідну подію, яка дала неофіційний старт кампанії з організації референдуму щодо Брекситу, вважають знакову промову 23 січня 2013 р. Д. Кемерона у Bloomberg. Прем'єр пообіцяв, що у разі перемоги консерваторів на національних виборах 2015 р. Уряд вимагатиме більш сприятливих умов для членства Великої Британії у ЄС. А референдум із цього питання відбудеться, якщо такі перемовини не дадуть бажаних наслідків [18].

Такі заяви та подальші дії відповідали виборчій стратегії консерваторів, які хотіли використати дражливу проблему стосунків між Британією та ЄС таким штибом, щоб задовольнити очікування як анти-, так і проєвропейські налаштованих виборців. Про це свідчить і оприлюднений Консервативною партією 14 травня 2013 р. законопроект, у якому йшлося про те, що на референдумі, який має відбутися не пізніше 31 грудня 2017 р., виборцям поставлять питання: «Чи вважаєте ви, що Сполучене Королівство має залишатися членом Європейського Союзу?». При цьому Д. Кемерон заявив, що лише його партія пропонує «чіткий вибір» щодо майбутнього Сполученого Королівства, позаяк «ліберал-демократи та лейбористи не бажають прислухатися до громадськості щодо цього питання». Варто погодитися з політичним оглядачем BBC News, який оцінив цей виступ як символічний та спрямований на запевнення виборців і членів парламенту про те, що консерватори в разі перемоги на наступних виборах виконають «Блумбергську обіцянку» прем'єра дати можливість громадськості висловитися «щодо майбутнього Британії в Європі» [5].

Законопроект очікувано пройшов усі процедурні читання в Палаті обшин, але в грудні 2013 р. був заблокований у Палаті лордів (Rigby, Pickard, 2014). Щоб урятувати його долю та зміцнити реноме партії, 12 червня 2014 р. консерватор Боб Ніл подав до Палати обшин як «альтернативний» (насправді майже ідентичний) законопроект про референдум (EU referendum bill likely after Bob Neill, 2014). Після першого обговорення 17 жовтня його передали на розгляд Комітету з громадських слухань. Утім, і ця спроба не мала успіху: робота Палати обшин була паралізована через обговорення фінансових питань, тож він так і не потрапив на розгляд парламенту до його розпуску 27 березня 2015 р. [21].

Із наближенням парламентських виборців проблема стосунків між Великою Британією та ЄС набирала дедалі більшого суспільного резонансу. Опитування громадської думки свідчили, що питання референдуму із цього приводу є актуальним і значущим для більшості громадян. Тому політичні партії вибудовували свої стратегії щодо його розв'язання.

Керована у 2010–2015 рр. Мілі Бендом Лейбористська партія, як і її головний конкурент в особі консерваторів, не мала чіткої однозначної позиції щодо референдуму, тож продовжувала заявляти, що не підтримуватиме його проведення, доки внаслідок перемовин між Британією та ЄС не будуть з'ясовані всі спірні моменти щодо розподілу повноважень. Це не заважало критикувати позицію Д. Кемерона щодо референдуму, яка «реально небезпечна» для робочих місць і бізнесу. У бізнес-маніфесті лейбористів містилася обіцянка, що у разі перемоги на виборах вони «повернуть Великій Британії лідерську роль у ЄС» [8].

Таку ж «обережну» (пак, двоїсту) позицію займали ліберальні демократи. Оприлюднюючи 15 квітня 2015 р. свій виборчий маніфест, вони як «молодший партнер у коаліції з консерваторами» заявили, що серед «п'яти пріоритетних сфер, які не підлягають обговоренню у майбутніх коаліційних переговорах», питання щодо проведення референдуму про відносини з ЄС немає. Лібдеми натякали, що не вважають європейську стратегію лідера консерваторів

«мудрою», але підтримають законопроект про референдум у «дещо зміненій версії», адже припинення членства у ЄС стане «серйозним ризиком для економічної стабільності Британії» [14].

Між тим Д. Кемерон як прем'єр-міністр та очільник правлячої партії поряд із популяризацією своєї програми з перегляду членства Британії у ЄС удався до практичних кроків щодо її реалізації. В опублікованій напередодні травневих 2014 р. виборів до Європарламенту статті в Telegraph він виклав «сім ключових позицій», із яких велися перемовини з Брюсселем щодо змін у відносинах Сполученого Королівства з ЄС. Вони стосувалися: 1) отримання прав на здійснення додаткового імміграційного контролю щодо нових громадян країн – членів ЄС, які прибувають до Британії; 2) посилення імміграційних правил для громадян ЄС, які вже мешкають у країні; 3) посилення прав і повноважень національних парламентів щодо накладання колективного вето на запропоновані Брюсселем закони ЄС; 4) перегляду чинних та укладання нових угод про вільну торгівлю і зменшення «бюрократії» (регуляторної політики) для бізнесу; 5) зменшення впливу Європейського суду з прав людини на британську поліцію та суди; 6) передачі частини повноважень керівних органів ЄС його державам-членам; 7) відмови Британії від політики ЄС щодо «подальшого тіснішого союзу» [23].

Висуваючи ці цілі, Д. Кемерон, на думку політичного оглядача BBC News, переслідував дві основні цілі: тактичну – підняти рейтинг партії напередодні виборів до Європарламенту та стратегічну – досягнувши успіхів під час серії перемовин з іншими лідерами ЄС, посилити позиції консерваторів та Уряду на парламентських перегонах 2015 р. та в разі переобрання на посаду прем'єра оголосити референдум й нарешті остаточно розв'язати цю проблему [23].

Утім, уже за кілька місяців з'ясувалося, що принаймні першої цілі досягнути не вдалося. Завдяки чіткій і послідовній підтримці позиції щодо виходу Великої Британії з ЄС феноменального успіху на травневих 2014 р. виборах до Європарламенту досягла очолювана Найджелем Фараджем Партія незалежності Сполученого Королівства (ПНСК): 27,5% голосів, 23 депутатських місця, покращення результату +10). Тоді як у лейбористів ці показники становили 25,5%/23/+7; у консерваторів, які зазнали найбільшої поразки, – 23,94%/18/-7; у Партії зелених – 7,87%/3/+1; у ліберальних демократів – 6,87%/1/+9 [16]. Ці результати справили враження на політичних опонентів ПНСК та змусили їх переглядати свої ставлення, риторику в питанні щодо членства Британії у ЄС.

Це стосується і Партії зелених. Уважаючи референдум про членство Великої Британії у ЄС «життєво важливою справою» для «створення більш демократичної та підзвітної Європи», їхня депутатка Керолайн Лукас під час обговорення у парламенті законопроектів консерваторів щодо його проведення закликала Брюссель до здійснення «радикальної реформи ЄС», щоб дати державам-членам більше контролю над своїми економіками. Від імені партії вона заявила, що «підтримує референдум про наше членство в ЄС як прихильниця демократії, а не противниця ЄС». Євросоюз «має потенціал робити наші економіки більш стійкими, сприяти розвитку демократії і прав людини в усьому світі», тому повинен змінюватися, відмовитися він конкуренції й поставити у центр діяльності «справжнє співробітництво та екологічну стійкість» [28].

Серед партій «другого ешелону» чіткої послідовної позиції щодо стосунків Британії з ЄС додержувалася Демократична юніоністська партія (ДУП), яка презентувала себе як захисниця британських цінностей та протестантської культури. В оприлюдненому 6 травня 2014 р. маніфесті щодо виборів до європейських і місцевих органів влади стверджувалося, що ДУП підтримує Брексіт та ідею референдуму, який має змінити відносини Сполученого Королівства з Європою. Але це питання не головне у британській політиці. яка повинна зосереджуватися на розв'язанні соціально-економічних проблеми британців та захисті їхніх прав й ідентичності [7].

Після того як на травневих 2015 р. загальнонаціональних виборах Консервативна партія знову отримала більшість місць у Палаті громад, Д. Кемерон підтвердив зафіксоване у її

виборчому маніфесті зобов'язання провести референдум щодо членства Великої Британії у ЄС до кінця 2017 р. після «переговорів про врегулювання» відносин між обома сторонами [24]. Однак у мас-медіа бракувало інформації із цього питання, а принагідні, невиразні коментарі прем'єра лише породжували чутки, домисли, інсинуації.

Щоб розвіяти їх, 10 листопада 2015 р., тобто фактично через півтора року після згаданого березневого 2014 р. виступу в Telegraph, Д. Кемерон оприлюднив «чотири ключові точки», щодо яких точилися гострі дебати на перемовинах. Вони стосувалися питань економічного незалежнення (Лондон вимагав визнати, що закони Єврозони не обов'язкові для членів ЄС, які не входять до неї, щоб не мати зобов'язань рятувати проблемні економіки); лібералізації (надання більших прав) учасникам Єдиного ринку та зменшення регуляторної політики для бізнесу; відновлення суверенних прав Великої Британії, що передбачало її правове виключення з процесу досягнення «найтіснішого союзу» між країнами – членами ЄС та надання національним парламентам права накладати колективне вето на запропоновані закони ЄС; урегулювання «питання імміграції», щоб громадяни ЄС, які прибуватимуть до Великої Британії на роботу, не мали права на соціальне житло і соціальні пільги, доки не пропрацюють чотири роки в країні. Не вдаючись до подробиць перебігу перемовин та статусу його учасників, Д. Кемерон давав розуміння, що вони ведуться на «найвищому рівні» за участі експертів. Утім, жодна зі сторін допоки не виявляє готовності до компромісу із цих принципових питань [25].

Хоча офіційно агітаційна кампанія з проведення референдуму з Брекситу проходила з 15 квітня по 23 червня 2016 р., фактично вже після травневих 2015 р. національних виборів питання відносин і членства у ЄС стало одним із ключових у публічній політиці Великої Британії. Для зміцнення та просування своїх позицій і цілей політичні партії створювали та підтримували різні громадські організації, зокрема «Британія сильніша в Європі» (Britain Stronger in Europe) та «Голосуй Вийти» (Vote Leave), які офіційно представляли табори «Залишитися» та «Вийти», а також намагалися залучити на свій бік профспілки, засоби масової інформації, авторитетних діячів, селебріті, представників бізнесу і громадських організацій тощо.

Утім, з нашого погляду, важливим, можливо, вирішальним, чинником, який зумовив результати референдуму, були результати перемовин між Лондоном і Брюсселем щодо перегляду статусу і становища Великої Британії у Євросоюзі. На думку британських політологів, згадані вище та вчергове оприлюднені у дещо зміненому вигляді в лютому 2016 р. умови і вимоги Лондона не були «фундаментальними і принциповими» для обох сторін, хоча видавалися «важливими» для багатьох британців. Тому вони ставали предметом «спекуляцій» та постійно оскаржувалися, що унеможливлювало досягнення компромісу [15].

Поступки Брюсселя видавалися Лондону недостатніми, половинчастими. Було погоджено деякі обмеження пільг щодо роботи іммігрантів із ЄС, але вони мали застосовуватися за «ковзною шкалою», тобто впродовж чотирьох років, і стосуватимуться лише нових «прибульців». Виплати допомоги на дітей мали визначатися за складною і суперечливою процедурою співставлення вартості життя в Британії та інших країнах ЄС. Щодо збереження суверенітету Сполученого Королівства очільники ЄС запевнили, що від нього не вимагатимуть участі у «щодалі тіснішому союзі», але якщо це «відповідатиме чинному законодавству ЄС» [15].

Принципову вимогу Лондона дозволити національним парламентам накладати вето на ухвалення законів ЄС знівелювали в такий спосіб: дозволити національним парламентам колективно виступати проти запропонованих законів ЄС, але в цьому разі Європейська Рада переглядає пропозицію та приймає остаточне рішення. Поступки щодо скасування дискримінаційних правил для країн, які не є членами Єврозони, та обмеження соціальних пільг мігрантів були настільки незначними, що фактично означали ігнорування вимог Британії [3].

У цих перемовинах принциповим, а з погляду на результати референдуму одним із вирішальних, стало питання міграції. Лідери ЄС запропонували Д. Кемерону т. зв. «аварійне

гальмо» (emergency brake), яке дало змогу Великій Британії відмовляти у соціальних виплатах новим іммігрантам упродовж перших чотирьох років після їх прибуття. Утім, прийняття відповідної ухвали затягнулося до референдуму про Брексіт, тож вона втратила сенс [22].

Через місяць після його проведення, згідно зі свідченням кореспондента Financial Times, Д. Кемерон зізнався, що «міг уникнути Брекситу, якби європейські лідери дозволили контролювати міграцію» [17]. Утім, лідери ЄС зайняли жорстку позицію. Зокрема, Ангела Меркель із трибуни німецького парламенту заявила: «Якщо ви хочете мати вільний доступ до єдиного ринку, то повинні прийняти фундаментальні європейські права та зобов'язання, які з нього випливають. Це стосується Великої Британії такою ж мірою, як і будь-якої іншої країни – члена ЄС» [27].

Дослідники Брекситу недооцінюють (омінають увагою) законодавчий акт про проведення референдуму, тож детальніше з'ясуємо цю проблему. Питання про референдум щодо членства Британії у ЄС стало одним із головних «у першій консервативній королівській промові за майже два десятиліття» (in the first Conservative Queen's Speech in nearly two decades) 27 травня 2015 р. Поряд з умовами і наслідками цього акту Єлизавета II зазначила, що він має відбутися «до кінця 2017 р.» [19].

Утім, переданий відразу після травневих 2015 р. виборів до Палати громад законопроект про референдум щодо Європейського Союзу 2015–16 (European Union Referendum Bill 2015–16) був ухвалений доволі швидко. У першому читанні він пройшов без обговорення, а в другому читанні 9 червня 2015 р. за нього проголосувало 544 депутати проти 53. Така однасторонність зумовлювалася зміною позиції лейбористів, які перед загальними виборами виступали проти ідеї референдуму, бо вважали, що це «дестабілізує ситуацію». Але після них змінили думку на протилежну: не проведення референдуму дестабілізуватиме внутрішню напругу в країні. Виконуючий обов'язки голови партії Гаррієт Герман підтримав ідею проведення референдуму до 2017 р. У твердій опозиції залишилася лише Шотландська національна партія. Ухвалений документ передбачав «проведення референдуму в Сполученому Королівстві та Гібралтарі щодо того, чи слід Сполученому Королівству залишатися членом Європейського Союзу» [12].

У розгорнутому аналітичному коментарі BBC News представлено позицію лідерів різних політсил щодо ухваленого акту та референдуму з Брекситу загалом. Концептуальну позицію консерваторів висловив міністр закордонних справ Філіп Хаммонд: Британія вже проводила референдуми з різних доленосних питань, але цілому «поколінню» відмовляли в голосуванні щодо місця Сполученого Королівства в Європі... тепер громадськість має сказати «останнє слово»; «потрібна фундаментальна зміна того, як працює ЄС. Зараз це союз, який має в основі Єврозону з 19 членів, які тісніше інтегруватимуться разом... Потрібно чітко визнання того, що країни, які не є частиною цього ядра, не потребують ще тіснішого союзу.... Ми очікуємо, що зможемо домовитися про нову угоду... яку потім винесемо референдум» [10].

Візію лейбористів озвучив тіньовий міністр закордонних справ Гіларі Бенн: партія проведиме рішучу кампанію за те, щоб Сполучене Королівство залишилося частиною ЄС. Він розкритикував непослідовну політику уряду і консерваторів у цій справі як «повний безлад», адже вони не можуть чітко визначитися ні щодо перебування Британії у Європейському Союзі, ні щодо характеру стосунків між ними [9].

Гадаємо, така однасторонність парламентарів щодо цього законодавчого акту має глибший політичний підтекст. Спираючись на досвід проведених у 1997 і 1998 рр. референдумів у Шотландії, Вельсі та Північній Ірландії, текст документа був розроблений таким чином, щоб прозондувати думку електорату щодо членства країни в ЄС. При цьому він не містив жодних вимог до Уряду щодо виконання результатів референдуму, та й британське законодавство не давало відповідних конституційних повноважень. Урешті, уже після проведення самого референдуму Високий суд підтвердив, що його результати не є юридично обов'язковими для імплементації

через конституційні принципи парламентського суверенітету та представницької демократії, а чинне законодавство, яке санкціонує його проведення, не містить чітких положень про протилежне [1].

Ще одним важливим правовим питанням кампанії з проведення референдуму стало формулювання винесеного на нього питання. Уперше воно актуалізувалося під час підготовки згаданого законопроекту до третього читання. Після коротких, але емоційних дебатів у вересні 2015 р. Уряд зійшовся на такому варіанті тексту бюлетеня: «Велика Британія має залишатися членом Європейського Союзу чи вийти з Європейського Союзу? (відповідь на питання позначити одинарним Х)». Закиди у маніпулюванні громадською думкою із цього приводу припинилися після відповідної ухвали Вибірчої комісії: за думкою експертів, винесене формулювання «є чітким і зрозумілим для виборців... найбільш нейтральним з усієї низки варіантів... розглянутих і перевірених» [20].

Важливим аспектом суспільно-політичного дискурсу залишалося питання щодо дати проведення референдуму. Спершу з подачі Д. Кемерона переважала позиція, що він має відбутися до кінця 2017 р. За це виступали і перші міністри Північної Ірландії, Шотландії та Вельсу, які в листі прем'єра від 3 лютого 2016 р. звернулися з проханням перенести референдум, позаяк у травні у них мали відбутися місцеві вибори [4].

Утім, прем'єр, який окрім інших міркувань сподівався, що «прискорення часу проведення референдуму» зробить позицію Брюсселю більш поступливою, наполіг на даті 23 червня 2016 р., і вона була зафіксована в ухваленому парламентом 22 лютого 2016 р. Закону про референдум щодо Європейського Союзу. В історичному зверненні 20 лютого 2016 р. він прояснив ситуацію з трьох принципових питань: Уряд «офіційно рекомендуватиме британському народу залишатися членом реформованого Європейського Союзу»; 22 лютого офіційно починається кампанія з проведення референдуму; міністри «мають право проводити передвиборчу кампанію на будь-якому боці, що є рідкісним винятком із колективної відповідальності кабінету міністрів» [11].

Висновки. Отже, перемовини між Лондоном та Брюсселем стали одним із важливих складників партійно-політичного дискурсу відносин і членства Великої Британії у Європейському Союзі напередодні референдуму 23 червня 2016 р. Ключову роль у цих процесах відігравав лідер консерваторів та прем'єр-міністр Великої Британії Д. Кемерон. Виходячи з реконструйованої генези і хронології розгортання цього партійно-політичного дискурсу та дій, позиції, зізнань Д. Кемерона, маємо обґрунтовані підстави стверджувати: якби ці перемовини виявилися успішними й очільники ЄС пішли б на реальні поступки Лондону, то результати референдуму 23 червня 2016 р., на якому 51,9% британців проголосували за вихід країни з ЄС, могли бути іншими.

Література:

1. Brexit Judgment: R Miller v Secretary of State for Exiting the European Union EWHC 2768 (Admin). URL: <https://patentblog.kluweriplaw.com/2016/11/14/brexit-judgment-r-miller-v-secretary-of-state-for-exiting-the-european-union-2016-ewhc-2768-admin/>
2. Commons Private Members' Bills: 22 November 2013. UK Parliament. 2013. 22 November. URL: <https://www.parliament.uk/business/news/news-by-year/2013/november-/commons-private-members-bills-22-november-2013-/>
3. Craig P. Explaining the EU deal: the UK and the eurozone. *Full fact*. 2016. 22 February. URL: <https://fullfact.org/europe/explaining-eu-deal-uk-and-eurozone/>
4. Cowburn A. EU referendum: David Cameron dismisses ruling June out for vote. *Independent*. 2016. 3 February. URL: <https://www.independent.co.uk/news/uk/politics/eu-referendum-first-ministers-of-scotland-wales-and-northern-ireland-write-to-david-cameron-opposing-june-vote-a6850816.html>

5. David Cameron: EU referendum bill shows only Tories listen. *BBC News*. 2013. 14 May. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-22530655>
6. Fateful O'Hare Airport pizza meeting sealed Brexit vote deal. *Chicago Tribune*. 2016. 24 June. URL: <https://www.chicagotribune.com/2016/06/24/fateful-ohare-airport-pizza-meeting-sealed-brexit-vote-deal-british-media/>
7. Gordon G.DUP launches European and local government election manifesto. *BBC News*. 2014. 6 May. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-northern-ireland-27296211>
8. Ed Miliband emphasised the importance of reducing the productivity gap. *BBC News*. 2015. 30 March. URL: <https://www.bbc.com/news/election-2015-32114191>
9. EU referendum bill likely after Bob Neill comes third in backbench ballot. *The Guardian*. 2014. 12 June. URL: <https://www.theguardian.com/politics/2014/jun/12/eu-referendum-bob-neill-private-members-bill-ballot>
10. EU referendum: MPs support plan for say on Europe. *BBC News*. 2015. 9 June. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-33067157>
11. EU referendum: Cameron sets June date for UK vote. *BBC News*. 20 February 2016. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-35621079>
12. European Union Referendum Bill 2015-16. URL: <http://services.parliament.uk/bills/201516/europeanunionreferendum.html>
13. MPs debate case for UK pulling out of European Union. *BBC News*. 2012. 26 October. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-20085437>
14. James W. Liberal Democrats hint URL: Cameron's EU referendum plan negotiable. *Reuters*. 2015. 15 April. <https://uk.news.yahoo.com/eyeing-kingmaker-role-lib-dems-pitch-manifesto-centre-062455891--business.html?>
15. McKinney, C. J. Explaining the EU deal: an introduction. Full Fact. 2016. 22 February. URL: <https://fullfact.org/europe/explaining-eu-deal-introduction/>
16. Parker, G. Cameron pins Brexit on EU failure to grant UK brake on migration». *Financial Times*. 2016. 24 July. URL: <https://www.ft.com/content/3901dd48-3cee-11e6-9f2c-36b487ebd80a>
17. Parker, G. Stacey. K. Ukip and Front National lead populist earthquake». *Financial Times*. 2014. 26 May. URL: <https://www.ft.com/content/aad578e8-e463-11e3-a73a-00144feabdc0>
18. Prime Minister David Cameron discussed the future of the European Union at Bloomberg. 23 January 2013. URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/eu-speech-at-bloomberg>
19. Queen's Speech: EU referendum, tax freeze and right-to-buy. *BBC News*. 2015. 27 May. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-32894214>
20. Referendum on membership of the European Union. Assessment of the Electoral Commission on the proposed referendum question. September 2015. URL: <https://patentblog.kluweriplaw.com/2016/11/14/brexit-judgment-r-miller-v-secretary-of-state-for-exiting-the-european-union-2016-ewhc-2768-admin/>
21. Rigby E. Pickard, J. EU referendum bill blocked in Lords. *Financial Times*. 2014. 31 January. URL: <https://www.ft.com/content/fbad2f36-8a95-11e3-9c29-00144feab7de>
22. Rogers I. The inside story of how David Cameron drove Britain to Brexit. *Prospect*. 2017. 25 November. URL: <https://www.prospectmagazine.co.uk/politics/45391/the-inside-story-of-how-david-cameron-drove-britain-to-brexit?>
23. Tim, R. David Cameron: my seven targets for a new EU. *The Daily Telegraph*. 2014. 15 March. URL: <https://www.telegraph.co.uk/news/newstopics/eureferendum/10700610/David-Cameron-my-seven-targets-for-a-new-EU.html>
24. The Conservative Party Manifesto 2015. URL: <https://www.theresavilliers.co.uk/sites/www.theresavilliers.co.uk/files/conservativemanifesto2015.pdf>
25. The four key points from David Cameron's EU letter. *BBC News*. 2015. 10 November. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-34779250>
26. True stories of the 1975 EEC Referendum, 1975 *OpenLearn*/. URL: <https://www.open.edu/openlearn/people-politics-law/politics-policy-people/politics/true-stories-the-1975-eec-referendum>

27. Woodcock A. Cameron warns EU immigration rules could threaten UK trade deal. *The Independent*. 2016. 28 June. URL: <https://www.independent.co.uk/news/uk/politics/immigration-fears-caused-brexit-vote-david-cameron-tells-brussels-a7108516.html>

28. Yes to an EU Referendum: Green MP calls for chance to build a better Europe. 2014. URL: <http://www.greenparty.org.uk/news/yes-to-an-eu-referendum-green-mp-calls-for-chance-to-build-a-better-europe.html>.

References:

1. Brexit Judgment (2016): R Miller v Secretary of State for Exiting the European Union EWHC 2768 (Admin). URL: <https://patentblog.kluweriplaw.com/2016/11/14/brexit-judgment-r-miller-v-secretary-of-state-for-exiting-the-european-union-2016-ewhc-2768-admin/>

2. Commons Private Members' Bills (2013) *UK Parliament*. 2013 22 November. URL: <https://www.parliament.uk/business/news/news-by-year/2013/november-/commons-private-members-bills-22-november-2013-/>

3. Craig P. (2016) Explaining the EU deal: the UK and the eurozone. Full fact.. 22 February. URL: <https://fullfact.org/europe/explaining-eu-deal-uk-and-eurozone/>

4. Cowburn A. (2016) EU referendum: David Cameron dismisses ruling June out for vote. *Independent*. 3 February URL: <https://www.independent.co.uk/news/uk/politics/eu-referendum-first-ministers-of-scotland-wales-and-northern-ireland-write-to-david-cameron-opposing-june-vote-a6850816.html>.

5. David Cameron (2013): EU referendum bill shows only Tories listen. *BBC News*. 14 May. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-22530655>

6. Fateful O'Hare Airport pizza meeting sealed Brexit vote deal (2016) *Chicago Tribune*. 24 June URL: <https://www.chicagotribune.com/2016/06/24/fateful-ohare-airport-pizza-meeting-sealed-brexit-vote-deal-british-media/>

7. Gordon G. (2014) DUP launches European and local government election manifesto. *BBC News*. 6 May URL: <https://www.bbc.com/news/uk-northern-ireland-27296211>

8. Ed Miliband emphasised the importance of reducing the productivity gap (2015). *BBC News*. 30 March. URL: <https://www.bbc.com/news/election-2015-32114191>

9. EU referendum bill likely after Bob Neill comes third in backbench ballot (2014) *The Guardian*. 12 June. URL: <https://www.theguardian.com/politics/2014/jun/12/eu-referendum-bob-neill-private-members-bill-ballot>.

10. EU referendum: MPs support plan for say on Europe (2015) *BBC News*. 9 June. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-33067157>

11. EU referendum: Cameron sets June date for UK vote (2016) *BBC News*. 20 February. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-35621079>.

12. European Union Referendum Bill 2015-16. URL: <http://services.parliament.uk/bills/201516/europeanunionreferendum.html>

13. MPs debate case for UK pulling out of European Union (2012) *BBC News*.. 26 October. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-20085437>

14. James, W. (2015) Liberal Democrats hint URL: Cameron's EU referendum plan negotiable. *Reuters*. 15 April. <https://uk.news.yahoo.com/eyeing-kingmaker-role-lib-dems-pitch-manifesto-centre-062455891--business.html?>

15. McKinney, C. J. (2016). Explaining the EU deal: an introduction. *Full Fact*. 22 February. URL: <https://fullfact.org/europe/explaining-eu-deal-introduction/>

16. Parker, G. (2016). Cameron pins Brexit on EU failure to grant UK brake on migration. *Financial Times*. 24 July. URL: <https://www.ft.com/content/3901dd48-3cee-11e6-9f2c-36b487ebd80a>

17. Parker, G. Stacey, K. (2014) Ukip and Front National lead populist earthquake. *Financial Times*. 26 May. URL: <https://www.ft.com/content/aad578e8-e463-11e3a73a00144feabdc0>

18. Prime Minister David Cameron discussed the future of the European Union at Bloomberg (2013) 23 January. URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/eu-speech-at-bloomberg>.

19. Queen's Speech 2015: EU referendum, tax freeze and right-to-buy. 27 May. *BBC News*. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-32894214>

20. Referendum on membership of the European Union (2015). Assessment of the Electoral Commission on the proposed referendum question. September 2015. URL: <https://patentblog.kluweriplaw.com/2016/11/14/brexit-judgment-r-miller-v-secretary-of-state-for-exiting-the-european-union-2016-ewhc-2768-admin/>
21. Rigby E. Pickard, J. (2014) EU referendum bill blocked in Lords. *Financial Times* 31 January. URL: <https://www.ft.com/content/fbad2f36-8a95-11e3-9c29-00144feab7de>
22. Rogers I. (2017). The inside story of how David Cameron drove Britain to Brexit. *Prospect*. 25 November. URL: <https://www.prospectmagazine.co.uk/politics/45391/the-inside-story-of-how-david-cameron-drove-britain-to-brexit?>
23. Tim, R. (2014). David Cameron: my seven targets for a new EU. *The Daily Telegraph*. 15 March. URL: <https://www.telegraph.co.uk/news/newstopics/eureferendum/10700610/David-Cameron-my-seven-targets-for-a-new-EU.html>
24. The Conservative Party Manifesto (2015). URL: <https://www.theresavilliers.co.uk/sites/www.theresavilliers.co.uk/files/conservativemanifesto2015.pdf>.
25. The four key points from David Cameron's EU letter (2015) *BBC News*. 10 November. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-politics-34779250>.
26. True stories of the 1975 EEC Referendum, 1975 *OpenLearn*. URL: <https://www.open.edu/openlearn/people-politics-law/politics-policy-people/politics/true-stories-the-1975-eeec-referendum>.
27. Woodcock, A. (2016). Cameron warns EU immigration rules could threaten UK trade deal. *The Independent*. 28 June. URL: <https://www.independent.co.uk/news/uk/politics/immigration-fears-caused-brexit-vote-david-cameron-tells-brussels-a7108516.html>
28. Yes to an EU Referendum: Green MP calls for chance to build a better Europe, (2014) URL: <http://www.greenparty.org.uk/news/yes-to-an-eu-referendum-green-mp-calls-for-chance-to-build-a-better-europe.html>.

Vasyl Klymonchuk, Oksana Lypchuk. Brussels-London negotiations in the context of the party-political discourse on Brexit (2013 – June 2016)

The article examines the negotiations between the United Kingdom and the European Union on the eve of the referendum on Brexit on June 23, 2016, through the prism of the party-political discourse. The leader of the Conservatives and the Prime Minister of the United Kingdom, David Cameron, played a key role in these processes. The genesis and chronology of the unfolding of the socio-political discourse on the referendum are reconstructed: the NATO summit in May 2012, where the Prime Minister and some members of the Government almost for the first time discussed the idea of holding a referendum as a concession to the Eurosceptic wing of the Conservative Party; the unsuccessful initiatives of its deputies, who in June 2012 and November 2013 privately introduced bills in the House of Commons on revising the terms of the United Kingdom's membership in the EU and the country's withdrawal from it; the milestone speech by D. Cameron on January 23, 2013 at Bloomberg; the bill published by the Conservative Party on May 14, 2013, which determined the time of the referendum and the formulation of the question to be voted on; the «alternative» bill on the referendum of the Conservative Bob Neill, etc.

The attitude of the Conservative, Labor, Liberal Democratic parties, the UK Independence Party, the Green Party, and the Democratic Unionist Party towards the Brexit referendum and the results of their participation in the 2014 European Parliament elections are shown. Against this background, the course of negotiations between London and Brussels on the revision of the terms of the United Kingdom's membership in the European Union is traced, which concerned the problem of migration, the liberalization of the Single Market, the restoration of the sovereign rights of the United Kingdom, its exclusion from the political process to achieve the «closest possible union» between EU member states, etc. Based on the actions and statements of D. Cameron, the key thesis of the study is substantiated: if the negotiations between London and Brussels on revising the status and position of the United Kingdom in the EU had been successful and it had received real concessions, the results of the referendum on June 23, 2016, in which 51.9% of Britons voted for the country's withdrawal from the EU, could have been different.

Key words: Brexit, United Kingdom, David Cameron, June 23, 2016 referendum, Conservative Party.

УДК 355.018

DOI 10.32782/2312-1815/2024-17-8

Юлія Кобець

ORCID: 0000-0001-9492-6119

ОСОБЛИВОСТІ РОЗГОРТАННЯ ТА ТИПОЛОГІЗАЦІЯ СПОСОБІВ ВЕДЕННЯ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ

У статті зосереджено увагу на вивченні війни як складного і багатогранного явища, оскільки вона постійно змінюється і ускладнюється за своєю природою. Існування людства супроводжується безперервною низкою воєнних конфліктів, які стимулюють розвиток філософської та військово-теоретичної думки. Це відкриває широкі можливості для вчених досліджувати незвичайні процеси та явища, що пов'язані з воєнними конфліктами. Завдяки загальному ризику, що існує у світі, розвитку глобальних медіа і кіберпростору, постійному виникненню локальних конфліктів та міжнародному тероризму воєнні загрози радикально трансформуються. Сучасні війни піддаються значним змінам під впливом економічних, політичних, інформаційних та інших чинників.

Наявні сьогодні загальні визначення поняття «війна» не враховують таких відносно нових за їхнім стратегічним значенням явищ, що відображаються у термінах «інформаційна війна», «кібервійна». У статті описується не так феномен власне війни, як нові стратегії і високотехнологічні засоби, застосування яких покликане забезпечити досягнення поставлених політичних цілей, не вдаючись до війни.

Ключові слова: війна, гібридна війна, мережево-центрична війна, збройний конфлікт.

Вступ. Нова глобальна епоха в історії людства поставила стратегічні завдання у сфері вивчення основних тенденцій еволюції воєнно-політичних конфліктів та сучасних війн. Одна з них стосується ідентифікації, здавалося б, давно й остаточно вирішених наукою питань, таких як визначення війни, збройних конфліктів, воєнної агресії, причин, що їх породжують, мети, яку ставлять ініціатори протистоянь.

У сучасній світовій військово-політичній думці існує декілька термінів та понять, що використовуються для опису конфліктних відносин нового типу, зокрема: неконвенційна війна, нерегулярна війна, змішана війна або гібридна війна, яку веде держава. У цих визначеннях зафіксовані розмивання характеристик воєнного конфлікту та залучення до нього невійськових засобів, що не мають безпосереднього стосунку до традиційних військових протистоянь [1, с. 30].

У ХХІ ст. зазнали змін форми ведення війни. Основним способом протистояння між сторонами у класичній (конвенційній) війні є використання зброї та військової техніки в бойових діях, які відповідають міжнародному праву. Класичні війни також характеризуються економічним, дипломатичним та інформаційним протистоянням, але на поле бою основну роль відіграють оборонні та наступальні операції. Однак із кінця минулого століття спостерігається тенденція до зростання значення політичних, економічних та інформаційних методів протистояння під час конфліктів. З'являється нова форма ведення війни – DIME-конфлікти (Diplomacy – дипломатія, Information – інформація, Armed Forces – збройні сили, Economy – економіка) [2].

Збройні конфлікти різного характеру та інтенсивності є невід'ємною частиною історії людства. Найважливішою формою конфлікту є війна, яка завдає загрози навіть існуванню народів, держав і людства у цілому. Унаслідок науково-технологічного прогресу форми, методи і засоби ведення війни зазнають змін. Якщо у перших поколіннях війн використовувалися мушкети і тактика лінійного строю, то у війнах четвертого покоління широко

використовуються сучасні інформаційні технології та високоточна зброя. Війни другого і третього поколінь велися переважно великими військовими формуваннями, тоді як війни четвертого покоління характеризуються використанням невеликих технологічно оснащених підрозділів. У сучасних конфліктах четвертого покоління успіх у воєнних діях залежить від технологічної переваги, а не лише від чисельності армій та кількості військової техніки. Багато військових теоретиків і політологів мають інший погляд на війну, зосереджуючись на економічних цілях конфлікту. За визначенням, яке запропонував професор Л. Вайт із Мічиганського університету, «війна розглядається як конфлікт між соціальними організмами, відомими як нації, що борються за виживання, отримання і використання земельних ресурсів, плідних полів та інших речей» [3].

Сучасні автори розрізняють щонайменше сім видів війни, які можуть вестися (відбуватися) у XXI ст. Ці війни значно відрізняються одна від одної за багатьма характеристиками, включаючи критерій ефективності. До загального переліку війн можна віднести:

- 1) класичну техногенно-силову війну;
- 2) економічну війну;
- 3) неоголошений геноцид проти населення держави-суперника;
- 4) організаційну війну (випадки впровадження зовнішніх або ворожих організаційних структур у національну державну систему протилежної сторони, наприклад нелегітимних органів влади або різних фондів);
- 5) інформаційну війну;
- 6) хронологічну війну – спосіб ведення воєн через цілеспрямоване переосмислення «неприємного» минулого країни та постійне маніпулювання історичними фактами на користь замовника;

7) духовну війну, що є ще одним способом ведення війни, який передбачає нав'язування небезпечних цінностей народам або державам, які підкорюються. Цей метод має на меті змінити духовні принципи та цінності цих народів або держав для досягнення своїх цілей [4].

Форми війни, її причини і цілі, економічні та політичні чинники постійно змінюються протягом історії, але завжди супроводжуються морально-етичним обґрунтуванням. Проте війна завжди має на меті вирішення не лише політичних, а й економічних завдань. Подібні зміни стосуються і внутрішньої політики, коли відповідальність за підтримання порядку та безпеки передається охоронним установам, і зовнішньої політики, коли розвідувальні служби та оборонні завдання виконуються спеціалізованими агентствами. Деякі дослідники [5] у зв'язку з радикальними змінами у засобах воєнної боротьби виділяють шість поколінь військових конфліктів, які послідовно змінювали одне одного.

У першому поколінні війни головним видом зброї була холодна, а основною метою було знищення противника, заволодіння його зброєю та цінностями. У другому поколінні війна характеризувалася знищенням противника, заволодінням його територією та цінностями, а головним видом зброї була гладкоствольна. У війні третього покоління характерними є знищення збройних сил противника, руйнування його економіки та захоплення території. Основним видом зброї у цьому поколінні є нарізна багатозарядна зброя підвищеної швидкості стрільби, точності та дальності стрільби.

Автоматична та реактивна зброя, механізовані війська, танки, авіація, авіаносці та підводні човни замінюють зброю третього покоління. Основною метою війни четвертого покоління є знищення збройних сил противника, руйнування його економічного потенціалу та повалення політичного ладу. Із війною п'ятого покоління пов'язана ракетно-ядерна зброя, за якої цілі не досягаються, але існує загроза загибелі цивілізації або окремих континентів. Війна шостого покоління спрямована на підлив економіки, систем управління та життєдіяльності держави, а також на знищення військових об'єктів. Основними видами зброї у цій війні

є високоточна зброя, зброя на нових фізичних принципах, інформаційна зброя, сили та засоби радіо-електронної боротьби.

Залежно від рівня розвитку суспільства та технологій визначається специфіка збройного протистояння та роль військового аргументу у політиці. Рух у напрямі складнішої зброї та більш сучасних методів ведення війни відбувається «хвилями» з еволюцією суспільної організації та свідомості [6].

Під нетрадиційними неконвенційними війнами мають на увазі зіткнення регулярних армій з іррегулярними формуваннями, угрупованнями або загонами, які не дотримуються звичайних норм і правил ведення воєнних дій. Ці воєнні конфлікти можуть бути симетричними чи асиметричними. Асиметричний конфлікт відбувається тоді, коли сукупність силового потенціалу і принципів організації та управління учасників значно відрізняються. Навіть без переходу до фізичної битви асиметричний конфлікт має специфічні характеристики, які виникають з обмеженого набору доступних ресурсів для слабшої сторони. В асиметричних відносинах сильна сторона зазвичай може досягати своїх цілей без потреби додаткового застосування сили, тому такі конфлікти часто відбуваються у латентному вигляді, лише періодично переходячи до відкритої воєнної фази з жорстокими і, на перший погляд, нерозумними діями, включаючи терористичні акти. Це є єдиним доступним інструментом, з яким слабша сторона впливає (і потенційно перемагає) на сильнішу сторону [7, с. 24–26].

Додаткове поширення «підбурювальних чинників» у нетрадиційному протистоянні, окрім класичних геополітичних загроз. У цьому контексті реалізація інтересів наднаціональних структур управління, зокрема транснаціональних корпорацій, стала головним джерелом такого протистояння. Також спостерігаються поглиблення суперечностей у світовому розвитку, подальше послаблення національних держав і поширення неурядових військово-політичних рухів нового концептуального типу [8, с. 32].

Класифікація війн визначає це явище як особливий стан суспільства, пов'язаний зі зміною відносин між державами і переходом до застосування військової сили для досягнення політичних цілей. Військово-політична наука розподіляє конфлікти на основі таких критеріїв:

- 1) за масштабами, територіальним обсягом та кількістю учасників: світові, регіональні або локальні;
- 2) за воєнно-політичними цілями та міжнародно-правовою легітимністю: справедливі (оборонні) або несправедливі (агресивні);
- 3) за використанням засобів війни: конфлікти, де використовується звичайна або ядерна зброя [9].

Ці характеристики є об'єктивними критеріями воєнного конфлікту. Особливе наукове значення має проблема чинників та можливостей перетворення локальних та регіональних конфліктів на повномасштабну війну з усіма її наслідками. Наприклад, світова війна – це глобальне зіткнення, яке охоплює більшу частину світу та інтереси всієї світової спільноти. Вона може відбуватися на всіх континентах, в океанічному та навколоземному космічному просторах і має велику ймовірність стати причиною ядерної війни, яка забере багато життів. Регіональна війна – це зіткнення, що відбувається у певному регіоні між двома або більше державами з метою досягнення важливих політично-військових цілей. Вона може включати як конвенційну, так і ядерну зброю. Локальна війна – це конфлікт обмеженого масштабу й цілей, який зазвичай відбувається між декількома державами на їхніх власних територіях із підтримкою більших держав.

Також у межах традиційних досліджень війни за моральним принципом поділяють на справедливі війни (захист державної території, національної незалежності та суверенітету) та несправедливі (агресивні, загарбницькі). Подібним є поділ за політичними цілями – на завоюницькі та національно-визвольні війни [10].

Науковці пропонують для цього низку критеріїв, які включають:

- а) оцінку реальних політичних намірів та цілей учасників війни (конфлікту);
- б) правову кваліфікацію дій сторін (відповідність Статуту ООН, нормам міжнародного права);
- в) моральну виправданість дій сторін із погляду загальнолюдських норм гуманності.

На нашу думку, через зростання ролі міжетнічних конфліктів і часте їх навмисне розгортання зацікавленими суб'єктами зазначені класифікації неминуче мають суб'єктивний характер і не відповідають сформованим реаліям.

Залежно від типу учасників війни іноді поділяють на класичні міждержавні і класичні внутрішні (громадянські) війни. Громадянська війна часто характеризується як збройне зіткнення різних соціальних верств суспільства. Останніми роками ця класифікація поповнилася новими типами: «міждержавні війни з внутрішніми підливними діями» і «внутрішні війни з зовнішнім втручанням» (Югославія, Східний Тимор, Ірак, Сирія). Проте деякі «внутрішні» (наприклад, у Лівані в 1975 р.) та міжплемінні (в Афганістані протягом останніх десятиліть) війни, де всі сторони є недержавними акторами, не вписуються у цю класифікацію.

Також відомою є типологія, яка включає такі види воєн: 1) класичні територіальні війни, метою яких є завоювання (відстоювання) території (іноді передбачає підкорення населення, що проживає на ній); 2) сецесіоністські війни (за відокремлення та формування самостійної держави); 3) ірредентистські війни (за відновлення єдності представників розділеного етносу, що компактно проживають на територіях сусідніх держав).

За цілями та спрямуванням військових дій також виділяють три види:

- 1) конвенційні (метою є знищення військової сили супротивника);
- 2) неконвенційні (метою є знищення мирного населення, однак допускається використання зброї масового знищення);
- 3) тотальні (метою є повне знищення супротивника включно з мирним населенням) [11].

Поширення міжнародного тероризму змусило дослідників у рамках останньої класифікації виділити так звані тоталітарні війни, дії яких спрямовані переважно або винятково проти мирного населення.

В останньому випадку йдеться про війни нового типу, які відбуваються практично без бойових зіткнень, які веде латентний супровідник. Сучасна типологія війн швидко збагачується за масштабними та особливо військово-технічними і стратегічними ознаками: з їхньою зброєю; симетричності або асиметричності (однаковими або різними способами); контактності або безконтактності (із наземними битвами або без них); з охопленням усіх географічних сфер або окремих із них; «заколот-війни» тощо.

Деякі автори виділяють «асиметричні війни», під якими розуміють війни між різними типами соціальних суб'єктів (наприклад, держави проти недержавних акторів), а також збройні конфлікти, у яких вороги використовують різні засоби збройної боротьби. На думку М. Хрустальова, асиметричним є конфлікт, сторони якого ведуть різні за своїм типом війни. Відповідно до класифікації М.А. Хрустальова, війни класифікуються за характером та цілями. Типи війн за характером поділяються на три види:

- 1) регулярні (бойові дії здійснюють регулярні військові формування);
- 2) партизанські (бойові дії здійснюють партизанські загони);
- 3) диверсійно-терористичні (бойові дії здійснюються терористичними групами) [12, с. 64].

Класифікація воєнних конфліктів пов'язана з основними формами, у яких вони можуть проявлятися та існувати. Залежно від методів використання військової сили протилежними сторонами виділяються приховані (латентні) та явні конфлікти. У воєнних конфліктах може спостерігатися комбінація різних елементів, що визначає велику розмаїтість їхніх форм існування. Ці форми складатимуться з поєднання трьох моделей війни: формальної, неформальної

та війни сірої зони. Формальна війна відбувається, коли збройні сили однієї держави зіштовхуються зі збройними силами іншої держави, а таке зіткнення супроводжується офіційним актом оголошення війни. Неформальні війни, зі свого боку, є збройними конфліктами, у яких принаймні одна або обидві сторони є недержавними утвореннями.

Після закінчення холодної війни нові загрози викликали появу сірої зони – поєднання воєнних дій та організованої злочинності (наприклад, у конфлікті в Республіці Ічкерія). Формальні війни можуть мати традиційну та нетрадиційну форми. Традиційні війни включають конфлікти між регулярними збройними силами країн із використанням звичайних засобів воєнної боротьби, а також бойові дії з нерегулярними силами (партизанські війни). Розвиток традиційних війн пов'язаний з упровадженням нових методів та засобів воєнної боротьби. Завдяки новітнім інформаційним технологіям виникають нові форми війни, такі як мережеві та мережево-центричні війни [13, с. 20–22].

На нашу думку, більшість невизначеностей виникає за типологізації форм збройної боротьби за соціальнополітичним та геополітичним змістом. По-перше, зберігається прийнятий раніше розподіл воєн за соціально-політичним змістом на чотири основні типи: між державами протилежних систем, усередині ліберального світу, за звільнення від чужоземного ярма та цивільні. По-друге, сучасна геополітична класифікація включає світові, регіональні, субрегіональні та локальні війни. В останні роки як самостійний тип стали виділяти локальні війни з тенденцією їх переростання в регіональні війни.

Також мають місце спроби ідентифікації «нових типів війн»: глобалізаційних, міжцивілізаційних, цивілізаційних, «проникаючих», між бідними і багатими країнами, за природні ресурси, справжню демократію тощо. Зазначені класифікації крім того, що просто ускладнюють кодифікацію різних ознак збройного протистояння, набагато відстають від тих трансформацій, які спостерігаються у сучасному світі.

Когнітивна війна, зазначена як окремий аспект, виникає у контексті широкого проникнення інформаційних технологій та соціальних мереж у суспільство. Ця форма неконвенційної війни, як стверджують деякі дослідники, полягає у боротьбі за душі та розуми людей. Конкретні цілі цієї війни підпорядковані стратегії. Її мета – здійснення контрольованого впливу на людські спільноти та окремих особистостей із метою зміни їхніх когнітивних рамок і поведінки. Когнітивна війна заслуговує уваги з багатьох перспектив. Вона породжує широкий спектр дослідницьких питань – від використання досягнень нейронауки до етичних проблем. Основна проблема полягає у тому, що вона може бути непомітною: ми спостерігаємо лише наслідки, адже виявляється втручання у когнітивні процеси лише пізніше, коли вже може бути занадто пізно [14].

Якщо на екзистенційному рівні війна є збройним зіткненням значних людських угруповань, організованих у військо, то у сенсі когнітивному війна породжується неможливістю порозуміння через розрив у ланцюжках комунікації, зумовлений різними уявленнями про соціальний порядок і владні відносини. Відповідно, мир означає як припинення збройних зіткнень, так і відновлення комунікацій та встановлення порозуміння.

Проте сучасні війни не визнають себе обмеженими міжнародним правом. Вони прагнуть до маскуванню під різного типу «військові операції» та відбуваються у специфічний спосіб війн гібридних або терористичних, які практично є поєднанням воєнних дій і таємних операцій.

Відповідно, створюється особливий дискурс гібридних війн зі своїми засобами породження смислів. Зокрема, в аспекті комунікацій завдання гібридної війни полягає не в досягненні порозуміння, а у створенні численних непорозумінь і хаосу мислення, продукуванні різних версій подій, які однаково претендують на істинність. Аналогічно збройні операції здійснюються так, щоб не було зрозуміло, хто за ними стоїть і яку мету вони переслідують.

Відмова від фізичного насильства не означає відмови від насильства когнітивного – емоційного та інтелектуального, коли сторони «м'якими» засобами намагаються нав'язати противникові власні уявлення про устрій реальності, присвоїти свої імена речам, представити свою логіку міркувань як єдино правильну.

Прагнення емоційно-психічної зверхності – одне з істотних виявів волі до влади, тобто встановлення відносин панування та підкорення. Воно є тим небезпечнішим, чим більше за пропозицією діалогу та мирного обміну думками приховано прагнення встановити свій контроль над свідомістю та волею іншого, а через це – оволодіти його матеріальними і ментальними ресурсами, соціальним капіталом тощо.

Визначення характеру сучасних та майбутніх конфліктів відбувається за допомогою аналізу розвитку форм та методів ведення військових дій. Ось основні тенденції:

1. Збільшення стратегічного неядерного стримування. Використання новітніх засобів збройної боротьби для проведення неядерних та дистанційних бойових операцій.

2. Підвищення динамічності та маневреності військ. Використання мобільних сил, аеромобільних та спеціальних військ на різних напрямках.

3. Розширення простору збройної боротьби. Перенесення бойових дій у повітря, воду та космос; ведення війни через електронне ураження об'єктів та комунікацій супротивника.

4. Зростання ролі інформаційного протистояння. Використання новітніх інформаційних технологій у військових діях.

5. Боротьба з міжнародним тероризмом. Формування експедиційних сил для миротворчих та антитерористичних операцій.

Ранжування цих тенденцій за важливістю є умовним, оскільки воно залежить від конкретних стратегій та особливостей держав. Кожна із цих тенденцій може мати значення залежно від конкретних умов, стратегій та цілей ведення війни [15].

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що сьогодні найбільш поширеним є визначення воєнного конфлікту як найвищої ступіні загострення протиріч між суб'єктами військово-стратегічних відносин й одночасно форма вирішення протиріч із використанням в обмежених масштабах збройних сил (військових формувань). Зазначено, що в умовах посилення сучасних викликів значного поширення набули такі терміни, як «асиметричні війни», «інформаційні війни», «кібервійни», «психологічні війни», які відображають нові форми та методи ведення протистоянь як на міжнародному, так і на внутрішньодержавному рівні. Ці нові типи воєн відрізняються від класичного розуміння війни як збройного конфлікту між державами або громадянської війни.

Останніми роками інформаційний простір став сценою зростаючого застосування економічних та дипломатичних методів для досягнення стратегічних цілей у війні.

Рівень розвитку суспільства та технологій визначає специфіку збройного протистояння, а також місце і роль військового аргументу в політиці. У процесі еволюції суспільної організації та свідомості спостерігається хвилеподібне та синхронне ускладнення зброї та методів ведення війни.

Загалом риси сучасної війни в багатьох аспектах є стандартними рисами чи елементами збройного конфлікту та протистояння між державами. Ці характеристики включають економічний тиск і застосування санкцій, інформаційну підготовку, політичне маніпулювання протилежними сторонами, таємні методи ведення війни, роботу спецслужб тощо. Отже, в основі концепції неконвенційної війни лежить широкий спектр протистояння, що заснований на гнучкій стратегії з довгостроковими цілями і включає комплексне використання інформаційних, дипломатичних, військових, економічних, ресурсних та інших засобів для дестабілізації супротивника.

Література:

1. Веденєєв Д.В., Семенюк О.Г. Сутнісні та риси функціональної компоненти сучасної неконвенційної (гібридної) війни. *Стратегічна панорама*. 2021. № 1–2. С. 30–47.
2. Mandell L. The Third Wave of Globalization Theory. *International Studies Review*. 2007. Vol. 9. № 2. P. 173–196. URL: <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=d6785148b7455b390ad7bc14d09ec1c1f3c1b779>
3. White L.A. The Science of Culture. N.Y., 1949. 343 p.
4. Батрименко О.В. Особливості сучасних збройно-політичних конфліктів : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2006. 293 с.
5. Требін М.П. Війна в історії людства та її особливості у XXI столітті. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Міжнародні відносини»*. 2016. № 2(327). С. 43–48. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Vnyua_2015_4_17
6. Магда Є.В. Гібридна війна: вижити і перемогти : монографія. Харків : Vivat, 2015. 304 с.
7. Галака О.М., Ляшшов О.А., Павлюк Ю.М. Основні тенденції розвитку та ймовірні форми воєн і збройних конфліктів майбутнього. *Наука і оборона*. 2007. № 4. С. 10–15.
8. Веденєєв Д.В., Семенюк О.Г. Сутнісні риси функціональної компоненти сучасної неконвенційної (гібридної) війни. *Стратегічна панорама*. 2021. № 1–2. С. 30–47.
9. Дацюк А.В. Особливості сучасних збройних конфліктів: від конвенційного протистояння до гібридної та мережево-центричної війни. 21.03.2017. URL: <https://matrix-info.com/osoblyvosti-suchasnyh-zbrojnyh-konfliktiv-vid-konventsijnogo-protystoyannya-do-gibrydnoyi-ta-merezhevo-tsentrychnoyi-vijny/>
10. Батрименко О.В. Особливості сучасних збройно-політичних конфліктів : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2006. 293 с.
11. Требін М.П., Чернишова Т.О. Еволюція війн крізь призму революцій у військовій справі. *Сучасна війна: гуманітарний аспект* : науково-практична конференція Харківського національного університету Повітряних сил імені Івана Кожедуба, 30 червня 2017 р. : тези доповідей. URL: <https://www.hups.mil.gov.ua/assets/doc/science/stud-conf/suchasna-viyna-gumanitarniy-aspekt/9.pdf>
12. Світова гібридна війна. Український фронт : колективна монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна. Київ : НISД, 2017. 496 с.
13. Василенко О.В. Основні світові тенденції розвитку озброєння та військової техніки для ведення війн у майбутньому. *Наука і оборона*. 2009. № 4. С. 18–22.
14. Claverie B., Du Cluzel F. Cognitive Warfare: The Advent of the Concept of «Cognitics» in the Field of Warfare. *Cognitive Warfare: The Future of Cognitive Dominance*. NATO Collaboration Support Office, 2022. URL: <https://hal.science/hal-03635889/document#:~:text=Bernard%20Claverie1%2C%20Fran%C3%A7ois%20Du%20Cluzel2,own%20domain%20in%20modern%20warfare>
15. Шергін С. Політологічний вимір війн і військових конфліктів. *Зовнішні справи*. 2020. № 30(11–12). URL: <https://uaforeignaffairs.com/web/uploads/articles/files/38/33/%D0%91%D0%98%D1%87%D0%B8%D1%82%D0%A8%D0%B5%D1%80%D0%B3%D1%96%D0%BD.pdf>

References:

1. Vedenieiev, D.V., & Semeniuk, O.H. (2021). Sutnisni ta rysy funktsionalnoi komponenty suchasnoi nekonventsii noi (hibrydnoi) viiny [Essential and Functional Characteristics of Modern Non-conventional (Hybrid) Warfare]. *Stratehichna panorama*. № 1–2. S. 30–47.
2. Mandell, L. (2007). The Third Wave of Globalization Theory. *International Studies Review*. Vol. 9. № 2. P. 173–196. Retrieved from <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=d6785148b7455b390ad7bc14d09ec1c1f3c1b779>
3. White, L. A. (1949). The Science of Culture. N.Y. 343 p.
4. Batrymenko, O.V. (2006). Osoblyvosti suchasnykh zbroino-politychnykh konfliktiv [Features of Modern Armed-Political Conflicts]: dys... kand. polit. nauk: 23.00.02 Kyivskyi natsionalnyi un-t im. Tarasa Shevchenka. K. 293 s.

5. Trebin, M.P. (2016). *Viina v istorii liudstva ta yii osoblyvosti u XXI stolitti* [War in Human History and Its Features in the 21st Century]. *Naukovyi visnyk Shkhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Serii: Mizhnar. vidnosyny*. № 2 (327). S. 43–48. Retrieved from http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Vnyua_2015_4_17
6. Mahda, Ye.V. (2015). *Hibrydna viina: vyzyty i peremohty* [Hybrid Warfare: Surviving and Winning]. monohrafiia. Kharkiv: Vivat, 304 s.
7. Halaka, O.M., Iliashov, O.A. & Pavliuk, Yu.M. (2007). *Osnovni tendentsii rozvytku ta ymovirni formy voien i zbroinykh konfliktiv maibutnoho* [Main Trends in the Development and Probable Forms of Wars and Armed Conflicts of the Future]. *Nauka i oborona*. № 4. S. 10–15.
8. Vedienieiev, D.V., Semeniuk, O.H. (2021). *Sutnisni ta rysy funktsionalnoi komponenty suchasnoi nekonvetsiinoi (hibrydnoi) viiny* [Essential and Functional Characteristics of Modern Non-conventional (Hybrid) Warfare]. *Stratehichna panorama*. № 1–2. S. 30–47.
10. Datsiuk, A.V. (2017). *Osoblyvosti suchasnykh zbroinykh konfliktiv: vid konvetsiinoho protystoiannia do hibrydnoi ta merezhevo-tsentrychnoi viiny* [Features of Modern Armed Conflicts: From Conventional Confrontation to Hybrid and Network-Centric Warfare.]. Retrieved from <https://matrix-info.com/osoblyvosti-suchasnyh-zbroinykh-konfliktiv-vid-konvetsiijnogo-protystoyannia-do-gibrydnoi-ta-merezhevo-tsentrychnoi-viiny/>
11. Trebin, M.P., Chernyshova, T. O. (2017). *Evoliutsiia viin kriz pryzmu revoliutsii u viiskovii spravi. Suchasna viina: humanitarnyi aspekt* [The Evolution of Wars Through the Prism of Revolutions in Military Affairs.]. *Naukovo-praktychna konferentsiia Kharkivskoho natsionalnoho universytetu Povitrianykh Syl imeni Ivana Kozheduba: tezy dopovidei*. Retrieved from <https://www.hups.mil.gov.ua/assets/doc/science/stud-conf/suchasna-viyna-gumanitarniy-aspekt/9.pdf>
12. Svitova hibrydna viina. *Ukrainskyi front* [World Hybrid War: The Ukrainian Front.] (2017). *Kolektyvna monohrafiia ; za zah. red. V. P. Horbulina*. Kyiv: NISD, 496 s.
13. Vasylenko, O.V. (2009). *Osnovni svitovi tendentsii rozvytku ozbroiennia ta viiskovoi tekhniki dlia vedennia viin u maibutnomu* [Main Global Trends in the Development of Armaments and Military Technology for Future Warfare]. *Nauka i oborona*. №4. S. 18–22.
14. Claverie, B., Du Cluzel, F. (2022). *Cognitive Warfare: The Advent of the Concept of «Cognitics» in the Field of Warfare. Cognitive Warfare: The Future of Cognitive Dominance*. NATO Collaboration Support Office. Retrieved from <https://hal.science/hal-03635889/document#:~:text=Bernard%20Claverie1%2C%20Fran%C3%A7ois%20Du%20Cluzel2,own%20domain%20in%20modern%20warfare>
15. Sherhin, S. (2020). *Politolohichni vymir viin i viiskovykh konfliktiv* [The Political Dimension of Wars and Military Conflicts]. *Zovnishni spravy*. № 30(11–12). Retrieved from <https://uaforeignaffairs.com/web/uploads/articles/files/38/33/%D0%91%D0%98%D1%87%D0%B8%D1%82%D0%A8%D0%B5%D1%80%D0%B3%D1%96%D0%BD.pdf>

Yuliia Kobets. Deployment particularities and typologization of methods in conducting modern warfare

The article focuses on studying war as a complex and multifaceted phenomenon, constantly changing and becoming more complicated by its nature. The existence of humanity is accompanied by a continuous series of military conflicts that stimulate the development of philosophical and military-theoretical thought. This opens up broad opportunities for scholars to explore unusual processes and phenomena associated with armed conflicts. Due to the general risk that exists in the world, the development of global media and cyberspace, the constant emergence of local conflicts, and international terrorism, military threats undergo radical transformations. Modern wars undergo significant changes under the influence of economic, political, informational, and other factors.

Existing general definitions of the concept of «war» do not take into account relatively new phenomena in terms of their strategic significance, reflected in terms like «information warfare,» «cyber warfare.» The article describes not so much the phenomenon of war itself as new strategies and high-tech means, the use of which is aimed at achieving stated political goals without resorting to war.

Key words: war, hybrid war, network-centric war, armed conflict.

УДК 342-051:316.658

DOI 10.32782/2312-1815/2024-17-9

Тарас Кобець

ORCID: 0009-0001-2179-321X

КОГНІТИВНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Статтю присвячено опрацюванню змісту і природи поняття гібридної війни, що стає усе більш актуальним у контексті модифікованих військово-політичних стратегій та технологій. Установлено, що когнітивна безпека в умовах гібридної війни виявляється як один із ключових аспектів безпеки суспільства та держави у цілому. Наголошено, що концепція гібридної війни перетворилася на один із найперспективніших і водночас спірних напрямів політологічного досліджень. В експертній спільноті існують розбіжності, чи є гібридна війна новою формою ведення війни і чи має вона кваліфікуватися як революція у військовій справі, яка встановить нову стратегічну парадигму. Вивчено досвід Китаю з погляду ведення «необмеженої війни». Наведено аргументи відносно «переваг» ведення гібридної війни порівняно з класичним її варіантом. Розглянуто основні аспекти та виклики, пов'язані з когнітивною безпекою у контексті гібридної війни.

Установлено параметри когнітивної безпеки, включаючи вплив інформаційних впливових операцій на сприйняття та поведінку суспільства. Увагу сфокусовано на практичних кейсах і конкретних викликах, з якими стикаються держави в забезпеченні когнітивної безпеки в умовах гібридної війни. Аналізуються методи та технології, які використовуються для маніпулювання інформацією та сприйняттям, зокрема за допомогою соціальних мереж, дезінформації та психологічних впливів. У заключній частині статті розглядаються можливі шляхи захисту від когнітивних атак та зміцнення когнітивної безпеки як важливого елемента загальної безпеки суспільства. Обговорюються ролі державних інституцій, громадськості та міжнародних організацій у забезпеченні когнітивної стійкості. Як перспективу подальших наукових досліджень запропоновано здійснити комплексний аналіз стратегій і тактик інформаційної війни.

Ключові слова: цифрові технології, гібридна війна, моральний консенсус, когнітивна безпека.

Вступ. Із розвитком та поширенням цифрових технологій у всі сфери суспільної діяльності почала наростати залежність від інформації. Сучасні конфлікти все більш частіше мігрують у медіапростір та кіберпростір, що в тому числі дає змогу оперативно поширювати дезінформацію, модифікувати перцепцію подій. Значні прояви маніпуляцій та використання інформації як одного із засобів ведення війни щоденно прослідковуються і у війні росії проти вільної та незалежної України (лютий 2022 р.), ХАМАСу та Ізраїлю (жовтень 2023 р.), мали місце у П'ятиденній війні росії та Грузії (серпень 2008 р.) тощо. У світлі зазначеного культ когнітивної безпеки нині займає майже рівноцінне місце з безпекою фізичною, особливо в умовах гібридної війни.

Що характерно, гібридна війна як феномен має далеко не тимчасовий характер, а поетапно стає складною стратегією, котра використовується на постійній основі. У зв'язку із зазначеним питання когнітивної безпеки – це не лише внутрішня проблема певної країни, а й проблематика міжнародного значення, яке зумовлює прийняття консолідованих рішень задля протидії відповідним загрозам.

Матеріал і методи дослідження. Зважаючи на мету дослідження, серед ключових методів, покликаних її реалізувати виділяємо історичний, порівняльний, системний та інституціональний. Теоретичну основу дослідження сформували роботи В.П. Горбуліна, який аналізує два модуси існування гібридної війни, вивчає її передумови та особливості, окреслює новий баланс сил і пошук міжнародно-правових безпекових формул [1]; В. Лизанчука, що

ґрунтовно опрацьовує один з аспектів, що передують російсько-українській гібридній війні: мовне питання [2]. Як дискурсивний конструкт, предмет нашого дослідження виступає ключовим для дослідження й у роботі Г.М. Яворської [3]. Незважаючи на вагому кількість наукових робіт у даному напрямі, зміна динаміки подій на українському фронті гібридної війни зумовлює потребу в аналізі нових її форм проявів та вивченні заходів, що сприяють забезпеченню когнітивної безпеки, у чому й полягає мета дослідження.

Результати та обговорення. Феномен «гібридної війни» в контексті політологічних досліджень набуває особливої популярності після політичних дебатів американських військових спеціалістів (морська піхота США), які публікують спільну статтю, присвячену зростанню кількості гібридних воєн, першопричини яких вони бачать у «домінуючій ролі людського виміру у війні». У публікації йдеться про звичайні та особливі стратегії, котрі застосовуються у ході ведення сучасних воєн, більшою мірою заснованих на методах психолого-інформаційного впливу [4]. Вдруге глобально про новий тип війни почали говорити з квітня 2014 р., коли росія несанкціоновано ввела регулярні війська на територію України, а потім здійснила анексію Криму. Довготривала, багаторічна кампанія агресора, особливо на території Донецької та Луганської областей, де превалює кількість російськомовного населення, багато в чому виправдала себе за рахунок використання соціально-політичної поляризації, потужного економічного впливу, озброєних сил, інформаційної пропаганди. На щастя, цих заходів виявилося недостатньо з початком повномасштабного вторгнення у лютому 2022 р., тому концепція «взьмемо Київ за три дні» зазнала фіаско [5].

Феномен гібридної війни має два головні модуси існування – матеріальний (фізичний) і дискурсивний. Ці два модуси асиметричні. У військовому (матеріальному) вимірі російсько-український конфлікт є локалізованим, охоплюючи частину території України, натомість дискурс цієї гібридної війни набув глобального масштабу [6, с. 47]. У широкому розумінні гібридна війна розуміється як специфічний вид збройного конфлікту, у якому слабший проти сильного прагне нівелювати його конвенційні переваги. Тобто у цій ситуації спостерігається зіткнення симетричних та асиметричних дій [7, с. 10]. Слушною також є думка інших науковців, які розкривають цей тип війни через її структурну природу. Так, вона є формою асиметричної війни і використовує кілька інструментів влади вздовж горизонтальної та вертикальної осі. Дії недержавних акторів проти державних є зазвичай асиметричними. Вони використовують методи, які не характерні для регулярних військ держав. Тому війни державних і недержавних суб'єктів є асиметричними війнами [8, с. 25]. Колишній міністр оборони США Р. Гейтс характеризував гібридну війну як поєднання сучасних технологій та архаїки, сукупність застосування потенціалу збройних сил держави з фанатичним і невичерпним прагненням інсургентів, які ведуть «партизанські» бойові дії, а також спільне використання продукції компанії Microsoft із примітивним холодним та технологіями STELS, керованими камікадзе [9].

Узагальнюючи вказане, «гібридність» у даному разі ідентифікується через симбіоз форм економічного, культурного, інформаційного, збройного впливу на суб'єкт, вибраний як ціль для захоплення. Про такий тип війни як динамічне явище напише директор Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії України Г. Перепелиця. Він зазначатиме, що вона включає у себе активні бойові дії, переговори, миротворчі дії, ескалацію конфлікту та перемир'я, адже в такому мутованому вигляді війни розмитою стала лінія між війною та миром. Досить часто, навіть після завершення мирних переговорів або оголошення остаточного перемир'я, гібридна війна продовжує тривати, але з меншою інтенсивністю (на інформаційному, культурному, інших фронтах) [10, с. 34]. Постає цілком логічне питання: які «переваги» ведення саме гібридної війни порівняно з її класичним варіантом? У першу чергу, як транслює російська пропаганда, – це сам факт заперечення війни або використання дефініцій, що за своїм змістовним наповненням не відповідають фактичному стану подій (збройний конфлікт, тимчасова

операція, антитерористичні заходи і т. д.). У такий спосіб затягується процес притягнення до відповідальності країни-агресора за порушення територіальної цілісності й миру в іншій суверенній країні; світова спільнота залишається певний час дезорієнтованою, перебуває у пошуку оптимальних та правомірних засобів впливу на агресора.

Водночас, як зазначається на офіційному сайті НАТО, хоча сучасні конфлікти ведуться новими інноваційними та радикально різними методами, вони все менше стосуються безпосередньої участі збройних сил, сама природа міжнародної безпеки та міжнародних конфліктів залишається незмінною. Сталими є закономірності, яким підпорядковуються міжнародні відносини, наприклад «гра з нульовою сумою», де перемога однієї сторони означає поразку іншої; неминучість збройних конфліктів, збереження дилеми безпеки та балансу сил [11]. У зв'язку із цим можна навести приклади технологій «кольорових революцій» (із комплексним використанням можливостей єдиного інформаційного простору та сучасних інформаційних технологій), що у поєднанні з політичним та економічним впливом дають змогу досягти мети без військового втручання, за потреби з точковою ліквідацією представників політичної та економічної еліти, правоохоронних органів.

Після багатьох років пропаганди рф наратив про «братні народи» змінився закличком «звільнити населення України від фашистів, націоналістів та бандерівців, захистити російськомовне населення». Нацистів так і не знайшли, а російськомовне населення, як і україномовне, стало на захист своїх міст/сіл, своїх будинків та сімей від непроханих «визволителів». Для українців, як для будь-якої іншої нації, мова – дім життєдайного буття, духовний, світоглядний, націєтворчий корінь. Теза, яку цілеспрямовано нав'язують, «яка різниця, якою мовою говорити», у сучасних умовах цинічно фальшива. Вона є формою нинішнього повзучого, так званого м'якого зросійщення, яке підступно висмоктує з українців національну сутність, культивує російську імперську свідомість, створює передумови нефункціональності української мови. За ігноруванням комунікативної функції мови приховано знищення інших, не менш важливих функцій: ідентифікаційної, експресивної, гносеологічної, мислетворчої, естетичної, культураносної, номінативної тощо. Тобто питання всебічного функціонування української мови в усіх державних і суспільних інституціях – це питання життя або смерті української нації [12, с. 127]. Важливим аспектом гібридної війни також стала активна протидія курсу України на інтеграцію і членство у ЄС.

Існує також альтернативний внутрішній фронт гібридної війни: росія тривалий час масштабно поширює лозунги і наративи кремля серед своїх громадян як за допомогою транслявання специфічної інформації, так і шляхом блокування зовнішніх джерел інформації для місцевого населення. Один із найскладніших аспектів цієї кризи полягає у його оцінці ззовні. Тут варто бути обережним, оскільки те, що здається неефективною пропагандою стосовно українців, може бути сприйнято аудиторією внутрішньо. Дана теза підтверджує ще одну особливість гібридної війни: складно вести інформаційну кампанію, коли агресор грає у відкрити, тоді як латентні довготривалі маніпуляції все ж мають вплив на певну частину населення.

Вторгнення росії та жахливі сцени руйнування українських міст створили глобальну кризу і моральний консенсус, що стало надзвичайно рідкісним у цифрову епоху. Українці за рахунок резистенції військовій агресії та єдності у бажанні жити у вільній, незалежній країні два роки невпинно розповідають світу про те, що відбувається з ними. Українська діаспора проявила потужний опір загарбницьким лозунгам кремля у соціальних мережах, світових ЗМІ, мережі Інтернет у цілому. Слушними вважаємо міркування старшого наукового співробітника Центру Шоренштейна з питань медіа, політики та публічної політики Гарвардської школи Кеннеді стосовно того, що Інтернет-аудиторія, особливо та, котра стежить за останніми новинами, із часом стала більш скептичною, ніж раніше, і краще розпізнає спроби впливу: «Ми не тільки

можемо розплутати їхні операції під чужими прапорами і дезінформацію, але ми можемо показати, наскільки погано виконані ці пропагандистські спроби» [13].

Ситуація загострюється також за рахунок того, що під агресивні імперські амбіції Москви піддаються лідери Угорщини, Словаччини, Сербії та інших країн. Вони проявляють агресію або незадоволення до української культури, перекручуючи історичні факти, доводячи їх до абсурду; у повсякденному житті часто вдаються до банальної фальсифікації, відвертої та прихованої маніпуляції, упереджених суджень, брехні, наклепів та інших методів, щоб проводити гібридно-інформаційну війну проти України.

Проте не лише реалії українського сьогодення слугують яскравим кейсом гібридної форми війни. Починаючи з кінця 1990-х років Китай вивчає методи так званої «необмеженої війни», прийоми якої включають комп'ютерне хакерство та зараження вірусами, зрив роботи банківської системи, маніпуляції на валютних біржах, тероризм у міських умовах, дезінформація у ЗМІ [14, с. 99]. Поки незрозуміло, наскільки необмежена війна стала офіційною китайською доктриною, хоча деякі елементи цієї концепції проглядаються в китайській політиці «трьох воєн» щодо територіальних претензій у Східно-Китайському та Південно-Китайському морях. Китай уникає відкритого застосування військової сили, але для досягнення своїх цілей використовує психологічні операції, медійні маніпуляції та правові претензії (правову війну).

За таких умов роль і значення когнітивної безпеки значно інтенсифікуються. Саме поняття визначається як концептуальна парадигма, котра охоплює механізми й стратегії для захисту когнітивних процесів та інтелектуальної діяльності в особистому та колективному сприйнятті, обробці інформації. Подібного роду ідея акцентує на виявленні, аналізі та протидії загрозам, пов'язаним із маніпуляціями когнітивними процесами, що можуть спотворити об'єктивне сприйняття дійсності і призвести до психологічного впливу на індивіда.

Очевидну перевагу в когнітивній війні отримує той, хто вчиняє перший крок і вибирає час, місце і методи наступу. Завдяки відкритості соціальних мереж противник легко переорієнтовує свою діяльність на окремих осіб, вибрані групи або широку громадськість за допомогою соціального меседжингу, впливу через соціальні медіа, цільового розповсюдження документів, відеоматеріалів тощо. Засоби гібридної війни надають можливість систематичного моніторингу за ворогом, здійснювати хакерські атаки і відстежувати життя зацікавлених осіб у соціальних мережах. Ефективна оборона вимагає принаймні розуміння того, що когнітивна кампанія вже відбувається. Для цього необхідно мати здатність спостерігати і реагувати на прийняття рішень. Застосування технологій може забезпечити такі умови, що допоможуть знайти відповіді на ключові питання: чи відбувається кампанія? хто стоїть за її організацією? які її цілі та завдання?

У світлі вищевикладеного, можна узагальнити, що когнітивна безпека є комплексним підходом до забезпечення стабільності індивідів і суспільства від впливів інформаційно-психологічного характеру. Зазначена концепція передбачає заходи та стратегії, спрямовані на захист когнітивних процесів, інтелектуальних зусиль та психологічного благополуччя в умовах росту впливу цифрових технологій та онлайн-середовища. Когнітивна безпека зосереджена на виявленні, аналізі та протидії загрозам, пов'язаним із маніпулюванням когнітивними процесами, такими як мислення, сприйняття, увага, прийняття рішень. Її основною метою є забезпечення надійності та безпеки інтелектуальних систем, запобігання зловживанням та кримінальній діяльності, а також збереження довіри й прозорості у використанні штучного інтелекту, його впливу на суспільство. Особливо актуальним це є в контексті зростаючого впливу технологій на наші пізнавальні процеси та спосіб сприйняття інформації [15, с. 280–281].

Відповідно, постає логічне питання щодо ефективних засобів протидії атакам, які здійснюються на суспільство в рамках гібридних воєн. Як зазначалося вище, гібридна війна – це

міжнародна проблема, у зв'язку з чим першочергові заходи щодо її вирішення мають прийматися на відповідному рівні. Доречно буде згадати, що у період після варшавського саміту у 2016 р. НАТО наголосило на потребі забезпечення громадянської готовності, щоб підвищити рівень життєстійкості населення та державних інститутів у країнах – членах Альянсу шляхом співробітництва між урядовими міністерствами та цивільними організаціями, приватним сектором та громадськістю. До прикладу, країни ЄС теж активно розробляють власні заходи. Так, концепція національної оборони Естонії, ухвалена у 2017 р., поряд із військовою готовністю охоплює також заходи психологічної, громадянської та економічної оборони. Щодо локальних ініціатив, то в даному разі слід відзначити, що універсальних інструментів, адаптованих під кожен воєнний кейс, не існує, проте можна виділити загальні рекомендації, котрі базуються на досвіді російсько-української війни. Першочергово це освіта, яка включає *hard skills* та *soft skills* цифрової грамотності; культура поведінки в Інтернет-середовищі; «активне» сприйняття інформації, котра перебуває у вільному доступі. Важливими є територіальні та загальнодержавні програми: 13.07.2023 у Київській міській раді ввели в дію мораторій на публічне використання російськомовного культурного продукту, потім ініціативу перейняли у Львівській, Чернівецькій, Вінницькій, Запорізькій міськрадах; декілька останніх років успішно функціонує проєкт «Дія.Цифрова освіта» (реалізований Міністерством цифрової трансформації України); академічна протидія тощо.

Ми солідарні з думкою Г.М. Яворської, яка наголошує, що коли не вистачає ресурсів для безумовної військової перемоги, яка до того ж обернеться величезною кількістю жертв, досягти перемоги у гібридній війні можна лише невиконанням набору політичних вимог агресора, незмінних протягом усього періоду війни. Таким чином, перемога України на когнітивному рівні полягатиме у тому, щоб унеможливити виконання цих вимог РФ і продовжувати зберігати своє існування як самостійної держави [16, с. 47].

Висновки. Отже, за результатами проведеного аналізу доходимо висновку, що гібридна війна не змінює саму природу війни. Тиск залишається у центрі гібридної війни, як і у будь-якій іншій її формі; мета – попередньою, а саме отримання психологічних чи фізичних переваг перед суперником. Гібридна війна характеризується складною динамікою конфлікту не лише тому, що вона пропонує широкий спектр інструментів для підризу супротивника, а й через можливість одночасного його ураження з різних напрямів (відображає загальну мету гібридної війни). На передовій використовуються слабкі боки держави, яка стала об'єктом атаки, у політичній, військовій, економічній, соціальній та інфраструктурній сферах настільки, наскільки вони фізично і функціонально зазнали ослаблення. Інший фронт – інформаційний, головне завдання якого – поставити під сумнів легітимність чинної влади. Безперечно, для служб, відповідальних за національну безпеку, боротьба з широким колом загроз, які мають назву «гібридна війна», представляє велику проблему. Разом із тим питання протидії потенційним і фактичним загрозам, а також забезпечення стану когнітивної безпеки – це індивідуальна справа і завдання кожної свідомої людини.

Перспективу подальших наукових пошуків убачаємо у комплексному аналізі стратегій і тактик інформаційної війни.

Література:

1. Горбулін В.П. Світова гібридна війна: український фронт. Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2017. 496 с.
2. Лизанчук В. Українська мова – життя державного основа. *Тоталітаризм як система знищення національної пам'яті* : збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 11–12 червня 2020 р. Львів : Друкарня Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, 2020. С. 126–130.

3. Яворська Г.М. Гібридна війна як дискурсивний конструкт. *Стратегічні комунікації*. 2016. № 4(41). С. 41–48.
4. James N. Mattis, Frank Hoffman. Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars. *U.S. Naval Institute*. 2005 Vol. 131. URL: <https://www.usni.org/magazines/proceedings/2005/november/future-warfare-rise-hybrid-wars> (дата звернення: 17.02.2024).
5. Хроніка війни, день третій. Битва за Київ. *Forbes Ukraine*. Лютий 2022. URL: <https://forbes.ua/news/khronika-viyni-den-tretyi-bitva-za-kiiv-tilki-perevirena-informatsiya-26022022-3912> (дата звернення: 17.02.2024).
6. Яворська Г.М. Гібридна війна як дискурсивний конструкт. *Стратегічні комунікації*. 2016. № 4(41). С. 41–48.
7. Дерев'янюк І.П. Гібридна війна як різновид асиметричних дій. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2023. № 11. С. 6–16. <https://doi.org/10.31866/2616-745X.11.2023.278396>
8. Горбулін В.П. Світова гібридна війна: український фронт. Київ : НІСД, 2017. 496 с.
9. Gates R.A. Balanced Strategy: Reprogramming the Pentagon for a New Age. *Foreign Affairs*. 2009. 44 р.
10. Перепелиця Г. Російсько-український конфлікт: гібридний мир проти гібридної війни. *Універсум*. 2017. № 1–2. С. 34.
11. Bilal A. Hybrid Warfare – New Threats, Complexity, and «Trust» as the Antidote. Official site of NATO. 2021. URL: <https://www.nato.int/docu/review/articles/2021/11/30/hybrid-warfare-new-threats-complexity-and-trust-as-the-antidote/index.html> (дата звернення: 17.02.2024).
12. Лизанчук В. Українська мова – життя державного основа. *Тоталітаризм як система знищення національної пам'яті* : збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 11–12 червня 2020 р. Львів : Друкарня Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, 2020. С. 126–130.
13. Lytvynenko J. I Can't Stop Watching a Livestream of Kyiv. *The Atlantic*. 2022. URL: <https://www.theatlantic.com/author/jane-lytvynenko/> (дата звернення: 17.02.2024).
14. Війни інформаційної епохи: міждисциплінарний дискурс : монографія / за ред. В.А. Кротюка. Харків : Факт, 2021. 592 с.
15. Кобець Т. Основні підходи до розуміння поняття «когнітивна безпека» в сучасній науці: політичний та інформаційний аспекти. *Вісник Львівського університету. Серія «Філософсько-політологічні студії»*. 2023. Вип. 49. С. 278–285.
16. Яворська Г.М. Гібридна війна як дискурсивний конструкт. *Стратегічні комунікації*. 2016. № 4(41). С. 41–48.

References:

1. Horbulin, V.P. (2017). Svitova hibrydna viina: ukraïnskyi front [World hybrid war: the Ukrainian front.]. Kyiv: Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. 496 p. [in Ukrainian]
2. Lyzanchuk, V. (2020). Ukrainska mova – zhyttia derzhavnoho osnova [Ukrainian language – the life of the state basis.]. Totalitaryzm yak systema znyshchennia natsionalnoi pamiaty [tekst]: zbirnyk naukovykh prats za materialamy vseukrainskoi naukovy-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu 11–12 chervnia 2020 roku / naukovyi redaktor Tetiana Yeshchenko. Lviv: Drukarnia Lvivskoho natsionalnoho medychnoho universytetu imeni Danyla Halytskoho. P. 126–130.
3. Yavorska, G.M. (2016). Hibrydna viina yak dyskursyvnyi konstrukt [Hybrid war as a discursive construct.]. *Stratehichni komunikatsii*. № 4 (41). P. 41–48. [in Ukrainian]
4. James, N., Mattis & Frank Hoffman (2005). Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars. *U.S. Naval Institute*. Vol. 131. Retrieved from <https://www.usni.org/magazines/proceedings/2005/november/future-warfare-rise-hybrid-wars>
5. Khronika viiny, den tretii. Bytva za Kyiv [Chronicle of the War, Day Three. The Battle for Kyiv]. *Forbes Ukraine*. February 2022. Retrieved from <https://forbes.ua/news/khronika-viyni-den-tretyi-bitva-za-kiiv-tilki-perevirena-informatsiya-26022022-3912>. [in Ukrainian]
6. Yavorska, G.M. (2016). Hibrydna viina yak dyskursyvnyi konstrukt [Hybrid war as a discursive construct.]. *Stratehichni komunikatsii*. № 4 (41). P. 41–48. [in Ukrainian]

7. Derevianko, I.P. (2023). Hibrydna viina yak riznovyd asymetrychnykh dii [Hybrid warfare as a type of asymmetric action]. *Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty*. № 11. P. 6–16. <https://doi.org/10.31866/2616-745X.11.2023.278396> [in Ukrainian]
8. Horbulin, V.P. (2017). Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front [World hybrid war: the Ukrainian front.]. Kyiv: Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. 496 p. [in Ukrainian]
9. Gates, R. A. (2009) *Balanced Strategy: Reprogramming the Pentagon for a New Age*. Foreign Affairs. 44 p.
10. Perepelytsia, G. (2017). Rosiisko-ukrainskyi konflikt: hibrydni myr proty hibrydnoi viiny [Russian-Ukrainian conflict: hybrid peace against hybrid war]. *Universum*. № 1–2. P. 34. [in Ukrainian]
11. Bilal, A. (2021). Hybrid Warfare – New Threats, Complexity, and «Trust» as the Antidote. Official site of NATO. Retrieved from <https://www.nato.int/docu/review/articles/2021/11/30/hybrid-warfare-new-threats-complexity-and-trust-as-the-antidote/index.html>
12. Lyzanchuk, V. (2020). Ukrainska mova – zhyttia derzhavnoho osnova [Ukrainian language – the life of the state basis.]. *Totalitaryzm yak systema znyshchennia natsionalnoi pamiaty [tekst]: zbirnyk naukovykh prats za materialamy vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu 11–12 chervnia 2020 roku naukovyi redaktor Tetiana Yeshchenko*. Lviv: Drukarnia Lvivskoho natsionalnoho medychnoho universytetu imeni Danyla Halytskoho. P. 126–130. [in Ukrainian]
13. Lytvynenko, J. (2022). I Can't Stop Watching a Livestream of Kyiv. *The Atlantic*. URL: <https://www.theatlantic.com/author/jane-lytvynenko/>
14. Viiny informatsiinoi epokhy: mizhdystsyplinaryni dyskurs [Wars of the Information Age: Interdisciplinary Discourse] : a monograph edited by V.A. Krotiuk. (2021) Kharkiv: Fact. 592 p. [in Ukrainian]
15. Kobets, T. (2023). Osnovni pidkhody do rozuminnia «kohnityvna bezpeka» v suchasni nautsi: politychnyi ta informatsiinyi aspekt [The main approaches to understanding «cognitive security» in modern science: political and information aspect]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya filos. – politoloh. studii*. Issue 49. P. 278–285. [in Ukrainian]
16. Yavorska, G.M. (2016). Hibrydna viina yak dyskursyvnyi konstrukt [Hybrid war as a discursive construct.]. *Stratehichni komunikatsii*. № 4 (41). P. 41–48. [in Ukrainian]

Taras Kobets. Cognitive security in the context of hybrid warfare

The article is devoted to the study of the content and nature of the concept of hybrid warfare, which is becoming increasingly relevant in the context of modified military and political strategies and technologies. It is established that cognitive security in the context of hybrid warfare is manifested as one of the key aspects of the security of society and the state as a whole. It is emphasized that the concept of hybrid warfare has become one of the most promising and at the same time controversial areas of political science research. At the same time, there is disagreement in the expert community as to whether hybrid warfare is a new form of warfare and whether it should be qualified as a revolution in military affairs that will establish a new strategic paradigm. The experience of China in terms of «unrestricted warfare» is studied. Arguments are presented regarding the «advantages» of hybrid warfare in comparison with its classical version. The main aspects and challenges related to cognitive security in the context of hybrid warfare are considered.

The main aspects of cognitive security are identified, including the impact of information influence operations on the perception and behavior of society. Attention is focused on practical cases and specific challenges faced by states in ensuring cognitive security in hybrid warfare. The methods and technologies used to manipulate information and perception are analyzed, in particular through social media, disinformation, and psychological influences. The final part of the article considers possible ways to protect against cognitive attacks and strengthen cognitive security as an important element of the overall security of society. The author discusses the roles of state institutions, the public, and international organizations in ensuring cognitive resilience. As prospects for further research, it is proposed to carry out a comprehensive analysis of information warfare strategies and tactics.

Key words: digital technologies, hybrid warfare, moral consensus, cognitive security.

УДК 342.7(477)

DOI 10.32782/2312-1815/2024-17-10

Оксана Липчук

ORCID: 0000-0002-1880-6761

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

У статті досліджується потреба трансформації українського громадянського суспільства. У контексті нинішньої воєнної ситуації в Україні громадянське суспільство слід розглядати не лише як суспільство вільних індивідів, а й як суспільство, побудоване на легітимних (справедливих) відносинах, адже визнання взаємозв'язку між правом і справедливістю є частиною європейської правової традиції. Одним із ключових елементів громадянського суспільства є незалежні, самоврядні інститути, які взаємодіють із державними інститутами і виконують важливу легітимізуючу функцію як усередині суспільства, так і в процесі взаємодії з державними інститутами. Організації громадянського суспільства гарантують непорушність індивідуальних прав громадян, надають громадянам упевненість у власних силах та підтримують громадян і державну владу у протистоянні з ворогом. Організації громадянського суспільства діють на засадах самоврядування в межах Конституції та законів України.

Мета статті – проаналізувати європейський досвід розвитку громадянського суспільства; дослідити стан та перспективи розвитку громадянського суспільства в Україні.

Для досягнення поставленої мети у статті використовувалися загальнонаукові і специфічні методи дослідження. Для виявлення науково-теоретичних основ громадянського суспільства було використано методи аналізу, теоретичного узагальнення, історичний, науково-аналітичний, систематизації та класифікації.

Питання громадянського суспільства в Україні є однією з найбільш обговорюваних і постійно актуалізованих тем не лише в політичному дискурсі та в думках професійних науковців, теоретиків та ідеологів різних політичних поглядів, а й серед багатьох пересічних громадян. Корінь невдач України лежить у нездатності влади комунікувати і співпрацювати з громадянським суспільством, тому найважливішим завданням є створення умов для розвитку громадянського суспільства. Люди, небайдужі до того, що відбувається навколо, повинні мати всі можливості для реалізації своїх благородних прагнень.

Ключові слова: громадянське суспільство, європейський досвід, повномасштабна війна в Україні, держава.

Вступ. Актуальність дослідження полягає у тому, що роль пересічних громадян та їхніх добровільних об'єднань у всіх сферах життя явно зростає. Успіхи неурядових організацій та рухів людей доброї волі у зниженні міжнародної напруженості та допомозі людям, які постраждали від стихійних лих, катастроф та інших соціальних проблем, є загальноновизначними. Цього можна досягти лише завдяки розвиненому громадянському суспільству.

Але що таке громадянське суспільство? Можна сказати, що пошук чіткого визначення у відповідній літературі є марним. І не тому, що визначення поняття не існує, а тому, що визначень занадто багато і вони занадто різні, щоб прояснити суть цього питання. Проте багато дослідників слідом за Ф. Гегелем стверджують, що громадянське суспільство – це суспільство індивідуальних інтересів, які можуть бути реалізовані лише через співпрацю з іншими, і що громадянське суспільство – це суспільство взаємозв'язку, взаємодії та взаємозалежності між вертикальними владними відносинами та горизонтальними комунікативними відносинами (розвитком суспільних відносин). Діяльність цих об'єднань спрямована на вирішення проблем забезпечення рівності, свободи і справедливості та утвердження

верховенства права, що проявляється в передачі частини централізованих повноважень органам місцевого самоврядування.

Це дослідження має нормативний характер. Досліджуючи межі ідеї та практики громадянського суспільства, воно має на меті відповісти на питання, як досягти єдності та згоди в Україні, а отже, як побудувати громадянське суспільство.

Роль громадянського суспільства залишається особливо важливою в умовах повномасштабної війни в Україні. У ці складні часи незалежності всі українці беруть активну участь у суспільному житті держави та роблять свій внесок у спільну перемогу над ворогом. Важливою підтримкою стає робота волонтерів. Тому роль громадянського суспільства величезна. Майбутнє нашої країни залежить від єдності та солідарності кожного з нас. У демократичній правовій державі громадянське суспільство взаємодіє з органами державної влади. Публічна влада – це різновид соціально-політичної, суверенної та легітимної влади, заснованої на публічному інтересі та безособовості, вираженої в системі соціальних, публічно-політичних і вольових відносин, заснованих на праві та законодавстві, що виникають між фізичними та юридичними особами (як суб'єктами громадянського суспільства) і державними органами та установами (суб'єктом влади) як (державним суб'єктом) та (юридичною особою).

У сучасних соціально-економічних умовах потреба у трансформації українського громадянського суспільства на новій інституційній основі набуває особливої актуальності, особливо з огляду на необхідність подальшого розвитку громадянського суспільства в контексті поглиблення європейської інтеграції. Насамперед, це стосується основних перешкод та бар'єрів, які знижують економічний потенціал і соціальний вплив організацій громадянського суспільства, а саме: прогалин у нормативно-правовому регулюванні діяльності організацій громадянського суспільства, відсутності дієвих механізмів забезпечення їхньої фінансової спроможності, недостатньої якості людського та соціального капіталу, а також вирішення проблем комунікації всередині громадянського суспільства та в процесі взаємодії з органами державної влади й органами місцевого самоврядування.

Метою дослідження є європейський досвід становлення громадянського суспільства: можливості використання в Україні в умовах повномасштабного вторгнення.

Матеріал і методи дослідження. Дослідження покликане забезпечити комплексне вивчення становлення і розвитку громадянського суспільства як на теоретичному, так і на практичному рівні. Для виявлення науково-теоретичних основ громадянського суспільства було використано методи аналізу, теоретичного узагальнення, історичний, науково-аналітичний, систематизації та класифікації.

Результати та обговорення. Розвиток громадянського суспільства досліджують багато теоретиків. У сучасній західній суспільно-політичній думці питання тлумачення поняття «громадянське суспільство», взаємодії держави і суспільства розкриваються в роботах К. Аллена, А. Арато, Р. Арона, Г. Алмонда і С. Верби, Р. Броуна, Ф. Броделя, Р. Дарендорфа, Д. Кола, К. Поппера, А. Тойнбі та ін.

Вагомий внесок у дослідження проблеми розгортання громадянського суспільства зробили й українські вчені. Зокрема, методологічні проблеми дослідження громадянського суспільства ґрунтовно висвітлюються у працях І. Паська, Я. Паська, В. Шинкарука, взаємин особистості й держави – А. Карася, М. Мокляка, М. Поповича. Різні аспекти функціонування громадянського суспільства є предметом аналізу в роботах В. Андрущенко, В. Баркова, Ю. Баумана, А. Білоуса, В. Бега, О. Бабкіної, М. Бойчука, А. Волкова, В. Воронкової, В. Гаєця, В. Горбатенка, Г. Зеленько, А. Дергачова, В. Ільїна, Б. Кухти, О. Кіндратець, А. Колодій, І. Кресіної, Ю. Левенця, М. Лукашевича, М. Михальченка, В. Полохало, С. Рудницького, Ю. Резника, Ф. Рудича, В. Селіванова, О. Скрипнюка, І. Хмелька, Є. Цокура, О. Чувардинського, Ю. Шайгородського, Л. Шкляра та ін.

У сучасному світі люди часто говорять про громадянське суспільство, не знаючи, що це таке. Це, звичайно, результат десятиліть невивчання концепції громадянського суспільства у вітчизняних теоріях та дослідженнях. Однак хоча зараз громадянське суспільство увійшло в наукову та політичну сфери, воно не повинно стати фетишем. Твердження на кшталт «не може бути демократії без розвитку громадянського суспільства» не варто сприймати легковажно.

Тому корисно розглянути витoki та первісне значення цього поняття. Термін «громадянське суспільство» використовується як у широкому, так і у вузькому сенсі. У широкому розумінні громадянське суспільство включає у себе всі соціальні структури і відносини, які не регулюються безпосередньо державою. Як автономна сфера, незалежна безпосередньо від держави, воно виникає і змінюється у процесі природного та історичного розвитку. За такого підходу громадянське суспільство сумісне не лише з демократією, а й з авторитаризмом, і лише тоталітаризм передбачає повне або часто часткове поглинання політичною владою.

У вузькому розумінні – це суспільство на певному етапі розвитку, яке функціонує як соціально-економічна основа демократичної та правової держави. Сучасне розуміння громадянського суспільства в політичній науці переважно базується на цьому вузькому значенні [2, с. 50–51].

Громадянське суспільство – це насамперед громадяни суспільства, регіону, країни або територіальної групи. У будь-якому разі на практиці громадянське суспільство реалізується не індивідуально, а лише спільнотами. Так і спільноти формуються на добровільних засадах і можуть розглядатися як сукупність індивідуальних інтересів громадян, які формально представляють членів спільноти (організації).

У Білій книзі ЄС із питань урядування громадянське суспільство визначається так: «Громадянське суспільство складається, насамперед, із добровільно створених або керованих організацій, неурядових організацій, професійних асоціацій, благодійних організацій, благодійних фондів, ініціативних організацій, організацій, що сприяють соціально активному життю на районному та міському рівнях, а також іноді внесків місцевих церков та їхніх громад» [4, с. 112].

Громадянське суспільство – це незалежна від держави система соціальних інститутів і відносин, що забезпечує життєдіяльність соціальної, соціокультурної та духовної сфер, їх відтворення і передачу від покоління до покоління, покликана забезпечити необхідні умови для індивідуальної та колективної самореалізації, реалізації приватних інтересів і потреб, як індивідуальних, так і колективних, система соціальних інститутів і відносин, незалежна від держави.

Слід також пам'ятати, що громадянське суспільство може складатися лише з вільних і рівних індивідів, добровільних об'єднань, що займаються суспільними питаннями, і вільної преси як засобу комунікації та вираження поглядів.

Взаємовідносини та взаємовплив громадянського суспільства і держави мають величезне значення для забезпечення демократичного розвитку країни. З одного боку, відстоюючи матеріальну і моральну незалежність індивідів від держави, домагаючись правових гарантій цієї незалежності, захищаючи приватні і суспільні інтереси людей, громадянське суспільство активно сприяє процесу демократизації держави і набуття нею ознак правової держави.

З іншого боку, громадянське суспільство саме залежить від держави і не може процвітати в умовах політичного насильства і тиранії. Тому у відносинах між громадянським суспільством і державою має існувати зворотний зв'язок. Його автономія по відношенню до держави є відносною і пов'язана, головним чином, із невтручанням держави в діяльність громадянського суспільства, до тих пір, поки суб'єкти громадянського суспільства не порушують закон. Водночас у багатьох питаннях громадянське суспільство взаємодіє з державними інституціями, виступаючи їхнім помічником, союзником чи активістом. Воно захищає матеріальну

і моральну незалежність індивідів від держави, шукає правові гарантії цієї незалежності, захищає приватні та суспільні інтереси, а організації громадянського суспільства сприяють процесу політичної демократизації.

Рівновага між громадянським суспільством і державою є важливим елементом стабільного демократичного розвитку, порушення якого призводить до посилення владних структур. З іншого боку, саме громадянське суспільство є залежним від держави. Громадянське суспільство не може набути своєї розвиненої форми в умовах політичного насильства і тиранії. Тільки демократична правова держава створює правовий простір для функціонування громадянського суспільства.

Єдиний шлях до цього – визнати автономію громадянського суспільства і забезпечити, щоб верховенство права було чутливим до потреб та запитів громадянського суспільства, і реагувати на відповідні потреби та вимоги громадянського суспільства, приймати відповідні закони і контролювати їх виконання. Іншими словами, верховенство права створює ситуацію, у якій громадяни є юридично захищеними, а для діяльності громадянського суспільства створюється сприятливе правове середовище.

Громадянське суспільство характеризується тим, що його не можна створити, воно будуватиметься поступово і безпосередньо залежить від добробуту населення, економічного та політичного розвитку країни, її культурного рівня і самосприйняття населення. Водночас суспільство повинно мати взаємну згоду на самоорганізацію.

Громадянське суспільство є історичною типологією у розвитку людського суспільства і має свої якісні характеристики.

Громадянське суспільство – це сфера, у якій реалізуються і виражаються вільні індивідуальні потреби та інтереси через систему відносин (економічних, соціальних, релігійних, національних, духовно-культурних). Структурними елементами цієї системи є організації (політичні партії, громадські організації, об'єднання) та різноманітні асоціації (професійні, творчі, спортивні, релігійні тощо), які охоплюють усі сфери суспільного життя і виступають своєрідним регулятором свободи людини.

Чим більш розвинене громадянське суспільство, тим легше громадянам відстоювати свої інтереси, тим більше у них можливостей для самореалізації у різних сферах суспільного життя і тим менший ризик узурпації політичної влади окремими групами чи особами.

Можна зазначити, що саме європейські країни стали рушійною силою розвитку громадянського суспільства. Із розвитком демократії цінуватися почала саме людина, особливо її голос. Населення може впливати на органи влади і захищати свої інтереси, створюючи громадські об'єднання і політичні партії. Із появою Європейського Союзу роль громадянського суспільства у європейських країнах стала набувати все більшого значення. Сьогодні діяльність державних інститутів у суспільному житті країни визнана невід'ємним компонентом стійкої демократії. Розвиток громадянського суспільства став предметом пильної уваги міжнародних організацій та організацій за участю європейських демократій. Рада Європи завжди наголошувала на необхідності посилення ролі громадянського суспільства у формуванні ефективної демократії та розробила необхідні для цього інструменти.

Основними критеріями цивілізаційного прогресу в процесі розвитку європейських країн є демократія і громадянське суспільство, соціальні та правові держави, національні інтереси, свобода і творчість. Для незалежної України, яка вибрала стратегію інтеграції у Європейське співтовариство, затвердження цих критеріїв передбачає напрям цивілізації і можливість подальшого соціального прогресу. Походження європейської цивілізації переконливо доводить, що без існування і розвитку громадянського суспільства, прогресу суспільства та ефективного розвитку стан суспільства значно ускладнюється [3, с. 45–46].

Формування громадянського суспільства та його інститутів в Україні набуває усе більшого значення в контексті орієнтації держави на європейські громадянські цінності. Водночас, ураховуючи декомунізацію нових видів міжнародних та міждержавних комунікацій, це питання має як теоретичне, так і практичне значення. Для європейського народу, більшості народів світу взаєморозуміння і терпиме взаємовигідне спілкування між країнами є домінуючими умовами цивілізованого діалогу.

Слід зазначити, що розвиток демократичних традицій в Україні тісно пов'язаний з її історичним розвитком і має свої особливості. Українці завжди боролися за свою незалежність, тому виходячи з особливостей історичного розвитку уявлення громадян України були прив'язані або до соціальних, або до національних ідей. Ураховуючи багатовікову історію країни, очевидно, що демократичні традиції України реалізуються залежно від того, під владою якої держави знаходиться Українська земля.

Почало формуватися громадянське суспільство різних проявів ще з радянської України. Це був розвиток і створення громадських організацій. Саме ці дії й призвели та сприяли краху комуністичної системи. Свого часу проявом громадянського суспільства стала студентська «революція на граніті», яка і поклала початок різним протестам в Україні. Так в Україні почалася традиція протестного Майдану.

Формування громадянського суспільства в незалежній Україні відбувалося в чотири періоди. Перший розпочався з декларації в 1991 р., коли було прийнято Акт про незалежність України. Відтоді набули відродження суспільного життя і політичного плюралізму, формування багатопартійних систем і створення мереж неурядових організацій [1, с. 38].

Розпочався другий етап формування громадянського суспільства в 1996 р. У цей період теорії громадянського суспільства були об'єднані з досвідом розвитку інших країн, що сприяло демократизації суспільно-політичного процесу в Україні.

Третій етап формування громадянського суспільства розпочався після Помаранчевої революції у 2005 р. Характеризувався створенням різних громадських інституцій і тим, що Україна стала парламентсько-президентською республікою.

Процес зміни демократичного напрямку розвитку держави і формування громадянського суспільства почався з приходом до влади Віктора Януковича і Партії регіонів. У цей період відбувається концентрація влади в одних руках. Президентська республіка знову повертається, здійснюється державний адміністративний тиск і порушується свобода слова. І знову громадянське суспільство висловлює протест проти узурпації влади та її авторитаризму. Цей протест призводить до революційного вибуху.

Революція Гідності ознаменувала початок четвертого періоду становлення громадянського суспільства в Україні.

На нинішньому етапі розвитку України процес формування демократичної правової держави та інституціоналізації громадянського суспільства протікає синхронно і паралельно, доповнюючи один одного. Затяжна війна, розпочата російською федерацією проти України 24 лютого 2022 р., накопичила механізми для декомунізації та розвитку міцної та злагодженої взаємодії між державними та неурядовими інститутами. Але шлях до перемоги нелегкий, тому необхідні деякі реформи й удосконалення таких механізмів. Сьогодні важливо, щоб конституційність і легітимність державної влади були повністю реалізовані з погляду громадянського суспільства. Ступінь цієї корисності прямо пропорційна стабільності системи громадянського суспільства і розвитку правової та політичної культури громадян. Громадянське суспільство відображає демократію і перемогу нашого народу над всесвітньо відомим диктатором путіним. Українці продемонстрували єдність у всіх аспектах боротьби з російськими окупантами, і це приносить велику радість та підтримку діям

міжнародного співтовариства. Після перемоги у війні з окупантами українське суспільство чекає безліч нових демократичних змін, у тому числі пов'язаних з інститутами громадянського суспільства [5].

Слід підкреслити, що гарантія перемоги нашої держави у війні полягає у послідовній і нормативно встановленій взаємодії громадянського суспільства і суспільних інститутів. Наприклад, для допомоги Збройним силам України, територіальній обороні міст, постраждалим громадянам та біженцям було створено «Благодійний фонд «Слава Україні», який є офіційним партнером Верховної Ради України. Команда Фонду активно координує міжнародну гуманітарну допомогу та організовує її отримання і розподіл за такими напрямками: 1) отримання благодійної фінансової допомоги з подальшим забезпеченням пріоритетних потреб ЗСУ, тероборони та цивільних мешканців під контролем Верховної Ради України; 2) забезпечення бійців різних категорій захистом/амуніцією; 3) забезпечення необхідними медикаментами [6].

На початку повномасштабної війни українське громадянське суспільство часто зазнавало кризи особистої небезпеки, відповідальності та недовіри за своїх близьких.

Громадянське суспільство в Україні продемонструвало високу стійкість. Цьому сприяла підтримка міжнародних фондів та державних програм, особливо в країнах ЄС. Активісти об'єднуються, використовують набуті якості та досвід і, як наслідок, можуть швидко реагувати на виклики війни та адаптувати свою діяльність до мінливих потреб суспільства. Війна також привела до лав активістів багатьох із тих, хто раніше не брав участі в такій діяльності. У разі глобальної загрози згуртованість українського суспільства і готовність до волонтерської роботи піднімаються на нову висоту.

У нинішній ситуації громадянське суспільство в Україні та інших країнах відіграє одну з ключових ролей у підтримці України, турботі про доставку та розподіл гуманітарних вантажів, захисті країни, допомозі біженцям, документуванні порушень прав людини та військових злочинів, пропаганді підтримки України за кордоном.

Сьогодні саме оборонний сектор є трампліном для доведення і розвитку здатності громадянського суспільства створювати організаційні структури, які замінюють слабо ефективні державні структури. Кризовий процес і зовнішній вплив України поставили під загрозу її існування як національної держави, що громадяни сприймають як особистий виклик і загрозу для їх самовизначення [7].

На даному етапі роль Української держави у розвитку громадянського суспільства зростає. Самі інститути громадянського суспільства потребують сильної державної влади, яка створює правові, політичні та організаційні умови для їх існування і виступає гарантом їх функціонування.

Висновки. У Європі зародилася демократія, і оскільки роль громадян зросла, вони змогли впливати на владу, відстоювати свої інтереси шляхом створення політичних партій і громадських об'єднань. Україна – молода держава, у якій суспільне суспільство і громадянська свідомість ще не повністю сформовані. Насправді демократія є засобом проти тиранії, наприклад надання людям можливості вирішувати інші соціальні проблеми.

Важливим елементом розвитку громадянського суспільства європейського зразка в Україні є посилення ролі та важливості засобів масової інформації, які забезпечують свободу вираження думок, можливість об'єктивного та неупередженого розгляду реальної суспільно-політичної ситуації. Водночас ЗМІ функціонують, з одного боку, як елемент громадянського суспільства, а з іншого – функціонують, з одного боку, як елемент громадянського суспільства, а з іншого – як засіб взаємодії уряду з громадськістю.

Література:

1. Войтенко Т. Громадянське суспільство в Україні: аналіз соціального конструювання. Київ, 2002. 368 с.
2. Дашо Т.Ю. Загальна характеристика поняття «громадянське суспільство» *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Львів, 2006. С. 49–58.
3. Демчук Н., Кудіна Л. Громадянське суспільство в Україні. *Молодіжна альтернатива*. Київ, 2014. 57 с.
4. Громадянське суспільство як здійснення свободи. Центрально-східноєвропейський досвід / за ред. А. Карася. Львів, 1999. 384 с.
5. Ковальчук С., Пивовар М. Напрямки реформування громадянського суспільства та органів публічної влади в умовах війни в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. Київ, 2022. С. 173–178.
6. При Верховній Раді України створено «Благодійний фонд «Слава Україні». *Голос України*. URL: <http://www.golos.com.ua/article/357650> (дата звернення: 11.04.2022).
7. Яблонський В.М., Балакірева О.М., Бондар Т.В. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні : аналітична доповідь. Київ, 2017. 56 с.

References:

1. Voitenko T. Hromadianske suspilstvo v Ukraini: analiz sotsialnoho konstruiuvannia. m. Kyiv, 2002. 368 s. [in Ukrainian]
2. Dasho T.Iu. Zahalna kharakterystyka poniattia «hromadianske suspilstvo» Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Lviv, 2006. S. 49-58. [in Ukrainian]
3. Demchuk N., Kudina L. Hromadianske suspilstvo v Ukraini. Molodizhna alternatyva. Kyiv, 2014. 57 s. [in Ukrainian]
4. Hromadianske suspilstvo yak zdiisnennia svobody. Tsentralno-skhidnoievropeyskyi dosvid. za red. Karasia A. Lviv, 1999. 384 s. [in Ukrainian]
5. Kovalchuk S., Pyvovar M. Napriamky reformuvannia hromadianskoho suspilstva ta orhaniv publichnoi vlady v umovakh viiny v Ukraini. Analitychno-porivnialne pravoznavstvo. Kyiv, 2022. S. 173–178. [in Ukrainian]
6. Pry Verkhovnii Radi Ukrainy stvoreno «Blahodiinyi fond «Slava Ukraini». Holos Ukrainy. Hazeta Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL:<http://www.golos.com.ua/article/357650> (data zvernennia 11.04.2022 r.) [in Ukrainian]
7. Iablonskyi V.M., Balakirieva O.M., Bondar T. . Pro stan rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini: analit. dopovid. Kyiv, 2017. 56 s. [in Ukrainian]

Oksana Lypchuk. European experience of the formation of civil society: opportunities for use under martial law in Ukraine

The article explores the need for transformation of Ukrainian civil society. In the context of the current military situation in Ukraine, civil society should be considered not only as a society of free person, but also as a society built on legitimate (fair) relations. After all, the recognition of the relationship between law and justice is part of the European legal tradition. One of the key elements of civil society is independent, self-governing institutions that interact with state institutions and perform an important legitimizing function both within society and in the process of interaction with state institutions. Civil society organizations guarantee the inviolability of individual rights of citizens, provide citizens with self-confidence and support citizens and state authorities in confronting the enemy. Civil society organizations operate on the principles of self-government within the Constitution and laws of Ukraine. Purpose. The work is aimed at analyzing the European experience of civil society development. Explore the state and prospects of civil society development in Ukraine.

Methods. To achieve this goal, the article used general scientific and specific research methods. To identify the scientific and theoretical foundations of civil society, methods of analysis and synthesis, theoretical generalization, historical, scientific and analytical, systematization and classification were used. To provide

a quantitative assessment of the factors of civil society formation, the following methods of linear correlation analysis were used.

Results of the study. The issue of civil society in Ukraine is one of the most discussed and constantly updated topics not only in the political discourse and in the opinions of professional scientists, theorists and ideologists of various political views, but also among many ordinary citizens. The root of Ukraine's failures lies in the government's inability to communicate and cooperate with civil society. Therefore, the most important task is to create conditions for the development of civil society. People who are not indifferent to what is happening around should have every opportunity to realize their noble aspirations.

Key words: *civil society, European experience, full-scale war in Ukraine, state.*

УДК 351.74

DOI 10.32782/2312-1815/2024-17-11

Іванна Ломака

ORCID: 0000-0002-5616-7016

ВІЙНА ЯК ЧИННИК НЕСТАБІЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СФЕРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті авторка аналізує війну як ключовий чинник нестабільності, що суттєво впливає на різні сфери суспільно-політичного життя та національної безпеки сучасної України. Питання війни та її впливу на стабільність (нестабільність) соціально-політичних процесів в Україні, на сфери національної безпеки актуальні з 2014 р. Однак особливої актуальності вони набувають після повномасштабного вторгнення російської федерації на територію незалежної України в лютому 2022 р.

З'ясовано, що стабільність завжди є ключовим чинником успішного розвитку будь-якої держави, натомість прояви нестабільності завжди породжують кризові явища в суспільно-політичному розвитку держави. Авторка дійшла висновку, що війна завжди виступає потужним деструктивним чинником, котрий суттєво впливає на всі ключові сфери життя і діяльності в державі та суспільстві.

Метою статті є дослідження особливостей впливу війни як ключового чинника нестабільності в сучасній Україні та її впливу на різні сфери національної безпеки, зокрема на інформаційну, соціальну, фінансову, економічну безпеку та ін.

У статті використовувалися загальнонаукові методи дослідження, зокрема аналіз та синтез, спостереження. Велика увага приділена методам порівняння та узагальнення.

Нинішня нестабільна ситуація становить серйозну загрозу для розвитку різних сфер життя суспільства, а також для збереження національної єдності та незалежності. Сьогодні Україна переживає критичний період. В умовах повномасштабного вторгнення, постійних військових дій та кризових ситуацій важливо забезпечити нормальне функціонування державних інституцій, захистити права громадян, своєчасно виявляти, запобігати та усувати загрози стабільності політичної системи та всіх сфер національної безпеки. Зміни, що відбуваються в Україні внаслідок масштабної війни, негативно впливають на всі сфери життя та діяльності суспільства і серйозно підривають їх функціонування. Тому проблема стабільності української суспільно-політичної та безпекової системи є важливим питанням міжнародних відносин і актуальним предметом сучасних досліджень у політичній, правовій та безпековій сферах.

Ключові слова: *війна, стабільність, нестабільність, політична стабільність, сфери безпеки, інформаційна безпека, соціальна безпека, фінансова безпека, економічна безпека.*

Вступ. У сучасному світі кожна держава стикається з проблемою забезпечення власної безпеки. Діяльність держав спрямована на реалізацію національної ідеї та захист національних інтересів. Особлива увага приділяється збереженню прав і свобод людини та громадянина. У сучасному світі приділяється особлива увага створенню необхідних умов та підтриманню національної безпеки з урахуванням сучасних безпекових викликів та глобалізаційних процесів. Адже національна безпека є важливою умовою діяльності, функціонування та розвитку держави, суспільства й особистості.

Сьогодні проблеми у сфері національної безпеки держав мають глобальний характер і пов'язані з численними загрозами на різних рівнях безпеки, багато з яких спричинені військовими конфліктами та війнами. З огляду на широкомасштабне вторгнення росії в Україну, формування нових міжнародних військових союзів, налагодження міжнародного співробітництва з метою зміцнення безпеки світового співтовариства та визначення інноваційних шляхів підвищення міжнародної глобальної безпеки, сучасні проблеми забезпечення національної безпеки в умовах війни сьогодні однозначно набувають ще більшої актуальності.

У цьому контексті важливими для України є такі питання, як швидка адаптація до змін та викликів військової агресії, переосмислення звичних уявлень про війну та важливість безпекового складника у формуванні демократичної держави. Саме засади безпеки є основою для втручання у життя суспільства. Виконання функцій держави є безперервним і систематичним процесом завдяки існуванню об'єктивно зумовлених викликів, які стоять перед державою у тих чи інших обставинах. Вони виникають, розвиваються і реалізуються відповідно до завдань, які держава повинна виконувати в конкретних історичних умовах.

Таким чином, в умовах воєнного стану зміни повноважень, компетенцій, прав, обов'язків, порядку та процедур торкнулися діяльності майже всіх державних інституцій та сфер. Дослідження безпекового середовища та виявлення небезпечних тенденцій, чинників впливу, ризиків і загроз національній безпеці дають змогу обґрунтувати вибір оптимальної моделі стійкості держави та відповідних державних механізмів в умовах, що склалися. Комплексний аналіз організації діяльності і різних сферах національної безпеки дасть змогу виявити всі уразливості держави, суспільства та особистості, організаційні та змістові проблеми, розробити правила їх подолання та пріоритети подальшого зміцнення.

Аналіз цих проблем має велике наукове та практичне значення з огляду на необхідність забезпечення безпеки та стабільності в різних сферах національної безпеки.

Метою дослідження є спроба теоретичного обґрунтування війни як чинника нестабільності, що чинить вагомий деструктивний вплив на сфери національної безпеки в умовах воєнного стану.

Матеріал і методи дослідження. У статті використовувалися загальнонаукові методи дослідження, зокрема аналіз та синтез, спостереження. Велика увага приділена методам порівняння та узагальнення.

Результати та обговорення. Проблеми національної безпеки в Україні останнім часом досліджували А. Віденко, В. Горбулін, В. Ліпкан, Н. Нижник, Г. Новицький, Л. Шипілова та ін. Сучасні проблеми національної безпеки в умовах повномасштабної війни та дії правового режиму воєнного стану аналізуються частково. Значну увагу дослідженню проблем інформаційної безпеки за умов, що склалися, приділяють В. Вовк, І. Залевська, І. Котерлін, Г. Удренас, Д. Смотрич та ін. З. Варналій, З. Галушка, О. Новікова, О. Чеберяко розглядають особливості забезпечення безпеки суспільства та особистості у сфері соціальної безпеки. Значна увага також приділяється складнощам у фінансовій та економічній сферах національної безпеки в працях С. Кушнір, К. Кравець, О. Петрик та ін.

Національна безпека є важливою функцією для всіх держав. Вона полягає у забезпеченні безпеки держави. Важливі інтереси особи і суспільства захищені від зовнішніх та внутрішніх загроз. Безпеку слід розуміти не лише як концепцію чи набір вимог, які не завжди виконуються, а й як реальний стан людей, суспільства, держави, які повинні жити у цьому «стані безпеки». Проблеми національної безпеки сьогодні виходять на перший план у більшості країн світу. Це викликано зміною глобального середовища безпеки, яке сьогодні містить у собі велику кількість загроз і викликів різного характеру. Виходячи із цього, а також з огляду на участь України в євроінтеграційних та міжнародних процесах, питання забезпечення належного рівня національної безпеки має стати ключовим [1].

Проблема стабільності суспільно-політичної ситуації в Україні може призвести до подальшої ескалації збройного конфлікту. Основні прояви цих процесів включають погіршення безпеки особистості, зниження рівня благополуччя, доходів, екологічні кризи, порушення громадського порядку [2, с. 73].

За словами Захарія Варналія, професора економіки факультету фінансів Київського державного університету імені Тараса Шевченка, доктора економічних наук, «війна не лише спричиняє економічну нестабільність всередині країни, а й має далекосяжні глобальні наслідки.

Військові конфлікти призводять до уповільнення економічного зростання, рецесії у багатьох розвинених країнах, загрози продовольчій безпеці через підвищення цін на продукти харчування, збільшення кількості людей, які потрапляють у бідність, та зростання цін на енергоносії. Що потрібно робити? По-перше, визнати, що корупція – це зрада. По-друге, підвищити соціальний статус солдатів, лікарів, вчителів та науковців».

Лише урівноважена стратегія, прийнята державними органами та підтримана міжнародними організаціями, може запобігти дестабілізації суспільно-політичного становища в Україні. У цьому контексті важливо розглядати два складника управлінської діяльності: запобігання та протидію. Перше спрямоване безпосередньо на усунення причин, що породжують загрози для суспільно-політичної обстановки, та чинників, що їх підтримують. Дія протидії полягає у запобіганні впливу держави, припиненні впливу чинників, які сприяють дестабілізації, та усуненні (або обмеженні) негативних наслідків дестабілізації [3, с. 135].

Нині українська влада вживає низку заходів для стабілізації соціально-політичної ситуації в умовах конфлікту, що триває. Ці заходи включають у себе:

- моніторинг та аналіз загроз суспільно-політичній ситуації, оцінку їхнього впливу на розвиток суспільних відносин та протидію загрозам дестабілізації;
- координацію спільних дій із протидії дестабілізації суспільно-політичної системи;
- контроль за діяльністю зацікавлених сторін щодо забезпечення стабільності суспільно-політичної системи.

Держава стикається із серйозними труднощами внаслідок війни, тому необхідно й надалі посилювати вже вжиті заходи для запобігання нестабільності. Особливу увагу слід приділити підтримці Збройних сил. Це включає у себе забезпечення обладнанням, соціальними зручностями та моральним духом.

На додаток до військової допомоги важливо також розвивати реформи, які принесуть користь економіці. Перспектива членства у ЄС також важлива, і слід робити кроки до цієї мети. Навіть у воєнний час реформи можуть зміцнити економіку країни, її соціальну, політичну та безпекову сфери.

Заходи проти дестабілізації суспільно-політичної системи необхідно вживати за будь-яких обставин, оскільки суспільний розвиток не зупиняється навіть під час війни.

Сучасні протистояння мають характер гібридних війн, а це означає, що традиційні методи ведення боротьби найновішою зброєю доповнюються нетрадиційними (інформаційні впливи, інформаційно-психологічні спецоперації, дезінформація та ін.). Головне завдання нетрадиційних методів ведення війни – маніпулювання інформацією з метою впливу на свідомість, підсвідомість, поведінку людей та змусити їх мислити в потрібному агресорові ключі.

Інформаційна безпека відіграє важливу роль, адже існує багато ворожих джерел інформації, які спотворюють і поширюють інформацію серед населення, викликаючи паніку, недовіру та легковажність.

Важливо посилити контроль над витоками інформації, її поширенням та діяльністю ЗМІ, а також посилити відповідальність за поширення неправдивої, чутливої або шкідливої інформації. У сучасному інформаційному просторі широко використовуються проросійські контрольовані ЗМІ, спеціалізовані Інтернет-ресурси, агітаційні групи та соціальні мережі, а вплив здійснюється через знаменитостей, блогерів і політиків, а також через хакерські атаки та шкідливе програмне забезпечення.

Боротьба з інформаційною загрозою є серйозним завданням у дестабілізації, оскільки вона несе потенційну загрозу суспільству. Цій проблемі можна протистояти лише шляхом постійного оновлення інформаційних ресурсів, що дасть змогу здійснювати ефективну інформаційну політику та своєчасно реагувати на дезінформацію [4].

Негативні наслідки війни включають масові втрати людських ресурсів, фрагментацію національної робочої сили, загрози продовольчій безпеці та фінансовій стабільності, закриття підприємств у зонах конфлікту, руйнування критичної інфраструктури та житлового сектору, блокаду портів, утрату доходів і засобів до існування домогосподарств. Війна, епідемії та висока інфляція (27% у 2022 р.) призвели до надзвичайної соціальної, економічної та гуманітарної кризи, що спричинила політичну та фінансову нестабільність і порушення функціонування соціально-економічних систем на різних рівнях. Від моменту створення української регіональної спільноти у 2014 р., коли розпочалися реформи, у тому числі реформи децентралізації, кризові явища постійно супроводжували розвиток України. Однак такі події, як військовий конфлікт на Сході країни, анексія Криму, падіння внутрішнього попиту та експорту призвели до різкої девальвації гривні та фінансової кризи. Одним з основних наслідків є значний тиск інфляції в Україні, яка переживає військову агресію росії. Цей економічний показник значно впливає на якість життя громадян та загальний економічний розвиток країни [5].

У 2022 р. інфляція була значно вищою, ніж у попередні роки, сягнувши 26,6%, через економічний вплив російської агресії. Зростання цін було зумовлене збільшенням операційних витрат та зниженням обсягів виробництва. У IV кварталі 2022 р. споживчі ціни майже не змінилися і були нижчими, ніж очікував НБУ в жовтні. Це може бути пов'язано зі стабільним обмінним курсом за зовнішніми операціями, вищим курсом на готівковому ринку, стабільними тарифами на електроенергію та меншими бюджетними надходженнями.

Згідно з Інфляційним звітом за січень 2023 р., фіксований обмінний курс відіграв важливу роль в утриманні інфляційних процесів під контролем у період воєнного стану [6]. За даними Національного банку України, якби обмінний курс гривні не був зафіксований, інфляція зросла б приблизно на 8 відсоткових пунктів до червня 2022 р., досягнувши 30% річних [7]. Таким чином, політика фіксованого обмінного курсу виступає одним зі стовпів цінової стабілізації, допомагаючи запобігти значним коливанням обмінного курсу національної валюти, забезпечуючи цінову стабільність на внутрішньому ринку та стримуючи соціальну паніку.

Наприклад, у перший місяць повномасштабної окупації попит на іноземну валюту з боку НБУ сягнув піку на рівні 0,9512 млрд доларів США, тоді як у липні він знизився до 0,92201 млрд доларів США. Після цього спостерігалася помітна тенденція до зниження обсягів купівлі. Однак поведінка індивідуальних валютних операцій із початку червня свідчить про те, що населення все більше інвестує свої кошти в більш стабільну валюту й очікує, що її вартість зросте. Підвищений попит на іноземну валюту може призвести до скорочення пропозиції іноземної валюти на внутрішньому ринку, що, своєю чергою, може призвести до знецінення гривні по відношенню до інших валют. Однак завдяки значній фінансовій підтримці з боку країн та організацій-партнерів, а також зростаючому попиту населення на іноземну валюту рівень міжнародних резервів загалом зростає, сягнувши рекордного рівня 31,89 млрд доларів США станом на квітень 2023 р.

У 2022 р. банківська система отримала чистий прибуток у розмірі 22,8 млрд грн, що приблизно в 3,4 рази більше, ніж у попередньому, мирному 2021 р. (77,4 млрд грн). За прогнозами НБУ, облікова ставка залишиться на рівні 25% до кінця 2023 р., а інфляція продовжить знижуватися. Про ефективність цього заходу свідчать показники роботи банківської системи, адже у I кварталі цього року платоспроможні банки отримали чистий прибуток у розмірі 34 млрд грн (44% від річного плану на 2021 р.) порівняно зі збитком у 152 млн грн у I кварталі 2022 р.

Роман Качур, представник України у Раді директорів Світового банку, вважає, що різні поточні чинники сприяють стабілізації макроекономічної ситуації в Україні. «Незважаючи на майже 30% падіння ВВП минулого року, інфляція зараз нижче 13%, а золотовалютні резерви Центрального банку України знаходяться на історичному максимумі – 39 мільярдів доларів США». Обмінний курс залишається стабільним, незважаючи на те що на початку конфлікту

Світовий банк та інші західні аналітики прогнозували, що інфляція та девальвація будуть набагато вищими, ніж зараз. Процентна політика Центрального банку України дає змогу знижувати процентні ставки відповідно до зниження інфляції.

Можна сказати, що Україна перебуває на штучному живленні, як пацієнт. Однак держава абсолютно стабільна, і якщо ця «машина» продовжить працювати, а донорські кошти продовжуватимуть надходити, вона зможе тривалий час підтримувати стабільну макрофінансову ситуацію і виконувати всі зобов'язання, узяті на себе урядом. Нині на територіях, підконтрольних українському уряду, вчителі та лікарі отримують заробітну плату і надаються всі державні послуги. Незважаючи на обстріли, діти отримують освіту, а лікарі в лікарнях продовжують працювати і надавати послуги.

Тим часом, згідно з дослідженням Світового банку, з початку лютого 2022 р. лише одна з п'яти компаній повністю припинила свою діяльність; чотири з п'яти залишаються відкритими. Кожна третя компанія у приватному секторі не тільки зберегла своє робоче навантаження, а й певним чином зуміла його збільшити.

Фінансовий сектор також абсолютно стабільний. Уся ця стабільність є результатом потужної підтримки партнерів та зусиль уряду щодо мобілізації коштів і включення їх до бюджету.

Очевидно, що на ситуацію треба дивитися реалістично. На 2024 р. уже передбачено дефіцит бюджету, а потреба у фінансуванні основних бюджетних видатків залишиться більш-менш на тому ж рівні – близько 40 млрд доларів США.

Сьогодні Україна перебуває у процесі отримання всіх фінансових гарантій від своїх партнерів, але видно, що партнери також обмежені. Наприклад, у 2022 р. половина коштів, що надходили в Україну, були грантами, а половина – кредитами, але в 2023 р. це співвідношення знизиться до 1:3. Це означає, що 25% становитимуть гранти, а 75% – кредити. Це показує межі можливостей наших партнерів. Ми також розуміємо, що ці кошти не будуть використані на проекти капітального будівництва, доки не будуть покриті базові витрати, такі як заробітна плата вчителів і лікарів та соціальні видатки. Таким чином, деякі кошти будуть доступні, але це буде менше, ніж потрібно.

Незважаючи на виважену політику влади, спрямовану на загальну економічну та фінансову стабільність, російське втручання продовжує створювати серйозні соціально-економічні виклики для України. До 2022 р. валовий внутрішній продукт упав приблизно на 30%, кількість жертв серед цивільного населення зросла, а понад третина населення була змушена покинути свої домівки. Окрім того, значна частина інфраструктури країни була зруйнована. Це змусило уряд виділити додаткові кошти на потреби оборони та безпеки, що призвело до різкого зростання державного боргу і бюджетного дефіциту.

Україна стикається зі складними економічними умовами з високим ступенем невизначеності і змушена виконувати вимоги нової політики розширеного фінансування траншами, що перевищують річну квоту. На відміну від традиційних програм, які покладаються на один центральний сценарій у невизначених ситуаціях, в Україні існує кілька потенційних сценаріїв, зокрема через невизначеність щодо закінчення війни.

Базовий сценарій передбачає, що конфлікт завершиться у першій половині наступного року, що відкриє шлях для виважених інвестицій та реконструкції. Несприятливий сценарій передбачає, що війна продовжиться і її вплив на економічну ситуацію буде набагато більшим, аніж у базовому сценарії, що зробить її менш привабливою для повернення мігрантів і завдасть подальшої шкоди інфраструктурі.

Управління фінансовою політикою буде зосереджено на забезпеченні фінансових ресурсів для фінансування пріоритетних видатків, захисті податкових надходжень та підтримці фінансової стійкості. Основними пріоритетами монетарної та валютно-курсової політики

є підтримка стабільності обмінного курсу, включаючи стійке зниження інфляції та збереження валютних резервів під час конфлікту.

Монетарна політика має бути спрямована на підтримку фінансової стабільності, готовність до непередбачуваних подій, а також на виявлення та вирішення проблем у фінансових установах.

Створення незалежного та ефективного антикорупційного агентства допоможе поліпшити управління та зміцнити довіру суспільства; поглиблення інтеграції з ЄС відіграватиме важливу роль у проведенні реформ.

Для швидкого відновлення Україна потребує високих темпів економічного зростання, значних інвестицій, у тому числі в державний і приватний сектори, а також підтримки МВФ у проведенні реформ у рамках підготовки до майбутнього членства у ЄС.

В умовах повномасштабної війни надзвичайно важко передбачити події, які можуть відбутися навіть у найближчому майбутньому. Російська агресія триває з такими негативними наслідками, як значні людські жертви, масові переміщення населення, руйнування міст та інфраструктури по всій країні, валютні коливання та зростання цін. Однак поряд із цими негативними процесами можна спостерігати і позитивні зрушення: Україна зміцнює свою співпрацю з розвиненими країнами та міжнародними фінансовими організаціями, такими як Міжнародний валютний фонд (МВФ). Це дало змогу задовольнити конкретні бюджетні потреби, мінімізувати ризик дефолту, зберегти валютні резерви та зменшити залежність від «братніх країн» в енергетичному секторі. Іншим позитивним аспектом є те, що нове законодавство послабило фінансовий та адміністративний тиск на компанії. Таке послаблення планується не лише на період воєнного стану, а й на перші два-три місяці після закінчення війни, що полегшить поступову адаптацію бізнес-спільноти та сприятиме відновленню і розвитку української економіки [8].

Регуляторний орган, Національний банк України, ужив низку заходів для забезпечення фінансової стабільності, захисту доходів і заощаджень громадян України в національній валюті, підвищення привабливості депозитів у національній валюті, зменшення тиску на валютний ринок, посилення здатності підтримувати стабільність обмінного курсу та контролювати інфляцію під час повномасштабного конфлікту.

Усвідомлення громадянами України своєї історичної спадщини та побудова держави, заснованої на пам'яті, є важливими чинниками запобігання дестабілізації суспільно-політичної ситуації. Тому важливо розробити державну політику, яка б розвінчувала російський міф і усвідомлювала важливість збереження національної ідентичності та єдності країни. Державні органи влади повинні посилити заходи із забезпечення особистої безпеки своїх громадян у воєнний час. Особиста безпека є чинником, що впливає на довіру до влади та сприяє стабільності суспільно-політичної системи. Посилення співпраці з міжнародними організаціями може завдати фінансово-економічного, інформаційного та іміджевого удару по росії та посилити позиції України.

Усе це відновить віру в перемогу країни, допоможе зупинити трудову міграцію, завершити розпочаті реформи і, таким чином, сприятиме стабільності різних безпекових секторів, у тому числі суспільно-політичної системи. Вирішити цю ситуацію може лише виважена державна політика. Стабілізація суспільно-політичної системи залежить від утвердження демократичних принципів не лише у сфері міжнародної інформації, а й через ефективну комунікацію між урядами та громадянами.

Висновки. Таким чином, війна є серйозним чинником, що впливає на політичну та безпекову стабільність і нестабільність у всіх країнах, включаючи сучасну Україну, і має значний вплив на політичний, економічний і соціальний устрій. Руйнування інфраструктури, значні втрати людських ресурсів, утрата виробництва та економічна нестабільність призводять до

зниження рівня життя громадян і викликають соціальну напругу. Наслідки війни та економічні виклики, що стоять перед Україною, зумовлюють необхідність реалізації комплексу заходів для забезпечення стабільності в усіх сферах національної безпеки та обмеження панічних реакцій.

Література:

1. Вонсович О. Стан національної безпеки України в сучасній геополітичній ситуації. *Політичний менеджмент*. 2012. № 1–2. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/vonsonovych_stan.pdf.
2. Варналій З.С. Багаторівнева система соціальної безпеки. *Економіка і регіон*. 2022. № 1(84). С. 68–74. DOI: [https://doi.org/10.26906/EiR.2022.1\(84\).2547](https://doi.org/10.26906/EiR.2022.1(84).2547).
3. Копан О.В. Дестабілізація соціально-політичної ситуації – провокація внутрішньодержавного конфлікту. *Інформація і право*. № 4(23)/2022. С. 73–78.
4. Давиденко О.Г. Державно-управлінська діяльність у сфері протидії загрозам суспільно-політичній стабільності. *Інвестиції: практика та досвід*. № 17/2015. С. 134–138.
5. Указ Президента України № 685/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069>, 22.01.2021
6. Інфляційний звіт НБУ, квітень 2023 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiyniy-zvit-kviten-2023-roku>
7. Національний банк з 7 квітня впроваджує анонсовані зміни до операційного дизайну монетарної політики для посилення макрофінансової стійкості. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-z-7-kvitnya-vprovadjujeanonsovani-zmini-do-operatsiynogo-dizaynu-monetarnoyi-politiki-dlya-posilennya-makrofinansovoyi-stiykosti>
8. Швець А.І. Торговельні вектори української економіки в умовах російсько-української війни (2014–2022). *Науковий погляд: економіка та управління*. 2022. № 2. С. 57–62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsue_2022_2_11

References:

1. Varnalii Z.S. Bahatorivneva systema sotsialnoi bezpeky // *Ekonomika i rehion*. 2022. № 1 (84). S. 68–74. DOI: [https://doi.org/10.26906/EiR.2022.1\(84\).2547](https://doi.org/10.26906/EiR.2022.1(84).2547). [in Ukrainian]
2. Vonsovyeh O. Stan natsionalnoi bezpeky Ukrainy v suchasni heopolitychnii sytuatsii. *Politychnyi menedzhment*. 2012. № 1–2. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/vonsonovych_stan.pdf. [in Ukrainian]
3. Davydenko O.H. Derzhavno-upravlinska diialnist u sferi protydii zahrozam suspilno – politychnii stabilnosti. *Investytsii: praktyka ta dosvid* № 17/2015. С. 134–138. [in Ukrainian]
4. Infliatsiyniy zvit NBU, kviten 2023 roku. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiyniy-zvit-kviten-2023-roku> [in Ukrainian]
5. Kopan O.V. Destabilizatsiia sotsialno-politychnoi sytuatsii – provokatsiia vnutrishnoderzhavnoho konfliktu. *Informatsiia i pravo*. № 4(23)/2022. S. 73–78. [in Ukrainian]
6. Natsionalnyi bank z 7 kvitnia vprovadzhuie anonsovani zminy do operatsiinoho dyzainu monetarnoi polityky dlia posylennia makrofinansovoi stiikosti. URL: [https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-z-7-kvitnya-vprovadzhuie anonsovani zminy do operatsiinoho dyzainu monetarnoi polityky dlia posylennia makrofinansovoi stiikosti](https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-z-7-kvitnya-vprovadjujeanonsovani-zmini-do-operatsiynogo-dizaynu-monetarnoyi-politiki-dlya-posilennya-makrofinansovoyi-stiykosti). URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-z-7-kvitnya-vprovadzhuieanonsovani-zmini-do-operatsiynogo-dizaynu-monetarnoyi-politiki-dlya-posilennya-makrofinansovoyi-stiykosti> [in Ukrainian]
7. Ukaz prezydenta Ukrainy № 685/2021 Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 15 zhovtnia 2021 roku «Pro Stratehiu informatsiinoi bezpeky» URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069>, 22.01.2021 [in Ukrainian]
8. Shvets A.I. Torhovelni vektory ukrainskoi ekonomiky v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny (2014–2022) [Elektronnyi resurs] / A. I. Shvets // *Naukovyi pohliad: ekonomika ta upravlinnia*. – 2022. № 2. S. 57–62. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsue_2022_2_11 [in Ukrainian]

Ivanna Lomaka. War as a factor of instability in modern Ukraine and it`s impact on the sphere of national security

In this article, the author analyzes the war as a key factor of instability, which significantly affects various spheres of socio-political life and national security of modern Ukraine. The issue of war and its impact on the stability (instability) of socio-political processes in Ukraine, on the sphere of national security in Ukraine has been relevant since the beginning of 2014. However, they become especially relevant after the full-scale invasion of the Russian Federation into the territory of independent Ukraine in February 2022.

The article found out that stability is always a key factor in the successful development of any state, instead, manifestations of instability always generate crisis phenomena in the socio-political development of the state. The author concluded that war is always a powerful destructive factor that significantly affects all key spheres of life and activity in the state and society.

The article is aimed at studying the peculiarities of the influence of war as a key factor of instability in modern Ukraine and its influence on various spheres of national security, in particular on information security, social security, financial security, economic security and others.

This article used general scientific research methods, in particular such methods as analysis and synthesis, observation method. Much attention is paid to methods of comparison and generalization.

The current unstable situation poses a serious threat to the development of various spheres of society, as well as to the preservation of national unity and independence.

Today Ukraine is going through a critical period. In conditions of a full-scale invasion, constant hostilities and crisis situations, it is important to ensure the normal functioning of state institutions, protect the rights of citizens, timely identify, prevent and eliminate threats to the stability of the political system and all spheres of national security. The changes taking place in Ukraine as a result of a large-scale war negatively affect all spheres of life and activity of society and seriously undermine their functioning. Therefore, the problem of stability of the Ukrainian socio-political and security system is an important issue of international relations and an urgent subject of modern research in the political, legal and security spheres.

Key words: war, stability, instability, political stability, security spheres, information security, social security, financial security, economic security.

УДК 342.8:324

DOI 10.32782/2312-1815/2024-17-12

Тетяна Мадрига

ORCID: 0000-0001-7761-9811

Андрій Бриндальський

ORCID: 0009-0002-2343-9895

МАНІПУЛЯТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПІД ЧАС ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ ЯК ЗАГРОЗА ПОЛІТИЧНІЙ БЕЗПЕЦІ

У статті досліджено особливості використання маніпулятивних технологій під час виборчого процесу, які є серйозною загрозою політичній безпеці та свідомим порушенням принципів виборчого права. Зважаючи на розвиток технологій та доступність інформації через ЗМІ, мережу Інтернет, інші медіаресурси, маніпуляції стають усе більш складними та загрозливими. Необхідність дослідження визначеного питання полягає у встановленні обсягу та характеру маніпулятивних технологій, які використовуються під час виборчих кампаній, а також їхнього впливу на політичний процес та громадську думку.

З'ясовано зміст поняття «маніпулятивна технологія», визначено її види та сформульовано ефективні механізми для запобігання та протидії маніпуляціям, зміцнення демократичних принципів та забезпечення виборчого процесу відповідно до законодавства України. Актуальність цієї теми зумовлена необхідністю захистити конституційні цінності, принципи виборчого права та сформувати демократичну модель виборчого права без маніпулятивних технологій та інших згубних впливів.

Мета статті полягає у дослідженні маніпулятивних технологій під час виборчого процесу та їх загрози політичній безпеці.

У роботі використано загальні та спеціальні методи наукового пізнання, що дали змогу визначити зміст маніпулятивних технологій, розкрити їхні види та вплив на політичну безпеку. Формально-юридичний метод надав можливість дослідити правовий статус маніпулятивних технологій, розкрити їх зміст і структуру, дослідити визначення та механізми контролю за застосуванням таких технологій, їхнього впливу на виборчу волю громадян та порушення політичної безпеки. Таким чином, результати формально-юридичного аналізу свідчать про необхідність удосконалення законодавства з метою захисту громадян від маніпулятивних технологій у виборчих процесах та встановлення політичної стабільності й демократії. Застосування методу аналізу і синтезу дало змогу дослідити головні аспекти, пов'язані з маніпулятивними технологіями під час виборчого процесу.

Застосування маніпулятивних технологій під час виборчого процесу загрожує політичній безпеці, порушуючи демократичні принципи та виборче право громадян. У вітчизняному законодавстві існує безліч маніпулятивних технологій. Усі вони спрямовані на введення в оману виборця шляхом надання неправдивої інформації через засоби масової інформації, інші медійні платформи та навіть із використанням кібератак для викрадення інформації, що становить суспільну користь і має велике значення для виборчого процесу і виборця. Використання маніпулятивних технологій сприяє збільшенню соціальних конфліктів та виникненню напруженості в суспільстві. Відсутність ефективного правового регулювання цього питання може підривати довіру до виборчого процесу та демократичних цінностей, породжуючи серйозні виклики, що ставлять під загрозу забезпечення стабільності та демократії в суспільстві.

Ключові слова: вибори, виборчий процес, безпека, демократія, маніпуляція, маніпулятивні технології, кіберманіпуляція.

Вступ. Виборчий процес – важливий елемент демократичного життя суспільства, де громадяни мають право виражати свою волю та впливати на формування влади через вибори.

Однак у сучасному суспільстві вплив на виборців здійснюється не лише за допомогою дебатів та демонстрації реальних досягнень кандидата, а й за допомогою маніпулятивних технологій. Маніпуляції під час виборчого процесу стають серйозною загрозою політичній безпеці, оскільки можуть спотворювати образи кандидатів, перекручувати інформацію, впливати на виборчі рішення громадян, а в підсумку і на всю систему виборчого процесу. Проблематика застосування маніпулятивних технологій під час виборчого процесу зумовлена низкою важливих чинників, які згубно впливають на забезпечення демократії та стабільності в сучасному політичному процесі. Саме тому необхідність пошуку шляхів протидії маніпуляціям під час виборчого процесу забезпечить високий рівень довіри громадян до виборчої процедури, збереже стабільність політичного середовища та здатність демократичних інститутів ефективно функціонувати. Розуміння природи та механізмів маніпуляцій, а також розроблення відповідних стратегій інформаційної безпеки стануть запорукою чесних та прозорих виборів, які відображатимуть реальні погляди інтересів громадян і забезпечать збалансоване вирішення суспільних проблем. Такий підхід до проблеми маніпулятивних технологій у виборчих процесах є визначальним для зміцнення політичної безпеки та підтримки демократичних цінностей у суспільстві.

Мета статті полягає у дослідженні маніпулятивних технологій під час виборчого процесу та їх загрози політичній безпеці.

Завдання дослідження. Розкрито поняття та зміст маніпулятивних технологій, їхню роль і вплив на свідомість виборців. Проаналізовано види маніпулятивних технологій. Розглянуто особливості застосування найбільш уживаних маніпулятивних технологій, у тому числі ЗМІ та інші сфери впливу. Установлено особливості захисту інтересів виборців та зниження впливу маніпулятивних технологій.

Матеріал і методи дослідження. У роботі використано загальні та спеціальні методи наукового пізнання, що дали змогу визначити зміст маніпулятивних технологій, розкрити їхні види та вплив на політичну безпеку держави. Формально-юридичний метод надав можливість дослідити правовий статус маніпулятивних технологій, розкрити їхній зміст і структуру, дослідити визначення та механізми контролю за застосуванням таких технологій, їхній вплив на виборчу волю громадян та порушення політичної безпеки. Таким чином, результати формально-юридичного аналізу свідчать про необхідність удосконалення законодавства з метою захисту громадян від маніпулятивних технологій у виборчих процесах та встановлення політичної стабільності й демократії. Застосування методу аналізу і синтезу дало можливість дослідити головні аспекти, пов'язані з маніпулятивними технологіями під час виборчого процесу, а також здійснити пошук шляхів, які б зменшили вплив цих технологій на свідомість виборця.

Результати та обговорення. Вибори вже давно перестали бути механізмом вираження волі народу, ставши політичною ареною, де відбуваються змагання за владу, ресурси та вплив. По суті, вибори – це політичний феномен, який потребує уважного аналізу, відповідального підходу та актуальних і дієвих заходів забезпечення демократичних принципів та правил гри. Актуальність дослідження маніпулятивних технологій під час проведення виборів має важливу місію, оскільки від цього процесу залежить безпека всієї політичної системи. Виборчий процес в Україні за весь час її незалежності відзначався особливим характером і змістом. Проведення виборів у державі – це завжди клопітка і тривала робота, яка, окрім сил, енергії і чималих ресурсів, повинна спрацювати на результат. Недосконала законодавча база, низька довіра виборців до перспективи змін, які мали б відбутися, корумпованість – усе це певною мірою впливало як на сам виборчий процес, так і на імідж України на світовій арені. Визначаючи вибори мірилом рівня демократичної держави, вітчизняна дослідниця Л.В. Антонова впевнено констатує, що це один із правових способів і дієва можливість вплинути на реальні суспільні проблеми, у процесі якого формується новий осередок влади в державі та визначається

подальший політичний курс країни [1]. Стаття 34 Конституції України гарантує право на свободу думки і слова, забороняє цензуру та гарантує право кожного на інформацію [3]. Конституційні принципи рівності всіх громадян перед законом визначають їхні основні права, у тому числі й право брати участь у виборах.

Прозорі та чесні вибори є головною метою, яку прагне досягти будь-яке суспільство. В Україні виборча система довгий проміжок часу була слабкою і мала низку визначальних проблем. Серед основних чинників, які зумовлюють проблеми виборчого процесу, варто відзначити:

- неузгодженість відносин між різними гілками влади в державі;
- створення партій не на ідеологічній основі;
- використання «штучних» кандидатів для «розпорошування» голосів виборців;
- незаконне втручання в хід виборчого процесу;
- маніпуляцію виборчою довірою виборців;
- використання заборонених технологій особами, яких обирають, із метою накручування голосів [4, с. 70].

Зупинимося на маніпуляції виборчою довірою громадян більш детально. Вітчизняний дослідник О.М. Чубатенко, досліджуючи використання маніпулятивних технологій у політичних процесах, відзначає, що всі виборчі технології, котрі використовуються у виборчих перегонах, несуть у собі елементи маніпулювання, впливаючи на свідомість і подальші рішення виборців. Оскільки маніпулятивний елемент у виборчих технологіях спрацьовує досить ефективно, це спровокувало появу в державі низки технологій, які за допомогою певних механізмів, здебільшого ідеологічних, дають змогу управляти свідомістю людей [7].

Варто вказати, що маніпуляція – це процес, у якому одна особа чи група осіб змушує інших учиняти певні дії, які не завжди відповідають їхнім власним інтересам. Цей вплив може бути прихованим або приховуватися під виглядом різноманітних інформаційних, психологічних чи соціальних чинників. Маніпулятивні технології використовуються для формування певних дій, зміни уявлень або навіть контролю над поведінкою інших осіб. Важливо розрізняти конструктивний вплив, спрямований на досягнення спільних цілей, та маніпуляцію, яка часто ґрунтується на використанні обману чи інших дій прихованого характеру [2, с. 21].

У низці вітчизняних та міжнародних досліджень поняття «маніпуляція» визначається як вид загального підходу до соціальної взаємодії та управління суспільством із залученням певних засобів, які проявляються у формі прихованого примусу, що діє на людину. За допомогою цих засобів політичні сили без проблем можуть програмувати думки і наміри певної частини суспільства, тим самим формуючи для себе сприятливі умови розвитку в усіх сферах життя суспільства. Кінцева мета таких маніпуляцій полягає у встановленні контролю та можливості керувати поведінкою певної соціальної групи в майбутньому.

Варто зазначити, що в країнах, які відзначаються розвинутою демократією, широко використовуються приховані і непрямі механізми впливу на політичну поведінку громадян, зокрема й під час проведення виборчої кампанії. Приховані механізми маніпулятивних технологій передбачають отримання певної винагороди за рахунок об'єкта маніпулювання (народу, прихильників тієї чи іншої партії). У цьому разі маніпулювання може здійснюватися і протизаконними способами, які заборонені в суспільстві, і в разі порушення законодавства винні особи несуть юридичну відповідальність. Указані маніпулятивні дії є шахрайством.

Однією з маніпулятивних технологій є обман. Зміст обману полягає у свідомому та умисному повідомленні адресатові (жертві) завідомо неправдивої інформації. Досить часто політики у власних передвиборчих кампаніях окреслюють грандіозні перспективи, які відкриваються перед виборцями тоді, коли політик переможе на виборах. Більшість політичних маніпуляторів – це особи, які вже були при владі і хочуть будь-якою ціною потрапити туди

знову. Політична необізнаність населення дає змогу політичним лідерам легко працювати із суб'єктами маніпулювання, будуючи кар'єру і обіцяючи з кожним разом усе більші й більші перспективи. На жаль, від маніпулятивних дій політичних суб'єктів страждає не лише населення країни, виборці, але під загрозою знаходиться й уся держава.

Політичне маніпулювання містить у собі теоретичні та практичні особливості виборчих перегонів, а також стратегій проведення виборчих кампаній. Технології політичного маніпулювання можна класифікувати за різними критеріями. Окрім того, якщо врахувати, що всі виборчі технології містять елементи маніпуляції, то політичне маніпулювання можна поділити на дві категорії:

- ті, які діють у межах закону (відповідно до законодавчих норм);
- ті, що порушують правові межі.

За способом впливу маніпулятивні технології у межах виборчого процесу можна класифікувати так:

- за способом впливу – прямі і приховані;
- за формою – агітаційні, економічні, адміністративні, провокаційні;
- за змістом – реклама, антиреклама;
- за рівнем влади – міжособистісні, групові, масові;
- за інформаційними носіями – друковані, електронні, зовнішні та ін. [5, с. 129].

Маніпулятивні технології під час виборчого процесу можуть складатися з різних методів, прийомів і засобів, які послідовно використовуються політиками для досягнення певних цілей шляхом впливу на об'єкт. Влучний підбір таких технологій дає змогу маніпулятору досягти певних результатів шляхом формування прийнятних для нього суспільних норм. Одним із потужних засобів впливу було й залишається телебачення. У суспільстві період агітації часто називають «телевиборами». Вплив ЗМІ, зокрема телебачення, дає змогу розширити соціальні міфи та закріпити їх у свідомості населення. Такі міфи формуються відповідно до соціальної психології та цілей маніпуляторів. Задля досягнення бажаної мети політики можуть використовувати декілька технологічних прийомів, як-от ЗМІ, брошури з фото кандидата і його передвиборчою програмою, заохочення подарунками тощо.

Як зазначалося раніше, маніпулятивні технології використовуються з метою впливу на свідомість виборця так, щоб змусити його діяти відповідно до інтересів маніпуляторів. Сюди входять порушення етичних норм, обмеження обговорення певних тем, неспівпадіння між словами та діями політиків. Часто такий вплив спрямовується на емоційну сферу виборця. Політичні лідери прагнуть здобути підтримку якомога більшої кількості виборців і для цього використовують різні засоби. Якщо політик розуміє, що виборець із певних причин не буде голосувати за нього, він намагатиметься дискредитувати інших кандидатів або змусити виборців утратити інтерес до конкурентних партій. Такі дії спотворюють виборчу волю та призводять до підриву довіри до демократичних інститутів, які діють у державі. Як результат, це загрожує консолідації суспільства, знижує рівень політичної безпеки і може спровокувати соціальні та політичні конфлікти.

Загалом маніпулятивний вплив у період проходження виборів має серйозні наслідки як для суспільства, так і для кожного окремо взятого громадянина. Пряме підтасування фактів, замовчування необхідної інформації, поширення наклепів, напівправа, навішування ярликів та інші маніпулятивні технології можуть значно підірвати довіру до виборів і всієї державної системи. Боротьба за прозорість виборчого процесу зійде нанівець, якщо вчасно не втрутитися і не допомогти у боротьбі з маніпулятивними технологіями.

Маніпулятивні технології, які використовують у процесі виборів, значно впливають на безпекову політичну ситуацію. По-перше, використання соціальних мереж як засобу маніпуляції суспільною думкою, як правило, призводить до появи фейкових новин, дезінформації

та політичної пропаганди. Це, своєю чергою, порушує громадську довіру до інформаційних джерел та призводить до соціальних розколів і негативного впливу на стабільність усього суспільства.

Маніпулятивні технології, які використовуються у мас-медіа, зокрема телебачення, радіо, мережа Інтернет, впливають на формування громадської думки та уявлення про політичну ситуацію у країні. Це може призвести до зміни ставлення громадськості до політичних лідерів, партій та ідей, а також до зростання політичної напруги, розгортання конфліктів і політичної нестабільності. Сюди варто віднести розповсюдження фальшивих інформаційних матеріалів, погрози та інші форми тиску на виборців і кандидатів.

Так склалося, що вибори в Україні є важливою ціллю кібервійн. Під час кожної виборчої кампанії актуальним питанням залишається забезпечення високого рівня інформаційної безпеки. Як слушно зазначив О.А. Панченко, нині найважливішим елементом інформаційної безпеки під час проведення виборів є кібербезпека. За останній період значно зросла необхідність комплексного та ефективного захисту національного інформаційного простору. Низка прийнятих нормативно-правових актів уже дають помітні результати, однак питання все ще потребує доопрацювання [6].

Загалом збільшення використання кіберманіпуляційних технологій, таких як хакерські атаки на інформаційні системи політичних структур чи вплив на соціальні мережі через ботів та інших автоматизованих систем, може призвести до порушення безпеки виборів та політичних процесів. У сукупності ці чинники несуть серйозну загрозу для безпекової політичної ситуації, порушуючи стабільність, довіру та легітимність політичних інститутів і процесів. Для забезпечення безпеки в політичній сфері необхідно вдосконалювати законодавство, зміцнювати кібербезпеку, підвищувати громадську освіченість та розвивати механізми виявлення та протидії маніпулятивним технологіям.

Варто наголосити на тому, що будь-які зовнішні втручання у виборчий процес не лише підривають авторитет та імідж держави, сформований роками наполегливої праці, а й згубно впливають на саме суспільство. Вітчизняний дослідник О.А. Панченко у власному дослідженні наголошує на тому, що інформаційна безпека в Україні являє собою комплекс політичних, державних, громадських інтересів, загальнолюдських і національних цінностей, визначених Конституцією України. Саме тому забезпечення інформаційної безпеки має першочергове завдання для державних органів на рівні із забезпеченням захисту суверенітету, територіальної цілісності держави та економічної безпеки [6].

Майже всі політики під час виборчої кампанії використовують маніпулятивні технології. Навіть те, якою рукою робити жести, куди дивитися і як себе поводити, що зазначати на листівці – детально визначається представниками штабу. Добре це чи ні, сказати важко. Головна мета маніпулятивних технологій полягає у тому, щоб викликати жалість, страх, гнів або інші емоції, які в конкретному випадку мають дати позитивний результат для самого маніпулятора.

Будь-які маніпуляції під час виборів – це фактичне обмеження виборчого права, коли людина не усвідомлює, за кого голосувати, і обманним шляхом віддає свій голос за кандидата, який у формі маніпуляції завойовує його довіру. На нашу суб'єктивну думку, якщо завідомо знати про ті чи інші маніпуляції, можна свідомо робити власний вибір, бути захищеним від незаконних дій із боку політика, який намагається вплинути на виборця.

Із метою захисту інтересів виборців та придушення маніпулятивних технологій правоохоронні органи здійснюють систематичні адміністративно-правові заходи, спрямовані на захист від таких дій, що можуть зашкодити праву на об'єктивні, чесні, прозорі та демократичні вибори. Вітчизняне законодавство визначає правовий статус виборчого процесу та встановлює порядок його проведення. Головними функціями законодавства у цьому напрямі є забезпечення захисту від кіберзагроз, контроль медіаплатформ щодо поширення певних маніпулятивних технологій,

а також ефективний судовий захист у разі порушення інформаційної безпеки. Однак наявність адміністративно-правових засад збереження маніпулятивних технологій також містить інноваційні розробки, спрямовані на забезпечення кібербезпеки під час виборів. Сюди належать бази даних, електронні виборчі системи та обмеження поширення недостовірної інформації, яка існує у мережі Інтернет і стосується тих чи інших подій виборчого процесу.

Висновки. У процесі дослідження встановлено, що маніпулятивні технології, які активно використовуються під час виборчого процесу, несуть серйозну загрозу політичній безпеці країни. Їхня головна роль полягає у дестабілізації виборчого права, викривленні волевиявлення громадян та порушенні принципів демократичних виборів. Констатовано, що маніпулятивні технології мають безліч видів, оскільки розраховані охопити все більше й більше громадян. У процесі застосування маніпуляції до виборця, по суті, порушуються його конституційні права й інтереси.

Ефективна боротьба з маніпулятивними технологіями потребує запровадження прозорих та ефективних механізмів контролю за виборчим процесом. Забезпечення доступності та об'єктивності інформації є визначальним елементом, який сприяє зменшенню впливу маніпулятивних технологій. Необхідність у постійному вдосконаленні законодавства та регулювання виборчого процесу, встановлення порушників та притягнення їх до відповідальності має на меті зменшити вплив маніпулятивних дій і забезпечити політичну безпеку.

Література:

1. Антонова Л.В. (2020) Удосконалення виборчого процесу в Україні: організаційно-правовий аспект. Миколаїв : Чорноморський національний університет імені П. Могили. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/12_2020/4.pdf
2. Едрісов Б. (2006) Електоральна культура населення України в умовах трансформації суспільства : автореф. дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.04. Київ, 2006. 20 с.
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Костецька Л. (2017) Виборчий процес у сучасній Україні в контексті аналізу його проблемних етапів. *Актуальні проблеми державного управління*. Т. 1. С. 69–73.
5. Нальотов А. (2007) Виборчі технології як чинник впливу на масову свідомість. *Політичний менеджмент*. № 5. С. 126–137.
6. Панченко О.А. (2019) Проблеми правового забезпечення державного управління інформаційною безпекою. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/11_2019/5.pdf
7. Чубатенко О.М. (2020) Маніпулятивні технології у виборчих процесах України. Київ : Політичні інститути та процеси. С. 57–61. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/10341/1/Chubatenko.pdf>

References:

1. Antonova L.V. (2020) Improvement of the electoral process in Ukraine: organizational and legal aspect. Mykolaiv: Black Sea National University named after P. Mohyla. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/12_2020/4.pdf [in Ukrainian]
2. Edrisov B. (2006) Electoral culture of the population of Ukraine in the conditions of the transformation of society: autoref. thesis ... candidate sociol. Sciences: 22.00.04. Kyiv, 2006. 20 p. [in Ukrainian]
3. Constitution of Ukraine dated June 28, 1996 No. 30, Art. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian]
4. Kostecka L. (2017) The electoral process in modern Ukraine in the context of the analysis of its problematic stages. *Actual problems of public administration*. volume. 1. P. 69-73. S21P03=FILA =&2_S21STR=apdyo_2017_1_14 (date of application 02/07/2024) [in Ukrainian]
5. Nalyotov A. (2007) Electoral technologies as a factor influencing mass consciousness. *Political management*. 2007. No. 5. P. 126–137. [in Ukrainian]

6. Panchenko O.A. (2019) Problems of legal support of state management of information security. http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/11_2019/5.pdf (access date 02/07/2024) [in Ukrainian]
7. Chubatenko O.M. (2020) Manipulative technologies in the election processes of Ukraine. Kyiv: Political institutions and processes. P. 57–61. <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/10341/1/Chubatenko.pdf> [in Ukrainian]

Tetiana Madryha, Andrii Bryndalskyi. Manipulative technologies during the election process as a threat to political security

The urgency of the problem. The article examines the peculiarities of the use of manipulative technologies during the election process, which are a serious threat to political security and a deliberate violation of the principles of electoral law. Given the development of technologies and the availability of information through mass media, the Internet, and other media resources, manipulations are becoming more and more complex and threatening. The need to research the identified issue is to establish the scope and nature of manipulative technologies used during election campaigns, as well as their impact on the political process and public opinion.

The meaning of the term «manipulative technology» is clarified, its types are defined and effective mechanisms are formulated to prevent and counteract manipulations, strengthen democratic principles and ensure the election process in accordance with the legislation of Ukraine. The relevance of this topic is due to the need to protect constitutional values, the principles of electoral law and to form a democratic model of electoral law without manipulative technologies and other harmful influences.

The purpose of the article is to study manipulative technologies during the election process and their threat to political security.

Research methods. The work uses general and special methods of scientific knowledge, which made it possible to determine the content of manipulation technologies, reveal their types and influence on political security. The formal-legal method provided an opportunity to investigate the legal status of manipulative technologies, to reveal their content and structure, to investigate the definition and mechanisms of control over the use of such technologies, their impact on the electoral will of citizens and violations of political security.

Thus, the results of the formal legal analysis indicate the need to improve the legislation in order to protect citizens from manipulative technologies in election processes and establish political stability and democracy. The application of the method of analysis and synthesis made it possible to investigate the main aspects related to manipulative technologies during the election process.

Research results. The use of manipulative technologies during the election process threatens political security, violating democratic principles and citizens' right to vote. There are many manipulations of these technologies in domestic legislation. All of them are aimed at misleading the voter by providing false information through the mass media, other media platforms, and even using cyber attacks to steal information that is of public benefit and important to the electoral process and the voter.

The use of manipulative technologies contributes to the increase of social conflicts and the emergence of tensions in society. The lack of effective legal regulation of this issue can undermine confidence in the electoral process and democratic values, creating serious challenges that endanger the provision of stability and democracy in society.

Key words: elections, electoral process, security, democracy, manipulation, manipulative technologies, cyber manipulation.

УДК 659.127.6-027.543:316.77|355.01

DOI 10.32782/2312-1815/2024-17-13

Тетяна Мадрига

ORCID: 0000-0001-7761-9811

НАЦІОНАЛЬНИЙ БРЕНД УКРАЇНИ ЯК ЗАСІБ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

У статті проаналізовано те, як змінився бренд України після повномасштабного вторгнення росії в Україну, яке розпочалося 24 лютого 2022 р., відповідно до методології найавторитетніших індексів оцінки національних брендів. Проаналізовано особливості появи нових ініціатив із формування національного бренду держави. Авторка у статті досліджує ключові аспекти у висвітленні бренду України на міжнародній арені та наводить ключові меседжі країни, за допомогою яких відбувається комунікація з іноземною аудиторією. Розглянуто приклади міжнародних комунікацій як інструменту створення бажаного образу України, наголошено на важливості використання усіх доступних каналів поширення інформації: медіа, соціальних мереж, масових заходів та особистих зустрічей. Постать Президента України Володимира Зеленського стала сильним складником нової брендингової стратегії держави. Авторка наголошує на важливості побудови сильного національного бренду України і наводить детальний опис того, як внутрішня комунікація та дипломатія України допомогли згуртувати міжнародну спільноту з метою переконання у необхідності надання підтримки у боротьбі з російською збройною агресією та донесення правдивої інформації про військові злочини росіян на території України.

Ключові слова: бренд країни, національний бренд, національний брендинг, комунікація, міжнародний імідж, Україна, повномасштабна війна.

Вступ. Національний бренд держави є важливим глобальним інструментом розвитку її конкурентних переваг та зміцнення становища на міжнародній арені. Брендинг нації виступає важливою компетенцією, яка визначає спроможність країни диференціювати себе та конкурувати у сфері залучення іноземних інвестицій, заохочення торгівлі чи навіть поліпшення загального політичного впливу. Уміло керований національний бренд може принести велику користь державі та її громадянам. Нинішня конкурентна реальність вимагає пошуку нових способів виділитися на світовій арені у змаганні за інвестиції, експорт, туристичну привабливість та унікальність. Сучасні уряди дедалі частіше почали звертатися до послуг агентств зі зв'язків із громадськістю (PR), щоб вони допомогли їм організувати брендингові кампанії, спрямовані на розвиток торгівлі, прямих інвестицій та покращення туристичного потенціалу шляхом залучення споживачів з інших країн до купівлі туристичних послуг. Ці агентства створюють наративи для просування відповідної мети або ж розробляють методи зміцнення репутації країни, підвищення її впізнаваності та збільшення довіри до неї через різноманітні медіа, а також через власні комунікації.

Успішний бренд країни формується на основі її послідовної комунікації на міжнародній арені та єдиного інформаційного меседжу. Недостатня присутність України у світовому медіа-просторі під час збройного конфлікту на Сході країни та анексії Криму є одним із чинників, що унеможливив попередження повномасштабного військового вторгнення рф в Україну.

Повномасштабне неспровоковане вторгнення росії в Україну, яке розпочалося 24 лютого 2022 р., зумовило необхідність розроблення власного алгоритму впливу на світову громадську думку і переконання міжнародної спільноти у своїй правоті. Україна активно почала використовувати інструменти «м'якої сили» та комунікації з метою протидії російській пропаганді та заручення міжнародною підтримкою. За короткий період часу бренд України у світі

змінився саме завдяки єдності й незламності у боротьбі з російським агресором, що вплинуло на зростання позитивного сприйняття України іноземним соціумом. Сприйняття бренду безпосередньо впливає на його успіх чи невдачу, а країни настільки сильні, наскільки потужними є їхні бренди. Тому управління цим процесом у формі брендингу є доволі актуальним за сьогоденніших обставин.

Метою статті є аналіз особливостей розвитку та вдосконалення національного бренду України в умовах повномасштабного вторгнення росії в Україну.

Матеріал і методи дослідження. У дослідженні використовувалися такі методи наукового пізнання, як аналіз, синтез, індукція, дедукція, статистичний, порівняльний, проблемно-хронологічний та ін.

Результати та обговорення. Державний брендинг є об'єктом досліджень таких зарубіжних та вітчизняних учених, як Ф. Котлер, І. Рейн, Г. Сзонді, Т. Кромвелл, М. Арончик, М. Леонард, О. Андрійчук, А. Варібрусова, В. Ємець, В. Мірошніченко, Т. Нагорняк, О. Семченко, А. Теплухін, Г. Шевченко, Л. Шульгіна та ін. Дана тема є актуальною в умовах нових викликів національній безпеці країни, коли необхідно підвищувати міжнародний імідж та залучати інвестиції для післявоєнного відновлення зруйнованих регіонів.

Бренд країни – це сукупність асоціацій, за якими ідентифікується держава серед визначеної міжнародної аудиторії. Наприклад, Франція сприймається багатьма як країна високої моди, модних butikів та вишуканих ароматів, Аргентина асоціюється із запальним танго, вином та легендарним футболістом Дієго Марадоною. США позиціонує себе як країна з високими демократичними традиціями. Окрім того, ця країна асоціюється з такими кампаніями, як Apple, Google, Disney, Coca-Cola. Ми можемо згадати швейцарські годинники, німецькі автомобілі, японські передові технології чи грецьку гостинність, які є свідченням того, як імідж країни забезпечує довіру до іміджу бренду. Бренд виділяє товар із маси альтернативних товарів, надаючи йому можливість конкуренції. Наприклад, бренди ювелірних виробів марок Tiffani чи Cartier відразу ототожнюються з розкішшю та вишуканістю. Країни з потужними брендами забезпечують більший експорт власної продукції, тим самим збагачуючи державну казну.

Національний брендинг – це комплекс заходів із розроблення і побудови позитивного зовнішньополітичного іміджу держави, що дають їй змогу вигідно виділитися з-поміж інших країн та закріпити у свідомості іноземних аудиторій власну айдентику та пов'язані з нею асоціації, відчуття, враження, емоції тощо. Національний брендинг, будучи інструментом конструювання асоціацій про державу, сприяє чіткому її позиціонуванню у свідомості громадян, потенційних клієнтів та міжнародних зацікавлених сторін. Це вимагає від країни інвестування ресурсів у координацію та інтеграцію багатьох видів діяльності, адже кінцевою метою багатьох ініціатив національних брендів є просування країни краще за інших конкурентів.

Витоки концепції брендингу нації пов'язують з іменами британських фахівців із брендів Воллі Олінса та Саймона Анхольта. Наприкінці 1990-х і на початку 2000-х років обидва відіграли важливу роль, виконуючи повноваження радників понад п'ятдесяті президентів, прем'єр-міністрів та урядів щодо того, як розвивати, керувати чи переналаштовувати свій національний бренд.

Брендинг країни – це систематичний процес узгодження дій, поведінки, інвестицій, інновацій та комунікацій країни задля реалізації стратегії національної безпеки та конкурентної ідентичності. Національний брендинг пов'язаний зі створенням сприятливого іміджу країни за допомогою засобів маркетингових комунікацій [9].

Бренд країни – це сукупність характеристик (назва, термін, знак, символ, малюнок, слоган тощо), які об'єднують уявлення щодо країни, містять її ексклюзивні та позитивні характеристики та виділяють територію серед інших держав світу. Також бренд країни може тлумачитись як внесок певної нації в активи глобальної економіко-політичної системи [8, с. 62].

Як зазначає Меліса Арончик із Нью-Йоркського університету у статті *Living the Brand: Nationality, Globality and the Identity Strategies of Nation Branding Consultants*, національний брендинг є формою національного дискурсу у глобальному контексті. Державний бренд поширюється за допомогою логотипів, слоганів, через інформаційні кампанії тощо. Важливими є його сприйняття (та прийняття) й постійна ретрансляція громадянами всіх верств суспільства [10].

Відомий дослідник національного бренду Г. Сзонді вважає, що національний брендинг – це стратегічна самопрезентація країни з метою створення капіталу репутації за допомогою просування економічних, політичних та соціальних інтересів у країні та за кордоном [13].

Для вимірювання успішності бренду держави проводяться аналітичні дослідження в рамках двох рейтингів брендів держав: *Nation Brands Index* (Anholt-Ipsos) та *Country Brand Index* (компанії Future Brand). *Nation Brands Index* проводиться для 50 провідних країн світу. Національний бренд оцінюється за шістьма параметрами: туризм (туристична привабливість країни); експорт (імідж продукції країни-виробника, наскільки споживачі прагнуть чи, навпаки, уникають купувати продукти, вироблені в конкретній країні); управління (уявлення громадян про політику уряду, чесність і компетентність органів державної влади); інвестиції та імміграція (здатність країни залучати капітал і фахівців, створюючи можливості для працевлаштування та отримання освіти, забезпечити високу якість життя); культура і національна спадщина (чи має країна багату культурну спадщину, спортивні досягнення, чи створені умови для розвитку літератури, кінематографа, музики, мистецтва тощо); люди (репутація населення країни в різних сферах, його національні якості).

Country Brand Index – це глобальне дослідження, що вимірює силу національного бренду та проводиться компанією Future Brand серед 113 держав світу. Методика дослідження передбачає опитування аудиторії у віці від 20 до 60 років, що має певний туристичний досвід [1, с. 182].

Для *Country Brand Index* використовується ієрархічна модель рішень, за допомогою якої бренд оцінюється у таких вимірах: обізнаність (чи відомо, що така країна існує), знайомство (як добре респондент знає про країну та її можливості), асоціації (туризм, культурна спадщина та надбання, можливість вести бізнес, якість життя, система цінностей), повага (наскільки країна викликає пошану), міркування (чи розглядалася країна як місце, що варто відвідати), рішення про візит (що спонукало до його прийняття), бажання респондента розповідати про країну знайомим [6].

Національний бренд України формується починаючи з 2000-х років, проте несистемний характер цього процесу призвів як до матеріальних, так і нематеріальних збитків. Світове співтовариство сприймає Україну як країну багатьма проблемами: високий рівень корупції, економічні негаразди, нестабільне законодавство, постійна потреба у зовнішній допомозі, політична нестабільність. Упізнаваність України у світі на ранніх етапах свого становлення і розвитку була пов'язана з найбільшою техногенною катастрофою – аварією на Чорнобильській АЕС. Тривалий час ключовими асоціаціями іноземців з Україною були представники українського спорту: футболіст Андрій Шевченко, боксери Володимир і Віталій Клички.

У 2010 р. Міністерство закордонних справ України запустило першу програму національного брендингу держави під слоганами *Ukraine. Moving in the Fast Lane* та *Switch on Ukraine*. Із метою закріплення за собою статусу туристично привабливої і розвиненої країни було створено анімаційні персонажі сміливого хлопчика Спритка і вродливої дівчинки Гарнуні, які мали б асоціюватися з українським народом.

Поштовхом до покращення іміджу України стало отримання права на проведення чемпіонату Європи з футболу Євро-2012. Відбувалася ротація приурочених до Євро-2012 промо-роликів *High time to see Ukraine* («Саме час побачити Україну»), було організовано промотур співачки Руслани за підтримки Укртелекому «Те, у чому ми найкращі». Хвилинні відеокліпи

закликали відвідати принадну й водночас маловідому державу на Сході Європи – країну з ідеально чистими вулицями, країну, де живуть красиві, спортивні люди [4].

Після 2014 р. Україна однозначно асоціювалася з Євромайданом та Революцією Гідності, які пов'язані з протестними акціями внаслідок призупинення урядом М. Азарова підготовки до підписання Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом та силовою протидією протестам із боку влади. Анексія Криму, війна на Сході України стали головною асоціацією з Україною в той період. З іншого боку, Україна показала світу яскравий приклад боротьби народу за незалежність, демократичні цінності і право самим визначати свій зовнішньополітичний вектор розвитку. У світі Україну почали сприймати як державу із власною історією та гідністю і головне – як державу, яка здатна захистити свій суверенітет.

Новою віхою просування міжнародного іміджу України стала програма національного бренду Ukraine NOW, розроблена креативною компанією Banda Agency та схвалена Кабінетом Міністрів України 10 травня 2018 р. Новий брендинг був покликаний замінити у масовій свідомості не найкращі асоціації про Україну на уявлення іноземців про її красу, відкритість, динамічність та інноваційність. Акцент на слові NOW, яке, на думку творців дизайну українського національного бренду, неабияк приваблює іноземців, демонструє, що українське суспільство не боїться діяти та в режимі реального часу створює нові натхненні ініціативи, варті уваги світової громадськості. У рамках національного бренду Ukraine NOW було розроблено й експортний бренд України Trade with Ukraine, а також створено сайт Ukraine.ua та відповідні інформаційні сторінки в соціальних мережах, спрямовані на популяризацію країни серед користувачів мережі Інтернет [5]. Після повномасштабного російського вторгнення в Україну сайт цього проекту має дві сторінки: Україна до війни та Україна під час війни.

Концепція національного брендингу України є надзвичайно актуальною, зважаючи на повномасштабне російське вторгнення. Із метою привернення уваги світу до боротьби країни з російською військовою агресією український уряд розробив масштабну комунікаційну стратегію, яка передбачає використання цілісного комплексу інструментів, методів, прийомів для промоції України на міжнародній арені та формування бажаного уявлення про бренд країни. Варто зазначити, що Україна – це перша країна у світі, яка розпочала під час війни офіційну кампанію з брендування нації. І власне війна розкрила ресурс і капітал, на базі якого конструюється бажаний і водночас реальний образ для іноземної аудиторії.

Комунікація бренду є важливим інструментом для інформування, нагадування про бренд, його сильні боки, цінності, а в умовах війни – стала складником відповіді країни на військове вторгнення. Правильна комунікація урядовців і кожного з нас стає не менш важливою зброєю проти ворога. Бренд-комунікація, з одного боку, завжди починається зі сформульованої позиції, а з іншого – ґрунтується на соціально-психологічних механізмах впливу бренд-комунікатора на реципієнта. Саме російська військова агресія активізувала позиціонування України як держави, яка захищає спільні цінності свободи й демократії, а також міжнародний порядок, заснований на правилах. Україна заявила про себе на весь світ, продемонструвавши власні рішучість і хоробрість у боротьбі з російським агресором. Україна переконала міжнародну спільноту, що вона за жодних обставин не капітулює перед рф. Тому сьогодні відбувається зміцнення позицій України на міжнародній арені завдяки її здатності протистояти жорстокій агресії російського диктаторського режиму та «другої» армії світу. Високий рівень національної свідомості та бойовий дух українців дали змогу Україні вистояти у боротьбі з російським окупантом та продемонструвати цілому світові, що визначальними рисами українського національного спротиву є виняткова хоробрість, мужність, стійкість та єдність.

Мир і війна, свобода і гідність – це універсальні поняття, які є зрозумілими в усьому цивілізованому світі. Уявлення про Україну за кордоном формується під впливом меседжів, які транслиуються до міжнародної спільноти. Польські дослідниці А.М. Динер та М. Пеховська

вважають, що реалізація спільної комунікаційної стратегії, спрямованої на громадян України, російське суспільство та міжнародне співтовариство, позитивно впливає на формування суспільної моралі та політику держав, що підтримують Україну, і є інструментом боротьби з російською пропагандою. Основні меседжі міжнародної політичної комунікації після 24 лютого 2022 р. спрямовані на переконання міжнародної спільноти у необхідності надання Україні підтримки в боротьбі з російською агресією та донесення правдивої й об'єктивної інформації про військові злочини росіян на території України [11].

Комунікація в умовах військової агресії Росії проти України відіграє вагомий роль як на урядовому, так і на персональному рівні, адже є важливим інструментом наближення перемоги над російським окупантом. Український гурт Kalush Orchestra, здобувши перемогу на міжнародному пісенному конкурсі «Євробачення» в 2022 р., вкотре нагадав світові про війну в Україні. А після закликів соліста гурту Олега Псюка врятувати захисників Маріуполя, що були тоді замкнені у бункерах оточеної росіянами «Азовсталі», зафіксовано рекордний сплеск пошукової активності в Google слів «Маріуполь» і «Азовсталь». Легендарну «Стефанію», яка стала символом боротьби та сили, переспівують виконавці багатьох країн світу. Якщо раніше «Євробачення» надавало Україні шанс показати себе світові як гостинну і красиву країну, то після анексії Криму російською федерацією та початку бойових дій на Сході України в 2014 р., а особливо в умовах поточної агресії росії, пісенний конкурс став виявом апогею використання м'якої сили України. «Євробачення» є складовою частиною комунікації з міжнародною спільнотою, за допомогою якого забезпечується представлення і просування бренду «Україна» у світі. 1 липня ЮНЕСКО визнала український борщ об'єктом нематеріальної культурної спадщини, що потребує термінової охорони. Це також є свідченням удакої комунікації, яка розпочалася ще до війни, і перемогою на культурному фронті в умовах війни.

Прикладом створення бажаного образу України за допомогою міжнародних комунікацій є:

- урядова сторінка Міністерства закордонних справ України та інформаційна платформа про війну в Україні <https://war.ukraine.ua/>;
- комунікаційна кампанія про українську сміливість Brave.ua, розроблена агентством Banda Agency спільно з Офісом Президента України, Кабінетом Міністрів України, Міністерством культури та інформаційної політики і Міністерством цифрової трансформації;
- використання всіх можливих і доступних каналів комунікації, у тому числі соціальних мереж і медіаплатформ (Twitter, Telegram, Instagram, Facebook), а також особистих зустрічей, масових заходів (мітингів, благодійних заходів, виставок і концертів);
- комунікаційна кампанія Post to Stop War, розроблена студентами і випускниками УКУ з метою трансляції за кордон на персональному рівні меседжів про війну, перекладених для 31 країни світу.

Уже на сьомий день повномасштабної війни Міністерство закордонних справ України запустило інформаційну платформу для іноземної аудиторії про війну в Україні <https://war.ukraine.ua/>, головною метою якої було надати іноземній аудиторії у світі перевірену інформацію про війну після російського вторгнення, конкретні способи підтримки України, а також показати людський вимір опору. На сайті розміщена така інформація: чому росія вторглася в Україну; що зараз відбувається в Україні; останні оновлення з офіційних джерел; як допомогти українцям, зокрема корисні посилання та інструкції, як зробити пожертвування на користь Збройних сил України, вступити до Іноземного легіону територіальної оборони України, надати гуманітарну допомогу чи організувати протест проти війни у центрі Європи; реальні обличчя українського опору [3].

Повномасштабна військова агресія російської федерації проти України зумовила появу нових ініціатив із формування національного бренду держави, зокрема комунікаційної кампанії Brave.ua, розробленої агентством Banda Agency спільно з Офісом Президента України,

Кабінетом Міністрів України, Міністерством культури та інформаційної політики і Міністерством цифрової трансформації. Місія цього проєкту спрямована на підняття духу українського народу під час важкої боротьби з агресором та проведення заходів із закликами до глобальної спільноти підтримувати Україну та її захисників, поширювати інформацію про конфлікт і спонукати іноземні уряди надавати необхідну для перемоги підтримку. Ініціативу брендування воєнного стану підтримав Президент України В. Зеленський, який 7 квітня 2022 р. під час чергового офіційного звернення заявив: «Бути сміливими – це наш бренд; будемо поширювати нашу сміливість у світі».

У рамках кампанії на вулицях міст різних країн світу були розміщені банери «Будь сміливим, як Україна» (Be brave like Ukraine), що розповідали про українську сміливість, а в мережі Інтернет проводилися тематичні флешмоби, наприклад використання маски «сміливий за паспортом» чи створення особистих та корпоративних постів про українську сміливість і її прояви. Новим національним брендом України стала сміливість її народу [5]. Співзасновник агенції Banda Agency Павло Вржеш говорить із цього приводу: «Нам було важливо знайти меседж, який буде максимально ефективним як зараз, так і в майбутньому. Що краще зрезонує, що додасть усім сил і підніме бойовий дух? Без сумнівів, це українська сміливість. Без неї не буде нашої свободи, не буде нашої країни... І сьогодні українська сміливість безпрецедентна. Сміливість військових, сміливість простих людей, сміливість наших міст. Жодна країна у світі не готова воювати з росією. А Україна воює, і воює успішно. Зараз увесь світ захоплюється українською сміливістю – ми повинні це закріпити та залишити за Україною назавжди. Це наша ДНК, наш національний ресурс. Тепер усі знають, що сміливість – це бути Україною» [7].

Варто зазначити, що іншими визначальними меседжами зовнішніх та внутрішніх комунікацій, які транслюють унікальність українців, стали єдність та підтримка, адже жоден громадянин не стояв осторонь подій, які відбуваються в країні, і намагався зробити свій внесок у перемогу, займаючись волонтерством або ж приєднуючись до територіальної оборони чи ЗСУ.

Не менш важливим меседжем, за допомогою якого Україна комунікує у світі, є стійкість українців, що проявляється у здатності працювати в надскладних умовах – під час повітряних тривог, обстрілів, в умовах відключення електроенергії, переживаючи особисті втрати, недосягаючи й не рахуючи кількість робочих годин. Суспільство стало сильнішим, і саме зараз відбуваються зміни в національній ідентичності та національних інтересах. Спостерігається значне підвищення рівня довіри українців до владних інститутів, політичного керівництва та особливо до Президента України (82%). Постать Президента України Володимира Зеленського стала сильним складником нової брендингової стратегії держави, оскільки він не залишив свою країну і демонструє щодня значні зусилля на шляху перемоги та свою рішучість у боротьбі з ворогом. Під час виступів в етерах чи офіційних візитів В. Зеленський завжди одягнений у зелений світшот або футболку кольору хакі, дотримуючись власного «воєнного» дрескоду і нагадуючи своїм зовнішнім виглядом, перш за все світовій спільноті, що в Україні триває війна.

Володимир Зеленський залишається найпопулярнішим іноземним політиком для американців та № 2 для громадян Великої Британії станом на III квартал 2022 р. Європейський Парламент присудив «хороброму народу України, представленому президентом, обраними лідерами та громадянським суспільством» премію імені Андрія Сахарова «За свободу думки – 2022» – відзнаку, яка щорічно присуджується Європарламентом і відзначає осіб та організації, які захищають права людини та фундаментальні свободи [2].

У грудні 2022 р. журнал Time присудив Володимирі Зеленському та «українському духу» титул «Людина року» на знак визнання його лідерства під час війни. У рейтингу найвпливовіших осіб Європи, складеному виданням POLITICO, Президент України посів перше місце як «політик, який переосмислює, що означає бути європейцем» [12].

У 2022 р. в Індексі національних брендів Nation Brands Index від Anholt-Ipsos Україна показала суттєве покращення за такими показниками, як урядування, експорт та люди. Згідно з результатами Індексу, найбільший приріст у позитивному сприйнятті України широкою громадськістю мав такий складник її національного бренду, як урядування – оцінка компетентності та чесності влади, її ставлення до громадян і повага до їхніх прав, а також глобальна поведінка країни у сферах міжнародного миру та безпеки, захисту навколишнього середовища та боротьби з глобальною бідністю. Також суттєво покращилося загальне ставлення населення світу до українського експорту. Так, Україна опинилася на 34-му місці серед 60 країн за готовністю іноземної публіки купувати її продукти (у 2021 р. – 46-е місце). Дослідження також зафіксувало ріст у бажанні людей мати друзів та наймати на роботу людей з України. Натомість Україна втратила у сприйнятті таких складників національного бренду, як «імміграція та інвестиції», «туризм» та «культура» [2].

У Глобальному індексі м'якої сили 2023 р. Україна посіла 37-е місце (у 2022 р. – 51-е), набравши 44,3 бали за показником м'якої сили та зрісши за показниками знання національного бренду, репутації та впливу. За показником сприйняття впливовості вперше за всю історію рейтингу Україна опинилася у першій двадцятці найвпливовіших країн світу. Україна відзначилася високою увагою до неї широкої громадськості по всьому світу, ставши третьою країною серед тих, за новинами яких слідували в інших країнах. Україна також продемонструвала високі результати у галузі урядування і посіла 12-е місце за оцінкою наявності «міжнародних лідерів, якими захоплюються». Автори Індексу відзначають, що це результат успішної внутрішньої комунікації та дипломатії України, які допомогли згуртувати західних союзників і протистояти неспровокованому та незаконному вторгненню РФ в Україну [2].

За даними щорічного рейтингу U.S. News Best Countries Ranking [2], який базується на глобальному дослідженні якісних характеристик 85 країн світу, Україна піднялася на дев'ять позицій, посівши 62-е місце у 2022 р. Ставлення світу до України як до важливого міжнародного гравця значно зросло. У субрейтингу країн за впливом на міжнародній арені Україна піднялася на 19 позицій, посівши 14-е місце серед 85 країн. Респонденти оцінили політичний вплив України у 54 бали зі 100, а військову міць – у 65,6 бали. Окрім того, утримався порівняно з 2021 р. зріс сприйняття України як члена потужних міжнародних альянсів.

Український народ як ніколи єдиний від Заходу до Сходу, а пересічний українець уже не відчуває себе другорядним у світі. Тільки змінюючи власне уявлення про себе у свідомості кожного громадянина, ми зможемо змінити уявлення про українців за межами країни. Героїзмом українців сьогодні захоплюється вся планета, і таке позитивне сприйняття України та промоція її сильних боків (могутня і сучасна армія, національна свідомість і бойовий дух, рівень діджиталізації, різноманітність культури, досвід протидії дезінформації тощо) є важливими складниками побудови сильного національного бренду.

Висновки. Потужний національний бренд України сьогодні є основою міжнародної підтримки України, а після звільнення українських територій від російських окупантів буде запорукою успішної повоєнної відбудови, залучення інвестицій та туристичних потоків, модернізації виробництва, інфраструктури, міжнародної торгівлі і відкриття офісів міжнародних корпорацій в Україні. Зміна та просування бренду України є стратегічною інвестицією на найближчі десятиліття, адже завдяки своїм демократичним революційним настроям, здатності протистояти російській військовій агресії і боротьбі за свободу всього світу, досягненням у спортивній і культурній сферах, туристичній привабливості Україна зміцнить свої позиції у світі і стане країною з привабливим іміджем для відвідування та інвестицій. Тому повинна бути системна робота з національним брендом, яка дасть змогу не просто закріпити наявні результати, а й посилити їх.

Література:

1. Смець В. Міжнародні індекси у формуванні іміджу держави. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. 2022. Вип. 44. С. 179–185.
2. Звіт про сприйняття України у світі. URL: https://brandukraine.org.ua/documents/33/Звіт_про_сприйняття_України_у_світі_2022.pdf
3. Інформаційна платформа про війну в Україні war.ukraine.ua. URL: <https://finland.mfa.gov.ua/news/informaciyna-platforma-pro-vijnu-v-ukrayini-warukraineua>
4. Люльчак З.С., Ліпенцев А.А., Галушчак Ю.І. Національний бренд та брендинг у контексті міжнародних подій. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2012. № 735. С. 127–136. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/16023/1/19-Lyulchak-127-136.pdf>
5. Національний бренд України: крізь призму сприйняття держави за кордоном. URL: <https://adastra.org.ua/blog/nacionalnij-brend-ukrayini-kriz-prizmu-spriynyattya-derzhavi-za-kordonom>
6. Офіційний сайт компанії Future Brand. URL: <http://www.futurebrand.com/about/how-we-do-it/>
7. Сміливість – тепер це бренд України. URL: <https://cases.media/news/smilivist-teper-ce-brend-ukrayini>
8. Allen, G. Place Branding: New Tools for Economic Development, Design Management Review, Spring. 2007. P. 60–68.
9. Anholt S. Beyond the Nation Brand: The Role of Image and Identity in International Relations. Exchange: The Journal of Public Diplomacy. 2011. Vol. 2: Iss. 1, Article 1. URL: <https://surface.syr.edu/exchange/vol2/iss1/1/>
10. Aronczyk M. «Living the Brand»: Nationality, Globality and the Identity Strategies of Nation Branding Consultants. International Journal of Communication. 2008. P. 43–54.
11. Dyner A.M., Piechowska M. Wojenna strategia informacyjna Ukrainy. Biuletyn PISM. 2022. NR 53 (2472). URL: <https://www.pism.pl/publikacje/wojenna-strategia-informacyjna-ukrainy> (last accessed: 22.09.2023).
12. POLITICO. Saturday, May 6, 2023. URL: <https://www.politico.eu/politico-28-class-of-2023/>
13. Szondi G. Public Diplomacy and Nation Branding: Conceptual Similarities and Differences. URL: https://www.researchgate.net/publication/253744488_Public_Diplomacy_and_Nation_Branding_Conceptual_Similarities_and_Differences/fullTextFileContent

References:

1. Yemets V. Mizhnarodni indeksy u formuvanni imidzhu derzhavy. Visnyk Lvivskoho universytetu. Filosofska-politolohichni studii. 2022. Vypusk 44. С. 179–185 [in Ukrainian].
2. Zvit pro spryiniattia Ukrainy u sviti. URL: https://brandukraine.org.ua/documents/33/Zvit_pro_spryiniattia_Ukrainy_u_sviti_2022.pdf [in Ukrainian].
3. Informatsiina platforma pro viinu v Ukraini war.ukraine.ua. URL: <https://finland.mfa.gov.ua/news/informaciyna-platforma-pro-vijnu-v-ukrayini-warukraineua> [in Ukrainian].
4. Liulchak Z.S. Natsionalnyi brend ta brendynh u konteksti mizhnarodnykh podii. / Liulchak Z.S., Lipentsev A.A., Halushchak Yu.I. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika» 2012. № 735 С. 127–136. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/16023/1/19-Lyulchak-127-136.pdf> [in Ukrainian].
5. Natsionalnyi brend Ukrainy: kriz pryizmu spryiniattia derzhavy za kordonom. URL: <https://adastra.org.ua/blog/nacionalnij-brend-ukrayini-kriz-prizmu-spriynyattya-derzhavi-za-kordonom> [in Ukrainian].
6. Ofitsiyniy sait kompanii Future Brand. URL: <http://www.futurebrand.com/about/how-we-do-it/> [in Ukrainian].
7. Smilyvist – teper tse brend Ukrainy. URL: <https://cases.media/news/smilivist-teper-ce-brend-ukrayini> [in Ukrainian].
8. Allen, G. Place Branding: New Tools for Economic Development, Design Management Review, Spring. 2007. P. 60–68.
9. Anholt S. Beyond the Nation Brand: The Role of Image and Identity in International Relations. Exchange: The Journal of Public Diplomacy. 2011. Vol. 2: Iss. 1, Article 1. URL: <https://surface.syr.edu/exchange/vol2/iss1/1/>

10. Aronczyk M. «Living the Brand»: Nationality, Globality and the Identity Strategies of Nation Branding Consultants. *International Journal of Communication*. 2008. P. 43–54.
11. Dyner A.M., Piechowska M. Wojenna strategia informacyjna Ukrainy. *Biuletyn PISM*. 2022. NR 53 (2472). URL: <https://www.pism.pl/publikacje/wojenna-strategia-informacyjna-ukrainy>.
12. POLITICO. Saturday, May 6, 2023. URL: <https://www.politico.eu/politico-28-class-of-2023/>
13. Szondi G. Public Diplomacy and Nation Branding: Conceptual Similarities and Differences. URL: https://www.researchgate.net/publication/253744488_Public_Diplomacy_and_Nation_Branding_Conceptual_Similarities_and_Differences#fullTextFileContent

Tetiana Madryha. National brand of Ukraine as a means of communication in the conditions of full-scale war

The article analyzes how the brand of Ukraine changed after the full-scale Russian invasion of Ukraine, which began on February 24, 2022, according to the methodology of the most authoritative national brand evaluation indices. The peculiarities of the appearance of new initiatives for the formation of the national brand of the state are analyzed. In the article, the author examines the key aspects in the coverage of the brand of Ukraine on the international arena and cites the key messages of the country, which are used to communicate with a foreign audience. Examples of international communications as a tool for creating the desired image of Ukraine were considered, the importance of using all available channels of information dissemination – media, social networks, mass events and personal meetings – was emphasized. The figure of the President of Ukraine, Volodymyr Zelenskyi, has become a strong component of the state's new branding strategy. The author emphasizes the importance of building a strong national brand of Ukraine and provides a detailed description of how Ukraine's internal communication and diplomacy helped to unite the international community in order to convince them of the need to provide support in the fight against Russian armed aggression and convey true information about Russian war crimes on the territory of Ukraine.

Key words: country brand, national brand, national branding, communication, international image, Ukraine, full-scale war.

УДК 321.28

DOI 10.32782/2312-1815/2024-17-14

Василь Марчук

ORCID: 0000-0002-3992-8530

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ: ПОЛІТИЧНИЙ І БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІРИ

У статті досліджуються проблеми і перспективи європейської інтеграції України. Тема євроінтеграції України особливо актуальна для науковців, політиків та громадськості, адже 2022 р. розпочався новий етап у відносинах із ЄС, Україна отримала статус кандидата на вступ до Євросоюзу, який окреслив перспективи приєднання до євроспільноти, сприяв подальшим реформам, став стимулом для влади і громадян країни, позитивним сигналом для європейських та світових інвесторів.

Зі здобуттям незалежності Україна взяла курс до європейських ціннісних орієнтацій, адже європейськість притаманна Україні й історично, і географічно, і ментально. Європейський вектор розвитку українці відстоювали і під час Революції Гідності, і даючи відсіч російській військовій агресії від початку російського вторгнення. І зараз євроінтеграція України відбувається в умовах широкомасштабної російської інтервенції. У час війни українці захищають європейський шлях розвитку нашої країни, об'єднують українську націю і зміцнюють громадську підтримку руху до ЄС.

Узагальнено унікальний характер досвіду євроінтеграції України в умовах війни. Адже, здійснюючи опір широкомасштабній збройній російській інтервенції, потерпаючи від величезних людських і фінансово-економічних утрат, країна набула статусу кандидата на вступ до ЄС, продовжує європейську інтеграцію у різних сферах, поглиблює партнерство з ЄС на секторальних напрямках, виконує рекомендації Єврокомісії і запроваджує на практиці положення Угоди про асоціацію.

Стаття розглядає активізацію двосторонніх відносин, політику Брюсселя щодо України, що набирає нових векторів. Переглядаються підходи і пріоритети у сфері безпеки, адже у війні Україна зазнала колосальних людських та фінансово-економічних утрат.

Окрім того, у статті напрацьовується підґрунтя для спільного протистояння континентальній експансії росії та політичної солідарності і воєнної, фінансово-економічної підтримки України.

Особлива увага приділяється аналізу особливостей отримання у 2022 р. Україною статусу кандидата на вступ до ЄС; аналізу оприлюдненої у листопаді 2023 р. Європейською Комісією доповіді щодо України та рекомендації Європейській Раді розпочати з Україною переговори щодо членства у Європейському Союзі.

Ключові слова: інтеграція, європейська інтеграція, статус кандидата у члени ЄС, громадянське суспільство, доповідь Європейської Комісії щодо України, переговори щодо членства у ЄС.

Вступ. *Зі здобуттям незалежності Україна взяла курс на європейські ціннісні орієнтації, адже європейськість притаманна Україні й історично, і географічно, і ментально. Європейський вектор розвитку українці відстоювали і під час Революції Гідності, і даючи відсіч російській військовій агресії від початку російського вторгнення. Актуальність статті аргументовано триваючою російською агресією проти України та актами гібридної війни, передусім її інформаційним компонентом (пропаганда, дезінформація). З одного боку, євроінтеграція може стати своєрідним рефреймінгом для посилення обороноздатності країни, з іншого боку, російська загроза – це не лише українська проблема, а й безпековий виклик усій Європі, тому консолідація зусиль для спільного спротиву є нагальною потребою для партнерів із ЄС.*

Політика євроінтеграції як узагальнений чинник модернізації суспільно-політичних та економічних відносин у державі поступово уособлюється у системних реформах, ухвалюваних стратегіях, підписаних двосторонніх угодах тощо. Водночас євроінтеграційні зміни потребують конкретизації змістів, чітких контурів дій, послідовність яких із часом результується набуттям Україною членства у Європейському Союзі.

І зараз євроінтеграція України відбувається в умовах широкомасштабної російської інтервенції. У час війни українці захищають європейський шлях розвитку нашої країни, об'єднують українську націю і зміцнюють громадську підтримку руху до ЄС. Активізуються двосторонні процеси євроінтеграції, політика Брюсселя щодо України набирає нових векторів, переглядаються підходи і пріоритети у сфері безпеки, адже у війні Україна зазнала колосальних людських та фінансово-економічних утрат [1]. Напрацьовуються спільне протистояння континентальній експансії росії та політична солідарність і воєнна, фінансово-економічна підтримка України.

Метою статті є аналіз політичного і безпекового вимірів євроінтеграційних процесів в Україні. Головними завданнями статті є: визначення перспектив і гіпотетичних наслідків євроінтеграційних прагнень України на шляху її вступу до Європейського Союзу.

Матеріал і методи дослідження. Застосовано загальнологічні і загальнонаукові методи, актуалізована проблематика зумовила переважання спеціальних методів дослідження. Серед усієї сукупності використаних засобів домінуючими стали прийоми синергетичного та інституціонального підходів, а особливістю методології дослідження є включення до неї інтегративної властивості методу. Історико-ретроспективний аналіз застосовано для розкриття змісту ключових періодів науково-теоретичного осмислення проблематики євроінтеграції. Ураховуючи, що процес європейської інтеграції має системний характер і складається з елементів, які пов'язані між собою відносинами внутрішньої детермінації та послідовної залежності, доцільним є застосування синергетичного методу.

Результати та обговорення. Різні аспекти європейського вибору нашої держави з перших років незалежності набули наукового, передусім політологічного, значення. Конкретизація теми європейської інтеграції та загалом увага до західної спільноти проявилися у вітчизняній політології з початку 2000-х років. Дослідницький інтерес охопив питання політологічного аналізу проблем реалізації європейської політики України і формування чинників, передумов та перспектив, які визначають детермінанти її зближення з ЄС (І. Тарнавська [2], Т. Андрущенко, Ф. Барановський [3], В. Вакулич, С. Василенко [4], О. Ковальова [5], Н. Вінникова [6]). Із 2011 р. спостерігаємо підвищену увагу науковців до питання реформування державного управління у контексті європейської інтеграції (В. Баштанник [7], Н. Грицяк, О. Оржель, Л. Паянова, В. Резніков, І. Матюшенко, С. Беренда [8] та ін.). Водночас відбувався й процес формування нових принципів та практик управлінської діяльності, які увійшли до урядової Стратегії реформування державного управління і Плану заходів з її реалізації, що відповідають європейським стандартам належного врядування [9]. Можемо простежити кореляцію актуальних наукових досліджень з упроваджуваними в державі реформами (децентралізаційної чи державного управління). Співвідношенню європейських стандартів функціонування системи місцевого самоврядування та можливостей їх застосування в Україні присвячено дисертації К. Герасимюк [10], В. Гладія [11], А. Маєва [12] та ін. Низка авторських напрацювань дає також змогу продовжити розроблення поставлених актуалізованих політичних і безпекових проблем європейської інтеграції України [24; 25].

Проаналізувавши публічну частину партійних наративів щодо європейської інтеграції України, сформульовано висновок, що аспект зовнішньополітичного вибору не був основоположним для побудови ідеологічної платформи політичних партій, а конструювався залежно від запиту суспільства та зовнішніх і внутрішніх обставин. Європейський курс був присутній у більшості вивчених програм політичних партій – переможців парламентських виборів, але сформулювався у політичне гасло лише у 2010-х роках. Представлений у партійних програмах зовнішньополітичний складник підпорядкований логіці: за ЄС – значить проти Росії – нейтральна позиція (або взагалі не задекларована), за східне партнерство – значить проти ЄС і Заходу [13].

Складнощі процесу ратифікації угоди з Україною відобразили існуюче у європейському суспільстві суперечливе відношення до проблеми майбутнього членства України. Так, приватно значна кількість європолітиків відносила себе до скептично налаштованої та розчарованої групи, у якій існує консенсус щодо неспроможності України здійснити швидке реформування через кон'юнктурність влади щодо виконання приписів західної політики. Водночас на рівні громадян ЄС спостерігаються більш позитивні настрої. Наприклад, опитування громадської думки, проведене у Франції, Німеччині, Італії та Польщі соціологічним агентством Kantar Profiles Division із 22 по 29 вересня 2020 р., засвідчило підтримку України в ЄС із боку більшості респондентів (55%). Однак поточне опитування продемонструвало, що найбільшою перешкодою для членства України у ЄС є корупція – 43,1% [19, с. 6].

Незважаючи на прийняття парламентом низки законів, які стосувалися проблемних галузей, що перебували тривалий час у замороженому стані та які блокувалися через бізнес-інтереси депутатів попереднього скликання, надолужити відставання у виконанні Угоди з ЄС не вдалося. За даними моніторингового звіту, який підготував аналітичний центр «Український центр європейської політики», ступінь виконання угоди за 2014–2019 рр. становить 41,6%. Ця цифра майже співпадає з результатами Урядового звіту, який презентували у лютому 2020 р. (у ньому йшлося про виконання 42% Угоди) [20].

Станом на початок 2021 р. 26 євроінтеграційних законопроектів були готові до першого читання, три законопроекти – до другого читання, вісім – потребували доопрацювання та один було знято з розгляду. Верховна Рада України підтримала розроблений спільно з Офісом Президента України та Кабінетом Міністрів України План законопроектної роботи Верховної Ради України на 2021 р. Він передбачав розгляд цілої низки законопроектів у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції. Розгляд і прийняття законопроектів мав відбуватися в так звані «дні Європейського Союзу», які запропонували запровадити в Парламенті України [21]. У рамках реалізації політичної асоціації з ЄС у 2021 р. Україна приєдналася до 220 політичних заяв у сфері зовнішньої політики Євросоюзу, що свідчить про двосторонню політичну конвергенцію між ЄС і Україною більше ніж на 90% [22].

Слід виділити низку внутрішніх та зовнішніх проблем. Основною внутрішньою проблемою, яка перешкоджатиме євроінтеграційному курсу України, експерти вважають, насамперед, неефективність системи державного управління: недостатній рівень компетенції держслужбовців, надмірну бюрократичність, нереформованість та корумпованість системи державного управління, високий рівень корупції в українському суспільстві, неефективну політику інформування населення про євроінтеграцію, відсутність консенсусу в політикумі та соціально-економічні проблеми. Саме з подоланням останніх пов'язані сприйняття євроінтеграційного курсу та визначення рівня його ефективності у свідомості українців [23, с. 3–4].

У 2022 р. Україна отримала статус кандидата на вступ до ЄС, конкретизувалися перспективи приєднання, виокремилися стимули для влади і громадян країни, появився позитивний сигнал для європейських і світових інвесторів. Нині на порядку денному – адаптація національного законодавства до європейського правового простору, поглиблення інтеграції українського бізнесу до ринків ЄС, практичне запровадження «безвізів» у різних сферах, подальша секторальна інтеграція тощо [1]. Базові реформи, передбачені Угодою про асоціацію, мають запрацювати, необхідне також виконання пакета рекомендацій Єврокомісії, що є передумовою започаткування переговорів про вступ.

Набуття статусу кандидата важливий, але не завершальний етап євроінтеграції, тому навіть в умовах війни необхідно не збавляти темпів на шляху до ЄС, використовувати переваги нового статусу, здійснювати реформи, необхідні для набуття членства у ЄС і забезпечувати умови для повоєнного відновлення України за європейськими нормами і стандартами, уважають в Українському центрі економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова.

Нині головними складниками з ЄС є спільне протистояння континентальній експансії росії, політична солідарність і воєнна, фінансово-економічна підтримка України, адже вона тривалий час тримає оборону східного флангу ЄС.

У 2019 р. євроінтеграція як політичний курс, кінцевою метою якого є досягнення відповідності певним критеріям та вступ до Європейського Союзу, отримав в Україні конституційне закріплення. Інформаційна кампанія, громадянська активність, підписання Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншого боку, отримали належне визнання.

Євроінтеграційний курс не можна назвати стабільним і планомірним, однак станом на 2021 р. він не має і не потребує альтернатив. Показово, що в оцінці прогресу виконання завдань Угоди про асоціацію понад третина напрямів стосується громадянського суспільства, навіть більше – є якісними критеріями його функціонування. Звідси постає дуалістичне питання: розвинене громадянське суспільство є запорукою просування євроінтеграційного процесу в Україні чи виступає однією із цілей реалізації євроінтеграційного курсу [13]? Або ж як співвідносяться ці аспекти, ураховуючи роль суспільної активності у формуванні зовнішньополітичної парадигми Української держави? Дослідницька цікавість також стосується євроінтеграційного контексту у формуванні ідеологій та програмного розвитку вітчизняних політичних партій – ситуативних комунікантів суспільно-політичних відносин, а в ідеалі – провідників і виразників суспільних інтересів.

Тринадцята президентка Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн заявила, що ЄК офіційно рекомендує почати процес переговорів про вступ України та Молдови до Євросоюзу. Вона зазначила, що Україна робить зусилля на шляху реформ. Наступну оцінку її поступу нададуть у березні 2024 р. Рішення про відкриття перемовин про вступ повинні ухвалити всі 27 країн ЄС 14–15 грудня. Якщо це станеться, то процес перемовин буде додатковим поштовхом для реформ, передусім судової. «Як довго триватимуть перемовини, залежить від поступу в реформах», – заявила Урсула фон дер Ляєн. Важливо, щоб Україна далі боролася з корупцією – розслідувала й ухвалювала вирoki у справах, пов'язаних із нею [14].

«Ми прийняли наш Пакет про розширення на 2023 рік, у якому рекомендовано розпочати переговори з Україною та Молдовою, надати статус кандидата Грузії та розпочати переговори про приєднання з Боснією та Герцеговиною, коли буде досягнуто необхідного рівня відповідності», – заявили у Єврокомісії.

Статус кандидата в члени ЄС Україна отримала в червні 2022 р. і разом із ним – сім вимог, які необхідно виконати для початку переговорів про вступ. У Європейській Комісії вважають повністю успішними чотири із семи вимог. Це впровадження законодавства щодо процедури добору суддів Конституційного суду України відповідно до рекомендацій Венеційської комісії, завершення перевірки доброчесності кандидатів у члени Вищої ради юстиції й створення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, відповідність законодавства про боротьбу з відмиванням грошей стандартам FATF і схвалення стратегічного плану реформування всього правоохоронного сектору, реформа медіагалузі – приведення українського законодавства у відповідність із Директивою ЄС про аудіовізуальні медіапослуги. Натомість над боротьбою з корупцією, законодавством про нацменшини та зменшенням впливу олігархів ще слід працювати. Це ті чотири пункти, які Україна успішно виконала. Натомість є три ще не виконані [15]. У межах боротьби з корупцією Україна так і не призначила нового керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та директора НАБУ, не ухвалила закон про лобізм і не прийняла до відома всі рекомендації у частині законодавства про національні меншини.

У листопаді 2023 р. Європейська Комісія оприлюднила доповідь щодо України [16], зазначивши досягнення Україною важливого прогресу за сімома кроками, викладеними в її висновку від червня 2022 р., також ужито додаткових заходів для доповнення і закріплення

цих досягнень. Тому Європейська Комісія рекомендує Європейській Раді розпочати з Україною переговори щодо членства у Європейському Союзі. Також ЄК рекомендує Раді затвердити рамки переговорів, щойно Україна зробить такі кроки: ухвалення запропонованого урядом закону про збільшення штатної чисельності Національного антикорупційного бюро України; вилучення із закону про протидію корупції положень, що обмежують повноваження НАЗК щодо продовження перевірки активів, які вже пройшли процедуру перевірки, та обмежують повноваження НАЗК щодо перевірки майна, отриманого декларантами до вступу на державну службу, без шкоди правилам, що застосовуються до забезпечення національної безпеки під час війни; ухвалення в рамках «антиолігархічного» плану дій закону, що регулює лобіювання відповідно до європейських стандартів; ухвалення закону стосовно решти рекомендацій Венеціанської комісії від червня 2023 р. та жовтня 2023 р., пов'язаних із законом про національні меншини, а також урахування рекомендацій Венеціанської комісії, пов'язаних із законами про державну мову, медіа та освіту [17].

В оприлюдненій доповіді Єврокомісії щодо прогресу України, яка охоплює період із червня 2022 по червень 2023 р., зазначено, що Верховна Рада працює у надзвичайних обставинах через російську військову агресію, однак законодавчі завдання виконуються систематично. Зазначається, що Україна має певний рівень підготовки у сфері реформи державного управління, однак за звітний період досягнуто обмеженого прогресу. Водночас цифровізація надання послуг досягла високого рівня [16].

У питанні функціонування судової влади Україна має певний рівень підготовки й повинна продовжувати свої зусилля. Зокрема, необхідні законодавчі й інституційні зміни для забезпечення сильнішої дисциплінарної системи прокурорів, а щоб підвищити прозорість, ефективність і доступ до правосуддя, Україні слід також продовжити зусилля із цифровізації судової системи. Усе ще необхідно вжити системних заходів для просування реформи виконання судових рішень включно з виконанням рішень Європейського суду з прав людини. Для підвищення ефективності розслідування міжнародних злочинів і співпраці з Міжнародним кримінальним судом Україна має й надалі гармонізувати свою правову базу з міжнародними стандартами.

У Єврокомісії зазначили, що для забезпечення ефективності та стійкості зусиль у боротьбі з корупцією Україні слід і надалі нарощувати хорошу репутацію розслідувань, кримінальних переслідувань та остаточних судових рішень у високопоставлених корупційних справах включно з арештом і конфіскацією злочинних активів. Також слід прагнути своєчасної та послідовної реалізації Державної антикорупційної програми на 2023–2025 рр., і необхідні зусилля щодо подальшої оптимізації та вдосконалення матеріального і процесуального кримінального права. Окрім цього, щоб упоратися з дедалі більшим навантаженням, необхідно збільшити чисельність співробітників НАБУ, прокурорів САП і суддів Вищого антикорупційного суду. САП має бути додатково захищена від можливого неправомірного втручання шляхом удосконалення процедур добору глави САП та її ключових посадових осіб, збільшення її організаційної та процедурної автономії та вдосконалення системи підзвітності [17].

Також наголошується, що Україна загалом дотримується міжнародних інструментів із прав людини й ратифікувала більшість міжнародних конвенцій про захист основних прав. Кількість зареєстрованих випадків дискримінації меншин, зокрема представників ЛГБТ і національних меншин, а також антисемітських дій значно скоротилася. Щодо прав осіб, які належать до національних меншин, Україна має виконати решту рекомендацій висновку Венеціанської комісії від червня 2023 р. та подальшого висновку від жовтня 2023 р.

Найпроблемнішим у цьому разі може залишитися прийняття Закону про нацменшини. Його нова редакція (після тієї, котра функціонувала з 1992 р.) набрала чинності 1 липня 2023 р. [18]. Однак Венеціанська комісія має зауваження до цього Закону і склала перелік із нових рекомендацій, котрі Україна мусить узяти до відома та відобразити у Законі. Президент України

Володимир Зеленський підписав Закон про національні меншини, який дозволяє їм використовувати свої мови у ЗМІ, рекламі та інших сферах там, де вони проживають. Водночас Україна має гарантувати збереження культурних традицій цих нацменшин. Зі свого боку, уряд України має забезпечувати школи таких нацменшин навчальними посібниками їхньою мовою. Водночас, на думку Європейської Комісії, цей закон не повною мірою відображає всі рекомендації Венеціанської комісії, ухвалені нею 9 жовтня 2023 р. щодо нацменшин в Україні.

Питання нацменшин у минулому провокувало суперечку України з членами ЄС – Румунією та Угорщиною. Угорщина звинувачувала Україну в утиску прав угорських меншин, її не влаштовують багато інших питань життя угорської нацменшини в Україні. Нещодавно голова угорської громади Києва та Київської області Тібор Томпа розповів 24-му каналу, що Угорщина наполягатиме на 100-відстовому навчанні угорською не лише у середніх школах, а й у вишах – там, де проживає угорська громада. А 8 листопада міністр закордонних справ Угорщини Петер Сійярто заявив, що Україна «принесе в Євросоюз війну», тому Україна поки не підходить для членства у ЄС. Однак віцепрем'єрка з питань європейської та євроатлантичної інтеграції Ольга Стефанішина переконана, що Україна досягне згоди з Угорщиною і вже надала Угорщині детальну дорожню карту того, як можна розв'язати суперечки з питання нацменшин. Рішення про відкриття перемовин про вступ повинні ухвалити всі 27 країн ЄС 14–15 грудня 2023 р.

Висновки. Таким чином, варто зазначити, що отримання Україною статусу кандидата на вступ до ЄС відкриває реальні перспективи приєднання до Євросоюзу та поклало край тривалому періоду стратегічної невизначеності у відносинах Києва і Брюсселя та визначило реальні перспективи започаткування переговорного процесу про вступ, який може розпочатися ще цього року.

Висновки статті підкреслюють, що сучасні темпи просування на європейському шляху – від подання заявки (лютий 2022 р.) до отримання статусу кандидата на вступ до ЄС (червень 2022 р.) та включення України до Пакету про розширення на 2023 р., у якому рекомендовано розпочати переговори з Україною (листопад 2023 р.) – безпрецедентні в історії Євросоюзу і свідчать про успішність нинішнього етапу євроінтеграції.

Література:

1. Національна безпека і оборона. 2022. № 1–2. URL: https://razumkov.org.ua/images/journal/NSD187-188_2022_ukr_full.pdf (дата звернення: 11.10.2023).
2. Тарнавська І. Специфіка висвітлення євроінтеграційних процесів в Україні. *Communications and Communicative Technologies*. 2019. № 19. С. 70–75.
3. Барановський Ф. Вплив громадянського суспільства на процес європейської та євроатлантичної інтеграції: український контекст. *Наукові записки*. 2018. № 3(89). С. 198–218.
4. Василенко С. Україна: Геополітичні виміри в загальноєвропейському процесі. Одеса : ОДМА, 2020. 206 с.
5. Ковальова О. Стратегії євроінтеграції: як реалізувати європейський вибір України : монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. 340 с.
6. Вінникова Н. До питання «дефіциту демократії» в Європі: практики громадянської партисипації і політичної репрезентації в ЄС. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*. 2016. № 2(12). С. 32–44.
7. Баштанник В. Трансформація державного управління в контексті європейських інтеграційних процесів : монографія. Донецьк : ДРІДУ НАДУ, 2010. 389 с.
8. Матюшенко І., Беренда С., Резніков В. Євроінтеграція України в системі міжнародної економічної інтеграції : навчальний посібник. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. 504 с.
9. Реформа державного управління. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-derzhavnogo-upravlinnya> (дата звернення: 08.06.2022).

10. Герасимюк К. Оптимізація територіально-управлінської системи в Україні в контексті європейського досвіду : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Одеса, 2016. 20 с.
11. Гладій В. Місцеве самоврядування як ресурс політики євроінтеграції: досвід Вишеградської групи та перспективи для України : автореф. дис. ... к.політ.н. Львів, 2016. 23 с.
12. Маєв А. Концептуальні засади розбудови інституту регіонального управління в сучасній Україні: європейський та вітчизняний досвід : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Одеса, 2016. 24 с.
13. Дудкевич В. Євроінтеграційні практики як детермінанти впливу на розбудову громадянського суспільства в Україні. *Evropský Politický A Právni Diskurz*. 2021 № 8/3. С. 122–129.
14. Вдовиченко В. Перемога України. Шлях до ЄС розпочинається. URL: https://lb.ua/world/2023/11/08/583415_peremoga_ukraini_shlyah_ies.html (дата звернення: 08.11.2023).
15. Поживанов М. Вступ до ЄС: більше реалізму. URL: https://lb.ua/blog/mykhaylo_pozhyvanov/583684_vstup_ies_bilshe_realizmu.html (дата звернення: 11.11.2023).
16. COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS 2023 Communication on EU Enlargement Policy. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/COM_2023 (дата звернення: 10.11.2023).
17. Єврокомісія оприлюднила доповідь щодо України, де відзначено прогрес у реформах. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/946300.html> (дата звернення: 10.11.2023).
18. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про національні меншини (спільноти) України» щодо деяких питань реалізації прав і свобод осіб, які належать до національних меншин (спільнот) України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3389-20#Text> (дата звернення: 11.11.2023).
19. Як сприймають Україну в країнах ЄС? Кейси Німеччини, Франції, Італії, Польщі. Київ : Центр «Нова Європа», 2020. 44 с.
20. Угоді 5 років. Що зробила Україна? Дослідження. *Український центр європейської політики*. 2020. URL: <http://ucerp.org.ua/category/doslidzhennya> (дата звернення: 12.05.2021).
21. Майже 40 євроінтеграційних законопроектів потребують першочергового розгляду Парламентом України. *Пресслужба Апарату Верховної Ради України*. 2021. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/202743.html> (дата звернення: 21.10.2023).
22. Ефективність політичної асоціації між Україною і ЄС сягає 90%. *Укрінформ*. 2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3275415-efektivnist-politichnoi-asociacii-miz-ukrainou-i-es-sagaе-90-dzaparova.html> (дата звернення: 12.08.2023).
23. Секторальна інтеграція України до ЄС: передумови, перспективи, виклики. *Центр Разумкова*. 2021. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_sektor_eu_ukr.pdf (дата звернення: 03.10.2023).
24. Vasyľ Marchuk. Migration Policy: Impact, Challenges and Management Strategies (Pages 1447–1456) University of Trnava, Faculty of Philosophy, Political Science Department, Slovakia. DOI: <https://doi.org/10.55365/1923.x2023.21.159>
25. Marchuk, V. (2021). Ukraine's European integration in the political dimension of Central and Eastern Europe. Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a Vedy, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, 92 p. ISBN TYPI 978-80-568-0439-1, Publishing House Academia 978-80-200-3361-1

References:

1. Natsional'na bezpeka i oborona. 2022. №1-2, URL: https://razumkov.org.ua/images/journal/NSD187-188_2022_ukr_full.pdf (data zvernennya: 11.10.2023). [in Ukrainian]
2. Tarnavs'ka I. Spetsyfika vysvitlennya yevrointehratsiynykh protsesiv v Ukrayini. *Communications and Communicative Technologies*. 2019. № 19. S. 70–75. [in Ukrainian]
3. Baranovs'kyi F. Vplyv hromadyans'koho suspil'stva na protses yevropeys'koyi ta yevroatlantlychnoyi intehratsiyi: ukrayins'kyi kontekst. *Naukovi zapysky*. 2018. № 3 (89). S. 198–218. [in Ukrainian]
4. Vasylenko S. Ukrayina: Neopolitychni vymiry v zahal'noyevropeys'komu protsesi. O.: ODMA, 2020. 206 s. [in Ukrainian]
5. Koval'ova O. Stratehiyi yevrointehratsiyi: yak realizuvaty yevropeys'kyi vybir Ukrayiny: monohrafiya. K.: In-t derzhavy i prava im. V. M. Korets'koho NAN Ukrayiny, 2003. 340 s.

6. Vinnykova N. Do pytannya «defitsytu demokratiyi» v Yevropi: praktyky hromadyans'koyi partysypatsiyi i politychnoyi reprezentatsiyi v YES. Suchasne suspil'stvo: politychni nauky, sotsiolohichni nauky, kul'turolohichni nauky: Zbirnyk naukovykh prats'. Kharkivs'kyy natsional'nyy pedahohichnyy universytet imeni H. S. Skovorody. 2016. 2(12). S. 32–44. [in Ukrainian]
7. Bashtannyk V. Transformatsiya derzhavnoho upravlinnya v konteksti yevropeys'kykh intehtatsiynykh protsesiv: monohrafiya. D.: DRIDU NADU, 2010. 389 c. [in Ukrainian]
8. Matyushenko I., S. Berenda, V. Ryznikov. Yevrointehtatsiya Ukrayiny v systemi mizhnarodnoyi ekonomichnoyi intehtatsiyi: navchal'nyy posibnyk. KH.: KHNU imeni V. N. Karazina. 2015. 504 s. [in Ukrainian]
9. Reforma derzhavnoho upravlinnya. Uryadovyy portal. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-derzhavnogo-upravlinnya> (data zvernennya: 08.06.2022) [in Ukrainian]
10. Herasymyuk K. Optyimizatsiya terytorial'no-upravlin's'koyi systemy v Ukrayini v konteksti yevropeys'-koho dosvidu. Avtoref. dys. ... kand. nauk z derzh. upr. Odesa, 2016. 20 s. [in Ukrainian]
11. Hladiy V. Mistseve samovryaduvannya yak resurs polityky yevrointehtatsiyi: dosvid Vyshehrads'koyi hrupy ta perspektyvy dlya Ukrayiny. Avtoref. dys. k.polit.n. L'viv: L'vivs'kyy natsional'nyy universytet imeni Ivana Franka, 2016. 23 s. [in Ukrainian]
12. Mayev A. Kontseptual'ni zasady rozbudovy instytutu rehional'noho upravlinnya v suchasniy Ukrayini: yevropeys'kyy ta vitchyznyanyy dosvid. Avtoref. dys. ... kand. nauk z derzh. upr. Odesa, 2016. 24 s. [in Ukrainian]
13. Dudkevych V. Yevrointehtatsiyni praktyky yak determinanty vplyvu na rozbudovu hromadyans'koho suspil'stva v Ukrayini. Evropský Politický A Právní Diskurz. 2021 № 8/3. S. 122–129. [in Ukrainian]
14. Vdovychenko Vikoriya. Peremoha Ukrayiny. Shlyakh do YES rozpochynayet'sya URL: https://lb.ua/world/2023/11/08/583415_peremoga_ukraini_shlyah_ies.html (data zvernennya: 08.11.2023). [in Ukrainian]
15. Pozhyvanov Mykhaylo. Vstup do YES: bil'she realizmu URL: https://lb.ua/blog/mykhaylo_pozhyvanov/583684_vstup_ies_bilshe_realizmu.html (data zvernennya: 11.11.2023). [in Ukrainian]
16. COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS 2023 Communication on EU Enlargement Policy URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/COM_2023 (data zvernennya: 10.11.2023)
17. Yevrokomisiya oprylyudnyla dopovid' shchodo Ukrayiny, de vidznacheno prohres u reformakh URL: <https://interfax.com.ua/news/general/946300.html> (data zvernennya: 10.11.2023) [in Ukrainian]
18. Zakon Ukrayiny. Pro vnesennya zmin do Zakonu Ukrayiny «Pro natsional'ni menshyny (spil'noty) Ukrayiny» shchodo deyakykh pytan' realizatsiyi prav i svobod osib, yaki nalezhat' do natsional'nykh menshyn (spil'not) Ukrayiny URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3389-20#Tex> (data zvernennya: 11.11.2023) [in Ukrainian]
19. Yak spryymayut' Ukrainu v krayinakh YES? Keysy Nimechchyny, Frantsiyi, Italiyi, Pol'shchi. Kyiv: Tsentr «Nova Yevropa». 2020. 44 s. [in Ukrainian]
20. Uhodi 5 rokiv. Shcho zrobyla Ukrayina? Doslidzhennya. Ukrayins'kyy tsentr yevropeys'koyi polityky. 2020. URL: <http://ucep.org.ua/category/doslidzhennya> (data zvernennya: 12.05.2021) [in Ukrainian]
21. Mayzhe 40 yevrointehtatsiynykh zakonoproektiv potrebuyut' pershocherhovoho roz'hlyadu Parlamentom Ukrayiny. Pres-sluzhba Aparatu Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. 2021. <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/202743.html> (data zvernennya: 21.10.2023) [in Ukrainian]
22. Efektyvnist' politychnoyi asotsiatsiyi mizh Ukrainoyu i YES syahaye 90%. Ukrinform. 2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3275415-efektivnist-politichnoi-asociacii-miz-ukrainou-i-es-sagae-90-dzaparova.html> (data zvernennya: 12.08.2023) [in Ukrainian]
23. Sektoral'na intehtatsiya Ukrayiny do YES: peredumovy, perspektyvy, vyklyky. Tsentr Razumkova. 2021. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_sektor_eu_ukr.pdf (data zvernennya: 03.10.2023) [in Ukrainian]
24. Vasyly Marchuk. Migration Policy: Impact, Challenges and Management Strategies (Pages 1447-1456) University of Trnava, Faculty of Philosophy, Political Science Department, Slovakia. DOI: <https://doi.org/10.55365/1923.x2023.21.159>
25. Marchuk, V. (2021). Ukraine's European integration in the political dimension of Central and Eastern Europe. Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a Vedy,

vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, 92 p. ISBN TYPI 978-80-568-0439-1, Publishing House Academia 978-80-200-3361-1

Vasyl Marchuk. European integration of Ukraine: political and security dimension

The article examines the problems and prospects of the European integration of Ukraine.

The topic of European integration of Ukraine is particularly relevant for scientists, politicians and the public, because in 2022 a new stage in relations with the EU began. Ukraine acquired the status of a candidate for joining the EU, which outlined the prospects for joining the European community, contributed to further reforms, became an incentive for the authorities and citizens of the country, and a positive signal for European and global investors.

After gaining independence, Ukraine took a course towards European value orientations, because Europeanness is characteristic of Ukraine historically, geographically, and mentally. Ukrainians defended the European vector of development during the Revolution of Dignity, and by repelling Russian military aggression since the beginning of the Russian invasion. And now the European integration of Ukraine is taking place in conditions of large-scale Russian intervention. During the war, Ukrainians defend the European path of development of our country, unite the Ukrainian nation and strengthen public support for the movement towards the EU.

The unique character of the experience of European integration of Ukraine in the conditions of war is highlighted. After all, by resisting the large-scale armed Russian intervention, suffering from huge human, financial and economic losses, the country acquired the status of a candidate for EU membership, continues European integration in various areas, deepens partnership with the EU in sectoral areas, implements the recommendations of the European Commission and puts into practice provisions of the Association Agreements.

The article examines the intensification of bilateral relations, the policy of Brussels towards Ukraine, which is gaining new vectors. Approaches and priorities in the field of security are being reviewed, because Ukraine suffered colossal human, financial and economic losses in the war.

In addition, the article develops the basis for joint opposition to the continental expansion of Russia and political solidarity as well as military, financial and economic support of Ukraine.

Special attention is paid to the analysis of the features of obtaining the status of a candidate for EU accession by Ukraine in 2022. An analysis of the report on Ukraine published by the European Commission in November 2023 and the recommendation to the European Council to start negotiations with Ukraine on membership in the European Union were also carried out.

Key words: *integration, European integration, candidate status for EU membership, civil society, European Commission report on Ukraine, negotiations on EU membership.*

УДК 32.019.51

DOI 10.32782/2312-1815/2024-17-15

Наталія Марчук

ORCID: 0000-0001-7363-1127

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО МЕДІАПРОСТОРУ ЯК КОМПОНЕНТА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

У статті досліджуються інституціональні особливості формування регіонального медіапростору та їхній вплив на формування інформаційно-комунікативного компонента державної політики, зокрема на прикладі держав Європейського Союзу.

Визначено, що формування інформаційно-комунікативного компонента розвинених країн відбувалося в умовах розвитку демократичних засад у суспільстві, формування парламентаризму та інститутів політичної опозиції. Завдяки такій політиці сформувалися потужні медіасистеми, які мають властивості саморегуляції, гарантії невтручання уряду в роботу засобів масової комунікації. Чіткі й збалансовані правила такої моделі гарантували свободу преси та вільне висловлення думки, належний рівень здорової конкуренції регіональних і національних медіа.

У статті з'ясовано, що достатні умови якісного розвитку регіональних медіа зумовлені процесами їх реформування та запровадження принципів саморегулювання, а правова база таких реформ сформувалася відповідно до усталених стандартів.

Визначено, що розвиток інформаційної політики щодо регіональних ЗМІ загалом відповідає стрімкому розвитку суспільства. Нормативна основа інформаційно-комунікаційного вектору загалом гарантує можливість вільного доступу до незалежної та достовірної інформації, а принципи взаємодії місцевих ЗМІ та влади впливають на динаміку розвитку регіону. Також визначено, що відсутність системної правової інформаційної політики спонукає наростання негативного впливу політико-правових засад формування дієвої законодавчої бази для ЗМІ.

Стаття висвітлює необхідність глибокого розуміння та аналізу інституціональних особливостей та їхнього впливу на формування інформаційно-комунікативного компоненту державної політики, зокрема на прикладі функціонування регіональних засобів масової інформації.

Ключові слова: *інституціональні особливості, державна політика, інформаційна війна, інформаційно-комунікативний компонент, регіональні засоби масової інформації.*

Вступ. У сучасній Україні, особливо в час повномасштабного російського вторгнення, змінюється призначення традиційних інституцій. Особливо змінюється інформаційно-комунікативний компонент державної політики, адже саме цей елемент, що з'єднує глобальний світ інформації з її споживачами, потребує постійної динаміки. Постановка проблеми полягає у розгляді розуміння та аналізу інституціональних особливостей та їхнього впливу на формування інформаційно-комунікативного компонента державної політики, зокрема на прикладі функціонування регіональних засобів масової інформації. Приклад країн ЄС показує, що системні реформи у цьому напрямі здатні забезпечити якісне регулювання медіапростору та зміцнення демократичних інституцій.

Метою статті є аналіз формування регіонального медіапростору як інформаційно-комунікативного компонента державної політики та з'ясування ролі та можливостей впливу регіональних ЗМІ на політичну систему. Головними завданнями статті є: виокремити інформаційно-комунікативний компонент державної політики, з'ясувати інституціональні умови функціонування регіональних засобів масової інформації України; проаналізувати зарубіжний досвід формування регіонального медіапростору та дослідити чинник регіональних медіа як інформаційно-комунікативного компонента державної політики.

Матеріал і методи дослідження. Дослідження інформаційно-комунікативного компонента державної політики має міждисциплінарний характер, адже охоплює політичних акторів, медіа та суспільство. Ураховуючи специфіку дослідження, авторка акцентує на структурно-функціональному аналізі. Методами, які дали змогу всебічно вирішити дослідницькі завдання, стали інституціональний метод у поєднанні з нормативним підходом. Для виокремлення та порівняння інформаційно-комунікативного компонента державної політики в різних країнах застосовано компаративний та аналітичний підходи. Під час визначення тенденцій та складання висновків у дослідженні застосовується принцип конвергенції.

Результати та обговорення. У різні періоди проблематика політичних аспектів функціонування медіапростору досліджувалася у багатьох працях учених-політологів та в рамках теорій соціальних комунікацій. Проблематику медіапростору у контексті розвитку інформаційної політики досліджували П. Лазарсфельд, М. Мак-Люен, Є. Ноель-Нойман, Т. Науменко, В. Бебик, О. Титаренко та ін. Розвиток регіонального медіапростору досліджували А. Русиняк, В. Лизанчук, Д. Дуцик, І. Паславський, С. Матвієнків, А. Іващук та ін.

Формування інформаційно-комунікативного компонента розвинених країн складалося в умовах розвитку демократичних засад у суспільстві, формування парламентаризму та інститутів політичної опозиції. Завдяки такій політиці сформувалися потужні медіасистеми, які мають властивості саморегуляції, гарантії невтручання уряду в роботу засобів масової комунікації. Формування чітко визначених і збалансованих правил такої моделі гарантувало свободу засобів масової інформації та вільне висловлення думки, належний рівень здорової конкуренції регіональних і національних медіа.

Роль медіа у суспільствах, що прагнуть демократичних змін, значно посилюється через збільшення попиту на доступ до неупередженої інформації та свободи слова. Для оцінки рівня свободи слова використовують дані моніторингу організації «Репортери без кордонів» (RSF). Останній 21-й випуск Світового індексу свободи преси-2023 [1] свідчить про серйозні та часом радикальні зміни, пов'язані з політичною, соціальною та технологічною нестабільністю, а дезінформація, пропаганда та штучний інтелект становлять зростаючу загрозу для журналістики. Свобода ЗМІ знаходиться в періоді турбулентності у значній кількості країн правозахисної групи. При цьому, згідно з оприлюдненими даними, Україна у цьому рейтингу посіла 79-е місце, піднявшись зі 106-ї позиції торік. Дані моніторингу свідчать, що світовий індекс свободи преси за останній рік зазнав значного падіння: 31 країна у 2023 р. віднесена до категорії «у дуже серйозній ситуації». Для порівняння: у 2021 р. ця категорія налічувала 21 країну. У звіті йдеться, що війна росії проти України загрожує виживанню українських медіа. Також відзначається важлива роль України в протидії експансії російської чітко організованої системи пропаганди.

Позиції індексу свободи слова в Україні підривають недостатнє фінансування нових незалежних мовників, проблема доступу до інформації, недотримання конфіденційності джерел інформації, високий рівень маніпуляцій та фейків у медіа та кібератаки. А за показником безпеки Україна отримує один із найгірших показників рейтингу через воєнні злочини, скоєні росією [1].

Регіональні медіа стикаються як із загальнонаціональними, так і з локальними викликами на шляху до реформування. Результати дослідження Internews свідчать, що у багатьох регіонах нібито роздержавлені ЗМІ продовжують приховано чи відкрито отримувати фінансування від місцевих органів влади. Такі схеми дають можливість представникам органів державної влади і органів місцевого самоврядування впливати на інформаційний ландшафт регіону [2].

У зарубіжних країнах на формування регіонального медіапростору впливали особливості політичної системи, специфіка законодавства, економічний складник, національні традиції тощо. До прикладу, у Великобританії, США, Франції та Німеччині існують розвинені

медіасистеми, що функціонують на принципах саморегуляції. Незважаючи на відсутність спеціального закону про свободу преси, у Великобританії в регулюванні діяльності ЗМІ основна увага приділяється судовим рішенням та низці законодавчих актів. Законодавче регулювання функціонування засобів масової інформації відбувається на основі принципу саморегуляції у питаннях висвітлення діяльності уряду, парламенту, локальної влади. Таким чином, дотримується баланс у потенційних суперечностях щодо забезпечення свободи слова та гарантується невтручання держави у діяльність ЗМІ. І хоча законодавство Великої Британії є досить жорстким, можливості журналіста у правовому і судовому порядку відстоювати свою думку необмежені. Також механізми саморегуляції, до прикладу Бі-Бі-Сі, Рада преси, Мовна комісія у скаргах, контролюють ізсередини діяльність ЗМІ. Європейська конвенція, суд присяжних, відкритість судової системи, урядове невтручання, на думку Ю. Хлистуна, сприяють тому, що ЗМІ Великобританії мають свободу від цензури [3]. Місцеві друковані ЗМІ, регіональне телебачення дають змогу британцям підтримувати зв'язок зі своєю місцевою громадою. Це демонструють результати дослідження, згідно з якими дев'ять із десяти дорослих у Великобританії регулярно цікавляться місцевими новинами. Регіональні телевізійні новини споживають принаймні раз на день чотири п'ятих дорослих; приблизно половина слухає місцеве радіо або читає безкоштовну статтю принаймні щотижня [4].

Деякі країни ЄС створили органи саморегулювання медіа, що моніторять дотримання професійних та етичних стандартів у медіа. До повноважень таких органів також належать отримання скарг на непрофесійну поведінку медіа, застосування відповідних санкцій у межах правового поля. До таких органів відносяться Німецька рада з питань преси, Вища аудіовізуальна рада у Франції, Шведська рада з питань преси, Мадридська асоціація преси в Іспанії та ін. В окремих країнах для посилення механізмів саморегулювання впроваджено посаду прес-омбудсмена, який виступає посередником між аудиторією, журналістами та власниками медіа. Прес-омбудсмен моніторить дотримання етичних стандартів у медіа, приймає скарги громадськості, співпрацює з органами саморегулювання медіа та публічно представляє інтереси медіаспільноти. Становлення і функціонування інститутів пресради і омбудсмена відбувається поступово й може бути ініційовано як державою, так і медіаспільнотою. В Ірландії інститут прес-омбудсмена було створено у 2007 р. через прийняття відповідного закону. Прес-омбудсмен розглядає скарги щодо точності, об'єктивності і конфіденційності опублікованих у засобах масової інформації матеріалів [10].

Формування регіонального медіапростору проходить залежно від процесів роздержавлення ЗМІ. Згідно із Й. Кемпа-Метрак, це пов'язано з відновленням місцевої преси як важливого соціального інституту, адже саме він виражає інтереси жителів та відповідає конкретним потребам та інтересам громади. Соціальна комунікація надзвичайно важлива для формування місцевої спільноти і може визначати ступінь її розвитку. Локальні медіа виконують конкретну місію, регулярно та ефективно задовольняючи інформаційні потреби одержувачів [11].

У Німеччині свобода преси захищається Конституцією, тому, згідно з «Індексом свободи преси», Німеччина посідає 21-е місце [1], ЗМІ знаходиться у власності приватних медійних підприємств. Публічні (громадські) теле- і радіомовлення функціонують як установи публічного права і фінансуються податками. Починаючи з 1980-х років у Німеччині існує чимало приватних мовників. Ринок преси складається з близько 300 щоденних газет (переважно регіональних), 20 тижневиків, 1 600 журналів для широкої публіки. Після Китаю, Індії, Японії та США Німеччина є п'ятим за розміром ринком преси у світі [5]. Німецький ринок преси за кількістю назв, кількістю читачів є одним із найбільших у Європі.

У Франції функціонування ЗМІ базується на законодавстві, що визначає кількість медіа в руках одного власника та суворо обмежує наявність іноземного капіталу – 20% для радіо і телебачення та 30% – для друкованих ЗМІ. Працює Вища аудіовізуальна рада (Le Conseil

supérieur de l'audiovisuel CSA), яка встановлює кількість ліцензій: «категорії А» видаються «радіомовлення громад», зареєстрованих як некомерційні. Зараз діє понад 600 «громадських радіо», які працюють для міських і сільських громад [6]. Медіасистема Франції також характеризується високим рівнем розвитку регіональних медіа та популярністю місцевих новин. Завдяки механізмам саморегуляції французькі медіа добилися запровадження дотацій друкованим газетам незалежно від форми власності, при цьому уряд не втручається у їхню редакційну політику.

Важливим складником незалежності ЗМІ є громадські медіа, а зразковою моделлю їх функціонування вважається англо-французька. Визначальною для цієї моделі є формування взаємодії держави і ЗМІ в умовах розвиненого громадянського суспільства, де фінансова частка держави є четвертиною від потреб, інші 75% надходять з абонентської плати, а для забезпечення автономності медіа створено Вищу аудіовізуальну раду, незалежну від інших органів влади [7, с. 19]. Цікавим фактом є те, що стовідсоткове фінансування громадського мовлення самим суспільством віднедавна існує тільки у Японії, інші близькі до цього країни: Норвегія (99%), Швеція (98%), Данія (91%), Німеччина (82%). Інші потреби поповнюються спонсорами або меценатами, а також суспільними фондами [8]. В Іспанії, Португалії і Франції передбачені також державні субсидії.

Щодо функціонування успішних громадських медіа з високим рівнем свободи діяльності, відсутністю прямого втручання політиків в їх управління скандинавські країни, Німеччина та Франція показують успішний досвід. У цьому плані законодавство Німеччини гарантує найвищий рівень автономії менеджерів для громадських медіа. Водночас в Італії, Іспанії, Португалії, Греції перед медіа постають певні проблеми, що негативно впливають на свободу та незалежність засобів масової комунікації, пов'язані з посиленням зв'язку системи управління громадськими ЗМІ з політичними партіями.

Окрім свободи слова та особливостей функціонування медіасередовища, важливим елементом демократичних перетворень є виборчий процес. У документах Ради Європи, Європейського Союзу значна увага приділяється принципам функціонування ЗМІ у демократичному суспільстві для забезпечення належного висвітлення у медіа діяльності суб'єктів виборчого процесу та інших питань, пов'язаних із виборами. Дана сфера регулюється в державах Європейського Союзу відповідним законодавством про телебачення, радіомовлення і друковані ЗМІ. Конституції Франції, Німеччини, Австрії, Іспанії, Нідерландів та інших країн містять окремі положення про право доступу громадян до інформації. Основний закон Великої Британії визначає особливу роль медіа у формуванні громадської думки і служінні суспільним інтересам [8, с. 80–82].

А. Русиняк стверджує, що практика функціонування регіональних медіа демонструє певну суперечливість. З одного боку, місцеві видання здатні до конкуренції з загальнонаціональними, з іншого – навіть у розвинених країнах локальні онлайн-видання не в змозі продемонструвати ефективний та успішний медіапідхід [12].

Висновки. На основі здійсненого аналізу інституційних засад регіонального медіапростору можна констатувати, що розвитку регіональних медіа сприяють розвинуте національне законодавство у сфері ЗМІ, наявність кодексів професійних стандартів та органів саморегулювання. Таким чином, формування регіонального медіапростору нерозривно пов'язане з розвитком демократичних інститутів та впровадженням складних системних реформ. Завдяки такій політиці сформувалися потужні медіасистеми, які мають властивості саморегуляції, гарантії невтручання уряду в роботу засобів масової комунікації. Чіткі й збалансовані правила такої моделі гарантували свободу преси та вільне висловлення думки, належний рівень здорової конкуренції регіональних і національних медіа.

Література:

1. Всесвітній індекс свободи преси 2023 року: загроза індустрії симулякрів. <https://detector.media/infospace/article/210803/2023-05-03> (дата звернення: 02.11.2023).
2. Ukrainian Regional Media Guide 2020. *Internews*. 2020. URL: <https://internews.ua/project/media-guide-2020> (дата звернення: 01.10.2023).
3. Хлистун Г. Розвиток британських та французьких ЗМІ наприкінці 20-го – на початку 21-го століть. *Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки»*. 2016. № 10. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2832 (дата звернення: 08.10.2023).
4. Local and Regional Media in the UK. *Ofcom*. 2015. URL: https://www.ofcom.org.uk/_data/assets/pdf_file/0027/15957/lrmuk.pdf (дата звернення: 12.10.2023).
5. Бурхлива зміна ЗМІ. *Факти про Німеччину*. 2020. URL: <https://www.tatsachen-ueber-deutschland.de/uk/kategoriya/kultura-i-mas-media/burhlyva-zmina-zmi> (дата звернення: 10.10.2023).
6. Баклі С. Мовлення громад в Україні: можливості для розвитку – Аналітичний звіт. *Council of Europe*. 2016. URL: <https://rm.coe.int/16806a6732> (дата звернення: 01.11.2023).
7. Головчук О. Громадське мовлення: міжнародний досвід і перспективи. *Теле- та радіожурналістика*. 2014. Вип. 13. С. 18–22.
8. Кострубіцька А. Особливості державного регулювання діяльності засобів масової комунікації у Європейському Союзі : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Київ, 2017. 203 с.
9. Висвітлення виборів у ЗМІ: стандарти Ради Європи, ЄС, законодавство і практика європейських країн : аналітичний звіт / упоряд. Д.С. Ковриженко. Київ : UASID, 2010. 63 с.
10. Press Ombudsman Act. 14 September 2007. № 24. URL: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/grn150790.pdf> (дата звернення: 02.11.2023).
11. Media w procesie kształtowania wspólnot lokalnych. Materiały z konferencji «Relacje mediów lokalnych z samorządami gminnymi – rola komunikacji społecznej w kształtowaniu wizerunku jednostki samorządu terytorialnego». 23 października 2009. Kielcach. URL: <https://docplayer.pl/1473894-Media-w-procesie-ksztaltowania-wspolnot-lokalnych.html> (дата звернення: 01.09.2023).
12. Русиняк А.І. Особливості регіональної медійної системи Польщі. *Європа: виклики для України* : збірник матеріалів Всеукраїнського круглого столу із міжнародною участю (до 100-річчя від заснування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка). Кам'янець-Подільський, 2018. С. 90–93.
13. Marchuk, V. Ukraine's European integration in the political dimension of Central and Eastern Europe. *Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a Vedy, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied*. 2021. 92 p.

References:

1. Vsesvitniy indeks svobody presy 2023 roku: zahroza industriyi symulyakriv <https://detector.media/infospace/article/210803/2023-05-03> (data zvernennya 02.11.2023) [in Ukrainian]
2. Ukrainian Regional Media Guide 2020. *Internews*. 2020. URL: <https://internews.ua/project/media-guide-2020> (data zvernennya 01.10.2023)
3. Khlystun H. Rozvytok brytans'kykh ta frantsuz'kykh ZMI na prikintsi 20-ho – na pochatku 21-ho stolit'. *Mizhнародni vidnosyny. Ser. Politychni nauky*. 2016. № 10. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2832 (data zvernennya 08.10.2023) [in Ukrainian]
4. Local and Regional Media in the UK. *Ofcom*. 2015. URL: https://www.ofcom.org.uk/_data/assets/pdf_file/0027/15957/lrmuk.pdf (data zvernennya 12.10.2023)
5. Burkhlyva zmina ZMI. *Fakty pro Nimechchynu*. 2020. URL: <https://www.tatsachen-ueber-deutschland.de/uk/kategoriya/kultura-i-mas-media/burhlyva-zmina-zmi> (data zvernennya 10.10.2023) [in Ukrainian]
6. Bakli S. Movlennya hromad v Ukrayini: mozhlyvosti dlya rozvytku – Analitychnyy zvit. *Council of Europe*. 2016. URL: <https://rm.coe.int/16806a6732> (data zvernennya 01.11.2023) [in Ukrainian]
7. Holovchuk O. Hromads'ke movlennya: mizhнародnnyy dosvid i perspektyvy. *Tele-ta radiozhurnalistyka*. 2014. Vyp. 13. S. 18–22. [in Ukrainian]
8. Kostrubits'ka A. Osoblyvosti derzhavnoho rehulyuvannya diyal'nosti zasobiv masovoyi komunikatsiyi u Yevropeys'komu Soyuzi. *Dysertatsiya na zdobuttya naukovooho stupenya kandydata nauk z derzhavnoho*

upravlinnya: 25.00.02 – mekhanizmy derzhavnoho upravlinnya. Kyiv: Kyiv natsional'nyy universytet imeni T. Shevchenka. 2017. 203 s. [in Ukrainian]

9. Vysvitlennya vyboriv u ZMI: standarty Rady Yevropy, YES, zakonodavstvo i praktyka yevropeys'kykh krayin: analitychnyy zvit. Uporyad Kovryzhenko D.S. Kyiv: UASID. 2010. 63 s. [in Ukrainian]

10. Press Ombudsman Act. 14 September 2007. № 24. URL: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/grn150790.pdf> (data zvernennya 02.11.2023)

11. Media w procesie kształtowania wspólnot lokalnych. Materiały z konferencji «Relacje mediów lokalnych z samorządami gminnymi – rola komunikacji społecznej w kształtowaniu wizerunku jednostki samorządu terytorialnego». 23 października 2009. Kielcach. URL: <https://docplayer.pl/1473894-Media-w-procesie-ksztaltowania-wspolnot-lokalnych.html> (data zvernennya 01.09.2023)

12. Rusynyak A.I. Osoblyvosti rehional'noyi mediynoyi systemy Pol'shchi. Yevropa: vyklyky dlya Ukrayiny: zbirnyk materialiv Vseukrayins'koho kruhloho stolu iz mizhnarodnoyu uchastyu (do 100-richchya vid zasnuvannya Kam'yanets'-Podil's'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Ohienka). Kam'yanets'-Podil's'kyi natsional'nyy universytet imeni Ivana Ohienka. 2018. S. 90–93. [in Ukrainian]

13. Marchuk, V. Ukraine's European integration in the political dimension of Central and Eastern Europe. Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a Vedy, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied. 2021. 92 p.

Nataliya Marchuk. Institutional features of the formation of regional media space as a component of state policy

The article examines the institutional features of the formation of the regional media space and their influence on the formation of the informational and communicative component of state policy, in particular on the example of the European Union states.

It was determined that the formation of the information and communication component of developed countries took place under the conditions of the development of democratic foundations in society, the formation of parliamentarism and political opposition institutions. Thanks to such a policy, powerful media systems were formed, which have the properties of self-regulation, guarantees of non-interference of the government in the work of mass communication means. Clear and balanced rules of this model guaranteed freedom of the press and free expression of opinion, an appropriate level of healthy competition of regional and national media.

The article found that sufficient conditions for the qualitative development of regional media are due to the processes of their decentralization and reform, and the legal basis of such reforms was formed in accordance with established standards. For example, with the establishment of local self-government in Poland, local media became a component of the cultural development of civil society, in Hungary and Slovakia there was an increase in the influence of the government on the functioning of the media, in the Czech Republic pressure on the media of oligarchic groups increased. In general, with the reduction of public control over media regulation processes, the level of freedom decreases.

The article found that sufficient conditions for the qualitative development of regional media are determined by the processes of their reform and the introduction of self-regulation principles, and the legal basis of such reforms was formed in accordance with established standards.

It is also determined that the development of information policy regarding regional media generally corresponds to the rapid development of society. The regulatory basis of the information and communication vector generally guarantees the possibility of free access to independent and reliable information. And the principles of interaction between local media and authorities affect the dynamics of the region's development. Also, it was determined that the lack of a systematic legal information policy leads to an increase in the negative impact of the political and legal foundations of the formation of an effective legislative framework for media.

The article highlights the need for a deep understanding and analysis of institutional features and their impact on the formation of the informational and communicative component of state policy, in particular on the example of the functioning of regional mass media.

Key words: institutional features, state policy, information warfare, informational and communicative component, regional mass media.

УДК 323.39:329(477)(091)

DOI 10.32782/2312-1815/2024-17-16

Світлана Матвієнків
ORCID: 0000-0002-7719-7791

Олег Лецишин
ORCID: 0009-0000-9687-819X

ДО ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ПАРТІЙНОЇ ЕЛІТИ В УКРАЇНІ

Проблеми становлення партійної еліти в Україні є актуальним об'єктом дослідження у зв'язку із сучасними та специфічними викликами, які стоять перед політичними структурами країни. Зростання ролі політичних партій у формуванні та реалізації державної політики підкреслює важливість розуміння та вирішення проблем, що впливають на їхню еліту. Метою статті є дослідження основних підходів до проблеми становлення партійної еліти в Україні. Відповідно до мети, сформовано такі завдання: проаналізувати теоретичні засади становлення партійної еліти; виділити основні підходи до періодизації становлення партійної еліти в Україні; охарактеризувати основні особливості сучасної партійної еліти в Україні. Під час аналізу особливостей застосовувалися такі загальнонаукові методи, як методи аналізу та синтезу, дедукції та індукції, а також метод компаративістики тощо. Установлено, що становлення партійної еліти в Україні відбувалося в кілька етапів, кожен із яких мав свої характерні риси. Зокрема, перші два етапи були пов'язані з розвитком багатопартійності, утворенням перших впливових партій, на наступних етапах відбулося посилення поділу партій за принципом відношення до виконавчої або законодавчої гілок влади. Це призвело до появи не лише понять «парламентські» та «позапарламентські» партії, а й до нового поняття – «партія влади». Згодом в Україні з'явилася можливість оновити партійну еліту новими кадрами, однак поки спостерігається протилежний процес. Парламентські вибори 2019 р. ввели нові тенденції у становлення партійної еліти в Україні, оскільки за досить короткий термін нова політична сила, президентська «Слуга народу», стала популярною в суспільстві та, як наслідок, отримала більшість у Верховній Раді 9-го скликання.

Ключові слова: *патрологія, теорія політичних еліт, елітаризм, політичні партії, партійна еліта, партійні системи.*

Вступ. Проблеми становлення партійної еліти в Україні є актуальним об'єктом дослідження у зв'язку із сучасними та специфічними викликами, які стоять перед політичними структурами країни. Зростання ролі політичних партій у формуванні та реалізації державної політики підкреслює важливість розуміння та вирішення проблем, що впливають на їхню еліту. По-перше, відсутність чіткої системи та критеріїв внутрішньопартійного відбору та конкуренції може призвести до виникнення еліт, які не відображають інтереси та потреби різних соціальних груп. Недостатня представленість різноманітних груп у партійній еліті може спричинити нерівномірний розподіл політичної влади. По-друге, корупція та недостатньо прозоре фінансування партій можуть впливати на формування партійної еліти, сприяючи виникненню ситуацій, коли рішення приймаються не в інтересах громадян, а в інтересах окремих груп чи бізнес-структур. По-третє, у контексті геополітичних змін та воєнного стану створення стійкої партійної еліти в Україні вимагає вивчення взаємодії політичних сил та врахування специфічних умов для формування стійкого та ефективного партійного лідерства. Актуальність теми зумовлена потребою удосконалення політичної системи країни та забезпечення сталого розвитку демократії.

Метою статті є дослідження основних підходів до проблеми становлення партійної еліти в Україні. Відповідно до мети, сформовано такі завдання дослідження: проаналізувати

теоретичні засади становлення партійної еліти; виділити основні підходи до періодизації становлення партійної еліти в Україні; охарактеризувати основні особливості сучасної партійної еліти в Україні.

Матеріал і методи дослідження. Під час аналізу особливостей застосовувалися такі загальнонаукові методи, як методи аналізу та синтезу, дедукції та індукції, а також метод компаративістики тощо.

Результати та обговорення. Особливості становлення партійної еліти в сучасній Україні досліджували такі вчені, як Ю. Шведа [29], М. Крамазіна [10], І. Бережна [2], Д. Добротун [5], Д. Коротков [8], Л. Мандзій [17], В. Морко [19], В. Полохало [26], С. Щербина [31] та ін.

Демократія не може існувати без політичних партій. Для втілення у життя влади народу необхідно об'єднати у єдине ціле його політичну волю. В умовах представницької демократії цю функцію виконують політичні партії. Вони відрізняються від інших політичних об'єднань тим, що хочуть здійснювати політичну владу, яка дає їм можливість утілювати у життя свої уявлення про належний стан усього суспільства. В умовах парламентської демократії єдиним шляхом досягнення влади є перемога на виборах. При цьому її, безперечно, матимуть ті, хто чітко розрізнятиме інтереси виборців, вестиме з ними цілеспрямовану повсякденну роботу, а не розраховуватиме лише на виборчі технології чи адміністративний ресурс.

У науковій літературі є положення про те, що сучасні політичні системи, які вважаються демократичними, засновані на партійному керівництві, тобто на управлінні певної частини партійної верхівки – партійної еліти, яка, своєю чергою, є частиною політичної еліти [8, с. 87]. Процес виникнення партійної еліти в країні мав декілька етапів. У їх визначенні дослідники не проявляють однастайності. Саме тому виявляється доцільним розглянути становлення партійної еліти крізь призму становлення партійності в Україні.

Так, в Українському центрі економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова запропонували в 2001 р. таку періодизацію: 1990–1991 рр. – створення перших альтернативних політичних партій на базі громадсько-політичних об'єднань некомуністичної орієнтації, неформальних суспільних рухів часів перебудови; 1992–1994 рр. – юридична легалізація найвпливовіших партій – носіїв альтернативних ідеологій – КПУ та НРУ, інтенсивне заповнення політичного простору партіями «брендового» типу (під брендами політичних партій експерти УЦЕПД розуміють використання комуністичної, соціал-демократичної, ліберальної, консервативної, християнсько-демократичної, націонал демократичної та інших ідеологій як основи партійної діяльності та партійних програм); 1995–1998 рр. – перші розколи в партіях «брендового» типу (утворення СДПУ(О), ПСПУ), початок та інтенсивний розвиток тенденції утворення партій адміністративним шляхом, а також партій – «політичних проєктів» фінансово-промислових груп та окремих осіб; 1999–2001 рр. – розподіл політичного простору найвпливовішими партіями, посилення тенденції розколів «брендових» партій [2, с. 29].

Така періодизація має певні вади і є дещо подрібненою. До того ж названі в періодизації відправні події хронологічно не співпадають із реальними. Так, початок другого періоду прив'язано до 1992 р., а юридична легалізація КПУ та НРУ відбулася в 1993 р. Тому часові рамки періоду достатньо не аргументовані. У третьому періоді з поля зору випускаються створені у цей час досить впливові партії (МБР, ПНЕРУ, НДП, НП, АПУ, ПРП тощо), які не лише не розколювалися, а й намагалися об'єднати навколо себе якнайбільшу кількість політичних громадських організацій держави, хоча з часом і втрачали політичний вплив. Окрім того, таке політичне об'єднання, як ВО «Громада», було зареєстроване ще в 1994 р., а вплив на конфігурацію політичної структури країни та владу мало не менший, аніж СДПУ(О) та ПСПУ. Останній період, на нашу думку, узагалі є штучним і пояснюється, передусім, датою оприлюднення самої періодизації.

Дещо пізніше власну періодизацію запропонувала О. Бойко, яка поклала в основу організаційно-правові зміни партійної системи взагалі. У своїй дисертаційній роботі вона виокремлювала чотири періоди. Перший – 60-ті роки ХХ ст. – 1989 р. – період виникнення та формування політичних об'єднань і рухів, здебільшого нелегальних. Другий етап (формотворчий за визначенням автора) охоплює період із 1990 по 1993 р., або від утворення перших сучасних політичних партій до їх юридичного узаконення вже в самостійній Україні. Наступний етап – 1994–1998 рр. – період переходу від багатопартійності до багатопартійної системи, від наявності у суспільстві певної кількості політичних партій до визначеного способу організації політичної влади. Останній період хронологічно обмежений 1998–2004 рр., часом поступового процесу переходу шляхом трансформації від атомізованої до плюралістичної партійної системи [19, с. 328].

На відсутність універсальної періодизації в історичній та політологічній науці вказують і роботи, у яких досліджуються жіночий та молодіжний рухи. Так, А. Стахневич бачить п'ять етапів розвитку жіночого руху в Україні. Перший етап – кінець 80-х – початок 90-х років ХХ ст. – створення Міжнародної організації «Жіноча громада», Спільки жінок України, Всеукраїнського жіночого товариства імені Олени Теліги. Другий етап – 1991–1996 рр. – формування всеукраїнських громадських жіночих організацій, які ставили своїм завданням захист інтересів жінок за професійною ознакою. У межах третього етапу – друга половина 1996–1997 рр. – виникли громадські жіночі організації благодійницького спрямування. Протягом четвертого етапу – 1997–1999 рр. – оформилися жіночі політичні партії. П'ятий етап, що розпочався у 2000 р., характеризується посиленням тенденцій до координації діяльності громадських жіночих організацій та об'єднань із тими силами, що проголосили ідентичні завдання [11].

У розвитку молодіжного руху директор Центру досліджень проблем громадянського суспільства В. Кулик виокремив шість етапів. Перший припадає на середину 80-х – початок 1989 рр. Це етап створення молодіжних об'єднань на основі спільних інтересів у галузі мистецтва, культури, науки, екологічних, релігійних та суспільно-політичних проблем. Другий етап – 1989–1990 рр. – характеризується автором як період поширення масових молодіжних та студентських громадсько-політичних рухів і виникнення відповідних організацій. Третій етап – 1991–1992 рр. – став періодом ідеологічної та організаційної кризи організованого молодіжного руху. 1993–1996 рр. виокремлюються у четвертий етап. Характерним для нього став стан пошуку та становлення організаційних форм роботи в молодіжному середовищі та налагодження механізмів діалогу між молоддю та державною владою. П'ятий етап – 1996–1999 рр. – означений активізацією спроб очолити загальноукраїнський організований рух. Шостий період розвитку організованого молодіжного руху розпочався в 1999 р. унаслідок створення молодіжних партій [12, с. 53–59].

Незважаючи на певні часові розбіжності, обидві хронології мають важливі для нашого дослідження спільні риси. Це етап створення партій за віковою та тендерною ознаками. В обох випадках це період між 1997 та 1999 рр. Саме тоді представники бізнес-груп розпочали активний пошук шляхів проникнення у владу. Тоді ж створюються такі об'єднання, як Всеукраїнська партія жіночих ініціатив, Жіноча народна партія (об'єднана), Політична партія «Молода Україна», Молодіжна партія України, Партія «Нова генерація України», Партія «Солідарність жінок України». Перша з них у 1997 р., друга – у 1998 р., інші – у 1999 р. Отже, майже всі ці партії були створені вже після виборів 1998 р., тобто орієнтувалися на майбутні виборчі баталії. Додамо до цього той факт, що під час виборів саме ВП «Жіночі ініціативи» мала певні труднощі з участю у виборах та набрала лише 0,58% голосів [25, с. 328]. І це незважаючи на те, що з 30 партій та блоків, які брали участь у перегонах, лише вищезазначена сила була відверто зорієнтована за гендерною ознакою.

У зв'язку із цим став логічним пошук нових шляхів «до сердець громадян» – через створення молодіжних організацій, на що і вказали опосередковано як А. Стахневич, так і В. Кулик. На такий самий спосіб творення вказують дати легалізації подібних асоціацій – майже включно до початку виборчої кампанії 2002 р. Так, у березні 2001 р. реєструються Соціал-демократична партія молоді та ВПО «Жінки за майбутнє» (Жіноча демократична партія). Після цього жодної партії, у назві якої був би хоч якийсь натяк на її «молодіжність» або «жіночість», створено не було.

Певну методологічну ризик під дискусією щодо періодизації процесу ще в 2003 р. намагався підвести Ю. Шведа, який усі варіанти об'єднав у дві групи. Першу представляють прихильники «лінійного» підходу, які, як правило, обов'язково визначають допартійний, початкової багатопартійності й посткомуністичний етапи. Акцент у цих дослідженнях робиться, передусім, на початкових етапах формування системи багатопартійності в Україні. Другий варіант підходу, на його думку, полягає у тому, що історія сучасного українського партбудівництва поділяється на два основні етапи, вододілом між якими служить акт визнання національно-державного суверенітету України. Останній варіант він вважає базовим, хоча й таким, що потребує подальшої деталізації [29, с. 369–370].

Тому ми змушені констатувати, що як і у визначенні суті партії, так і у спробах періодизації нема домінуючої точки зору. Це об'єктивно, оскільки сам процес створення політичних партій в Україні не припиняється. Поява нових політичних гравців викликає і викликати нові види політичних відносин. Утім, на нашу думку, універсальною може стати періодизація, в основу якої покладено суто практичну діяльність як партій, так і політичних гравців, що визначають їхню сутність. У такому розрізі ми виокремимо чотири основні етапи.

Перший – із кінця 80-х до 1993 рр. Початок періоду прив'язано до витоків демократизації українського суспільства. Кінцева дата – примусова (згідно з новим законодавством уже незалежної держави) реєстрація громадських об'єднань як партій.

Другий етап – із 1993 по 1996 р. – від початку юридично легітимного створення політичних партій до прийняття Конституції України. Із понад півсотні партій, що були створені у цей період, до 2009 р. спромоглися вижити лише більше півтора десятка. Та й ті за винятком парламентської КПУ, деяких учасників ВБ «НУНС» та позапарламентської СПУ як партійні організації, майже не впливають на суспільно-політичне життя країни.

Третій етап розпочався у 1996 р. та продовжувався до 2002 р. Характерним для нього стало посилення поділу партій за принципом відношення до виконавчої або законодавчої гілок влади. Це призвело до появи не тільки понять «парламентські» та «позапарламентські» партії, а й до нового поняття – «партія влади». Внеском третього періоду в партійну історію країни став також прихід у партії бізнес-структур та потужних ФПП. Кінцева ж дата періоду – це, власне, завершення процедури приведення у відповідність до нового Закону про політичні партії даних асоціацій та зникнення з політичної карти країни цілої низки партій, передусім регіональних та частини маргінесу [25, с. 328]. У межах даного періоду були створені та розпочали свою діяльність понад 60 політичних партій. У цей час було зареєстровано останню партію з низки тих, лідери яких протягом наступних семи років впливали на формування чи безпосередньо формували як внутрішню, так і зовнішню політику країни та самостійно чи в ролі провідної сили виборчого блоку потрапляли до ВР України. Нею стало зареєстроване в 1999 р. ВО «Батьківщина».

Останній, четвертий, період припав на 2003–2013 рр. і є фактично часом створення штучної біполярної партійної системи. В основу її покладено процес легітимізації процедури переходу влади від еліти періоду «авторитаризму» до нової бізнес-контреліти України за провідної, принаймні публічної, ролі політичних асоціацій, створених майже виключно в попередньому періоді [30, с. 12]. Утім, і за ці шість років було створено ще декілька десятків партій. Проте

жодна з них не спромоглася потрапити до парламенту самостійно. Вони радше відіграють роль технологічних об'єднань на час виборчих кампаній. За незначним винятком їх очолили члени керівних органів впливових партій минулих років (ВО «Громада», БЮТ, КПУ, НДП, НРУ, ПР, ПСПУ, СДПУ(О), СПУ тощо).

Більш предметний аналіз становлення партійної еліти протягом третього та четвертого етапів дав змогу виявити як спільні, так і відмінні їхні риси. Зупинимося на цих процесах детальніше.

1996 р., який визначений нами як початок періоду, став не лише роком прийняття Конституції, а й, як ми вказували в попередньому розділі, новим етапом формування законодавчої бази діяльності партій. У цей рік відбувалися події, що мали і мають потужний вплив не лише на партійну систему, а й на історію творення незалежної держави. На нашу думку, аналізуючи період, слід акцентувати увагу на декількох паралельних процесах. А саме: створення нових партій, розколи вже існуючих, блокування як на міжпартійному, так і особистому рівні.

Першою подією у створенні нових партій стала реєстрація 25 січня Міністерством юстиції громадського об'єднання «Партія національно-економічного розвитку України». Лідером організації на момент легалізації була В. Наконечна. Протягом року Мінюст реєструє ще п'ять «нових» партій: НДП, СДПУ(О), ПЕВ, ПСПУ, АПУ. Утім, дійсно новими ці об'єднання, три з яких у подальшому отримують назву «партія влади», не були. Про це свідчать події напередодні установчих форумів та склад фундаторів цих партій. Так, 23 лютого відбулися з'їзди ПДВУ, ТКУ та об'єднання «Нова Україна», які були прелюдією до Установчого з'їзду НДП наступного дня. На ньому головою партії було обрано А. Матвієнка (на той момент голову Політвиконкому ТКУ), першим заступником – В. Філенка (лідер ПДВУ). До Політради увійшли В. Єнтухов, О. Ємець, Ю. Єхануров, А. Карпов, В. Пустовойтенко [25, с. 329].

20 квітня як певна крапка в розколі СПУ за участі 79 делегатів із 17 регіонів відбувся Установчий з'їзд ПСПУ [30, с. 9]. Головою партії стала Н. Вітренко, заступниками голови – В. Марченко і В. Лузан. Завершенням іншого і чергового розколу, тепер уже в соціал-демократичному таборі, став Х з'їзд СДПУ(О) (установчо-об'єднавчий), що відбувся в м. Полтава (160 делегатів із 22 регіонів). Як альтернативний даному форуму 1–2 червня 1996 р. відбувся VIII (Програмовий) з'їзд СДПУ в м. Первомайську Миколаївської області. 5 грудня свій Установчий з'їзд провела АПУ. Головою АПУ був обраний віцепрем'єр уряду М. Зубець, його заступниками – міністр сільського господарства і продовольства А. Хорішко, голова Херсонської облдержадміністрації Ю. Карасик, нардепи України К. Вашук і О. Боровик. Про входження у склад нової партії тоді ж заявили Миколаївська обласна організація СелПУ і Львівська – УСелДП [21].

Керівниками всіх вищезазначених «нових» партій стають «старі» та вже відомі політичні діячі, що вбачали в партіях знаряддя для досягнення особистих цілей, як владних, так і бізнесових.

Паралельно спостерігалось і входження представників влади та бізнесу в уже існуючі партії. 26 січня на III з'їзді ЛПУ президентом партії обрано голову Донецької облради В. Щербаня [25, с. 329]. У грудні ж відбувся II Надзвичайний з'їзд СелПУ, на якому було обрано керівні органи. Зокрема, головою партії став С. Довгань, заступниками – О. Ткаченко, В. Зубов, Г. Довганчин, А. Новік.

Поруч із цим протягом року лідери створених та вже існуючих партій у пошуках удалих конфігурацій, з огляду на майбутні виборчі баталії, значну увагу приділяли процесу блокування. 23 лютого про створення блоку заявили лідери СДПУ (В. Онопенко) та УПССС (Е. Лашутін). 19 березня підписано угоду про створення політичного блоку «Міст» між ПП (В. Ландик), СДПУ(О), (В. Онопенко), ДемПУ (В. Яворівський). 29 березня між МБР та ПП укладено угоду про співпрацю, метою якої було «сприяння формуванню політичного центру та спільної участі у виборах на багатопартійній основі» [25, с. 212].

І як протилежність процесам єднання 1996 р. мав приклади нових партійних розколів. Так, 18 червня голова ХДПУ В. Журавський заявив, що за результатами партійної чистки з лав партії виключено В. Стретовича (за провал роботи очолюваної ним комісії у ВР) та І. Лосева (за підтримку колишнього мера м. Київ Л. Косаківського). А 14–15 серпня на III з'їзді ХДПУ було усунуто від виконання обов'язків уже самого В. Журавського «за політичне флюгерство та політику самоізоляції...». Головою партії обрано В. Стретовича. Своєю чергою, частина Головної Ради, яка підтримувала В. Журавського, назвала даний форум «політичною провокацією» [25, с. 214].

Таким чином, конституційне визначення майбутніх виборів як таких, що мають відбутися на пропорційно-мажоритарній основі, стало каталізатором ажіотажної уваги до партій із боку вітчизняної еліти. Можливість потрапити у владу чи зберегти її саме завдяки даним асоціаціям призводило як до появи низки нових, так і до змін у вищому керівництві вже існуючих партій.

Усі вищезазначені процеси відбувалися і протягом наступних 1997–2002 рр. За масштабами та наслідками для країни, з огляду на виборчі кампанії 1998, 1999, 2002 рр. та принципів боротьби за перерозподіл владних повноважень, вони мали ще потужніший характер. Залежно від календарного плану ЦВК із проведення виборів та змін у виборчому законодавстві формувалися справжні хвилі реєстрації нових, як правило, штучно створених, партій.

Кількісно це виглядало так: у 1996 р. існувало 44 партії, у 1997 р. – уже 54, у 1998 р. – 65, у 1999 р. – 89, у 2000 р. – 107, у 2001 р. – 127. За 2002 р. зареєстровано лише дві партії – Соціально-екологічну партію «Союз. Чорнобиль. Україна» (лідер – Ю. Андрєєв) та «Союз анархістів України» (лідер – В. Чорний) [38, с. 16]. Різнилися і темпи реєстрації. Відсутність на 1998 р. законодавчої вимоги існування партій як мінімум за рік до наступних виборів робила процес їх виникнення постійним і майже безперервним у часі. І навпаки, із появою вимоги про річне існування партії як права на її участь у виборчій кампанії ми можемо спостерігати саме протягом 2001 р. стрімкий злет прискореної реєстрації. Так, у лютому 2001 р. реєструються дві партії, а протягом березня – уже 13. Причому сім із них – 30.03.2001, рівно за рік до виборів.

Утім, не лише вибори ставали формальною причиною створення партій. Розколи та прихід ФПГ у ці організації стали каталізаторами появи нових сил. Унаслідок внутрішньопартійних чвар із Руху вийшли НРУ, УНР, НРУ(є), із СДПУ – уже згадувана СДПУ (О) та СДПУ (Ю. Буздугана). У подальшому об'єднанні соціал-демократи наповняють колишніми своїми членами вищі керівні кадри – УСДП, ПП «Солідарність», ПР. СПУ дасть життя ВОЛ «Справедливість» та партії «Соціалістична Україна», КПУ та ПСПУ – КПРС, КПУ(о), ППУ. УРП – РХП, ХДПУ – ХНС – ХДС тощо.

Прихід великого капіталу та створення ним партій яскраво ілюструє історія партій влади. Так, у період із 1998 по 2000 р. до керівних органів НДП входили А. Матвієнко (у подальшому лідер УНП (УРП) «СОБОР»), О. Зарубінський (згодом член НАПУ), В. Філенко (ПРП), Ю. Єхануров (НСНУ), В. Кафарський (НП), О. Ємець (член Правління ПРП, загинув в автомобільній катастрофі 28 січня 2001 р.), В. Хорошковський (у 2002 р. – кандидат у народні депутати України від блоку «Команда озимого покоління», № 1 у списку), Т. Стецьків (ПРП), Б. Безпалий (НСНУ), Р. Безсмертний (ПРП, НСНУ), І. Плющ (УНП, НСНУ, ПВСіПУ) А. Толстоухов («ЕКО+25%»), Є. Кушнар'єв (НДО «Нова Україна», ПР), І. Франчук (СДПУ(О), СПУ, ПП «Відродження»), А. Кінах (ПППУ) [25, с. 217].

Як і на початку періоду, у подальшому характерною рисою розбудови партійних структур був процес блокування. Даний напрям поділявся на етапи залежно від кінцевої мети – виборів, до яких партії готувалися. Так, у період 1997–1998 рр., продовжуючи традицію попереднього року, політичні сили об'єднувалися з прицілом на майбутні вибори до ВР України. Усі ці процеси були оформлені у виборчі списки та у своїй масі не дали очікуваного результату. Єдиним удалим виявився симбіоз СПУ та СелПУ. Усі інші до ВР України не потрапили. Тому наступна

виборча кампанія розпочиналася під акомпанемент розбору помилок. Протягом квітня-липня 1998 р. відбулися Пленум ЦК КПУ, 2-й етап IV з'їзду ЛДПУ, XI з'їзд СДПУ, VI з'їзд ПСПУ, VI з'їзд (1-й етап) ДемПУ, VIII збори НРУ, II з'їзд РХП, 3-й етап VI з'їзду СПУ, V зїзд ВО «Громада», III форум КУН, IV з'їзд партії «Союз», 1-й етап XIII з'їзду СДПУ(О) [25, с. 329]. І якщо лівоконсервативні сили приймали тріумфальні постанови, то для націонал-демократичного табору це був початок кінця. Наступна президентська кампанія вносила свої корективи як у процеси блокування, так і в справу розколів. Протягом 1998–1999 рр. ці два напрями переплелися та стали взаємодоповнюючими. Це сталося внаслідок того, що першу роль у даних процесах відігравали не партії, а кандидати на посаду президента та владні і бізнесові сили, що стояли за ними.

Приклад – доля Руху та ДемПУ, процеси нищення яких відбувалися майже синхронно. У результаті президентська кампанія 1999 р. остаточно підірвала вплив націонал-демократичних партійних організацій, розпорошивши їх за ознакою підтримки конкретного політичного діяча. Не додала вона єдності й лівим. На перший план вийшли партії влади.

У подальшому протягом 2000 р. партії продовжували за інерцією попередніх років спроби об'єднатися і при цьому ще більше віддалялися від реального здобуття влади. У першу чергу тому, що даний процес орієнтували виключно на певного лідера, за допомогою якого сподівалися долучитися до влади. Але навіть у разі перемоги «свого» кандидата на ту чи іншу посаду владні дивіденди розподілялися у вузькому колі вищого керівництва та бізнес-донорів. Партії ж як організації у владне полотно так і не були вплетені. Окрім того, подальші події внесли корективи. На політичній арені створюються три мегапроекти, які і визначатимуть у подальшому розвиток партійної системи. Існування останньої, у рамках тріади БЮТ, НСНУ, ПР, і є головною відмінністю четвертого етапу [23].

Досягненню результатів на виборах із найменшою втратою для основних гравців та заради відтягування на себе частини електорату «суперників» підпорядковувався процес створення нових партій протягом 2003–2009 рр. Так, у 2003 р. їх було зареєстровано дві. Перша – це політична партія «Слов'янський народно-патріотичний союз» (СНПС). Лідер організації на момент легалізації – П. Толочко. У подальшому партія мінятиме назви – від «Партії політики ПУТИНА» (ППП) в 2006 р. до «Русь Єдина» в 2009 р. Друга – «Всеукраїнська Політична партія – Екологія та Соціальний захист». У 2004 р. з'явилися ще вісім партій. За 2005 р. було легалізовано 24 організації, причому 11 із них – 24 та 25 березня. Тобто знов-таки за рік до виборів 26 березня 2006 р. 12 партій було утворено в 2006 р., 4 – у 2007 р. 21 зареєстрували протягом 2008 р. За перше півріччя 2009 р. Мінюст зареєстрував ще 12 партій, довівши їх загальну кількість до 172. На 16 червня 2014 р. в Україні офіційно зареєстровано 208 політичних партій [23].

Протестні події 2013–2014 рр. не сприяли утворенню якихось нових, політично якісних партій, що могли б скласти конкуренцію існуючим. Із метою отримати депутатські мандати вже існуючі політичні сили дещо перегрупувалися та поповнили свої лави людьми, які проявили лідерські якості під час Євромайдану та військового протистояння у Донбасі та Криму. Так, до 2019 р. свої лідерські позиції зберігала президентська «БПП», утворюючи коаліцію з ідеологічно близькими політичними силами. Проте вибори 2019 р. переформатували партійну еліту в Україні на сучасний лад. Поява нового актора – ПП «Слуга народу» – докорінно змінила склад партійної еліти України, яка зараз характеризується монобільшістю представників «Слуги народу», у першу чергу у Верховній Раді 9-го скликання [6, с. 360].

Висновки. Отже, становлення партійної еліти в Україні відбувалося в кілька етапів, кожен із яких мав свої характерні риси. Зокрема, перші два етапи були пов'язані з розвитком багатопартійності, утворенням перших впливових партій, на наступних етапах відбулося посилення поділу партій за принципом відношення до виконавчої або законодавчої гілок влади. Це призвело до появи не тільки понять «парламентські» та «позапарламентські» партії, а й до

нового поняття – «партія влади». Відбувається процес легітимізації процедури переходу влади від еліти періоду «авторитаризму» до нової бізнес контр-еліти України. Згодом в Україні з'явилася можливість оновити партійну еліту новими кадрами, однак поки спостерігається протилежний процес. Парламентські вибори 2019 р. ввели нові тенденції у становлення партійної еліти в Україні, оскільки за досить короткий термін нова політична сила, президентська «Слуга народу», стала популярною у суспільстві та, як наслідок, отримала більшість у Верховній Раді 9-го скликання. Сьогодні перед монобільшістю постало велике завдання, пов'язане з потребою у здатності до забезпечення обороноздатності нашої держави.

Література:

1. Андрусів В. Українська еліта: звідки ноги ростуть. *Українська правда*. 2009. 11 листопада. С. 12.
2. Бережна І. Оновлення політичної еліти в Україні: несподіванка обіцяної атаки. *Віче*. 2010. № 7. С. 27–32.
3. Видрін Д., Табачник Д. Україна на порозі ХХІ століття: політичний аспект. Київ : Либідь, 1995. 296 с.
4. Донцов Д. Вибрані твори : у 10 т. Т. 3. / упоряд., післям., комент. О. Баган. Дрогобич : Відродження, 2011. 329 с.
5. Дроботун Д. Зміна політичної еліти в контексті результатів виборів до Верховної Ради України IX скликання. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2020. № 87. С. 356–362.
6. Залізняк Л. Державна еліта України. *Україна. Наука і культура*. 2008. Вип. 34. С. 9–15.
7. Золкіна М. Євромайдан: передумови масового протесту. *Громадська думка*. 2014. № 1(21). С. 3–14.
8. Коротков Д. Становлення політичної еліти України в контексті переходу від тоталітаризму до демократії. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. 2010. Вип. 19. С. 85–95.
9. Кочубей Л. Сучасні політична еліта та політичний клас: визначення, моделі та особливості становлення. *Наукові записки*. 2010. Вип. 1. С. 37–54.
10. Крамазіна М. Українська парламентська еліта: кількісно-якісний аналіз ідентитетів (1990–2019). *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2022. № 14.1(29). С. 59–77.
11. Купик В. Сучасний організований молодіжний рух в Україні як об'єкт наукового дослідження. *Аналітичне мережене видання Центр досліджень проблем громадянського суспільства*. URL: <http://politika.org.ua/?p=103>
12. Кухта Б. Концепції української елітарності ХХ ст. *Політичні еліти і лідери*. Львів, 1996. С. 53–59.
13. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. URL: <http://ukrbiblioteka.org/book/листи-до-братів-хліборобів/>
14. Любка А. Волонтери, ветерани АТО, держава: хто проти кого? URL: <http://www.blitz.if.ua/?q=news&id=22419>
15. Макіавеллі Н. Флорентійські хроніки. Державець / пер. з іт. А. Перепаді. Харків : Фоліо, 2007. 511 с.
16. Мандзій Л. Еліта як категорія політичної науки. Політична еліта: історія та теорія. Львів, 2009. С. 197–216.
17. Мандзій Л. Історія ідей елітарності. Політична еліта: історія та теорія. Львів, 2009. С. 28–48.
18. Матушенко О. Вплив політичної та бізнес-еліти на еволюцію ролі та місця політичних партій у політичній системі України. *Наукові записки*. 2011. Вип. 3. С. 137–147.
19. Мороко В. Періодизація партійного будівництва в сучасній Україні та формування партійних структур (1991–2009 рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2010. Вип. 28. С. 326–331.
20. Олещенко В. Політичні еліти: особливості формування у період незалежності України. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2012. Вип. 3. С. 175–182.
21. Політичний компас виборця. Партії та блоки на виборах 2002 року. Історична довідка. URL: <http://party.civica.org/index.html>
22. Політичні партії України напередодні парламентських виборів: стан і тенденції. *Національна безпека і оборона*. 2001. № 12(24). С. 17–22.

23. Політичні партії України. URL: <http://www.drsu.gov.ua/party>
24. Політичні партії як суб'єкт формування політико-управлінської еліти в процесі політичної модернізації : монографія. Харків : Магістр, 2007. 160 с.
25. Політичні партії як суб'єкт формування політико-управлінської еліти в умовах політичної модернізації. Київ : Парлам. вид-во, 2008. 416 с.
26. Полохало В. Від авторитаризму до ... авторитаризму? Україна політичному інтер'єрі колишніх радянських республік. *Дзеркало тижня*. 2004. № 34. С. 12.
27. Сидоренко М. Категорія «політична еліта»: підходи, критерії, визначення. *Наукові записки*. 2007. Вип. 35. С. 202–215.
28. Слабошпицький М. Пейзаж для Помаранчевої революції. Хроніка-колаж. Київ, 2005. 260 с.
29. Шведа Р. Стан розбудови теорії політичних партій та партійних систем в Україні. *Вісник Львівського університету. Філософські науки*. 2003. Вип. 5. С. 369–370.
30. Шульга М. Етапи становлення політичної еліти в Україні в роки незалежності. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2006. № 4. С. 24–37.
31. Щебрина С. Генеза політичних еліт в Україні: сутність, структура, особливості. Запоріжжя, 2011. 20 с.

References:

1. Andrusiv V. Ukrainska elita: zvidky nohy rostut(Ukrainian elite: where do their legs come from?). *Ukrainska pravda*. 2009. 11 lystopada. S. 12 [in Ukrainian].
2. Berezhna I. Onovlennia politychnoi elity v Ukraini: nespodivanka obitsianoï ataky(Renewal of the political elite in Ukraine: the surprise of the promised attack.). *Viche*. 2010. №7. S. 27–32 [in Ukrainian].
3. Vydrin D. Ukraina na porozi XXI stolittia: politychnyi aspekt (Ukraine on the Threshold of the 21st Century: Political Aspect). / D. Vydrin, D. Tabachnyk. K.: Lybid, 1995. 296 s [in Ukrainian].
4. Dontsov D. Vybrani tvory: v 10 tomakh. T. 3. / D. Dontsov / uporiad., pisliam., koment. O. Bahan. Drohobych.: VF «Vidrodzhennia», 2011. 329 s [in Ukrainian].
5. Drobotun D. Zmina politychnoi elity v konteksti rezultativ vyboriv do Verkhovnoi Rady Ukrainy IKh sklykannia(Change of the Political Elite in the Context of the Results of the Elections to the Verkhovna Rada of Ukraine of the IX Convocation). *Derzhava i pravo. Yurydychni i politychni nauky*. 2020. № 87. S. 356–362 [in Ukrainian].
6. Zalizniak L. Derzhavna elita Ukrainy (The state elite of Ukraine.). *Ukraina. Nauka i kultura*. 2008. Vyp. 34. S. 9–15 [in Ukrainian].
7. Zolkina M. Yevromaidan: peredumovy masovoho protestu (Euromaidan: preconditions for mass protest). *Hromadska dumka*. 2014. № 1 (21). S. 3–14 [in Ukrainian].
8. Korotkov D. Stanovlennia politychnoi elity Ukrainy v konteksti perekhodu vid totalitaryzmu do demokratii(Formation of Ukraine's Political Elite in the Context of Transition from Totalitarianism to Democracy). *Suchasna ukrainska polityka. Polityky i politolohy pro nei*. 2010. Vyp. 19. S. 85–95 [in Ukrainian].
9. Kochubei L. Suchasni politychna elita ta politychnyi klas: vyznachennia, modeli ta osoblyvosti stanovlennia (Modern political elite and political class: definitions, models and peculiarities of formation). *Naukovi zapysky. Nats. akad. nauk Ukrainy, In-t polit. i etnonats. doslidzh. im. I. F. Kurasa; holov. red. Yu. A. Levenets. K.*, 2010. Vyp. 1. S. 37–54 [in Ukrainian].
10. Kramazina M. Ukrainska parlamentska elita: kilkisno-yakisnyi analiz identytetiv (1990–2019) (Ukrainian parliamentary elite: quantitative and qualitative analysis of identities (1990–2019)). *Filosofia ta politolohiia v konteksti suchasnoi kultury*. 2022. № 14.1(29). S. 59–77 [in Ukrainian].
11. Kupyk V. Suchasnyi orhanizovanyi molodizhnyi rukh v Ukraini yak ob'ekt naukovoï doslidzhennia (The Modern Organized Youth Movement in Ukraine as an Object of Scientific Research). Analitichne merezhene vydannia Tsentr doslidzhen problem hromadianskoho suspilstva. URL:<http://politika.org.ua/?p=103> [in Ukrainian].
12. Kukhta B. Kontseptsii ukrainskoi elitarnosti KhKh st(Concepts of Ukrainian elitism in the twentieth century). *Politychni elity i lidery: L.*, 1996. S. 53–59 [in Ukrainian].

13. Lypynskyi V. Lysty do brativ-khliborobiv (Letters to fellow farmers). URL: <http://ukrbiblioteka.org/book/lysty-do-brativ-khliborobiv/> [in Ukrainian].
14. Liubka A. Volontery, veterany ATO, derzhava: khto proty koho? (Volunteers, ATO veterans, and the state: who is against whom?). URL: <http://www.blitz.if.ua/?q=news&id=22419> [in Ukrainian].
15. Makiavelli N. Florentiiski khronichky. Derzhavets (The Florentine Chronicles. State). Per. z it. A. Perepadi. Kharkiv: Folio, 2007. 511 s. [in Ukrainian].
16. Mandzii L. Elita yak katehoriia politychnoi nauky (Elite as a category of political science). *Politychna elita: istoriia ta teoriia*: L., 2009. S. 197–216 [in Ukrainian].
17. Mandzii L. Istoriiia idei elitarnosti (The history of elitism). *Politychna elita: istoriia ta teoriia*: L., 2009. S. 28–48 [in Ukrainian].
18. Matushenko O. Vplyv politychnoi ta biznes-elity na evoliutsiiu roli ta mistsia politychnykh partii u politychnii systemi Ukrainy (The influence of the political and business elite on the evolution of the role and place of political parties in the Ukrainian political system). *Naukovi zapysky / Nats. akad. nauk Ukrainy, In-t polit. i etnonats. doslidzh. im. I. F. Kurasa. K., 2011. Vyp. 3. S. 137–147* [in Ukrainian].
19. Moroko V. Periodyzatsiia partiinoho budivnytstva v suchasni Ukraini ta formuvannia partiinykh struktur (1991–2009 rr.) (Periodization of party building in modern Ukraine and formation of party structures (1991–2009)). *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*. 2010. Vyp. 28. S. 326–331 [in Ukrainian].
20. Oleshchenko V. Politychni elity: osoblyvosti formuvannia u period nezalezhnosti Ukrainy (Political Elites: Peculiarities of Formation in the Period of Ukraine's Independence). *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezidentovi Ukrainy*. 2012. Vyp. 3. S. 175–182 [in Ukrainian].
21. Politychnyi kompas vybortsia. Patrii ta bloky na vyborakh 2002 roku. Istorychna dovidka (Political compass of the voter. Patria and blocs in the 2002 elections.). URL: <http://party.civicua.org/index.html> [in Ukrainian].
22. Politychni partii Ukrainy naperedodni parlamentskykh vyboriv: stan i tendentsii (Political Parties of Ukraine on the Eve of the Parliamentary Elections: Status and Trends). *Natsionalna bezpeka i oborona*. 2001. № 12(24). S. 17–22 [in Ukrainian].
23. Politychni partii Ukrainy. URL: <http://www.drsu.gov.ua/party>
24. Politychni partii yak subiekt formuvannia polityko-upravlinskoi elity v protsesi politychnoi modernizatsii (Political Parties as a Subject of Formation of Political and Administrative Elite in the Process of Political Modernization): monohrafiia. Kh.: Vyd-vo KharRI NADU «Mahistr», 2007. 160 s [in Ukrainian].
25. Politychni partii yak subiekt formuvannia polityko-upravlinskoi elity v umovakh politychnoi modernizatsii (Political parties as a subject of formation of the political and administrative elite in the context of political modernization). *Nats. akad. derzh. upr. pry Prezidentovi Ukrainy, Ukr. t-vo spriannia sots. innovatsiiam*. K.: Parlam. vydvo, 2008. 416 s. [in Ukrainian].
26. Polokhalo V. Vid avtorytaryzmu do ... avtorytaryzmu? Ukraina politychnomu interieri kolyshnykh radianskykh respublik (From authoritarianism to... authoritarianism? Ukraine in the political interior of the former Soviet republics.). *Dzerkalo tyzhnia*. 2004. № 34. S. 12 [in Ukrainian].
27. Sydorenko M. Katehoriia «politychna elita»: pidkhody, kryterii, vyznachennia (The category of «political elite»: approaches, criteria, definitions.). *Naukovi zapysky: zb. nauk. pr. NAN Ukrainy*. 2007. Vyp. 35. S. 202–215 [in Ukrainian].
28. Slaboshpytskyi M. Peizazh dlia pomaranchevoi revoliutsii (A landscape for the Orange Revolution). *Khronika-kolazh*: K., 2005. 260 s [in Ukrainian].
29. Shveda R. Stan rozbudovy teorii politychnykh partii ta partiinykh system v Ukraini (The state of development of the theory of political parties and party systems in Ukraine). *Visnyk Lvivskoho universytetu Filozofski nauky*. 2003. Vyp. 5. S. 369–370 [in Ukrainian].
30. Shulha M. Etapy stanovlennia politychnoi elity v Ukraini v roky nezalezhnosti (Stages of formation of the political elite in Ukraine during the years of independence). *Sotsiologiia: teoriia, metody, marketynh*. 2006. № 4. S. 24–37 [in Ukrainian].
31. Shchhebryna S. Heneza politychnykh elit v Ukraini: sutnist, struktura, osoblyvosti (The Genesis of Political Elites in Ukraine: Essence, Structure, and Peculiarities): Zaporizhzhia. 2011. 20 s [in Ukrainian].

Svitlana Matviienkiv, Oleh Leshchyshyn. To the problem of formation of the party elite in Ukraine

The problems of the formation of party elite in Ukraine are a relevant object of research due to the current and specific challenges facing the country's political structures. The growing role of political parties in the formation and implementation of public policy emphasizes the importance of understanding and addressing the problems affecting their elite. The purpose of the article is to study the main approaches to the problem of party elite formation in Ukraine. In accordance with this goal, the following research objectives have been formulated: to analyze the theoretical foundations of the formation of the party elite; to identify the main approaches to periodization of the formation of the party elite in Ukraine; to characterize the main features of the modern party elite in Ukraine. In analyzing the features, the author used such general scientific methods as analysis and synthesis, deduction and induction, as well as the method of comparativism, etc. The study found that the formation of the party elite in Ukraine took place in several stages, each of which had its own characteristic features. In particular, the first two stages were associated with the development of multiparty system, the formation of the first influential parties, and the next stages saw an increase in the division of parties based on their affiliation with the executive or legislative branches of government. This led to the emergence of not only the concepts of «parliamentary» and «non-parliamentary» parties, but also a new concept – «party of power». Subsequently, Ukraine had an opportunity to renew the party elite with new personnel, but so far the opposite process has been observed. The 2019 parliamentary elections introduced new trends in the formation of the party elite in Ukraine, such as a new political force, the presidential Servant of the People, became popular in society in a fairly short period of time and, as a result, gained a majority in the Verkhovna Rada of the 9th convocation.

Key words: *patrology, theory of political elites, elitism, political parties, party elite, party systems.*

УДК 342.7.316

DOI 10.32782/2312-1815/2024-17-17

Юрій Махно

ORCID: 0009-0005-2263-0497

ПОЛІТИЧНА УЧАСТЬ: СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ТА ФУНКЦІЇ

У статті здійснено аналіз поняття політичної участі та її ключових функцій. Зазначено, що активна політична участь громадян є важливим елементом демократичного режиму. Завдяки розвитку інформаційних технологій та глобалізації зростає кількість форм та способів політичної участі. Термін «політична участь» визначається різними способами, включаючи вибори, участь у громадських асоціаціях тощо. Досліджено різні підходи та трактування політичної участі, включаючи її роль у соціальному розвитку та демократизації суспільства. Стаття розглядає концепцію політичної участі, висвітлюючи класичну дефініцію, запропоновану С. Вербою та Н. Наєм. Автори визначають політичну участь як прямий або опосередкований вплив приватних громадян на формування уряду та його діяльність. Зазначено, що ступінь участі залежить від соціальних чинників. Розглянуто еволюцію поглядів на політичну участь, відзначаючи перехід від обмеженого уявлення про участь як голосування на виборах до розширеного вивчення політичної поведінки громадян. Розглянуто концепцію «конвенційної» та «неконвенційної» участі. Висвітлено різні підходи до розуміння автономної та мобілізованої політичної участі, а також вплив соціальних систем на її характер. Стаття розглядає важливість політичної участі у демократичному суспільстві та визначає ключові функції цього явища. Зазначено, що політична участь включає у себе різні форми активності, такі як участь у виборчих процедурах, громадські обговорення та петиції. Зокрема, увага акцентується на ролі політичної участі у сприянні активному громадянству, легітимації влади, формуванню громадської думки та соціалізації громадян. У контексті України вказано на труднощі формування традиції консультацій та взаємодії влади з громадянами. Акцентовано на обмеженнях, які включають пасивність громадян, низький рівень інформованості та відсутність стимулів для представників влади до ефективної взаємодії з громадою. Наголошено на важливості залучення громадських організацій до вирішення соціально-політичних проблем в Україні.

Ключові слова: політична участь, демократія, вибори, громадські об'єднання, влада, суспільство.

Вступ. У сучасному політичному дискурсі питання політичної участі займає центральне місце, визначаючи взаємодію громадян із політичною системою та формуючи основу демократичного суспільства. Сутність політичної участі полягає в активній взаємодії індивіда чи групи осіб із політичним процесом, яка проявляється у різноманітних формах та виявах цивільно-громадянської активності. Від виборів до громадських об'єднань політична участь репрезентує важливий елемент демократичного устрою, аналіз якого дає змогу визначити рівень залучення громадян до політичного життя та його вплив на сталість і ефективність політичної системи.

Матеріал і методи дослідження. Робота ґрунтується на аналізі науково-методичної літератури, методичних посібників, наукових статей, періодичних видань та напрацювань сучасних та попередніх вчених і дослідників, серед них: М.М. Костельнюк, О.І. Косілова, S. Verba, N.H. Nie, P.J. Conge та багато інших.

Методи дослідження: систематизація, конкретизація, аналіз результатів діяльності дослідників із проблеми проведеного дослідження.

Результати та обговорення. Проголосивши незалежність, Україна задекларувала намір побудувати демократичний політичний режим. Одним із важливих складників демократії є активна позиція індивідів щодо політичних процесів, яка проявляється, зокрема, у політичній

участі громадян. Участь особи в політичному житті суспільства показує, насамперед, рівень демократизації соціуму, свідомості громадян, рівень дієвості впливу особи [4, с. 32].

У сучасних умовах завдяки стрімкому розвитку інформаційних технологій та глобалізації дедалі більше громадян беруть активну участь у політичному житті, збільшується кількість форм та способів політичної участі [3, с. 127].

До середини ХХ ст. політична участь трактувалася переважно як участь у виборах і державному управлінні. Згодом це поняття стало застосовуватися до дій будь-якої людини, будь то політичний діяч, державний службовець або звичайний громадянин, який активно бере участь у той чи інший спосіб у здійсненні політики в рамках політичної системи будь-якого типу [3, с. 128].

У демократичних системах політична участь поряд із вільним доступом до інформації, правом обирати і бути обраним, свободою створення та приєднання до громадських асоціацій, змагальністю політичних акторів є важливим елементом функціонування держави. Практики участі громадян у політиці сприяють узгодженню інтересів суспільства та еліт, коригуванню політичного курсу керівництва країни, контролю узгоджених політичних рішень і моніторингу їх виконання, делегуванню управлінських повноважень конкретним державним менеджерам і гарантуванню, таким чином, легітимності чинного політичного режиму. Верховенство права при цьому дає змогу уникати найбільш небезпечних проявів свавілля влади або зловживань із боку громадян [6, с. 95].

Дискурс щодо участі базується на давніх традиціях та історії розвитку, унаслідок чого розрізняють участь як структурний принцип та принцип дії постіндустріального суспільства у вужчому розумінні (політична участь) та в ширшому розумінні (участь у всіх сферах життя). Слід зазначити, що науковці по-різному тлумачать її зміст та сутність. Відрізняються також підходи до визначення видів та форм політичної участі [3, с. 128].

Серед вітчизняних та зарубіжних дослідників поширеними є такі трактування політичної участі:

- вільна активність громадян, спрямована на прямий чи опосередкований вплив на ухвалення тих чи інших варіантів або альтернатив на різних рівнях політичної системи;
- механізм «політичної машини», за допомогою якого забезпечується демократія, пов'язана з наданням максимально широкого доступу до структури прийняття рішень для різноманітних груп (теоретики структурного функціоналізму);
- більш-менш регулярне і насамперед інструментальне застосування акторами різних форм політичної діяльності, засобом, за допомогою якого громадяни намагаються впливати на процес прийняття політичних рішень;
- одна з категорій теорії політичної соціалізації, конкретизується як форма залученості особистості до політики;
- різновид професійної політичної діяльності, спосіб самоствердження людини й формування культури спілкування, навичок управлінської і самоуправлінської діяльності, практичний рівень залучення індивіда у політичне життя, що змушує його реалізовувати конкретні соціально значимі дії [4, с. 33].

Класична дефініція політичної участі була запропонована С. Вербою та Н. Наєм, які визначили її як прямий або опосередкований вплив приватних громадян на формування уряду та його діяльність. Учені також указували, що ступінь участі громадян у політичному житті є неоднаковою і залежить від низки соціальних чинників, як то соціально-економічний статус, інтерес до політики, політична компетентність, наявність необхідних для участі ресурсів тощо.

Ранні дослідження асоціювали політичну участь саме з голосуванням громадян на виборах та їх залученням до виборчих кампаній у рамках функціонування системи представництва. Однак політична практика чітко демонструвала, що громадяни задіяні в політичному

процесі також і в періоди між виборами, особливо коли інститути громадського контролю, ЗМІ або політична опозиція сигналізують про нехтування інтересами більшості і наполягають на потребі реагувати на дії влади [6, с. 95].

Так, із 60-х років підкреслено вузький підхід до аналізу політичної участі змінюється на більш різнобічне вивчення політичної поведінки громадян. З'являється широке коло праць, у яких усе більше есплікується понятійне поле цієї політологічної категорії – спершу до масштабів «конвенційної» активності громадян. У роботі «Участь в Америці» Верба та Наєм указують перелік із 12 форм конвенційної участі, які досліджуватимуть:

- регулярну участь у голосуванні на президентських виборах;
- постійну участь у місцевих виборах;
- активну участь у діяльності щонайменше однієї організації, що опікується проблемами громади;
- спільну з іншими діяльність із вирішення проблем громади;
- спроби переконати інших голосувати так само, як респондент;
- активну роботу на користь партії або кандидата на виборах;
- контактування з представниками місцевої влади з приводу якоїсь проблеми;
- відвідування хоча б одного політичного мітингу або з'їзду за останні три роки;
- контактування з представником адміністрації штату або держави з приводу якогось питання чи проблеми;
- участь у створенні групи або організації для вирішення проблем громади;
- грошову підтримку партії або кандидата під час виборчої кампанії;
- членство в політичному клубі або організації [8, с. 31].

Розпочате Вербою та Наєм розширення категорії політичної участі продовжили інші дослідники. Розглядаючи політичну участь насамперед як дію, С. Барнз, М. Каазе та ін. в межах масштабного дослідження Political Action Project (1970-ті роки) додали до поля концептуалізації (та до соціологічних опитувальників) так звану неконвенційну участь громадян – участь у страйках, протестах, несанкціонованих мітингах, збір підписів під петиціями тощо, – яка також визнається спробою вплинути на політичну систему, нехай і поза рамками формальних механізмів політичного процесу [7, с. 242].

Американський соціолог Х. Макклоскі визначає політичну участь як добровільну діяльність, завдяки якій члени суспільства беруть участь у виборах правителів і прямо чи опосередковано у формуванні державної політики.

На противагу Х. Макклоскі науковці С. Хантінгтон та Дж. Моріс Нельсон критикують трактування терміна «політична участь» лише як добровільної діяльності, констатуючи, що індивід чи група людей можуть здійснювати політичну участь і з примусу. На основі цього розглядають автономну (добровільну) та мобілізовану (примусову) політичну участь.

Автономна політична участь існує тоді, коли громадяни свідомо є активними та власні політичні рішення приймають без примусу політиків. Цей тип використовується переважно в країнах Заходу. Щодо мобілізованої політичної участі, то вона на відміну від автономної є вимушеною дією та участю у подіях, акціях, виборах і залежить від неполітичних стимулів (страх, підкуп, фальш). Це характерно для тоталітарних режимів та традиційних суспільств [5, с. 66].

Ураховуючи різні критерії, політична участь може бути: організованою (громадяни беруть участь у політичному житті на основі чітко продуманого плану); неорганізованою (ніким не керованою і здебільшого спонтанною); традиційною (здійснення політичних дій та вчинків відбувається згідно з установленими нормами, схемами діяльності, дотримуючись стереотипної поведінки); новаторською (передбачає введення новизни); постійною (циклічно тривала участь, що має сталий характер та взаємодію); епізодичною (нетривала участь у певний момент

політичного життя); прямою (у межах невеликих політичних груп, де народ безпосередньо приймає рішення більшістю голосів. На загальнонаціональному рівні до неї можна зарахувати референдум та плебісцит); опосередкованою (за допомогою голосування громадяни обирають тих, хто представлятиме їх на різних рівнях владних структур та прийматимуть від їхнього імені політичні рішення) [4, с. 34].

Політична участь є не лише важливим елементом демократичного суспільства, а й визначальним чинником його стабільності та ефективності. Участь громадян у політичних процесах включає у себе різні форми вияву активності, такі як участь у виборчих процедурах, громадські обговорення, петиції та інші вирази громадянської активності.

Однією з ключових функцій політичної участі є сприяння активному громадянству. Ця функція базується на ідеї, що участь громадян у політичних рішеннях є не лише їхнім правом, а й обов'язком перед суспільством. Активні громадяни не лише виражають свої індивідуальні думки та погляди через виборчі процеси, але й сприяють розкриттю нових соціальних потреб та емпіричних рішень. Ця функція політичної участі є динамічною силою, яка стимулює соціальну трансформацію та пристосування суспільства до нових викликів.

Другою важливою функцією політичної участі є легітимація влади. Активна участь громадян у виборчих процесах та громадських обговореннях визначає рівень довіри до влади та її призначених представників. Легітимація влади, отримана через широку підтримку громадян, є основою для стабільності політичної системи. Підтримка громадян указує на їхню впевненість у тому, що влада діє в їхніх інтересах та відповідає вимогам суспільства [1, с. 340].

Третьою функцією політичної участі є формування громадської думки. Участь громадян у громадських обговореннях та інших формах вираження думок сприяє обміну ідеями та стимулює дискусії, що важливо для розроблення комплексних та обґрунтованих рішень. Громадська думка, сформована через активну участь громадян, є важливим чинником визначення пріоритетів, цінностей та напрямів розвитку суспільства.

Останньою, але не менш важливою функцією політичної участі є соціалізація громадян. Участь у політичних процесах дає змогу громадянам розвивати соціальні навички, аналітичне мислення та етичні цінності, які є важливими для активного громадянського життя. Цей процес сприяє формуванню високоінтелектуальних та відповідальних громадян, які здатні не лише брати участь у політичних рішеннях, а й приймати їх свідомо та аналітично [2, с. 69].

На відміну від демократичних країн в Україні так і не сформувалася традиція підготовки, ухвалення та реалізації владного рішення як результату тривалого процесу консультацій, обговорень, діалогу влади та громадян, урахування пропозицій громадянського суспільства. Доречно акцентувати увагу на тому, що основними обмеженнями на шляху ефективної взаємодії влади та громадян, участі громадян у прийнятті владних рішень є: пасивність громадян; недостатній рівень інформованості населення; невизначеність механізмів фінансового та матеріального забезпечення громадських ініціатив; відсутність необхідності (та відповідних стимулів) у представників влади до взаємодії з громадою. У розвинених демократичних країнах громадські організації часто залучаються до вирішення соціально-політичних проблем. Українській державі також потрібно визначити, які соціальні проблеми вона може вирішити сама, а які – спільними зусиллями з громадськими організаціями [4, с. 34].

Висновки. Отже, політична участь – це дії, за допомогою яких громадяни будь-якої політичної системи впливають або намагаються впливати на результати її діяльності. У цьому сенсі участь у політиці розуміється як один із засобів, використовуваних людиною для досягнення своїх власних, індивідуально усвідомлених цілей. Причому така форма реалізації особистих потреб формується у процесі взаємодії індивіда з урядом, органами влади, іншими політичними інститутами і силами. Політичну участь за сучасних глобальних процесів інтеграції, формування нового світового порядку можна розглядати як одну з основних характеристик

демократії, як засіб політичної соціалізації та політичного виховання, розв'язання конфліктів, боротьби з бюрократією і політичним відчуженням мас. Ця проблематика не є до кінця розглянутою і має подальші перспективи для дослідження, адже вимагає структуризації політичної участі та чіткого окреслення причин неучасті громадян, що дасть змогу інтенсифікувати політичну активність народу та спрямувати її у русло демократичного розвитку.

Література:

1. Бортніков В. Демократія участі як суспільний феномен. *Сучасна українська політика. Політика і політологи про неї*. 2018. № 12. С. 334–341.
2. Єфтені Н.М. Особливості формування політичної свідомості. *Політичне життя*. 2019. № 4. С. 66–70.
3. Косілова О.І. Політична участь як форма реалізації політичних прав: теоретико-правовий дискурс. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2021. № 2(50). С. 127–133.
4. Костельнюк М.М. Політична участь як визначальний чинник демократизації політичного процесу. *Politicus*. 2019. № 3. С. 32–37.
5. Кулеба О. Політична участь: суть, різновиди та особливості. *Українська національна ідея: реальність та перспективи розвитку*. 2010. Вип. 22. С. 65–69.
6. Янченко А.О. Форми політичної участі: аналітичні підходи до картування партисипації громадян. *Політикус*. 2021. № 3. С. 94–102.
7. Conge P.J. The Concept of Political Participation: Toward a Definition. *Comparative Politics*. 1988. Vol. 20. Issue 2. P. 241–249.
8. Verba S., Nie N.H. Participation in America: Political Democracy and Social Equality. New York: Harper and Row, 1972. 428 p.

References:

1. Bortnikov, V. (2018). Demokratiiia uchasti yak suspilnyi fenomen [Participatory democracy as a social phenomenon]. *Suchasna ukrainska polityka. Polityka i politolohy pro nei*. No. 12. P. 334–341. [in Ukrainian]
2. Yefteni, N.M. (2019). Osoblyvosti formuvannia politychnoi svidomosti [Peculiarities of the formation of political consciousness]. *Politychne zhyttia*. No. 4. P. 66–70. [in Ukrainian]
3. Kosilova, O.I. (2021). Politychna uchast yak forma realizatsii politychnykh prav: teoretyko-pravovyi dyskurs [Political participation as a form of realization of political rights: theoretical and legal discourse]. *Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*. No. 2 (50). P. 127–133 [in Ukrainian].
4. Kostelnyuk, M.M. (2019). Politychna uchast yak vyznachalnyi chynnyk demokratyzatsii politychnoho protsessu [Political participation as a determining factor in the democratization of the political process]. *Politicus*. No. 3. P. 32–37. [in Ukrainian].
5. Kuleba, O. (2010). Politychna uchast: sut, riznovydy ta osoblyvosti [Political participation: essence, varieties and features]. *Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku: zbirn. nauk. pr.* Lviv, Issue 22. P. 65–69. [in Ukrainian]
6. Yanchenko, A.O. (2021). Formy politychnoi uchasti: analitychni pidkhody do kartuvannia partysypatsii hromadian [Forms of political participation: analytical approaches to mapping citizen participation]. *Politicus*. No. 3. P. 94–102. [in Ukrainian]
7. Conge, P.J. (1988). The Concept of Political Participation: Toward a Definition. *Comparative Politics*. No. 20 (2). P. 241–249. [in English].
8. Verba, S. & Nie, N.H. (1972). Participation in America: Political Democracy and Social Equality. New York: Harper and Row. [in English].

Yurii Makhno. Political participation: the essence of the concept and function

The article provides an analysis of the concept of political participation and its key functions. It emphasizes that active political participation of citizens is a crucial element of a democratic regime. With the development of information technologies and globalization, the variety of forms and ways of political participation is growing. The term «political participation» is defined in different ways, including participation

in elections, involvement in civic associations, etc. The article explores various approaches and interpretations of political participation, including its role in social development and democratization. The authors define political participation as the direct or indirect influence of private citizens on the formation and activities of the government, highlighting that the degree of participation depends on social factors.

The evolution of views on political participation is discussed, noting the shift from a limited understanding of participation as voting in elections to a broader study of citizens' political behavior. The concept of «conventional» and «unconventional» participation is examined, and different approaches to understanding autonomous and mobilized political participation are highlighted, as well as the impact of social systems on its character.

The article underscores the importance of political participation in a democratic society and identifies its key functions. It mentions various forms of activity, such as participation in electoral processes, public discussions, and petitions. Particularly, attention is focused on the role of political participation in promoting active citizenship, legitimizing authority, shaping public opinion, and citizen socialization.

In the context of Ukraine, the article points out the challenges in forming a tradition of consultations and interaction between the government and citizens. It emphasizes limitations, including citizen passivity, low levels of awareness, and the lack of incentives for government representatives to effectively engage with the public. The importance of involving civic organizations in addressing socio-political issues in Ukraine is highlighted.

Key words: *political participation, democracy, elections, civic associations, government, society.*

УДК 322-67:271

DOI 10.32782/2312-1815/2024-17-18

Іван Мельничук

ORCID: 0009-0006-8745-1542

ВСЕУКРАЇНСЬКА РАДА ЦЕРКОВ І РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЯК ОБ'ЄДНАВЧИЙ ЦЕНТР РЕЛІГІЙНОЇ ЄДНОСТІ ПІД ЧАС ВІЙНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Аналізується роль Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій як вагомого чинника релігійної єдності в Україні під час війни, збереження міжконфесійного миру в Україні та запобігання виникненню внутрішніх суспільних протиріч у релігійній сфері. Наведено фактичний матеріал, що характеризує основні напрями діяльності організації (об'єднання зусиль релігійних діячів України та світу у протистоянні російській агресії проти України, волонтерська діяльність, допомога воїнам, переселенцям, родинам загиблим, капеланський рух). Доведено значення Ради як дієвого майданчика для діалогу між Церквами і державою, де кожен релігійний лідер може висловити турботи, проблеми і погляди своєї конфесії. Акцентовано, що без міжконфесійної єдності всередині країни неможливо вистояти у боротьбі з ворогом. Рада церков відіграє і буде відігравати важливу роль в укріпленні державного суверенітету і територіальної цілісності держави.

Ключові слова: *Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій (ВРЦіРО), міжконфесійні відносини, релігія, держава, війна.*

Вступ. У сучасному складному світі людина часто губиться у виборі релігійних шляхів, церков і способів знаходження правди, а також у тому, як у складних умовах життя робити правильний вибір. У таких ситуаціях слухатися спільного голосу різних релігійних лідерів Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій (ВРЦіРО) може стати орієнтиром, який допоможе знайти відповіді на складні питання духовного і суспільно-політичного життя особистості.

Матеріал і методи дослідження. Основою статті є документи і матеріали ВРЦіРО, розміщені на вебсайті цієї організації, які є достатньо інформативними і дають можливість проаналізувати її діяльність. Для їх аналізу та діяльності ВРЦіРО використано загальнонаукові методи дослідження: синтезу, аналізу, індукції, дедукції, абстрагування, зокрема узагальнення – для розуміння засад дослідження міжконфесійних відносин.

Результати та обговорення. ВРЦіРО відіграє і буде відігравати важливу роль в укріпленні суверенітету і захисту незалежності нашої держави. Рада створена як місце діалогу, учасники прагнуть пошуку цього діалогу. Рада, яка заснована на християнських цінностях, дійсно дає ефект: різні, рівні, об'єднані, щоб приходити до єдиної точки зору і формувати стабільність держави та релігійний спокій. Церкви не можуть об'єднатися, а ВРЦіРО зберегла власну ідентичність – єднатися навпроти фундаментальних принципів правди. Відповідно до Положення про ВРЦіРО, члени Ради головуєть почергово протягом піврічного періоду. Принцип ротації головуєчого у Раді дає змогу зберігати її незалежність і самоврядність [1].

ВРЦіРО – це осередок основних духовних сил нашого народу. Бути лідером, об'єднати багатонаціональний, багатоконфесійний український народ – для блага народу. Усі рішення приймаються консенсусом, і це ускладнює процедуру прийняття. Однак аналіз її діяльності свідчить, що які б труднощі не були на шляху, Рада завжди приймає збалансовані і мудрі рішення без ухилень у будь-який бік. Усі мають рівний голос.

До Ради прислуховуються і у владних кабінетах, і в домівках звичайних громадян, бо вона стоїть на захисті духовних підвалин нації. Варто відзначити, що багато країн не мають

аналогів ВРЦіРО. У країнах Європи важко зібрати за одним столом хоча б деякі релігійні організації, а в нас така співпраця відбувається з початку відновлення незалежності Української держави.

24 лютого 2022 р. на українські терени прийшла велика війна. Ще з 2014 р. північний ворог намагався не лише захопити нас військовим шляхом, а й розколоти суспільство, посіяти ворожнечу, розірвати країну на шматки, щоб зламати рішучість до опору, розпалити міжконфесійну ворожнечу. Рф докладає багато зусиль і великі кошти у те, щоб похитнути міжконфесійний мир і релігійні почуття українців. На це миттєво зреагувала ВРЦіРО і почала захищати наш духовний фронт. Об'єднання церков на захист нашої держави, волонтерська діяльність, допомога воїнам, переселенцям, родинам загиблим, капеланський рух – саме завдяки цьому ми і змогли вистояти.

ВРЦіРО активно працює ще з 2014 р. У 2016 р. відбулося засідання Ради церков у місті Краматорську. Під час цього засідання члени ВРЦіРО провели зустріч із представниками силових структур. У своїй промові голова Служби безпеки України В. Грицак високо оцінив роль ВРЦіРО у збереженні міжконфесійного миру в Україні та запобіганні виникненню внутрішніх суспільних протиріч у релігійній сфері.

ВРЦіРО робить усе можливе, щоб наші військові відчували, що вони не залишені на милість долі, а мають підтримку з боку церков, які моляться за них і надають матеріальну допомогу.

На міжконфесійному рівні ВРЦіРО має своє соціальне вчення – ювілейне видання до 25-річчя «Збірник документів 1996–2021» [2]. У книзі зібрано результати праці з часу заснування Ради церков у 1996 р. до липня 2021 р., які дають змогу ознайомитися з її позицією в тій чи іншій ситуації. У додатку вміщено фотолітопис 25-річної діяльності ВРЦіРО,

Саме з ініціативи ВРЦіРО було запроваджено традицію Молитовного сніданку, який щорічно проводять у різних містах України. Захід об'єднує різних людей: народних депутатів України, представників органів державної влади і органів місцевого самоврядування, духовенства різних християнських конфесій, бізнесменів та громадських діячів.

ВРЦіРО не лише докладає зусиль для зміцнення духовних засад оборони та безпеки нашої країни, а й відповідає на ті події, які викликають хвилювання у суспільстві. Вона створює майданчик для діалогу між церквами і державою, де кожен релігійний лідер може висловити проблеми і погляди своєї конфесії. Важко організувати зустріч представникам влади з кожним релігійним лідером окремо, водночас ВРЦіРО збирає представників усіх релігійних організацій та влади для спільної праці над важливими завданнями.

Важливо відзначити, що парламент часто нехтує порадами та ініціативами Ради церков, проте організація продовжує свою роботу і допомагає Українській державі у подоланні викликів. Необхідна постійна співпраця між урядовцями та ВРЦіРО, а не раз в каденцію. Для того щоб закони, які стосуються релігійних проблем, працювали ефективно і були зрозумілими, їх потрібно перед винесенням на голосування передавати на розгляд Раді церков для аналізу й обговорення. Уважаємо, що жодне рішення, пов'язане з діяльністю релігійних організацій, не повинно прийматися без попереднього обговорення з ВРЦіРО.

Коли представники Ради церков зустрічаються з урядовцями, обговорення ведуться виключно про добробут України. Важливо розуміти, наскільки важливий є постійний діалог між Кабінетом Міністрів України та Радою церков. Мета зустрічей – це не просто обговорення важливих питань, а й пошук спільного вирішення нагальних проблем. Важливо зазначити, що діяльність ВРЦіРО не обмежується лише Україною, а охоплює також українську діаспору.

Важливою була зустріч Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення з ВРЦіРО, яка відбулася 29 березня 2023 р. На зустрічі йшлося про те, як протидіяти російській пропаганді, як вплив Церков і релігійних організацій та довіра до них можуть служити

для розвінчання російських міфологем, якою буде співпраця медіарегулятора з ВРЦіРО [3]. Національна рада звернулася до міжконфесійної організації з проханням висловити свою позицію і публічно засудити прояви російської державної пропаганди. Це звернення мало б велике значення не лише в Україні, а й на міжнародній арені, де дуже важливо мати авторитетну думку, якій довіряють віряни та інші поважні організації. За словами релігійних діячів, у медіапросторі загалом відсутній голос релігійного середовища та думок віруючих. Релігійні організації мають мало можливостей брати участь у суспільних дискусіях, і це не відповідає їхній ролі в громадянському суспільстві. Національна рада зауважила, що не має права впливати на контент мовників або вибір гостей для ефіру через їх приватний характер.

23 травня 2023 р. Медіарегулятор підписав Меморандум про співпрацю з ВРЦіРО. Згідно із цим Меморандумом, сторони зобов'язалися спільно організовувати та брати участь у різноманітних інформаційно-просвітницьких заходах, таких як семінари, вебінари, навчальні курси та інші події, що стосуються питань свободи слова, свободи совісті та віросповідання, медіаграмотності, критичного мислення та інформаційної гігієни в релігійній сфері, а також діяльності суб'єктів у медіа.

Дійсно важливо, щоб широкий загал громадян був ознайомлений із роботою, яку виконує організація. Для цього необхідно працювати над розширенням своєї діяльності в медіапросторі (телебачення, радіо, соціальні мережі), щоб про діяльність організації почуло більше людей. Адже на офіційному вебсайті ВРЦіРО кількість переглядів дуже невелика серед такої великої української аудиторії, у середньому 3–4 тис переглядів.

ВРЦіРО ще до початку повномасштабного вторгнення закликала віруючих молитися і діяти для припинення війни. За місяць до повномасштабного вторгнення РФ на територію України підготовлює український народ до боротьби, попереджає про небезпеку і в душі любові закликає, настановляє, не залишає без опіки. Відповідає на ті події, які турбують суспільство, не стоїть осторонь і дає свій погляд на речі: «закликає всіх віруючих в Україні та в усіх частинах світу – незалежно від конфесійної належності, мови та національності – у ці дні докласти особливих зусиль для постійної молитви за Україну та єднання з метою готовності дати консолідовану відсіч російському агресору» [4]. Не закликає тікати чи боятися, а молитися, готуватися і не боятися ворога, а покладати надію на Бога. Закликає до єдності і братерства.

ВРЦіРО звертається і до держави, пропонуючи ініціативу обміну полонених як спосіб відвернути війну: «Зважаючи на спроби міжнародного співтовариства забезпечити відновлення переговорів у рамках Нормандського формату, закликаючи всіх учасників процесу виявити рішучість і докласти необхідних зусиль для здійснення обміну утримуваних у зв'язку з конфліктом осіб як першого кроку в процесі реалізації всеосяжної стратегії деескалації існуючого конфлікту, звертаємось до вас із проханням невідкладно вжити всіх необхідних дій для звільнення заради милосердя та з гуманітарних міркувань усіх утримуваних осіб», – зазначено у зверненні ВРЦіРО до президентів України та Росії [5].

Гідна уваги спільна молитва у Софії Київській 16 лютого 2022 р., у День єдності.

Привертає увагу лист ВРЦіРО до Путіна, у якому засуджено війну: «Ми авторитетно і одностайно свідчимо, що український народ не прагне війни, і зупинити її, поки не надто пізно, вважаємо загальним обов'язком віруючих людей. Заповідь Всевишнього «Не вбивай» визначає абсолютну цінність людського життя і суворе Боже покарання для вбивці. Агресивна війна – великий злочин проти Всевишнього» [6].

ВРЦіРО активізує свою діяльність із початку повномасштабного вторгнення. У цей період частота звернень є великою, зокрема щодо можливого обстрілу Києво-Софіївської церкви, що стали відомі всьому світу. У початковій фазі війни ВРЦіРО спільно з Українською державою виступає на захисті та вживає всіх необхідних заходів, які їй відомі, для зупинення агресора. Важливо зауважити, що кожна Церква індивідуально надає допомогу в цей важкий час.

Коли звернення до релігійних лідерів рф не досягли бажаного результату, було написане звернення до білоруських релігійних лідерів, у якому пролунав заклик не допустити, щоб Білорусь вступила у війну: «Особливо боляче усвідомлювати, що ракетні та бомбові удари по мирних українських містах Київської, Чернігівської, Рівненської та інших областей, а також вторгнення російських сухопутних військ на суверенну територію України відбувається з території Республіки Білорусь. Іншим, ще більш цинічним і жорстоким кроком може бути спроба залучення білоруської армії до безпосередньої участі у війні проти України на стороні Росії як держави-терориста», – наголошує ВРЦіРО [7].

Глибоко моральне звернення проти лайливих слів відображає потребу українців не лише у фізичній обороні, а й у внутрішній трансформації країни. Громадяни України мають прагнути до вищих моральних стандартів, виявляти добрі справи та будувати нову Україну на основі цінностей, наданих Богом, а не наслідувати злі звички окупантів. Це звернення підкреслює проблему негативного мовлення через призму боротьби між добром і злом. Зрозуміло, що потрібно захищати державу, а й водночас розвивати її духовний потенціал.

Усвідомлюючи страждання українського народу, ВРЦіРО також працює над цим питанням і у зверненні про запровадження безполітної зони над Україною та створення гуманітарних коридорів зазначає: «ВРЦіРО звертається до керівництва Російської Федерації, міжнародних організацій, церковних ієрархів та релігійних діячів народів Росії вжити термінові заходи для деблокування Маріуполя, Бердянська, Мелітополя, інших міст України та для організації гуманітарних коридорів із метою евакуації мешканців українських міст і селищ із районів, де тривають активні бойові дії, до безпечних місць за їхнім власним вибором» [8].

Неодноразово ВРЦіРО закликає світову спільноту визнати факт геноциду Українського народу. Насильство з боку російської армії не лише спрямоване на захоплення наших територій, а й на повне знищення української ідентичності. Зважаючи на тісний зв'язок церкви в росії з державою та їхні спільні цілі, Рада церков ініціює законопроект про заборону релігійних організацій, які підпорядковані державі-агресору.

Із 24 по 26 січня 2023 р. відбувся візит офіційної делегації ВРЦіРО до Ватикану за їхньою ініціативою. Під час зустрічі представників Церков та релігійних організацій України з главою Ватикану вони висловили важливість об'єднання зусиль релігійних діячів України та світу у протистоянні російській агресії проти нашої держави для досягнення перемоги правди та встановлення справедливого миру.

Наша вдячність полякам за їхню допомогу на початку війни велика. Однак історія між нами залишається неповністю заспокоюною через Волинську трагедію. Із нагоди 80-річчя цих подій ВРЦіРО випустила звернення, у якому закликає до взаємного прощення, особливо в умовах нового загального ворога – росії. Як шлях до вирішення конфлікту подає слова Папи Римського Івана Павла II: «Час прийшов, щоб позбутися болісного минулого! Нехай просте прощення стане ліком для кожного серця. Нехай завдяки очищенню історичної пам'яті всі будемо готові піднімати те, що нас об'єднує, а не роз'єднує, щоб разом будувати майбутнє на основі взаємної поваги, братерської співпраці та справжньої солідарності» [9].

Необхідно враховувати, що попри боротьбу з російською федерацією також потрібно зміцнювати внутрішню ситуацію у державі. Не залишилася осторонь ВРЦіРО й від такого питання, як легалізація канабісу. Рада церков видала звернення, у якому проаналізувала переваги та недоліки прийняття відповідного законопроекту. Рада висловила розуміння про важливість канабісу у медичній сфері, але попередила про потенційні небезпеки, які можуть приховуватися під гаслом його легалізації. З'являться значні ризики збільшення наркоманії, і державі потрібно буде ретельно регулювати та контролювати це питання. Під популярним гаслом медичної допомоги може створюватися база для поширення наркоманії з усіма її негативними наслідками. Тому ВРЦіРО закликала Верховну Раду розглянути інші шляхи, зокрема

розширити перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та надати дозволу для їх застосування у медичних цілях шляхом внесення змін до відповідних регулятивних актів. На жаль, до порад не дослухалися.

Виїзд до США делегації ВРЦіРО є живим прикладом того, що в Україні релігійні громади співпрацюють. Навіть без висловлення слів, просте сидання поруч представників різних конфесій – Католицької та Православної церков, представника віри мусульманської та християнської – свідчить про високий рівень співпраці та взаєморозуміння між членами організації. Світ побачив рівень релігійної свободи в Україні на практиці. Головний меседж, який старалися донести до американської еліти, – це те, що в Україні не обмежено релігійну свободу, немає релігійних війн чи переслідувань за конфесійну приналежність. Неприпустимим є лише одне: підпорядкування релігійним центрам в росії, які фактично є державними центрами російської федерації, адже ми повинні турбуватися і про духовну незалежність від москви.

Учасники ВРЦіРО підтвердили, що Україна продовжує зберігати високий ступінь свободи в релігійних питаннях, і жодна із Церков не була припинена в діяльності. Водночас російська влада використовує релігію як засіб пропаганди та змушує релігійні спільноти до співпраці з фсб, включаючи території, що перебувають під окупацією.

Представники ВРЦіРО дали оцінку релігійній ситуації на тимчасово окупованих територіях, і зазначили, що російські спецслужби намагаються встановити повний контроль над будь-якою релігійною діяльністю. Росія застосовує ідеологію «руського міру» шляхом підтримки знищення української ідентичності та жорстоких переслідувань релігійних меншин. Церквам дозволяється здійснювати релігійну діяльність лише за умови повного підпорядкування російським релігійним центрам. Варто зазначити, що крім жорсткого контролю християнських та інших релігійних спільнот, також відбувається переслідування віруючих із проукраїнськими поглядами.

Єдність та співпраця, що проявляється в діяльності ВРЦіРО, мають велике значення для України в умовах війни. Ця співпраця включає гуманітарну допомогу, допомогу переселенцям, капеланство, психологічну підтримку, реалізацію різноманітних соціальних проєктів та адвокацію інтересів України на міжнародному рівні. Це лише деякі з напрямів діяльності релігійних організацій України в умовах війни.

ВРЦіРО використовує свій впливовий голос, щоб звернутися до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, політичних партій, а також різноманітних урядових та неурядових організацій із закликом не поглиблювати внутрішні розбіжності, але зосередитися на спільній єдності та спільних зусиллях для досягнення перемоги та забезпечення майбутнього України. Нам всім варто навчитися у них діалогу та єдності.

Головний принцип, яким керується ВРЦіРО, полягає у підтримці єдності, а не у виграші в конкурентній боротьбі. Цей принцип проходить як червона нитка через усю їхню діяльність. Вони хоча і різні, але об'єднані спільною метою. Ця організація сприяє злагоді серед українців та закликає до єдності, як це зроблено у зверненні з нагоди Дня Соборності України. Перед тим як передавати знання, вони вчать через власний приклад, показуючи єднотність і єдність. Організація надихає на переконання, що діалог є можливим і він приносить великі плоди. Надзвичайно важливо у цей складний час мати релігійну єдність усередині країни, яку забезпечує ВРЦіРО.

Висновки. Новітні виклики, які стоять перед ВРЦіРО, полягають у тому, щоб вона не втратила своєї місії та не злилася з державою, а була голосом правди та незалежності. Важливо, щоб об'єднання й надалі залишалося символом єдності і кожен її представник діяв на благо всього колективу, уникаючи власних корисливих мотивацій. Волонтерська діяльність, допомога воїнам, переселенцям, родинам загиблих, капеланський рух – ключові напрями діяльності ВРЦіРО та структур, які вона об'єднує, священників і вірян.

ВРЦіРО – це унікальна організація, де представлено різноманітні конфесії, релігійні течії і навіть етнічні групи, кожна з яких має свої власні погляди на релігію. Однак, незважаючи на ці відмінності, усі вони єдині у поглядах розбудови Української держави, об'єднані спільною метою – зробити життя в Україні мирним, щасливим, моральним, а також навчитися відчувати відповідальність перед Богом і перед громадою. Незалежно від віросповідання їх покликання – зберігати міжконфесійний мир в Україні. Вони консолідують українське суспільство для спільної боротьби та будівництва єдності всередині країни. Так як це звучить у церковному гімні України: «В єдності сила народу – Боже, нам єдності дай».

Література:

1. Положення про Всеукраїнську раду церков і релігійних організацій від 11.12.2007. URL: <https://vrciro.org.ua/ua/documents/polozhennya-pro-radu> (дата звернення: 01.02.2024).
2. Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій. Збірник документів 1996–2021 / упоряд. і наук. ред. М.С. Васін. Київ : Медіасвіт, 2021. 420 с. URL: https://vrciro.org.ua/files/2021-1996_UCCRO_documents_web.pdf (дата звернення: 01.02.2024).
3. ВРЦіРО та Національна рада з питань телебачення домовилися про спільну системну роботу. URL: <https://ugcc.ua/data/vrtsiro-ta-natsionalna-rada-z-pytan-telebachennya-domovylysia-pro-spilnu-systemnu-robotu-2461/> (дата звернення: 01.02.2024).
4. Заклик Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій до єднання та молитви за Україну. URL: <https://vrciro.org.ua/ua/statements/uccro-calls-for-unity-and-prayer-for-ukraine> (дата звернення: 01.02.24).
5. Рада церков закликає Росію та Україну до обміну всіх полонених, як кроку до деескалації ситуації. URL: <https://vrciro.org.ua/ua/statements/uccro-calls-on-russia-and-ukraine-to-release-all-captives> (дата звернення: 01.02.24).
6. Всеукраїнська рада церков закликає президента Путіна зупинити війну. URL: <https://vrciro.org.ua/ua/statements/uccro-calls-on-president-putin-to-stop-the-war> (дата звернення: 01.02.24).
7. Рада церков закликає білоруських релігійних діячів не допустити залучення їх армії до війни проти України. URL: <https://vrciro.org.ua/ua/statements/uccro-statement-on-belarus-role-in-war-against-ukraine> (дата звернення: 01.02.24).
8. Звернення ВРЦіРО про надання засобів протиповітряної оборони для України та гуманітарних коридорів. URL: <https://vrciro.org.ua/ua/statements/uccro-appeal-on-necessity-of-no-fly-zone-over-ukraine-and-humanitarian-corridors> (дата звернення: 01.02.24).
9. Звернення з нагоди 80-х роковин Волинської трагедії періоду Другої світової війни. URL: <https://vrciro.org.ua/ua/statements/uccro-appeal-on-the-volyn-tragedy-during-ww2> (дата звернення: 01.02.24).
10. Біблія. Лк 1.1-10.

References:

1. Polozhennia pro Vseukrainsku Radu Tserkov i relihiinykh orhanizatsii : Zatv. zi zminamy na zasidanni VRTsiRO, protokol № 8 vid 11.12.2007 r. URL: <https://vrciro.org.ua/ua/documents/polozhennya-pro-radu> (data zvernennia 01.02.2024). [in Ukrainian]
2. Vseukrainska Rada Tserkov i relihiinykh orhanizatsii. Zbirnyk dokumentiv 1996–2021 / Uporiad. i nauk. red. M. S. Vasin. Kyiv : Media svit, 2021. 420 s. URL: https://vrciro.org.ua/files/2021-1996_UCCRO_documents_web.pdf (data zvernennia 01.02.2024). [in Ukrainian]
3. VRTsiRO ta Natsionalna rada z pytan telebachennia domovylysia pro spilnu systemnu robotu [Ukrainska Hreko-Katolytska Tserkva, 31.03.2023 r.] URL: <https://ugcc.ua/data/vrtsiro-ta-natsionalna-rada-z-pytan-telebachennya-domovylysia-pro-spilnu-systemnu-robotu-2461/> (data zvernennia 01.02.2024). [in Ukrainian]
4. Zaklyk Vseukrainskoi Rady Tserkov i relihiinykh orhanizatsii do yednannia ta molytvy za Ukrainu [26.01.2022 r.]. Kyiv. URL: <https://vrciro.org.ua/ua/statements/uccro-calls-for-unity-and-prayer-for-ukraine> (data zvernennia 01.02.24). [in Ukrainian]

5. Rada Tserkov zaklykaie Rosiiu ta Ukrainu do obminu vsikh polonenykh, yak kroku do deeskalatsii sytuatsii [15.02.2022 r.]. URL: <https://vrciro.org.ua/ua/statements/uccro-calls-on-russia-and-ukraine-to-release-all-captives> (data zvernennia 01.02.24). [in Ukrainian]
6. Vseukrainska Rada Tserkov zaklykaie prezidenta Putina zupynyty viinu [23.02.2022 p.]. URL: <https://vrciro.org.ua/ua/statements/uccro-calls-on-president-putin-to-stop-the-war> (data zvernennia 01.02.24). [in Ukrainian]
7. Rada Tserkov zaklykaie biloruskykh relihiinykh diiachiv ne dopustyty zaluchennia yikh armii do viiny proty Ukrainy [09.03.2022 p.]. URL: <https://vrciro.org.ua/ua/statements/uccro-statement-on-belarus-role-in-war-against-ukraine> (data zvernennia 01.02.24). [in Ukrainian]
8. Zvernennia VRTsiRO pro nadannia zasobiv protypovitrianoi oborony dlia Ukrainy ta humanitarnykh korydoriv [01.04.2022 p.]. URL: <https://vrciro.org.ua/ua/statements/uccro-appeal-on-necessity-of-no-fly-zone-over-ukraine-and-humanitarian-corridors> (data zvernennia 01.02.24). [in Ukrainian]
9. Zvernennia z nahody 80-kh rokovyn Volynskoi trahedii periodu Druhoi svitovoi viiny. [Vseukrainska Rada Tserkov i relihiinykh orhanizatsii/ 07.07.2023 p.]. URL: <https://vrciro.org.ua/ua/statements/uccro-appeal-on-the-volyn-tragedy-during-ww2> (data zvernennia 01.02.24). [in Ukrainian]
10. Bibliia. Lk 1.1-10. [The Bible. Lk 1.1-1]

Ivan Melnychuk. The All-Ukrainian Council Of Churches And Religious Organisations as a unifying centre of religious unity in time of war russia vs Ukraine

The article analyses the role of the All-Ukrainian Council of Churches and Religious Organisations as an important factor of religious unity in Ukraine in times of war, preservation of interfaith peace in Ukraine and prevention of internal social contradictions in the religious sphere. The article presents factual material describing the main activities of the organisation (uniting the efforts of religious leaders of Ukraine and the world in opposing Russian aggression against Ukraine, volunteer activities, assistance to soldiers, IDPs, families of the victims, chaplaincy movement). The importance of the Council as an effective platform for dialogue between churches and the state, where every religious leader can express the concerns, problems and views of his or her denomination, is proved. It is emphasised that without interfaith unity within the country it is impossible to withstand the fight against the enemy, the Council of Churches plays and will play an important role in strengthening state sovereignty and territorial integrity of the state.

Key words: All-Ukrainian Council of Churches and Religious Organisations (AUCCRO), interfaith relations, religion, state, war.

УДК 355.021

DOI 10.32782/2312-1815/2024-17-19

Андрій Міщук

ORCID: 0000-0002-2585-7110

Мар'яна Міщук

ORCID: 0000-0002-2589-6582

РЕЛІГІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ

Статтю присвячено аналізу сучасного стану та основних аспектів релігійної безпеки в Україні. Досліджено ключові аспекти релігійної ситуації у країні, включаючи правовий фреймворк, політичні та соціокультурні чинники, які впливають на взаємовідносини між різними релігійними спільнотами та державою. Аналізується роль державних інституцій у забезпеченні релігійної свободи та захисті прав віруючих, а також заходи, що сприяють підтримці міжрелігійного діалогу. Розглядаються також виклики та загрози релігійній безпеці в Україні, включаючи можливість конфліктів на релігійній основі, екстремізм. Висвітлено стратегії та заходи, які можуть бути вжиті для подолання цих викликів і зміцнення релігійної гармонії та безпеки в країні. Доведено, що роль релігії у державі визначається культурними, історичними та правовими особливостями розвитку суспільства. Вона може бути основою для формування соціальних спільнот, які забезпечують підтримку та допомогу своїм членам. Релігія часто виступає джерелом моральних цінностей та етичних норм, які впливають на поведінку і взаємодію людей у суспільстві, а релігійні організації можуть взаємодіяти з державою у сферах благодійності, освіти, охорони здоров'я. Вплив релігії у державі може бути динамічним та змінюватися зі зміною суспільних умов. Проаналізовано роль релігійного чинника в контексті забезпечення національної безпеки України, особливо в умовах російсько-української війни. Стаття пропонує висновки та рекомендації щодо подальших кроків у забезпеченні релігійної безпеки в Україні, зокрема щодо сприяння міжрелігійному діалогу та підтримці міжконфесійного взаєморозуміння та співробітництва.

Ключові слова: релігійна свобода, релігійні права, конфесійна безпека, релігійний плюралізм, міжконфесійний діалог, релігійна самоідентифікація.

Вступ. Протягом усієї історії людської цивілізації релігія залишається ключовим складником суспільного життя. Прагнення до духовних орієнтирів і моральної підтримки в сучасному світі сприяє зростанню важливості релігійного аспекту. Це пояснюється тим, що релігія є одним із найважливіших соціальних інститутів, що включає у себе систему соціальних норм, цінностей, звичаїв, вірувань, ритуалів, стандартів поведінки і т. д. Вона є неодмінним складником суспільного життя, і на різних етапах розвитку суспільства характер взаємозв'язку між релігією і суспільством зазнає змін.

Мета статті полягає в аналізі сучасного стану та головних чинників релігійної безпеки в Україні. Основні завдання передбачають дослідження ключових аспектів релігійної ситуації в країні, аналіз ролі державних інституцій у забезпеченні релігійної свободи, захисту прав віруючих, а також розгляд викликів і загроз релігійній безпеці та можливих стратегій подолання цих викликів.

Матеріал і методи дослідження. Під час дослідження використано такі загальнонаукові методи, як аналіз, синтез, порівняння.

Результати та обговорення. Серед сучасних дослідників варто виділити праці О. Хмільовської [23], В. Олійника [18], Я. Конощука [12], Г. Трегуб [22], В. Мороз [16].

У книзі «Могутній і всемогутній: Роздуми щодо Америки, Бога та міжнародних справ» колишня держсекретарка США Мадлен Олбрайт висловила думку, що всі невдачі американської

політики в 1990-х роках були пов'язані з ігноруванням важливості релігійного чинника в країні. На її думку, результати праймеріз можна передбачити залежно від того, до якої церкви або релігійної організації належить особа і який із цих інститутів переважає у певному штаті. Таким чином, релігійні переконання завжди знаходяться в конкретних економічних, географічних, культурних і мовних контекстах, а не існують відокремлено [22].

Цей беззаперечний факт варто усвідомлювати і посадовим особам, які несуть відповідальність за забезпечення безпеки нашої країни, адже головним учасником у забезпеченні духовно-релігійної безпеки є держава, яка разом із релігійними організаціями впроваджує систематичні заходи, спрямовані на збереження духовної єдності Українського народу, забезпечення стабільності та стимулювання прогресивного розвитку суспільства.

Національне відродження України позитивно вплинуло на активізацію церков, релігійних громад і конфесій. У зв'язку з унікальним геополітичним положенням України в Європі, де перетинаються держави з християнством і ісламом, а також православ'ям, католицизмом та протестантизмом, нашій державі притаманний релігійний плюралізм. Однак якщо одна з церков намагається використовувати релігійну ідеологію для виправдання агресивної політики, то це вже несе загрозу національній безпеці держави.

Релігійна безпека охоплює заходи та політику, спрямовані на забезпечення безпеки релігійних прав, свобод та переконань людей, а також на уникнення конфліктів на релігійній основі. Вона включає у себе захист від релігійної дискримінації, насильства або переслідувань, а також забезпечення спокою та гармонії між різними релігійними спільнотами та індивідуальними віруючими. Релігійна безпека також може включати заходи щодо захисту релігійних споруд та місць богослужінь від вандалізму та терористичних актів. Забезпечення релігійної безпеки є важливим аспектом будь-якого суспільства, що прагне досягти рівності, справедливості та гармонії серед своїх громадян.

Реалізація політичних прав і забезпечення свободи совісті стають одними з ключових завдань у контексті розвитку взаємин між державою та церквою і в сучасній Україні.

На переконання дослідника Л. Чупрія, «найважливішими чинниками національної безпеки у духовно-релігійній сфері є: внутрішньорелігійна стабільність (міжцерковна та міжконфесійна злагода – здатність до вирішення релігійних конфліктів насамперед ненасильницькими методами); зовнішньорелігійна стабільність (зміцнення міжнародного авторитету України як великої європейської християнської держави, збереження її національно-культурної самобутності та незалежності – наявність для цього ефективного механізму); повне задоволення релігійних потреб, свобода волевиявлення та віросповідання окремих людей і груп віруючих; наявність комплексної стратегії суспільно-політичного і духовного розвитку держави, у тому числі у сфері забезпечення духовно-релігійної безпеки України» [25].

Основоположні принципи свободи віросповідання закладено в Конституції України: «Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність... Церква і релігійні організації відокремлені від держави... Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова» [13].

Важливим інструментом для забезпечення релігійної свободи та підтримки релігійної різноманітності в Україні є також Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації». Він установлює норми, що регулюють правові відносини у сфері вільного вираження своїх релігійних переконань, організації та діяльності релігійних об'єднань в Україні. Цей Закон має на меті забезпечення прав і свобод громадян щодо релігійної практики, а також регулювання взаємовідносин між релігійними організаціями та державою. Він визначає права та обов'язки як релігійних організацій, так і держави у сфері релігійних відносин, а також установлює

механізми захисту прав і законних інтересів громадян незалежно від їхньої релігійної належності [8].

Стаття 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. (із поправками і доповненнями 2015 р.) серед потенційних загроз національній безпеці України вказує на «можливість... радикалізації та проявів екстремізму в діяльності деяких об'єднань національних меншин та релігійних громад» [7]. А стаття 8 цього ж Закону містить перелік основних напрямів державної політики з питань національної безпеки, у тому числі «забезпечення міжконфесійної стабільності та запобігання конфліктним загостренням на релігійній основі, недопущення протистояння різних церков, у тому числі щодо розподілу сфер впливу на території України» [7].

У християнському соціальному вченні (зокрема, у католицизмі) переконливо стверджується, що політична спільнота утворюється для того, аби служити громадянському суспільству, з якого вона походить. Обстоюючи соціальний плюралізм, Церква докладає усіх зусиль, щоб реалізувати спільне благо і демократію згідно з принципами солідарності, субсидіарності та справедливості. Тому, власне, такою важливою є роль релігії у розвитку держави. Релігійний фактор може виступати консолідуючим чинником довкола поняття «національна ідентичність».

Із погляду політики національна ідентичність править за опору для держави та її органів або їхніх дополітичних еквівалентів у бездержавних націях. Добір політичних функціонерів, регуляція політичної діяльності, вибори урядів спираються на критерії національного інтересу, який відображує національну волю та національну ідентичність даного населення.

Національна ідентичність та нація – це складні конструкції, що складаються з багатьох взаємопов'язаних компонентів: етнічних, культурних, територіальних, економічних та політико-юридичних. Вони означають зв'язки солідарності між членами спільнот, об'єднаних спільною пам'яттю, міфами та традиціями, і ці зв'язки можуть, а то й не можуть утілюватися у формі національних держав, проте вони нітрохи не схожі на чисто юридичні та бюрократичні узи держави. Саме завдяки багатовимірності, як зазначає Ентоні Сміт, національна ідентичність стає такою гнучкою, неподатливою силою в сучасному житті й у політиці і може ефективно поєднуватися з іншими могутніми ідеологіями та рухами, не втрачаючи власного характеру [21, с. 25].

Національною є Церква будь-якої конфесії, яка функціонує у певний історичний період, опираючись на певну національну традицію і набувши етноконфесійної специфіки, сприяє поступові етнокультури, самосвідомості й державницького менталітету визначеної нації, користується національною мовою як богослужбовою та має значний рівень поширення серед населення певної країни чи території [10, с. 69].

У сучасних умовах розвитку яскраво вираженими національними Церквами в нашій державі є Українська греко-католицька церква (далі – УГКЦ) та Православна церква України (далі – ПЦУ), свідченням чому є мова літургії, молитов та й практична діяльність самих церков.

У 80-ті – на початку 90-х років XX ст. ідеї національного і релігійного відродження, як зазначає Оксана Волинець, генерували представники національної еліти, значну частину якої становило духовенство, зокрема священники та ієрархи Української греко-католицької церкви [2].

Митрополит Андрей Шептицький, кардинали Йосиф Сліпий, Мирослав-Іван Любачівський, Любомир Гузар, Патріарх Святослав у релігійно-церковній, культурно-просвітницькій сферах сприяли становленню та утвердженню незалежної, суверенної Української держави.

Розгляд сучасної УГКЦ як виключно української національної церкви визначається особливостями її становлення та функціонування у попередні суспільно-політичні періоди,

впливом релігійного чинника на українське державотворення та національну ідентифікацію українців.

Ще митрополит Андрей Шептицький уже в першому Посланні від 2 серпня 1899 р. висловив своє рідне кредо: «Бо я Русин-Українець з діда, прадіда. А Церкву нашу та святий наш обряд полюбив цілим серцем, присвятивши для Божої справи ціле своє життя» [9, с. 205]. А в декреті до духовенства (грудень 1941 р.) він упевнено стверджує, що «ідеалом нашого національного життя є наша рідна всенаціональна Хата-Батьківщина!» [15, с. 519].

Незважаючи на світський характер України, наша держава покладає певні надії на Церкву та релігійні організації. Власне, тому Любомир Гузар звертався ще в часи президентства Л. Кравчука з пропозицією розроблення концепції державно-церковних стосунків, бо «Церква для життя держави є важливою» [1, с. 29]. У площині державно-церковних відносин Блаженніший Любомир був переконаний у тому, що «політики мають зрозуміти, що Церква і держава є партнерами, проте не підлягають одна одній. Тому для нас розділення держави і Церкви є дуже доброю справою. Ми з державою одне від одного незалежні, але працюємо для того самого народу як партнери. Ми не винні одне одному нічого. Надіємося, що таким чином ми можемо спричинитися до кращого розуміння та кращого синтезу релігійних і загальнолюдських вартостей в Україні» [1, с. 39].

Як зауважує Володимир Мороз, «чіткою ідентифікаційною установкою у літургії УГКЦ є мирна екстезія (молитви з проханнями і зверненнями до Бога. – Авт.), що виражена у формулі: «За святішого вселенського Архиєрея (ім'я) Папу Римського і за Блаженнішого Патріарха нашого (ім'я)... За Богом бережений народ наш, за правління і все військо...» [16]. Особливо важлива ця молитва-прохання тепер, коли наша держава перебуває у стані війни, розв'язаної РФ.

Патріарх Святослав констатує: «Глибоко по-християнськи відчуваю, що сьогодні рани України є ранами Христовими. Ми – великий зраний народ, у тілі нашого народу Христа знову розпинають. Тобто та містика ран Христових справді пронизує усю дійсність України. І ми відчуваємо, що схилитися над ранами нашого народу означає вшановувати рани самого Христа. Це Він сказав: «Те, що ви зробили одному зі своїх найменших, ви мені зробили». Тому сьогодні Церква своє душпастирське служіння назвала лікуванням ран війни. Синод Єпископів напрацював стратегію, щоб це не були спонтанні хаотичні поодинокі рухи» [3].

УГКЦ надає духовну підтримку воїнам, допомагаючи їм зберегти віру та моральні цінності в умовах бойових дій, вона активно залучається до гуманітарної допомоги постраждалим унаслідок війни, надаючи харчі, одяг, медичну допомогу та інші необхідні матеріальні ресурси, відстоює принципи міжнародного принципу забезпечення прав людини, мобілізує суспільство на підтримку військових та патріотичні ініціативи.

Церква виступає як один із ключових соціальних акторів, що допомагає у вирішенні гуманітарних проблем та сприяє зміцненню духовного і соціального становища українського суспільства під час війни.

В умовах війни УГКЦ зберігає міжконфесійний діалог та співпрацю з ПЦУ та іншими, державницького спрямування, релігійними громадами і організаціями для зміцнення взаєморозуміння та духовної підтримки Українського народу.

Митрополит ПЦУ Епіфаній, аналізуючи сучасний стан, відзначив: «Зараз ми проходимо великі випробування, які випали на долю нашого народу. Ми проходимо випробування – чи ми будемо як окремий народ, як окрема нація, чи нас не буде. Питання і зараз стоїть досить гостро. Тому що ворог намагається нас знищити й поневолити ... ворог ... воює, щоб знищити нас і стерти з лиця землі... Ми як окремий народ хочемо жити у своєму мирному домі. Ми на майданах обрали чіткий вектор розвитку нашої Української держави як європейської. Ми прагнемо бути невід'ємною частиною європейської спільноти. Ми хочемо жити у правді, де панує

справедливість, де є свобода. І за цю свободу, як Божий дар, зараз ми платимо високу ціну. І на нас із вами лежить велика відповідальність – зберегти цей великий Божий дар свободи та незалежності та передати його наступним поколінням... Ми переконані в тому, що перемога неодмінно буде на нашому боці. Тому що правда, життя і світло завжди перемагають» [22].

Зміцненню та збереженню Української державності сприяють і Римо-Католицька церква в Україні, мусульмани, іудеї, протестанти [6].

Релігієзнавець Халіков зазначає, що «...якщо Україна впаде і сюди прийдуть росіяни, то ми всі розуміємо: мусульмани стануть одні з перших, на кого впаде російська «дружба народів»... Захист батьківщини для мусульманина є одним зі способів джихаду. Тобто це священний обов'язок – захистити свою сім'ю, своє майно, свою батьківщину. Тому українські мусульмани продовжують бути такими громадянами, які не протистоять своїй батьківщині, а її захищають від зовнішнього ворога. Ми бачимо таких людей серед кримських татар, це батальйон «Крим», представники Меджлісу, це Мустафа Джемільєв. А якщо не з кримських татар, то це Саїд Ісмагілов, який облишив обов'язки муфтія і став військовим медиком. Батальйон Шейха Мансура, різні добровольчі формування. Бачимо сьогодні постання капеланства мусульманського... Вони сьогодні на фронті є захисниками України і свого способу життя в Україні. А перспективним напрямом є те, щоб мусульмани, так само як і християни, юдеї, інші віруючі України захистили українську незалежність і український спосіб життя» [17].

О. Саган наголошує, що вплив релігійного чинника на національну безпеку України має кілька аспектів одразу: особистий (пов'язаний із правами та інтересами особи), організаційний (щодо релігійних установ) та державний. На думку дослідника, «є деякі релігійні напрями, що становлять загрозу національній безпеці та територіальній цілісності. Тому ми маємо вимагати серйознішого сприйняття статей дійсного законодавства Про основи національної безпеки, де окремо йдеться про релігійний чинник (ред. 2003 р.). Нові законопроекти про особливий статус релігійних організацій, що мають центр за кордоном, – це фактично констатація, що чинне законодавство не працює» [4].

І справді, на думку О. Хмільовської, «...на жаль, протягом 25 років незалежності України релігійному чиннику було відведено периферійне місце в системі національної безпеки держави. Ігнорування саме цього безпекового складника і спричинило до російської релігійної експансії на південних та східних територіях України... Саме ці території зазнали найбільшого впливу УПЦ МП, і саме тут московський патріархат став організатором ідеологічної пропаганди агресора» [23]. Дослідниця констатує, що ідеологеми «руського мира» московський патріархат тривалий час прищеплював віруючим у ході так званого «духовно-патріотичного виховання».

Ось головні аргументи, які вказують на пряму загрозу УПЦ (мп) національній безпеці України:

Зв'язок із росією: УПЦ (мп) є афілійованою з російською православною церквою і отримує підтримку з боку московії. Це може створювати ситуацію, де церква вважається інструментом впливу росії в Україні. І навіть Собор УПЦ (мп) 27 травня 2022 р., незважаючи на те що, з одного боку, познімав у Статуті всі згадки про московський центр, з іншого боку – не змінився її канонічний та організаційний статус, як констатує М. Княжицький. Глава УПЦ (мп) є членом Синоду рпц, представники духовенства УПЦ (мп) входять до різноманітних структурних підрозділів рпц. Ба більше, навіть богослов Кирило Говорун (у минулому керівник відділу зовнішніх зв'язків УПЦ (мп)) відзначає той факт, що попри спробу дистанціюватися від Москви «...вони залишаються в московському патріархаті через те, що ввели туди згадку про грамоту від патріарха Олексія від 1990 року. Там говориться, що УПЦ є частиною світового православ'я через РПЦ» [24]. 25 листопада 2022 р. після обшуку в Чернівцях СБУ оприлюднила листування митрополита Мелетія Буковинського (керівника відділу зовнішніх зв'язків

УПЦ) із митрополитом Марком із російської православної церкви за кордоном, у якому Мелетій пише, що УПЦ і далі є частиною РПЦ [20].

Співробітництво з російськими органами влади: значна частина духовенства УПЦ (мп) виражає повну підтримку російської окупації. Факти, наведені у Реєстрі Зрадників Руху ЧЕСНО (40 із них – представники УПЦ(мп)), свідчать про те, «що московська «церква» становить загрозу національній безпеці України та діє не як релігійна організація, а як важлива організаційна та адміністративна структура російської церкви та агентурна мережа окупаційних спецслужб» [18].

Стосовно зазначеного питання Олександр Саган відзначає: «Діяльність московського патріархату в Україні об'єктивно є загрозою національній безпеці нашої країни. Чому об'єктивно? Тому що ще наприкінці 90-х років минулого століття московська патріархія уклала договори співпраці зі всіма силовими структурами російської федерації. Як показала війна росії проти України, ця співпраця лише посилюється. Тому абсолютно справедливо ще у 2014 році було ухвалене рішення не співпрацювати з УПЦ (мп) у сфері підготовки і діяльності військових капеланів. Адже вже тоді були непоодинокі випадки колабораціонізму і відвертої праці на ворога кліриків саме цієї церкви» [14].

Та російсько-українська війна, відверта підтримка російської агресії суттєво змінили ставлення значної частини українського суспільства до московського патріархату та викликали відповідні рішення про заборону УПЦ (мп) органів місцевого самоврядування, а також правомірні дії Служби безпеки України.

Одразу ж після 24 лютого 2022 р. з'являлися повідомлення сприяння священиками УПЦ (мп) російським окупаційним військам та подальшу пропаганду ними «руського мира». Неодрозово священики УПЦ (мп) у різних регіонах України відмовлялися проводити заупокійну літургію за загиблими воїнами ЗСУ.

Зважаючи на кримінальні провадження відносно членів УПЦ (мп) (за даними СБУ, з початку повномасштабної агресії РФ відкрито 68 кримінальних проваджень щодо представників УПЦ (МП), з яких 16 – митрополити церкви; з-поміж викритих злочинів – 20 фактів держзради та колабораціонізму. 26 фігурантам-представникам УПЦ (МП) повідомлено про підозру, а ще 19 уже отримали судові вироки), що несуть загрозу національній безпеці, 19 жовтня 2023 р. Верховна Рада України проголосувала (267 депутатів) у першому читанні за урядовий законопроект № 8371 про заборону релігійних організацій, що пов'язані з рф. Він був зареєстрований у парламенті ще 19 січня 2023 р., а 12 квітня Всеукраїнська рада церков та релігійних організацій рекомендувала схвалити його у першому читанні. Відповідно до законопроекту, в Україні «не допускається діяльність релігійних організацій, які афілійовані із центрами впливу релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка здійснює збройну агресію проти України» [5].

Оскільки законопроектом передбачається припинення діяльності релігійної організації через рішення суду за адміністративним позовом центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії, або прокурора, то, очевидно, що це не означає негайного припинення функціонування УПЦ (мп) [12].

Власне, тому, на думку М. Княжицького, «для захисту української незалежності та демократії необхідно якомога скоріше ухвалити законопроект «Про забезпечення зміцнення національної безпеки у сфері свободи совісті та діяльності релігійних організацій» (№ 8221)» [11].

Окрім того, для подальшого забезпечення релігійної безпеки державним структурам варто сприяти: рівності та захисту прав релігійних громад і віруючих шляхом розвитку та зміцнення правового механізму, який би гарантував свободу віросповідання та релігійних практик; досягненню консенсусу, шляхом діалогу між різними релігійними (державницькими) громадами з метою запобігання конфліктам і сприяння їх мирному співіснуванню; розвитку освіти

та інформаційної кампанії з метою зменшення стереотипів і ворожнечі; забезпеченню безпеки релігійних об'єктів та місць паломництва через удосконалення системи захисту і співпрацю з релігійними лідерами та громадами. Усе це, своєю чергою, може служити основою для розроблення комплексної стратегії з покращення релігійної безпеки в Україні.

І на підсумок – Церква покликана діяти в сучасному світі згідно з динамікою і життям суспільства, а тому, як наголошував Блаженніший Любомир, «Україна буде такою, якою ми її зробимо. Сама від себе Україна нічого не зможе зробити. Що буде – залежить від нас. Будемо працювати – буде добре. Будемо чекати, аби нам хтось щось дав, – нічого не буде. Обставини – це лише елементи сценарію, а відповідальність належить нам. Ми мусимо працювати. Чи ми є молоді, чи старші. Оскільки ми є всі живі громадяни, це є наше завдання. Я не бачу найменшої небезпеки, якщо ми будемо працювати кожний по своїй лінії» [19].

Висновки. Отже, релігійна безпека виступає як важливий складник національної безпеки України з кількох причин. По-перше, релігія відіграє значну роль у формуванні ідентичності та цінностей суспільства, і стабільність цих чинників є ключовою для забезпечення мирного співіснування етнічних та релігійних груп. По-друге, релігійна нетерпимість, зв'язок із закордонними центрами, відкрита підтримка агресора (рф) веде не лише до дестабілізації суспільства, а й безпосередньо несе загрозу територіальній цілісності та суверенітету України. Таким чином, забезпечення релігійної безпеки є важливим завданням для збереження стабільності, миру та розвитку країни.

Література:

1. Аржаковський А. Бесіди з Блаженнішим Любомиром Гузаром: До постконфесійного християнства. Львів : Видавництво Українського католицького університету, 2006. 144 с.
2. Волинець О. Релігійний чинник в українському етнодержавотворенні (на прикладі УГКЦ). URL: <http://www.vuzlib.org/articles/2315>
3. Глава УГКЦ Блаженніший Святослав: про війну, «русский мир» і гасло перемоги України. URL: <https://ugcc.ua/data/glava-ugkts-blazhennishyy-svyatoslav-pro-viynu-russkiy-mir-i-gaslo-peremogy-ukraynu-2269/>
4. Горєвой Д., Калениченко Т. Релігійна безпека в Україні: легковажити не можна. URL: https://risu.ua/religiyna-bezpeka-v-ukrajini-legkovazhiti-ne-mozhna_n83044
5. Депутати попередньо підтримали заборону релігійних організацій, пов'язаних із рф. Законопроект, направлений на припинення діяльності УПЦ (МП). URL: <https://chas.news/news/deputati-poperedno-pidtrimali-zaboronu-religiinih-organizatsii-povyazanih-iz-rf>
6. Шушківський А.І. Духовне управління мусульман України (ДУМУ). *Енциклопедія сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-19637>
7. Закон України «Про основи національної безпеки України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>
8. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T098700?an=1>
9. Із декрету до духовенства п.з. Ідеалом нашого національного життя. 1941 р., грудень, з АСп. Собору 1942 р. *Митрополит Андрей Шептицький: документи і матеріали 1899-1944. У 2 т. Т. 2.* / за ред. А. Кравчука. Львів : Місіонер, 1998. 570 с.
10. Історія релігії в Україні : навчальний посібник / А.М. Колодний та ін. ; за ред. А.М. Колодного, П.Л. Яроцького. Київ : Знання, КОО, 1999. 735 с.
11. Княжицький М. Національна безпека – підстава для заборони російської церкви в Україні. URL: <https://espresso.tv/natsionalna-bezpeka-pidstava-zaboroni-rpts-v-ukraini>
12. Коношук Я. Важкий процес: чи позбавлять депутати Україну від чортів у рясах. URL: <https://www.unian.ua/society/vazhkiy-proces-chi-pozbavlyat-deputati-ukrajinu-vid-chortiv-u-ryasah-12416781.html>
13. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

14. Лемеа С. Діяльність моспатріархату в Україні об'єктивно є загрозою нацбезпеці нашої країни – професор Олександр Саган. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/04/13/diyalnist-mospatriarhatu-v-ukrayini-obyektyvno-ye-zagrozoju-naczbezpeczi-nashoyi-krayiny-profesor-oleksandr-sagan/>
15. Ленчик В. Визначні постаті Української церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріарх Йосиф Сліпий. Львів : Свічадо, 2004. 608 с.
16. Мороз В. Специфіка української ідентичності та УГКЦ у сучасний період: спроба осмислення. URL: http://risu.org.ua/ua/index/studios/materials_conferences/51332/
17. «Мусульмани воюють за Україну, але проти відокремлення релігії від держави», – релігієзнавець Халіков. URL: https://risu.ua/musulmani-voyuyut-za-ukrayinu-ale-proti-vidokremlennya-religiyi-vid-derzhavi--religiyeznavec-halikov_n137193
18. Олійник В. Скільки «московських попів» у Реєстрі Зрадників? URL: <https://www.chesno.org/post/5750>
19. Савчин Р. Любомир Гузар: «Україна буде такою, якою ми її зробимо». URL: http://vgoles.com.ua/articles/lyubomyr_guzar_ukraina_bude_takoyu_yakoyu_my_ii_zrobymo_121050.html?print
20. СБУ проти УПЦ МП. Ще у двох митрополитів знайшли антиукраїнські матеріали. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-63460868>
21. Сміт Е.Д. Національна ідентичність / пер. з англ. П. Тарашука. Київ : Основи, 1994. 224 с.
22. Трегуб Г. Закони і заповіді. Хто гарантує релігійну безпеку в країні. URL: <https://tyzhden.ua/zakony-i-zapovidi-khto-harantuie-relihiynu-bezpeku-v-kraini/>
23. Хмільовська О. Діяльність московського патріархату як загроза національній безпеці Української держави. URL: <https://ukrnationalism.com/publications/2611-diialnist-moskovskoho-patriarkhatu-iak-zahroza-natsionalnii-bezpetsi-ukrainskoi-derzhavy.html>
24. Хоменко С., Червоненко В. СБУ проти УПЦ. Як і чому Зеленський та спецслужби взяли за (не) московську церкву. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63802715>
25. Чупрій Л. Діяльність релігійних організацій та загрози національній безпеці України. URL: https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fer.nau.edu.ua%2Fbitstream%2FNAU%2F20011%2F1%2F%25D0%25A7%25D1%2583%25D0%25BF%25D1%2580_%25D0%25B9%2520

References:

1. Arzhakovs'kyi, A. (2006). Besidy z Blazhennishym Liubomyrom Huzarom: Do postkonfesiynoho hristyianstva. [Conversations with His Beatitude Lubomyr Husar: Towards Post-Confessional Christianity]. Lviv: Vydavnytstvo Ukrayinskoho Katolytskoho Universytetu. 144 p. [in Ukrainian]
2. Volinets', O. Relihiyny chynnyk v ukrayins'komu etnoderzhavotvorenni (na prykladi UGKTs). [The Religious Factor in Ukrainian Ethnonation Building (on the Example of the UGCC)]. Retrieved from URL: <http://www.vuzlib.org/articles/2315> [in Ukrainian]
3. Glava UGKTs Blazhennishyy Svyatoslav: pro viynu, «russkiy mir» i haslo peremohy Ukrayiny. [Head of the UGCC His Beatitude Sviatoslav: On War, the 'Russian World,' and the Slogan of Ukraine's Victory]. Retrieved from URL: <https://ugcc.ua/data/glava-ugkts-blazhennishyy-svyatoslav-pro-viynu-russkiy-mir-i-gaslo-peremogy-ukrayny-2269/> [in Ukrainian]
4. Horyevoy, D., & Kalenichenko, T. Relihiyna bezpeka v Ukrayini: lehkovazhity ne mozhna. [Religious Security in Ukraine: Not to Be Taken Lightly]. Retrieved from URL: https://risu.ua/religiyna-bezpeka-v-ukrajini-legkovazhity-ne-mozhna_n83044 [in Ukrainian]
5. Deputaty poperedno pidtrymaly zaboronu relihiynykh orhanizatsiy, pov'yazanykh iz RF. Zakonoproekt napravlenyy na prypynennya diyalnosti UP Ts (MP). [Deputies preliminarily supported the ban on religious organizations linked to the Russian Federation. The bill is aimed at terminating the activities of the UOC (MP)]. Retrieved from URL: <https://chas.news/news/deputati-poperedno-pidtrimali-zaboronu-religiinih-organizatsii-povyazanih-iz-rf> [in Ukrainian]
6. Dukhovne upravlinnya musulman Ukrayiny (DUMU) [Spiritual Administration of Muslims in Ukraine (DUMU)]. / A. I. Shushkivs'kyi. (n.d.). Entsyklopediya Suchasnoyi Ukrayiny. Retrieved from URL: <https://esu.com.ua/article-19637> [in Ukrainian]

7. Zakon Ukrainy «Pro osnovy natsionalnoyi bezpeky Ukrainy». [The Law of Ukraine ‘On the Foundations of National Security of Ukraine’]. Retrieved from URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>. [in Ukrainian]
8. Zakon Ukrainy «Pro svobodu sovisti ta relihiyni orhanizatsiyi». [The Law of Ukraine ‘On Freedom of Conscience and Religious Organizations’]. Retrieved from URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T098700?an=1> [in Ukrainian]
9. Iz dekretu do dukhovenstva p.z. Idealom nashoho natsionalnoho zhyttya. (1998). [From Decree to the Clergy p.z. Ideal of Our National Life]. In T. 2, K. 1 of Tserkva i suspilne pytannya, edited by A. Kravchuk (pp. 1-570). Lviv: Vydavnytstvo otsiv Vasylian «Misioner». [in Ukrainian]
10. Istoriya relihii v Ukraini: navch. posibn. [History of Religion in Ukraine: Textbook]. / A.M. Kolodnyy, P.L. Yarots'kyy, B.O. Lobovyk et al.; edited by A.M. Kolodnyy & P.L. Yarots'kyy. (1999). Kyiv: T-vo “Zannya,” KOO. [in Ukrainian]
11. Knyazhytsky, M. Natsionalna bezpeka – pidstava dlya zaborony rosiyskoyi tserkvy v Ukraini. [National Security – Basis for the Ban on the Russian Church in Ukraine]. Retrieved from URL: <https://espresso.tv/natsionalna-bezpeka-pidstava-zaboroni-rpts-v-ukraini>. [in Ukrainian]
12. Konoshchuk, Ya. Vazhkyi protses: chy pozbavlyat' deputaty Ukrainy vid chortiv u ryasakh. [A difficult process: will deputies rid Ukraine of demons in cassocks?]. Retrieved from URL: <https://www.unian.ua/society/vazhkiy-proces-chi-pozbavlyat-deputati-ukrainy-vid-chortiv-u-ryasah-12416781.html>. [in Ukrainian]
13. Konstytutsiya Ukrainy. [The Constitution of Ukraine]. Retrieved from URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>. [in Ukrainian]
14. Lemekha, S. Diyal'nist mospatriarkhatu v Ukraini ob'ektivno ye zahrozoyu natsbezpetsi nashoyi krainy – profesor Oleksandr Sahan. [The activities of the Moscow Patriarchate in Ukraine are objectively a threat to the national security of our country – Professor Oleksandr Sahan]. Retrieved from URL: <https://armyinform.com.ua/2023/04/13/diyalnist-mospatriarkhatu-v-ukraini-obyektyvno-ye-zahrozoyu-naczbepeczi-nashoyi-krainy-profesor-oleksandr-sagan/>. [in Ukrainian]
15. Lentsik, V. (2004). Vyznachni postati Ukrayinskoyi Tserkvy: Mytropolyt Andriy Sheptyts'kyy i Patriarkh Yosyf Slipyy. [Distinguished Figures of the Ukrainian Church: Metropolitan Andrey Sheptytsky and Patriarch Josyf Slipyi]. Lviv: Svichado. [in Ukrainian]
16. Moroz, V. Spetsyfika ukrayinskoyi identychnosti ta UGKTs u suchasnyy period: sprobа osmyslennya. [The Specifics of Ukrainian Identity and the UGCC in the Modern Period: An Attempt at Understanding]. Retrieved from URL: http://risu.org.ua/ua/index/studios/materials_conferences/51332/. [in Ukrainian]
17. «Musul'many voyuyut' za Ukrainu, ale proty vidokremlennya relihiyi vid derzhavy», – relihiyeznavec' Khalikov. [«Muslims are fighting for Ukraine, but against the separation of religion from the state», – religious scholar Khalikov]. Retrieved from URL: https://risu.ua/musulmani-voyuyut-za-ukrainu-ale-proti-vidokremlennya-religii-vid-derzhavi--relihiyeznavec-halikov_n137193. [in Ukrainian]
18. Oliynyk, V.. Skil'ky «moskovs'kykh popiv» u Reiestri Zradnykiv? [How many ‘Moscow priests’ are in the Register of Traitors?]. Retrieved from URL: <https://www.chesno.org/post/5750>. [in Ukrainian]
19. Savchyn, R. (n.d.). Lyubomyr Huzar: «Ukrayina bude takoyu, yakoyu my yi zrobymo». [Lubomyr Husar: ‘Ukraine will be what we make it.']. Retrieved from URL: http://Роксолана Савчин/vgolos.com.ua/articles/lyubomyr_guzar_ukraina_bude_takoyu_yakoyu_my_ii_zrobymo_121050.html?print. [in Ukrainian]
20. SBU proty UP Ts MP. Shche u dvokh mytropolityv znayshly antyukrayinski materialy. [SBU Against UOC (MP). Anti-Ukrainian Materials Found in Two More Metropolitans]. Retrieved from URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-63460868>. [in Ukrainian]
21. Smit, E.D. (1994). Natsionalna identychnist' [National Identity]. (P. Tarashchuk, Trans.). Kyiv: Osnovy. [in Ukrainian]
22. Trehub, H. Zakony i zapovid. Khto garantuye relihiynu bezpeku v krayini. [Laws and Commandments. Who Guarantees Religious Security in the Country]. Retrieved from URL: <https://tyzhden.ua/zakony-i-zapovidi-khto-harantuie-relihiynu-bezpeku-v-kraini/>. [in Ukrainian]
23. Khmilovs'ka, O. Diyal'nist' moskovs'koho patriarkhatu yak zahroza natsional'niy bezpetsi Ukrayins'koyi Derzhavy. [The Activities of Religious Organizations and Threats to the National Security of Ukraine]. Retrieved from URL: <https://uk> [in Ukrainian]

24. Khomenko S., Chervonenko V. SBU contra UOC: Why Zelensky and the special services took on (not) the Moscow church. [SBU against UOC: How and why Zelensky and the special services took on the (non) Moscow church.]. URL. <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63802715>. [in Ukrainian]

25. Chupriy L. Diyalnist religiynykh orhanizatsiy ta zahrozy natsionalnii bezpetsi Ukrayiny. [Activities of religious organizations and threats to the national security of Ukraine]. URL. https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fer.nau.edu.ua%2Fbitstream%2FNAU%2F20011%2F1%2F%25D0%25A7%25D1%2583%25D0%25BF%25D1%2580_%25D0%25B9%2520 [in Ukrainian]

Andrii Mishchuk, Marianna Mishchuk. Religious security of Ukraine

The article is dedicated to analyzing the current state and main aspects of religious security in Ukraine. Key aspects of the religious situation in the country are explored, including the legal framework, political, and socio-cultural factors influencing the relations between different religious communities and the state. The role of state institutions in ensuring religious freedom and protecting the rights of believers, as well as measures promoting interreligious dialogue, are analyzed. The article also examines challenges and threats to religious security in Ukraine, including the potential for conflicts on religious grounds and extremism. Strategies and measures that could be taken to address these challenges and strengthen religious harmony and security in the country are discussed. It is argued that the role of religion in the state is determined by cultural, historical, and legal peculiarities of societal development. It can serve as a basis for forming social communities that provide support and assistance to their members. Religion often serves as a source of moral values and ethical norms influencing the behavior and interaction of people in society, while religious organizations may interact with the state in areas such as charity, education, and healthcare. The impact of religion in the state can be dynamic and subject to change with shifting societal conditions. The role of the religious factor in ensuring national security in Ukraine, especially in the context of the Russo-Ukrainian war, is analyzed. The article offers conclusions and recommendations for further steps in ensuring religious security in Ukraine, particularly in promoting interreligious dialogue and supporting interfaith understanding and cooperation.

Key words: religious freedom, religious rights, confessional security, religious pluralism, interfaith dialogue, religious self-identification.

УДК 159.923.2(477.8):323.174]39:32(477)(091)

DOI 10.32782/2312-1815/2024-17-20

Іван Монолатій

ORCID: 0000-0002-8963-774X

МІЖ «РЕЛІКТОВИМ» І «ЕТНІЧНИМ» РЕГІОНОМ: ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ІДЕНТИЧНОСТІ В ЕТНОПОЛІТОЛОГІЧНИЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

Головними репрезентантами сучасного багатокладного суспільства виступають етнічні спільноти і групи, які тим чи іншим чином плекають етнічну самосвідомість, зберігають колективну етнічну ідентичність. Об'єктивні суттєві відмінності етнічних спільнот, діалектика загального й унікального в їх різноманітті виявляється в історично-генетичних відмінностях, які розкривають найважливіші типологічні та функціональні особливості етносів, відображають їхні соціально-культурні й політичні перспективи. У цьому суспільстві групи, які його становлять, хоча і співіснують на єдиній території, у соціальному й культурному відношенні можуть бути віддалені одна від одної. Це означає, що модерне суспільство може являти собою мозаїку різноманітних соціокультурних груп, які проживають разом на єдиній території, інколи змішуються, але не втрачають своєї самобутності, неповторності, ідентичності. До того ж багатонаціональний склад сучасного суспільства не вичерпує його різноманітності. Воно взагалі є суспільством багатокладним, адже розділене певними «сегментарними відмінностями»: релігійними, ідеологічними, мовними, регіональними, культурними, расовими, етнічними. З огляду на це, слід зауважити, що для успішного розв'язання проблеми, яку ми розглядаємо, сучасний етнополітологічний дискурс мусить оперувати не тільки концептом (ідеальним типом) нації, а й концептом етнонаціональної спільноти.

Оскільки ідентичність «народилася» в модерний період як проблема, то вона може бути лише постульованою, тобто онтологічною даністю, тому її релятивна амбівалентність є нічим іншим, як софістичним відображенням персоніфікованої дійсності. Оскільки іншої ідентичності, окрім як постульованої, не може існувати взагалі, вона являє собою критичну проєкцію того, що слід знайти. Ідентичності фіксують символічні кордони, які поділяють світ на «наш» і «їхній» домени. Відповідно до цього поділу, організується соціальний простір, визначаються патерни міжгрупової взаємодії. Національна ідентичність тісно переплітається з регіональною, що належить до її горизонтальних типів і поряд із локальною є чи не найближчою до людини опосередкованою опорою самоідентифікації через територію, на якій вона живе постійно.

У статті розглядається проблема регіональної етнополітичної ситуації на Галичині та Буковині в добу Габсбурзької монархії. Досліджується феномен регіональних ідентичностей, їхні присутні характеристики. Автор пропонує власне бачення умовних «кіл» ідентифікації. Дослідження показує, що за типом ідентифікації Галичина належить до реліктових регіонів із сильно окресленим етнічним простором, а Буковина – до етнічних регіонів із простором, слабо окресленим. Кола регіональних ідентичностей мали також свої особливості: Галичину можна зарахувати до територій асиміляційних та національних ідентичностей, а Буковину – лише до змішаних.

З'ясовано, що сучасні західні методологічні підходи, які виокремлюють типологію ідентичностей, похідних від культурної та лінгвістичної окремішності території, за певних дослідницьких умов, можуть активно використовуватися у ретроспективних студіях над міжнаціональними взаєминами у Західному регіоні України. Зокрема, це тріада ідентичностей: історична і спадкова ідентичність, яка спирається на важливі для спільноти події минулого або/та суспільно-культурний спадок, спадок природний і суспільно-економічний; проспективна ідентичність, яка спирається на регіональні проєкції, інакше кажучи, є ідентифікацією, пов'язаною з більш чи менш конкретним уявленням про минуле регіону завдяки врахуванню (або неврахуванню) його історії; ідентичність переживання, яка є відображенням повсякденного способу життя мешканців регіону, що може поєднатися з елементами історії, передбачення та спадщини.

Ключові слова: регіональна етнополітична ситуація, етнополітика, ідентичність, Габсбурзька монархія, Галичина, Буковина.

Ніхто не скаже тобі, звідки він прийшов, звідки ви родом.

Тарас Прохасько. НепрОсті.

Вступ. Завдяки географічному й цивілізаційному розташуванню сучасний Західний регіон України трактують осереддям культурного розмаїття і вартостей, що притаманні територіям порубіжжя різних цивілізаційних впливів [1, с. 8–15]. Численні внутрішні, суспільні, культурні й релігійні кордони створювали тут своєрідну рецепцію інтенсивних та різнобічних міжетнічних зв'язків. У контексті становлення і розвитку сучасних студій ретроспективної етнополітології значний науковий інтерес представляє регіональна етнонаціональна ситуація у Галичині й на Буковині, території яких неодноразово в минулому змінювали свою національно-державну належність і пройшли значну етнонаціональну та етносоціальну еволюцію. Як своєрідні культурно-історичні регіони Центрально-Східної Європи Галичина і Буковина завжди демонстрували виразну специфіку міжетнічного співіснування. Незважаючи на тривалу різну державну приналежність протягом століть, Буковина накопичила значний позитивний досвід толерантного співіснування людей різних етносів і віросповідань. Ці риси набули виразних форм і проявлялися у політичній, соціальній та національній структурах.

Метою статті є дослідження особливостей регіональної етнополітичної ситуації, зокрема феномена регіональних ідентичностей, їхніх присутніх характеристик. Відповідно до мети, сформовано такі завдання: з'ясувати специфіку формування регіональних ідентичностей у Габсбурзькій монархії; показати поліетнічний характер крайових суспільств підавстрійських Галичини та Буковини; охарактеризувати регіональні ідентичності Австро-Угорщини, взявши за приклад «галицьку» та «буковинську» моделі.

Матеріали і методи дослідження. У статті використано низку методів і принципів, зокрема *методи*: сходження від абстрактного до конкретного, етнополітологічний, формалізації, компаративний, ретроспективний; *принципи*: генетичний, субстратно-подієвий, інституційний.

Результати та обговорення. Проблема, що її винесено у заголовок статті, ще не стала визначальною ознакою сучасної наукової дискусії. Проте місце, питома вага, роль і значення етнонаціональних спільнот у політичній структурі Галичини і Буковини 1867–1914 рр. певною мірою з'ясовані українськими вченими-істориками О. Добржанським [9], О. Жерноклєєвим [10], М. Кугутяком [13] та М. Романюком [17]. Історії різних етносів, що населяли Галичину і Буковину в австрійську добу, присвячені дослідження останніх років. Соціально-економічні й національно-культурні аспекти польсько-українських і німецько-українських відносин на Галичині кінця XVIII – початку XX ст. вивчені М. Вітенком [5] та І. Монолатієм [15]. Причини і передумови виникнення процесів становлення, організаційного оформлення та розвитку національно-культурного руху поляків і німців у Герцогстві Буковина у другій половині XIX – на початку XX ст. проаналізовано в дослідженнях А. Горука [7] та С. Осачука [16].

Проблему самотності Галичини, становлення її модерності, а ще періодизацію («три виклики й чотири періоди в галицькій історичній долі») дослідив О. Баган [1]. Європейські етнополітичні та економічні процеси – чинники, що сприяли усталенню конфліктного характеру стосунків населення західноукраїнських земель у міжвоєнний період, зокрема історичні передумови, з'ясував М. Гон [6]. Питання історичної ретроспективи етнополітичної ситуації на Буковині в австрійський період історії (1774–1918 рр.) розробив А. Круглашов у спеціальних статтях [11; 12]. Феномен *буковинізму* та його конкретний вияв щодо німецької спільноти

Буковини розглянула В. Бурдяк [3]. Стан і перспективи етнічної толерантності буковинців у контексті історичної спадщини регіону дослідив І. Буркут [4].

Принципово нове бачення зазначеної проблеми (у межах Центральної та Східної Європи, зокрема Галичини) міститься у працях Я. Грицака [8]. Учений указує на так звані окремішні національні ідентичності, які постали відповідно до мовно-культурних схожостей і відмінностей [8, с. 41]. На його думку, Галичина, як і інші пограничні регіони, артикулювала нові ідентичності [8, с. 42], а також зазначає, що експеримент Габсбургів щодо витворення галицької ідентичності помітних результатів не досяг [8, с. 112, 471, прим. 23]. Натомість виокремлюється теза про тривалу традицію присутності польської, єврейської та німецької ідентичностей у Галичині. Ідентичності для вченого частіше означають проєктування уявленої групи на певний історичний простір. На його думку, здебільшого саме кордони, на які опиралася уява, не були визначені наперед, а були об'єктом змагання між різними національними та імперськими проєктами [8, с. 18]. Ідентифікація з тією чи іншою групою для Я. Грицака означає встановлення меж, за якими приписувані цій групі ідентичності втрачають свої властивості. Майже завжди ці межі, – пише історик, – є *уяв(ле)ними* – не у тому сенсі, що вони реально не існують, а тому, що єдиний реальний спосіб їхнього існування є уявлення. Відповідно, «вони не є заданими раз назавжди та наперед, а конструйованими, змінюваними й залежними від обставин» [8, с. 17].

Зауважимо: проблема регіональних ідентичностей у досліджуваному хронотопі в її комплексному прочитанні (за участю усіх етнонаціональних спільнот, що проживали в регіоні) бачиться нам значною мірою лакуною у вітчизняній етнополітології. Зважаючи на те, що найбільша конфронтація між етнонаціями виникає у прикордонних регіонах, де постійно стикаються ідентичності, названа тема надалі залишається науково значущою для сучасної науки. Отже, взоруючись на емпіричному матеріалі та використовуючи сучасні зарубіжні підходи щодо соціології регіонів та соціології етнічностей, пропонуємо наші міркування.

У сучасних міждисциплінарних дослідженнях регіонів поширена теза про те, що значна культурна гетерогенність регіону Центрально-Східної Європи має просторове вираження у факті *регіональної диференціації*. Остання посідає помітне місце в розумінні регіональної ідентичності і яку можна взяти за певний індикатор нашої проблеми.

Загальновідомо, що ідентичність – це самоідентифікація людини з певними територіями чи соціальними групами. Територіальна (або регіональна) ідентичність має складну структуру, а її основними видами є політична (або національна за західною політологічною термінологією) та етнічна ідентичності. Взаємодії між обома вказаними ідентичностями є досить складними: в одному випадку спочатку виникають елементи етнічної ідентичності, а згодом з'являється потреба в її інституційному (державному) оформленні. В іншому – політична еліта спочатку створює державу, а потім на її основі конструює бажану етнічну ідентичність. Провідний фахівець із питань виникнення і розвитку сучасних націй, англійський учений Е.Д. Сміт вважає, що етнічна ідентичність є одним із різновидів колективної ідентичності, позаяк національна ідентичність у цій системі посідає особливе місце, оскільки «привласнює елементи інших видів колективної ідентичності і її ніколи не можна звести до єдиного елемента» [18, с. 23].

Як відомо, обов'язковою умовою існування регіоналізму є наявність таких ознак: загальна територія; інституціональна оформленість; самодостатність економічної системи регіону; соціальна згуртованість етнічних та мовних спільнот, що мешкають на одній території; сумісність спільних цінностей, пов'язаних із культурою, релігією, історичними традиціями; політична солідарність [21, с. 63, 174, 189]. Якщо ці ознаки в конкретному регіоні виступають у сукупності, тоді можна говорити про *регіональну ідентичність* його соціуму, без якої сам по собі регіоналізм як організаційна та ідеологічна основа життя цього регіону існувати не може. Своєю чергою, регіональна ідентичність знаходиться у стійкій рівновазі

з регіональною самосвідомістю і/або містотворенням за посередництвом історії та вигадування [23, с. 17–29].

Довготривалі історичні процеси є причиною того, що на території певної держави можуть співіснувати як регіони *етнічні* та *політичні*, так і так звані *реліктові регіони*. В останньому випадку – територія, яка в минулому була окремою політичною одиницею (наприклад, королівством або князівством) або одиницею адміністративною, чия назва збереглася у незмінній формі і використовується у повсякденному житті. Незалежно від такого поділу можуть існувати абстрактно виділені адміністративні, статистичні, планові регіони.

Як свідчить історія, регіони, що зберегли свою етнічну і політичну окремішність у період формування національних держав, за Модерної доби існували як більш чи менш автономні одиниці у складі федеративних чи регіоналізованих держав. Такий статус мали, наприклад, Галичина («Королівство Галичини і Володимирії з Великим князівством Краківським і князівствами Освенцімським та Заторським», від 1772 р.) і Буковина («Герцогство Буковина», від 1774 р.), які були анексовані монархією Габсбургів наприкінці XVIII ст. Названі дві політико-територіальні одиниці зберігали формальний статус, з одного боку, королівства і герцогства – з іншого. Ці два регіони Австрійської імперії, а пізніше й монархії Габсбургів, можна визначити як обмежено політичні, оскільки реально вони функціонували як адміністративні і політичні одиниці. У них відбувалися вибори регіональних влад, а мешканців характеризувала певна свідомість регіональної ідентичності. Почуття територіальної ідентичності мешканців досліджуваних територій Габсбурзької монархії було найважливішим критерієм виокремлення регіону (як сталого поняття), який був реальним буттям, стабільно присутнім у свідомості чи повсякденному житті мешканців.

Конструктивним чинником таких регіонів була культурна окремішність – лінгвістична та культурна специфіка. Для її розуміння слід використати типологію швейцарського етнолога П. Сентлівра (Pierre Centlivres). Він розрізняє три типи ідентичностей: 1) *історичну і спадкову ідентичність*, яка спирається на важливі для спільноти події минулого або/та суспільно-культурний спадок, спадок природний і суспільно-економічний; 2) *проспективну ідентичність*, яка спирається на регіональні проєкції, інакше кажучи, є ідентифікацією, пов'язаною з більш чи менш конкретним уявленням про минуле регіону завдяки урахуванню (або неврахуванню) його історії; 3) *ідентичність переживання*, яка є відображенням повсякденного способу життя мешканців регіону, що може поєднатися з елементами історії, передбачення та спадщини [20, с. 13].

Ще за існування Габсбурзької монархії її часто називали «двоєдиною монархією». У цій назві відображався той факт, що вона складалася з двох формально рівноправних союзних держав (Австрії та Угорщини). Від 1867 р. монархії стала багатонаціональною постімперською країною, хоча й такою, що зберегла багато рис континентальної поліетнічної імперії класичного типу. Тож «дуалізація» монархії, так званий *Ausgleich*, тобто зрівняння Угорського королівства в правах із західною частиною країни, яка управлялася з Відня, свідчило про те, що Габсбурги вже не в силах постійно перемагати у сутичці з часом. Із цього моменту Габсбурзька монархія перестала бути класичною імперією, а імператор із носія вищої абсолютної влади перетворився тільки на один із політичних інститутів постімперської держави. Насправді обидві складові частини союзної держави, своєю чергою, склалися з безлічі більш-менш відособлених регіонів, часто вони сильно різнилися за природними і економічними умовами, національним і конфесійним складом населення, його традиціями і культурним рівнем.

Спроби Відня, зокрема Габсбургів, розв'язати національне і регіональне питання в досліджуваний період певною мірою спиралися на вирішення проблеми *етнічної* чи *культурної* окремішності. До того ж етнонаціональні спільноти цієї монархії, які характеризувалися певною специфічною культурою і мали почуття дискримінованості з боку центральних чи

місцевих влад, уживали заходи щодо підвищення цінності власної культури і захисту власної ідентичності перед загрозою уніфікації та асиміляції з боку панівної більшості чи/меншості.

У цьому контексті показовою буде умовна типологія українських регіонів у складі Габсбурзької монархії, яку можна взяти за певну гіпотезу. Вона, між іншим, показує існування Галичини як *реліктового регіону*, Буковини – як *етнічного регіону*; на обидва визначальний вплив має культурний чинник. Етнічний простір сильно окреслений на Галичині на вісі «українці – поляки – євреї»; слабо окреслений або змішаний на Буковині – у силу того, що жодна зі спільнот не становила відносної більшості. Ця проблема (ще остаточно не з'ясована сучасною історіографією¹) мала, на нашу думку, подвійну динаміку, яка, з одного боку, вела від автономістських до федералістських тенденцій, а з іншого – від націоналізму до регіонального сепаратизму.

До регіонів культурного типу можна віднести й Галицько-Буковинську Гуцульщину, для якої була характерна сильна територіальна ідентифікація. Слабшу ідентифікацію мали Опілля, Покуття, Бойківщина та Лемківщина. Це впливало з лабільного почуття національної приналежності, культурної окремішності (звичаї та триби), а також відчуття територіальної ідентичності. Одним із небагатьох реліктових регіонів, який мав значний вплив на формування сучасної регіональної ідентичності, котра має виразний історичний характер, є Галичина. У випадку Галичини і Буковини спостерігаємо певне відчуття ідентичності, яке, за типологією П. Сантливра, можна окреслити як *проспективне*. Можна висловити припущення, що *історична і спадкова ідентичність* має виразне звучання і для Галичини, і для Буковини. *Ідентичність проживання* властива тільки Буковині.

Витоки формування поліетнічності Галичини і Буковини сягають ще часів середньовіччя, коли на їхні землі були спрямовані міграційні хвилі (добровільні і політичні). За певних обставин це були пошук пристанища екстериторіальних євреїв й економічна еміграція німців. Корируючими етнодемографічну структуру населення цих регіонів чинниками протягом століть були й зміни державно-політичного статусу земель, ініціативи князівської, королівської або імперської влади. Водночас етнічні суб'єкти на Галичині та Буковині помітно відрізнялися тим, що одні з них (зосібна, євреї) проживали здебільшого у містах і містечках [11, с. 101], інші – у селах, де значна частина етнічної української більшості співіснувала з польською людиною і/або німецькими колоністами [5; 7; 14; 16].

Для Галичини, яка із середніх віків була місцем зіткнення інтересів різних великих держав, це означало, що вона, з одного боку є джерелом конфлікту, а з іншого – етнічним і цивілізаційним пограниччям. У стосунках із державами, які понад тисячоліття панували на теренах Галичини (Київська держава, Угорське королівство, Велике Моравське князівство, Польське королівство, Австрійська імперія, Габсбурзька монархія), цей край набував особливого значення завдяки своєму пограничному статусові: політичному, етнічному та релігійному. У силу свого геополітичного положення галицькі землі впродовж багатьох століть були не тільки місцем перетину торговельних шляхів, а й перебували в епіцентрі політико-правових суперечок і територіальних домагань різних суб'єктів державної влади. Унаслідок цього кожний з етносів на Галичині у своїй поведінці не був і не міг бути вільним від історичної пам'яті, політичної культури, традиційної соціальної поведінки своїх етносів за межами краю.

Для Буковини, яка впродовж століть була складовою частиною Старокиївської держави, Молдавського князівства, Османської та Австрійської імперій, Габсбурзької монархії, визначальним був унікальний конгломерат різних народів і конфесій. Однією з історичних особливостей Буковини була її багатонаціональність, яка на відміну від Галичини не стала підґрунтям етнічного конфлікту, а втіленням принципу рівноправності і, як наслідок, певного балансу між

¹ Див. Монолатій І. Інші свої. Політична участь етнічних акторів Галичини і Буковини пізньгабсбурзьких Галичини і Буковини. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2012. 432 с.; Його ж. Етнопериферійність. Участь суб'єктів західноукраїнської етнополітичної сфери у міжетнічній взаємодії, міждержавних конфліктах і культурі пам'яті. Дрогобич: Посвіт, 2022. 576 с.

запитами та вимогами різних народів і регіональних еліт [11, с. 49]. До того ж конструювання моделі співжиття різних етносів за наявності інтенсивних міжетнічних контактів стало досить хрестоматійним для означення регіональної самосвідомості Буковини, утіленням високого ступеня етнічної толерантності у понятті *буковинізм* [3, с. 87].

У добу Модерної Європи, витворення нових політичних та соціальних проєктів, відповідно до мовно-культурних спільних і відмінних рис націєтворення, на момент ліквідації Речі Посполитої (1772), воєнних дій Росії та Австрії проти Туреччини (1774) та інтеграції/анексії земель Галичини і Буковини у склад Австрійської імперії питання конструювання різних типів ідентичностей, як свідчить історія, залишалося нерозв'язаним.

Для розуміння регіональних (у випадку нашого дослідження – *галицької і буковинської*) ідентичностей у контексті габсбурзького світу слід обумовити, що ідентичність людини на особистому і колективному рівнях формує національна пам'ять. Саме через неї відбувається спочатку формування, а згодом – ретрансляція власної ідентичності на різні етнічні та соціальні спільноти («малі вітчизни» народів Габсбурзької монархії). На формування кожного регіонального та локального психокультурного типу мешканців впливали і культурна традиція та історична доля території.

Можна припустити, що ідентичність етнічних суб'єктів Галичини і Буковини в складі Австрійської імперії і союзної держави «Австро-Угорщини» (спочатку окремих територіально-політичних одиниць, потім – об'єднаної у формі військової адміністрації, пізніше – знову окремих адміністративних одиниць/коронних країв – королівства з великим князівством і герцогства) вибудовувалася за трьома умовними сценаріями, або «колами»: перший: *перемоги асиміляційних ідентичностей* (німецької чи польської, врешті, польської) – для Галичини; другий: *утвердження окремих національних ідентичностей* для кожної з більших етнічних спільнот (єврейської, польської, русинсько-української, німецької) – для Галичини і Буковини; третій: *появи змішаних ідентичностей* (як-от «спільна» буковинська ідентичність для євреїв, поляків, німців, румунів і русинів-українців) – лише для Буковини. Таким чином, витворювалися власне *регіональні* ідентичності, а не ідентичності *національні*, що мали місце вже після розпаду Габсбурзької монархії, у період творення національних держав Східно- і Центрально-європейського регіону.

Отже, розглянемо детальніше особливості цих умовних «кіл» регіональних ідентичностей Галичини і Буковини.

Населення Галичини становили дві більші групи, поляки та русини-українці (приблизно по 40–45% кожна), та гебрейська меншість (близько 10–12%). У східній частині русино-українці становили виразну більшість – 65%, тоді як поляків було близько 20%, а євреїв – приблизно 10%. Стосовно останніх, то у XIX ст. тут було сконцентровано 253 таких громади з відомих 559 у монархії Габсбургів [2, с. 15]. До них додавалися поселення німецьких колоністів (близько 2,5%) та поодинокі вірменські громади, асимільовані в XIX ст. місцевими поляками.

У містах і містечках краю найгостріше проявилися міжетнічні суперечності, що знаходили вияв у своєрідних «паралельних світах» – коли представники різних націй проживали на сусідніх вулицях, площах в одному місті, але у повсякденному побуті майже не контактували між собою, вели відмінне культурне, політичне, духовне та економічне життя [5, с. 15]. Ті ж нечисленні факти випадкових зіткнень інтересів породжували прояви ксенофобії. Таку ситуацію дослідники характеризують як явище «потрійного Львова» (Львів – український, Львів – польський, Львів – гебрейський); потрійних, а іноді квартетних чи подвійних Станиславова, Дрогобича, Тернополя, Коломиї, Ярослава, Яворова та ін. Однак якщо ще наприкінці XVIII – на початку XIX ст. такий поділ на «паралельні світи» був безсумнівним, то вже в 1867–1914 рр. під впливом урбанізаційних процесів, поширення запізненої модернізації в Галичині почав поволі зникати.

Складні і водночас глибинні демографічні процеси створювали передумови для поглиблення у Галичині в останній третині XIX – на початку XX ст. соціальних та міжетнічних протиріч. Процеси націоналізації місцевих етнічних громад, неухильне набуття їхніми представниками національної самосвідомості, формування відмінних, а то й вороже налаштованих щодо інших етносів національних ідентичностей, як стверджує А. Круглашов, бурхливо розгорнулися у Східній Європі на межі XIX–XX ст. [11, с. 49].

Знаковою еволюцією називає М. Гон зміни в етнополітичній поведінці етнічних спільнот на західноукраїнських землях протягом другої половини XIX – на початку XX ст. З одного боку, це своєрідне споріднення з імперіями (у нашому випадку – Габсбурзька монархія), лояльність щодо них та виникнення рухів упосліджених етнонаціональних спільнот із метою створення власних держав – з іншого [6, с. 139].

Стосовно політичної структуризації етнонаціональних спільнот, то його усталенню сприяло поширення нового критерію ідентичності – результат еволюції її детермінантності від релігійної до етнічної [6, с. 140; 22, с. 31–37]. Звідси – й функціонування нового ідентиду, політизація свідомості, що були передумовою формування етнічних рухів. Потому відбувається поступова зміна наголосів – від домагань культурницького штибу до політичних, твердження про етнічну самобутність, подолання імперської політико-державницької ідентичності й перші ознаки ірредентизму [6, с. 141].

Суттєвий приклад такого явища – наявність внутрішнього розколу, аритмії у процесі політизації зокрема української спільноти Галичини, що засвідчило й асинхронність її відмежування від старих ідентидів і політичних орієнтацій [6, с. 143]. Відомо, що у русинів-українців питання про національну ідентичність не було вирішено включно до початку XX ст. Однак у них вони проявилися дуже слабо, ніж у інших народів монархії Габсбургів, оскільки вони не мали тривалих традицій державності, знаходилися на значно нижчому щаблі економічного та культурного поступу.

До кінця існування Габсбурзької монархії, незважаючи на формальні можливості та існуючі конституційні механізми, так і не було вирішене українське національне питання. Унаслідок геополітичних інтересів Відня українська проблема не спромоглася одержати відповідного політичного резонансу. Не відбулося зміцнення статусу української спільноти в складі Габсбурзької монархії, як також і галицький український політиком так і не спромігся на створення національної держави.

За умов австрійського конституціоналізму, де формально гарантувалися загальногромадянські та національні права народів, участь української більшості в системі політичних відносин була вкрай утруднена. Поряд із загальною відсталістю та поневоленням становищем у соціально-економічній та політичній сферах, що не давало змоги повною мірою скористатися з існуючих прав і свобод, ситуація ускладнювалася позицією Відня щодо захисту привілейованих націй на Галичині – поляків та німців. Поляки розглядали Галичину як модель Польської держави у невизначеному майбутньому й хотіли зберегти Габсбурзьку монархію в такій формі, щоб її можна було відтяти від неї у момент проголошення нової Польської держави [19, с. 21–22].

На Галичині вся австрійська державна адміністрація від 1868 р. була поступово передана в руки польських представників, які постачали кадри для нового крайового управління. До складу австрійського уряду входили один або два міністри – поляки за національністю, які пильнували польські національні інтереси в уряді і перед короною. Окрім того, від 1871 р. до складу австрійського кабінету входив один міністр-поляк, який *de jure* був «міністром без портфеля», а *de facto* – польським міністром для Галичини з широкою компетенцією і правом вето в усіх справах щодо Галичини. Імператорським намісником у Галичині, який очолював усю державну крайову адміністрацію, як правило, також

призначався поляк [19, с. 22]. На основі виборчого закону до Галицького крайового сейму польська сторона мала забезпечену переважну більшість у сеймі, що віддавало в її руки автономне законодавство й адміністрацію краю. Така ситуація давала можливість польським діячам на Галичині продовжувати політику колишньої Речі Посполитої, яка, однак, зустрічала дедалі сильніший опір українського національного відродження і певною мірою стримувалася конституційним актом.

Утвердженню соборницької ідеології на Галичині не сприяли розбіжності в національному характері австрійських та наддніпрянських українців. Зокрема, йшлося про різницю в історичній традиції (досвід перебування в різних державно-політичних утвореннях), ментально-конфесійний поділ на греко-католиків та православних (з усім комплексом стереотипних уявлень одних про інших), брак взаємної інформації та культурного обміну, викликані наявністю державного кордону та кардинально різними політиками цих держав у національному питанні. Глибоко знаковими дискурсами ідентичності були й мовні та орфографічні суперечки, які свідчили, з одного боку, про захист традицій, а з іншого – про порушення певних правил.

Підсумок українського національного руху у XIX ст. в Галичині, який тривав до початку Першої світової війни, дає змогу стверджувати, що яскраво виражена національна ідентичність або ж національне пробудження охопило лише кількісно невелику групу освіченого прошарку. Про масовий рух (за прийнятими у XX ст. критеріями) говорити досить важко, а тому національна ідентичність українців Галичини залишалася тільки певним проектом, здійснення якого було ще попереду [37, с. 126]. Для української спільноти регіону досліджуваний період став добою творення власної *національної ідентичності* з різними її варіантами.

«Автономний» період в історії Галичини (1867–1914 рр.) був часом активного творення польської національної ідентичності, оскільки місцеві поляки дивилися на Галичину як на свій «національний П'ємонт» – територію, звідки колись почнеться об'єднання всіх етнічних земель у єдину національну державу. У 1860-х роках галицькі польські еліти заявили про свою лояльність до австрійського імператора. Пунктом примирення стало надання у 1867 р. Галичині статусу автономного краю. За умови домінування польської знаті автономія Галичини автоматично означала польську автономію [1, с. 143].

Слід зауважити, що поляки хоча й не раз піднімали питання про свою незалежність і окремий (польський) коронний край Галичини, однак із роками охололи до цієї ідеї, убачаючи певний фатум у розвитку подій. Такі настрої були на руку австрійським чиновникам, які намагалися обернути їх на вірнопідданість. Здебільшого це вдавалося, якщо врахувати факт певної герметичності поляків: їх не обходило те, що робилося за межами Галичини, а у внутрішні галицькі справи імператор майже не втручався, ставлячи за краще навідуватися з візитами, щоб показати, що місцевих поляків і русинів монархія поважає не згріш від мешканців інших регіонів (зокрема, візит 1880 р.). Це призвело до того, що польська мова і польська культура взагалі мали істотніший вплив на галицьке міське життя XIX – початку XX ст.

Позиції польських політичних угруповань на Галичині початку XX ст. зазнавали трансформації під дією таких чинників, як: концентрація двох національних «П'ємонтів» у межах однієї провінції Габсбурзької монархії; зростання національно-політичної свідомості українського населення краю; кристалізація ідеї польської державності; відсутність послідовної етнополітики Відня на Галичині. На формування політичної свідомості польських суспільно-політичних сил у досліджуваний період значний вплив мали також і політичні програми українського національно-визвольного руху, які характеризувались усвідомленням потреби створення підстав української державності; поширення націоналістичної ідеології ендеків, які на перший план ставили великодержавні інтереси поляків; посилення протистояння польської та української громад у східній провінції імперії Габсбургів [5, с. 12].

Русинсько-українське питання послужило поштовхом до посилення диференціації польського політикуму й поділу його на прихильників і противників польсько-українського компромісу, який би враховував національно-політичні інтереси обох народів. У політичному житті на Галичині напередодні Першої світової війни виступили два польські суспільно-політичні угруповання: консервативно-демократичний «блок» і націоналістичний «антиблок», які займали відмінні позиції щодо українських вимог, залишаючи водночас за польською стороною право на політичну домінацію у краї. Загострення польсько-українських стосунків у Галичині змусило провідних діячів польської та української громад шукати можливості взаємного порозуміння. Політична орієнтація обох національних таборів на державно-політичне перетворення монархії Габсбургів і формування в її межах основ польської та української державностей створювала підстави для порозуміння поляків і українців. Таке порозуміння за участі віденських правлячих кіл стало можливим у переддень Першої світової війни. Однак із докорінною зміною міжнародної ситуації у Європі польсько-українська угода втратила свою актуальність.

Отже, асиміляційні ідентичності польської спільноти на Галичині можна охарактеризувати низкою міфологем, що передбачали фіктивне право на відбудову Речі Посполитої «в історичних межах», польську модель католицизму як форпосту християнства проти варварства, ідеї культуртрегерства для позбавлених західної культури українців та шляхетської вищості. Саме етнічні міфологеми витворили специфічні ментальність та, відповідно, псевдоідентичність поляків усіх трьох частин поділеної Польщі. Ці чинники не могли не позначитися на міжетнічних взаєминах.

В австрійський період Галичина залишалася і надалі найбільшим єврейським анклавом на західноукраїнських землях. Особливістю цієї спільноти було те, що вона досить швидко асимілювалася у місцеве німецьке або польське середовище, набагато рідше – у руське середовище [8, с. 37, 339–344]. За всі 146 років правління Габсбургів євреї боролися за свої права: спершу – за громадянське рівноправ'я, а після конституції 1867 р. (яка визнала їх як окрему релігійну спільноту – *Religionsgemeinschaft*) – за суспільне визнання. Суспільне становище євреїв було найбільш специфічним і суперечливим, адже за своєю соціальною структурою вони були близькі до панівних національностей (поляків і німців), але водночас, будучи рівноправними австрійськими громадянами, євреї були позбавлені прав національної спільноти [15, с. 98–99]. Зосібна Я. Грицак уважає, що головні характеристики єврейської спільноти уподібнювали її до певної касты. Приналежність до неї визначалася за чітко означеними, найчастіше релігійними, критеріями незалежно від місця проживання. Важливо, що межі цієї групи, визначені як ізсередини, так і ззовні, було дуже тяжко переступити [8, с. 341–342]. Не менш важливою була нова внутрішньоєврейська дискусія про орієнтацію на конфесію чи національність [16, с. 107]. Залежно від особистого відношення до громадянських і релігійних рухів люди підтримували відкритість гебрейського суспільства чи повну його ізоляцію. Проблема полягала у тому, що тривалий та інтелектуальний вплив на розвиток модерних національно-єврейських політичних рухів австрійської доби мали хасидизм і Гаскала. Зокрема, прихильники Просвітництва – маскіли – відмовлялися від традиційного одягу й від загальної мови східно-європейського єврейства (їдиш), вважаючи його жаргоном. Освічені євреї не вважали життя в діаспорі проблемою і дивилися на себе як на повноцінних підданих австрійського імператора. Євреї-традиціоналісти сприймали Галичину як чужу країну й щиро очікували спасіння після приходу Месії [16, с. 107–108].

Історія галицьких євреїв зайвий раз свідчила про вплив на неї асиміляційних ідентичностей. Це було пов'язано з тим, що більшість місцевих гебреїв вибирала не культуру місцевого населення (русинів-українців), а переважно імперську культуру – німецьку, рідше – локальну культуру (польську), і, відповідно, ідентифікувала себе з нею. У результаті

проблема емансипації й акультурації галицького єврейства була тривалим і повним внутрішніми конфліктами процесом.

Особливим явищем у Галичині було й існування дискурсу німецької ідентичності, яка була пов'язана з комплексом політичних, соціально-економічних, культурно-освітніх та релігійних проблем існування в австрійський час тут чисельної німецької етноспільноти [14, с. 3–4]. Приблизно до останньої третини XIX ст. (у 1869 р., коли офіційною мовою краю стала польська), формально зникла її *асиміляційна* функція. Можна стверджувати, що саме до половини XIX ст. політичні та економічні заходи Габсбургів у проєктуванні німецько(мовно)ї асиміляційної ідентичності загалом збігалися із загальними інтересами східно-європейської стабільності та політики Відня в національному питанні. Упродовж XIX ст. – 1914 р. німці Галичини поступово перетворилися на самосвідому національну спільноту, метою якої було самостійне національне життя в рамках існуючої монархії, забезпечення мирного співіснування з іншими народами краю.

Таким чином, існуючий у галицькому соціумі етнонаціональний поділ та етнополітика Відня створили численні передумови для посилення міжетнічної напруги й конфронтації. Конфліктогенним чинником міжетнічної взаємодії виявилися й особливості проживання спільнот у регіоні [6, с. 69–70]. Піднесення національних рухів українців і поляків підштовхнуло ланцюгову реакцію етнічного відродження, актуалізувало їхнє прагнення до збереження власної ідентичності. Сприйняття усіма етнічними сегментами галицького суспільства таких ознак національної ідентичності, як, наприклад, державний герб і гімн, було успіхом. Але впровадити серед них інші ознаки національної ідентичності: спільну мову, однакове бачення минулого (*спільний історичний мін*), почуття національної солідарності і довіри один до одного так і не вдалося.

Найбільш багатонаціональною серед усіх австрійських провінцій була Буковина, де проживали представники дев'яти націй і щонайменше восьми віросповідань. На час анексії Буковини Австрійською імперією (1774 р.) населення краю становили православні русини-українці та молдаване, росіяни-старобрядовці, євреї-сефарди, роми (цигани), вірмени, греки, болгар. Тут конкурувало між собою п'ять національних угруповань: українці, румуни, німці, євреї, поляки. Основними етносами тут були українці (41%) та румуни (31,7%), проживали євреї (12–13%), німці (8–9%), поляки (3–4%) [10, с. 68]. Варто підкреслити: у рамках Австрійської імперії Буковина була однією з найбідніших, економічно нерозвинутих провінцій, її культурною окраїною.

Важливою особливістю суспільно-політичної ситуації на Буковині, як виснує О. Жерноклеєв, було те, що внаслідок приблизної рівності сил і пануючої у краї атмосфери взаємної терпимості жодна з етнічних чи релігійних громад не могла реально претендувати на виключність і гегемонію [10, с. 71]. Запобігання міжетнічному розколу на соціальному та професійному ґрунті можна вважати певним успіхом економічного складника етнополітичного менеджменту Габсбургів на Буковині. Додаймо, що для А. Круглашова регіональна ідентичність представників різних етносів та конфесій Буковини становила основи краєвого розуміння й культивува-лася засобами неформальної комунікації [12, с. 17]. До того ж політика Відня активно сприяла формуванню місцевого етнополітичного клімату як такого, що не становив загрози регіональній та загальнодержавній безпеці. Буковинська регіональна ідентичність виступала своєрідним спільним знаменником інших типів самоідентифікації місцевих мешканців: соціально-групової, конфесійної, етнонаціональної, імперської.

Саме на Буковині було втілено в життя принцип рівноправності різних народів і конфесій. Однак основи буковинської етнічної толерантності були сформовані ще до переходу краю під владу Габсбургів [4, с. 395]. Один із чинників буковинської міжетнічної толерантності – відсутність різкої відмінності між етнічними спільнотами за їхніми соціальними структурами.

У досліджуваний період соціально-економічна політика Габсбургів у регіоні не була спрямована на створення переваг для одних етнічних спільнот на шкоду іншим. Тим самим не утворювався ґрунт для масштабного міжетнічного конфлікту через соціальну конкуренцію. Для буковинців характерною була толерантність, яка давала змогу уникати гострих конфліктів між етнічними громадами. Позитивним правовим чинником розвитку етнонаціональної сфери Буковини було створення умов та надання можливості представникам різних національностей відроджувати та зберігати свою етнічну самобутність, мову культуру, традиції, звичаї й обряди.

Як зазначає В. Бурдяк, у науковій літературі вже сформувався образ буковинця, терпимого до людей різного етнічного походження та конфесійної належності [3, с. 87]. Її тезу певною мірою доповнює А. Круглашов, який окреслює деякі ознаки *буковинського міту* – про спокійний, гостинний, багатоконфесійний, дещо патріархальний і провінційний край [11, с. 50]. Отже, культуру толерантності трактують як породження уповільнених урбаністичних процесів у регіоні, особливості «затриманої модернізації» і периферійного становища Буковини щодо загальноєвропейських індустріальних процесів, позаяк етнополітичний менеджмент правлячої династії та органів місцевого управління на Буковині здійснювався на засадах державного патерналізму, і етнічні спільноти краю цьому не опиралися, адже їхні провідники вели жвавий діалог із Віднем, демонструючи свою лояльність правлячій династії, а вже потім – власним національно-політичним ідеалам.

На нашу думку, наукові висновки згаданих вище вчених-етнополітологів зайвий раз свідчать про те, що типологія Буковини австрійського періоду (і як показують новітні соціологічні дослідження) за типом її ідентифікації і характером простору вказує на *етнічний регіон* зі слабо окресленим (фактично змішаним) простором. Рисами, які відзначали буковинців, були: лабільне почуття національної приналежності, відчуття територіальної ідентичності та водночас групової. Етнонаціональна ідентифікація буковинців у потенціальному вимірі характеризувалася також через заперечення безпосередніх зв'язків із певною етнонацією. У багатьох історичних прикладах спостерігається виразне відмежування від зв'язків «напрямую» з представниками народів – мешканців краю (зокрема, як із румунами, так і поляками чи німцями). Натомість спостерігалось зміцнення зв'язків із групами етнічного походження. Зокрема, дослідниками вказується, що «житель регіону нерідко сприймався насамперед як «буковинська людина», а вже потім – українець, румун, єврей і т. д.» [11, с. 49]. Таким чином, суспільно-культурна специфіка Буковини є, скоріше за все, продуктом історії, що функціонує у сучасності.

Відсутність панівної національної громади, перехрещення та взаємне переплетіння соціальних та духовно-культурних ролей представників основних етносів краю сприяли пошуку їхніми лідерами суспільно-політичних компромісів. Відомим та унікальним явищем в історії монархії стала угода навколо реформи Буковинського крайового сейму, досягнута 1904 р., але впроваджена у 1910 р. [9, с. 71]. *Буковинський компроміс* дав змогу ввести загальне, пряме й таємне голосування за принципом соціально-національних курій, за яким депутатські місця розподілялися між національностями пропорційно до їх чисельності в кожній курії. «Буковинська згода» фактично була успішним, а головне – якісним повторенням відомого «Моравського компромісу» 1905 р., поспішно названого прикладом вирішення етнічних протиріч у союзній державі. На Буковині ж удалося уможливити згоду інтересів відразу чотирьох народів: поляків, німців, українців та румунів. Нічого подібного так і не відбулося (хоча відомі спроби, безперечно, були) у Богемії, Трансільванії чи в Галичині – провінціях, які справді мали велику політичну та історичну вагу для Габсбургів. Перша світова війна, як відомо, перекреслила й ці, сказати б, нечисленні ініціативи та проекти.

Висновки. Як бачимо, найвагоміший внесок у формування регіональних ідентичностей було зроблено в австрійський період історії Галичини (1772–1918 рр.) та Буковини (1774–1918 рр.). Однак за часів союзної держави «Австро-Угорщини» ці два регіони не тільки

були відособлені від решти українських етнічних територій та отримали статус коронних країв, але, що найголовніше, підпали під вплив іншої політичної і культурної традиції, що дало їм змогу набути модерної самобутності. В етносоціальному розрізі Галичина і Буковина вирізнялися не лише яскраво вираженим поліетнічним характером суспільств, а й відносно рівномірним розміщенням основних етнічних спільнот.

Проаналізовані регіональні ідентичності Габсбурзької монархії на прикладах Галичини і Буковини показують, що їхній розвиток полягав у змаганні між собою різних концепцій. На Галичині поєднувалися кола національних і асиміляційних ідентичностей, хоча дуже часто друге з них мало визначальний вплив на розвиток головних етнічних спільнот. На нашу думку, сутність регіональної ідентичності на Галичині полягає, з одного боку, у почутті зв'язку із власною спільнотою, а з іншого – у меншій чи більшій дистанції відносно інших спільнот або груп. Ця дистанція, як свідчить історія, не завжди означала почуття ізольованості в ширшій суспільній цілісності, і тоді етнічна група, зберігаючи свою окремішність, мала одночасно свідомість приналежності до більшої спільноти. Однак були й випадки, коли дистанція породжувала відчуженість, а замість відчуття ширшої спільноти з'являлося незадоволення або ворожість. Така відчуженість була результатом неможливості реалізації у певних умовах важливих для спільноти етнополітичних орієнтацій, культурних цінностей або економічних інтересів. Тоді ці дії набували форми більш чи менш мобільних суспільних рухів, які вбачали своє головне завдання у захисті власних етнічних і політичних пріоритетів.

Змішані ідентичності характерні для Буковини, яка увійшла в історію як приклад регіону етнічної толерантності, трансформації процесів національної ідентифікації та відповідної етнополітичної мобілізації. Ці ознаки культивувалися центральною та регіональною владою як ефективний та зручний засіб забезпечення внутрішньо- та зовнішньополітичних інтересів Відня. Мешканцям краю була притаманна виразна регіональна самосвідомість, вписана в систему загальноімперської лояльності та культивованого вихованням почуття відданості монархові. Регіональна ідентичність на Буковині була унікальним феноменом для Габсбурзької монархії, яка трималася на балансуванні між запитамі і вимогами різних народів та регіональних еліт. Досліджувані ідентичності були важливими ознаками традиційного суспільства досліджуваної історичної доби й особливими рисами повсякдення. Майже завжди вони повторювали етнічні стереотипи населення досліджуваних регіонів. Безперечно, це свідчить про те, що моделі регіональних ідентичностей на Галичині та Буковині можуть мати і вигляд кількох кіл різного діаметру, вписаних одне в одне, проте можливе й існування так званих альтернативних ідентичностей, які не фіксуються у постійній ієрархії.

На нашу думку, світогляд груп у досліджуваному хронотопі суголосний примордіалістській даності. З огляду на це, саме етнічна ідентичність, поза класовою, професійною тощо є первинною для етнофорів. Носії спільних культурних символів (насамперед мови і релігії) сприйняли етнічність тим природним чинником, який зумовив перетворення етнонаціональних спільнот на основні суб'єкти політичних процесів транзитивного періоду 1867–1914 рр. Не варто применшувати й ідентичність територіальну: вона залежить від конкретної соціально-політичної ситуації, від взаємин з іншими культурними (етнічними) групами. Така ідентичність складається в результаті протиставлення «ми» – «вони», «свої» – «чужі». А тому для скріплення домінуючих політичних позицій еліти (українські та «інші свої» – польські, єврейські, німецькі) посилювали солідарність та ідентичність «своїх» груп, протиставляючи свою етнічну групу найчисельнішій групі «чужих», тобто «прибульцям», навіть якщо вони жили у досліджуваному хронотопі декілька століть – «разом, але майже окремо».

У подальшому варто уважно придивитися до діалектики міжнаціональних взаємин на Галичині й Буковині у постімперський час, зокрема спробувати проаналізувати статуси етнічностей, їхні інституціональні прояви.

Література:

1. Баган О. Галицький інтертекст в українській історії і культурі. *Галичина: література і культурно-історичні основи*. 2022. Вип. 1. С. 6–47.
2. Бойко Х.С. Архітектурно-просторовий уклад єврейських дільниць у містах та містечках Галичини у кінці XVIII – на початку XX століть : автореф. дис. ... канд. архітектури : 18.00.01. Львів, 2000. 20 с.
3. Бурдяк В. Феномен буковинізму та його конкретний вияв щодо німецької спільноти краю. *Наукові записки / Курасівські читання – 2005*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2006. Вип. 30. Кн. 1. С. 87–97.
4. Буркут І. Стан і перспективи етнічної толерантності буковинців. *Політологічні та соціологічні студії*. Т. III. Чернівці, 2005. С. 393–402.
5. Вітенко М.Д. Польсько-українські відносини у Галичині: соціально-економічний аспект (остання третина 19 – початок 20 ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02. Чернівці, 2006. 18 с.
6. Гон М.М. Особливості міжетнічної взаємодії в контексті політичних процесів на західноукраїнських землях у міжвоєнний період. Рівне : Волинські обереги, 2006. 432 с.
7. Горук А.І. Становлення, інституціалізація та розвиток національно-культурного руху поляків на Буковині (друга половина 19 ст. – 1914 р.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02. Чернівці, 2004. 17 с.
8. Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886). Київ : Критика, 2006. 632 с.
9. Добржанський О.В. Національний рух українців Буковини другої половини XIX – початку XX ст. Чернівці : Золоті литаври, 1999. 574 с.
10. Жерноклєєв О.С. Національні секції австрійської соціал-демократії в Галичині й на Буковині (1890–1918 рр.). Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2006. 536 с.
11. Круглашов А. Буковинська етнополітична мозаїка. Історична спадщина та сучасні тенденції. *Політичний менеджмент*. 2004. № 2. С. 47–67.
12. Круглашов А. Регіональна етнополітична стабільність: історична ретроспектива (на прикладі Чернівецької області). *Політологічні та соціологічні студії*. Т. III. Чернівці, 2005. С. 11–39.
13. Кугутяк М.В. Національно-політичний рух у Галичині в 1890–1939 роках : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.05. Київ, 1996. 34 с.
14. Монолатій І.С. Соціально-економічне становище та культурний розвиток німців у Галичині (1772–1923 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2002. 18 с.
15. Монолатій І. Євреї в імперії Габсбургів (1772–1918 рр.). *Нариси з історії та культури євреїв України* / упоряд. та ред. Л. Фінберг, В. Любченко. Київ : Дух і Літера, 2005. С. 97–116.
16. Осачук С.Д. Німецькі товариства на Буковині (третя чверть 19 – початок 20 ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02. Чернівці, 1999. 18 с.
17. Романюк М.М. Українська преса Північної Буковини як джерело вивчення суспільно-політичного життя краю (1870–1940 рр.). Львів : Фенікс, 2000. 585 с.
18. Сміт Е.Д. Національна ідентичність / пер. з англ. П. Тарашук. Київ : Основи, 1994. 224 с.
19. Терещенко Ю.І. Причинки до історії галицького консерватизму. *Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія»*. 2000. Вип. 4. С. 11–67.
20. Bassand M. Identité et développement régional. Conseil de l'Europe, Project Culture et Région. Berne: Verlag Peter Lang SA, 1991. 170 p.
21. Fenton S. Etnniczność. Przełożyła Ewa Chomicka. Warszawa: Wydawnictwo Sic!, 2007. 251 s.
22. Savidan P. Wielokulturowość. Przełożyła Ewa Kozłowska. Warszawa: Oficyna Naukowa, 2012. 150 s.
23. Wolf L. Idea Galicji. Historia i fantazja w kulturze politycznej Habsburgów. Z angielskiego przełożył Tomasz Bieroń. Kraków: Międzynarodowy Centrum Kultury, 2020. 715 s.

References:

1. Bahan O. Halytskyi intertekst v ukrainski istorii i kulturi (Galician intertext in Ukrainian history and culture). *Halychyna: literatura i kulturno-istorychni osnovy*. Vyp. 1. Ternopil: Kryla, 2022. S. 6–47 [in Ukrainian]
2. Boiko Kh.S. Arkhitekturno-prostorovyi uklad yevreyskykh dilnyts u mistakh ta mistechkakh Halychyny u kintsi XVIII – na pochatku XX stolit (Architectural and spatial arrangement of Jewish districts in the cities and

towns of Galicia in the late 18th – early 20th centuries). Avtoref. dys. ... kand. arkhitektury. / 18.00.01 – teoriia arkhitektury, restavratsiia pamiatok arkhitektury. Natsionalnyi universytet «Lvivska politekhnika». Lviv, 2000. 20 s. [in Ukrainian]

3. Burdiak V. Fenomen bukovynizmu ta yoho konkretnyi vyiv shchodo nimetskoi spilnoty kraiu (The phenomenon of Bukovinism and its specific manifestation in relation to the German community of the region). *Naukovi zapysky / Kurasivski chytannia – 2005*. Kyiv: Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy, 2006. Vyp. 30, kn. 1. S. 87–97 [in Ukrainian]

4. Burkut I. Stan i perspektyvy etnichnoi tolerantnosti bukovyntsiv (The state and prospects of ethnic tolerance of Bukovyna residents). *Politolohichni ta sotsiolohichni studii. Zbirnyk naukovykh prats*. T. III. Chernivtsi, 2005. S. 393–402 [in Ukrainian]

5. Vitenko M.D. Polsko-ukrainski vidnosyny u Halychyni: sotsialno-ekonomichnyi aspekt (ostannia tretyna 19 – pochatok 20 st.) (Polish-Ukrainian relations in Galicia: socio-economic aspect (the last third of the 19th century – the beginning of the 20th century). Avtoref. dys. ... kand. ist. nauk. / 07.00.02 – vsesvitnia istoriia. Chernivetskyi natsionalnyi universytet imeni Yurii Fedkovycha. Chernivtsi, 2006. 18 s. [in Ukrainian]

6. Hon M.M. Osoblyvosti mizhetnichnoi vzaiemodii v konteksti politychnykh protsesiv na zakhidnoukrainskykh zemliakh u mizhvoiennyi period (Peculiarities of interethnic interaction in the context of political processes in Western Ukrainian lands in the interwar period). Rivne: Volynski oberehy, 2006. 432 s. [in Ukrainian]

8. Horuk A.I. Stanovlennia, instytutizatsiia ta rozvytok natsionalno-kulturnoho rukhu poliakiv na Bukovyni (druha polovyna 19 st. – 1914 r.) (Formation, institutionalization and development of the national and cultural movement of Poles in Bukovina (second half of the 19th century – 1914). Avtoref. dys... kand. ist. nauk. / 07.00.02 – vsesvitnia istoriia. Chernivetskyi natsionalnyi universytet imeni Yurii Fedkovycha. Chernivtsi, 2004. 17 s. [in Ukrainian]

8. Hrytsak Ya. «Iakykh-to kniaziv buly stolytsi v Kyievi?...»: Do konstruiuvannia istorychnoi pamiaty halytskykh ukrainsiv u 1830–1930-ti roky («What kind of princes were capitals in Kyiv?...»: Towards the construction of the historical memory of Galician Ukrainians in the 1830 s–1930 s.). *Ukraina moderna*. 2001. Ch. 6. S. 77–95 [in Ukrainian]

9. Dobrzhanskyi O.V. Natsionalnyi rukh ukrainsiv Bukovyny druhoi polovyny 19 – pochatku 20 st. ((The national movement of Ukrainians of Bukovyna in the second half of the 19th and early 20th centuries) Chernivtsi: Zoloti lytavry, 1999. 574 s. [in Ukrainian]

10. Zhernokleiev O.S. Natsionalni sektsii avstriiskoi sotsial-demokratii v Halychyni y na Bukovyni (1890–1918 rr.) (National sections of Austrian social democracy in Galicia and Bukovina (1890–1918). Ivano-Frankivsk: Vydavnycho-dyzainerskyi viddil TsIT, 2006. 536 s. [in Ukrainian]

11. Kruhlashov A. Bukovynska etnopolitychna mozaika. Istorychna spadshchyna ta suchasni tendentsii (Bukovyna's ethno-political mosaic. Historical heritage and modern trends.). *Politychnyi menedzhment*. 2004. № 2. S. 47–67 [in Ukrainian]

12. Kruhlashov A. Regionalna etnopolitychna stabilnist: istorychna retrospektyva (na prykladi Chernivetskoï oblasti) (Regional ethno-political stability: a historical retrospective (on the example of Chernivtsi region). *Politolohichni ta sotsiolohichni studii. Zbirnyk naukovykh prats*. T. III. Chernivtsi, 2005. S. 11–39 [in Ukrainian]

13. Kuhutiak M.V. Natsionalno-politychnyi rukh u Halychyni v 1890–1939 rokakh (The national-political movement in Galicia in 1890–1939). Avtoref. dys. ... d-ra ist. nauk. / 07.00.05. – etnolohiia. Instytut natsionalnykh vidnosyn i politolohii NAN Ukrainy. Kyiv, 1996. 34 s. [in Ukrainian]

14. Monolatii I.S. Sotsialno-ekonomichne stanovyshe ta kulturnyi rozvytok nimtsiv u Halychyni (1772–1923 rr.) (The socio-economic situation and cultural development of the Germans in Galicia (1772–1923). Avtoref. dys. ... kand. ist. nauk. / 07.00.01 – istoriia Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. Kyiv, 2002. 18 s. [in Ukrainian]

15. Monolatii I. Yevrei v imperii Habsburhiv (1772–1918 rr.) (The Jews in the Habsburg Empire (1772–1918). *Narysy z istorii ta kultury yevreiv Ukrainy*. Uporiadnyky ta redaktory: Leonid Finberh i Volodymyr Liubchenko. Kyiv: Dukh i Litera, 2005. S. 97–116. [in Ukrainian]

16. Osachuk S.D. Nimetski tovarystva na Bukovyni (tretia chvert 19 – pochatok 20 st.) (German societies in Bukovina (third quarter of the 19th – beginning of the 20th century). Avtoref. dys... kand. ist. nauk. / 07.00.02 –

vsesvitnia istoriia. Chernivetskyi derzhavnyi universytet imeni Yurii Fedkovycha. Chernivtsi, 1999. 18 s. [in Ukrainian]

17. Romaniuk M.M. Ukpańska ppeśa Pivnichnoi Bukovyny yak dzherelo vyvchennia suspilno-politychnoho zhyttia kraiu (1870–1940 rr.) (The Ukrainian press of Northern Bukovina as a source of studying the social and political life of the region (1870–1940). Lviv: Feniks, 2000. 585 s. [in Ukrainian]

18. Smit E.D. Natsionalna identychnist (National identity); per. z anh. P. Tarashchuk. Kyiv: Osnovy, 1994. 224 s. [in Ukrainian]

19. Tereshchenko Yu. I. Prychynky do istorii halytskoho konservatyizmu (Reasons for the history of Galician conservatism). *Visnyk Kyivskoho derzhavnoho linhvistychnoho universytetu*. Serii: Istoriia, ekonomika, filosofia. Vyp. 4. Kyiv, 2000. S. 11–67. [in Ukrainian]

20. Bassand M. Identité et développement régional. Conseil de l'Europe, Project Culture et Région. Berne: Verlag Peter Lang SA, 1991. 170 p.

21. Fenton S. Etniczność. Przetłóżyła Ewa Chomicka. Warszawa: Wydawnictwo Sic!, 2007. 251 s.

22. Savidan P. Wielokulturowość. Przetłóżyła Ewa Kozłowska. Warszawa: Oficyna Naukowa, 2012. 150 s.

23. Wolf L. Idea Galicji. Historia i fantazja w kulturze politycznej Habsburgów. Z angielskiego przetłóżył Tomasz Bieroń. Kraków: Międzynarodowy Centrum Kultury, 2020. 715 s.

Ivan Monolatii. Between the “relict” and “ethnic” region: West-Ukrainian identities in the ethno-politological retrospective

The main representatives of the modern multi-system society are ethnic communities and groups that in one way or another nurture ethnic self-awareness and preserve collective ethnic identity. The objective essential differences of ethnic communities, the dialectic of the common and the unique in their diversity is revealed in historical-genetic differences that reveal the most important typological and functional features of ethnic groups, reflect their socio-cultural and political perspectives. In this society, the groups that make up it, although coexisting on a single territory, may be socially and culturally distant from each other. This means that modern society can represent a mosaic of various socio-cultural groups that live together in a single territory, sometimes mix, but do not lose their originality, uniqueness, and identity. In addition, the multinational composition of modern society does not exhaust its heterogeneity. In general, it is a complex society, because it is divided by certain “segmental differences” – religious, ideological, linguistic, regional, cultural, racial, ethnic. In view of this, it should be noted that in order to successfully solve the problem that we are considering, the modern ethno-political discourse must operate not only with the concept (ideal type) of the nation, but also with the concept of the ethno-national community. Since identity was “born” in the modern period as a problem, it can only be postulated, that is, an ontological given, so its relative ambivalence is nothing more than a sophistic reflection of personified reality. Since no identity other than the postulated one can exist at all, it represents a critical projection of what is to be found. Identities fix the symbolic boundaries that divide the world into “our” and “their” domains. In accordance with this division, social space is organized, patterns of intergroup interaction are determined. The national identity is closely intertwined with the regional one, which belongs to its horizontal types and, along with the local one, is almost the closest to a person’s mediated support of self-identification through the territory in which he lives permanently.

The article examines the problem of the regional ethno-political situation in Galychyna and Bukovyna during the Habsburg Monarchy. The phenomenon of regional identities and their current characteristics are studied. The author offers his own vision of conditional “circles” of identification. The study shows that according to the type of identification, Galychyna belongs to relict regions with a strongly defined ethnic space, and Bukovyna, on the other hand, to ethnic regions with a weakly defined space. Circles of regional identities also had their own peculiarities: Galychyna can be counted among the territories of assimilation and national identities, and Bukovyna – only among mixed ones. It was found that modern Western methodological approaches, which single out the typology of identities derived from the cultural and linguistic separateness of the territory, under certain research conditions, can be actively used in retrospective studies of inter-ethnic relations in the western region of Ukraine. In particular, it is a triad of

identities: historical and hereditary identity, which is based on important for the community events of the past and/or socio-cultural heritage, natural and socio-economic heritage; prospective identity, which is based on regional projections, in other words, it is an identification related to a more or less concrete idea of the past of the region due to taking into account (or not taking into account) its history; an experienced identity that is a reflection of the everyday way of life of the inhabitants of the region, which can be combined with elements of history, foresight and heritage.

Key words: *regional ethnopolitical situation, ethnopolitics, identity, Habsburg Monarchy, Galychyna, Bukovyna.*

УДК 342.57

DOI 10.32782/2312-1815/2024-17-21

Ярослав Ободянський
ORCID: 0009-0001-7649-2502

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В СИСТЕМІ ДЕМОКРАТИЧНОГО ЦИВІЛЬНОГО КОНТРОЛЮ НАД ЗБРОЙНИМИ СИЛАМИ УКРАЇНИ

У статті визначено роль та місце громадянського суспільства в системі демократичного цивільного контролю (ДЦК) над Збройними силами України (ЗСУ) як ключового чинника вирішення завдань забезпечення національної безпеки. Проаналізовано форми та методи ДЦК, ураховуючи безпекові виклики сьогодення (повномасштабна збройна агресія російської федерації) та специфіку збройних сил держави як інституції, що стоїть на захисті її суверенітету та територіальної цілісності. Дано політологічну оцінку ключовим нормативно-правовим документам, які регулюють ДЦК у ЗСУ та відносини громадянського суспільства як елемента системи цивільного контролю у війську. Визначено перспективи ДЦК у системі взаємодії громадянського суспільства та держави задля контролю збройних сил як одного з ключових інструментів забезпечення не лише контрольної, а й безпекової функції у державі шляхом тісної та ефективної співпраці та розвитку такого партнерства із суб'єктами органів виконавчої, законодавчої, судової влади та засобами масової інформації. Розглянуто Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. в частині, що стосується громадянського суспільства як складника ДЦК сектору національної безпеки й, зокрема, збройних сил, а також інші політико-правові акти. Акцентовано на низці документів, у яких Україна взяла на себе міжнародні зобов'язання щодо запровадження та розвитку ДЦК як важливого складника євроатлантичної інтеграції, а саме: «Партнерство заради миру: рамковий документ» (1994 р.), «Кодекс поведінки стосовно військово-політичних аспектів безпеки» (1994 р.), «Хартія про особливе партнерство між Україною і НАТО» (1997 р.).

На основі врахування демократичного досвіду західних партнерів України відзначено, що виховання активної громадянської позиції, залучення громадянського суспільства до формування й реалізації державної політики, зокрема в її безпековому форматі, становлять міцний фундамент для ефективного становлення та функціонування політики національної безпеки.

Ключові слова: громадянське суспільство, демократичний цивільний контроль, Збройні сили України, національна безпека, демократія, правова держава, інститути громадянського суспільства.

Вступ. Взаємодія громадянського суспільства та державних інституцій становить одну зі стратегічних умов розвитку демократичної та правової держави. Збройна агресія російської федерації змушує по-новому поглянути на діалог між владою і суспільством, зокрема в контексті їх партнерства та співпраці щодо ефективного забезпечення національної безпеки на регіональному і загальнодержавному рівнях. Саме система ДЦК у сфері безпеки й оборони та, зокрема, збройних силах має стати дієвим засобом гарантування територіальної цілісності та суверенітету країни. Водночас у наукових дослідженнях, що аналізують ДЦК, на нашу думку, недостатньо висвітлено нормативно-правові засади забезпечення різнопланової діяльності громадянського суспільства у збройних силах, відчутним є брак фахового аналізу теоретичної та методологічної бази заявленої проблематики. Також механічне перенесення досвіду західних партнерів у цій сфері часто не враховує українські суспільно-політичні, ментальні, культурні та регіональні нюанси. Усе це в комплексі й зумовлює актуальність теми статті.

Роль громадянського суспільства у сфері національної безпеки й оборони та залучення останнього до процесів ДЦК, зокрема у збройних силах, досліджувалися у працях С. Брателя, В. Богуцького, С. Галушко, В. Горбуліна, А. Качинського, І. Кресіної, А. Колодій, І. Коропатніка,

В. Ліпкана, В. Пашинського, С. Петкова, І. Храбана, М. Сіцінської, В. Тарасюка та ін. Разом із тим обставини, що диктує війна з російською федерацією, зумовлюють «новий» інтерес до даного питання, ураховуючи не лише безпекові виклики, а й зміну векторів громадянського контролю щодо оборонного сектору, а це, своєю чергою, потребує ґрунтовних досліджень щодо зазначеної теми. Водночас слід з'ясувати роль громадянського суспільства в системі демократичного цивільного контролю над Збройними силами України, ураховуючи сучасні актуальні безпекові виклики та загрози.

Результати та обговорення. За умов функціонування демократичної політичної системи цивільний контроль над збройними силами є важливим чинником забезпечення національної безпеки держави та ключовим напрямом політики у сфері державної безпеки, який передбачає підпорядкування армії демократично обраній владі. У цьому контексті громадськість як невід'ємний складник громадянського суспільства стає свого роду запобіжником установаження військової диктатури, гарантом збереження прав і свобод громадян та демократизації політичних процесів

Повномасштабна збройна агресія російської федерації внесла суттєві корективи у сферу національної безпеки та оборони й значно вплинула на роль громадянського суспільства у цій сфері. Громадськість рішуче заявила про підтримку держави, її суверенітету та територіальної цілісності у різний спосіб: безпосередня служба у лавах ЗСУ, волонтерство, допомога біженцям із зони бойових дій, культурні, освітні проєкти тощо. Попри те слід ураховувати, що збройні сили є специфічною воєнною організацією, у якій чітко регламентовано дії кожного та присутня чітка ієрархія, що зумовлює, своєю чергою, збереження консервативних підходів не лише до сучасного функціонування, а й до планування майбутнього.

На нашу думку, ключовим у системі взаємодії між громадськістю та державними інституціями має стати громадський контроль, ґрунтований на комплексі організаційно-аналітичних заходів та сучасній нормативно-правовій базі, яка дає можливість ефективно використовувати всі методи такого контролю представниками громадянського суспільства. Особливо важливою є роль такого контролю у сфері національної безпеки та оборони, зокрема у збройних силах. У своїй діяльності громадськість, на жаль, часто наштовхується на перешкоди бюрократичного характеру, що зумовлені небажанням влади (системи у цілому) сприймати важливість ініційованих суспільством ініціатив, демонструючи радше декларативність такої співпраці, ніж реальні дії до взаємовигідного співробітництва. Слід ураховувати й той факт, що з початком повномасштабної агресії російської федерації певна частина активного населення емігрувала, а інша долучилася до лав збройних сил, що, своєю чергою, відчутно зменшило кількість громадських активістів. Серйозним викликом для конструктивної співпраці громадянського суспільства і сфери національної безпеки та оборони є й корупція, яка не тільки підриває бойовий та економічний складники, а й суттєво зменшує рівень довіри суспільства до влади як такої. Разом із тим проблема взаємодії громадськості та влади у секторі оборони потребує нагального вирішення шляхом усебічного залучення громадянського суспільства до розв'язання питань, які зумовлені викликами сьогодення, оскільки, відповідно до ст. 17 Конституції України, «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» [6, с. 3].

Виходячи із узятих Україною на себе зобов'язань, можна чітко визначити роль та місце громадянського суспільства в системі демократичного цивільного контролю. Уже в першому рамковому документі «Партнерство заради миру», який набув чинності для України 08 лютого 1994 р., зазначено: «України, що підписують цей документ, співробітничатимуть з Організацією Північноатлантичного договору у досягненні таких цілей: (а) сприяння відкритості у плануванні національної оборони та формуванні військового бюджету; (б) забезпечення демократичного

контролю над збройними силами...» [1, с. 1]. Уже на третьому році незалежності Україна першою з усіх республік колишнього СРСР задекларувала свою політичну візію щодо армії, яка має передусім будуватися на відкритості, прозорості та системі демократичного контролю.

Дані наміри було підтверджено і в тексті документа «Кодекс поведінки стосовно військово-політичних аспектів безпеки», який був прийнятий у Будапешті 3 грудня 1994 р. на 91-му пленарному засіданні Спеціального комітету Форуму Наради з питань безпеки і співробітництва у Європі. Зокрема, у ньому зазначалося, що «держави-учасниці розглядають демократичний політичний контроль над військовими і воєнізованими силами, силами внутрішньої безпеки, а також розвідувальними службами і поліцією як невід'ємний складник стабільності і безпеки». Наголошено також на тому, що саме такі кроки «сприятимуть інтеграції своїх збройних сил із громадянським суспільством як важливому прояву демократії» [2, с. 2]. У «Хартії про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору» відзначено, що «Україна підтверджує свою рішучість продовжувати військову реформу, зміцнювати демократичний та цивільний контроль над збройними силами та підвищувати їх оперативно-технічну сумісність зі збройними силами НАТО та країн-партнерів» [3, с. 2]. Ключовим для цих трьох документів є розуміння того, що запровадження демократичного цивільного контролю є запорукою політичної стабільності та ознакою демократичної зрілості для суспільства, локомотивом даного виду контролю має стати саме громадянське суспільство.

Базовим для ДЦК як форми контролю у сфері національної безпеки та оборони у цілому та армії зокрема є Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. У ньому для ДЦК виділено цілий III розділ, у якому визначено мету, завдання, засади та предмет для даного виду контролю. Отже, «система цивільного контролю складається з контролю, що здійснюється Президентом України; контролю, що здійснюється Верховною Радою України; контролю, що здійснюється Кабінетом Міністрів України, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування; судового контролю; громадського нагляду». Як бачимо, усі суб'єкти контролю, визначені даним Законом, мають чітку ієрархію у системі державної влади та володіють суб'єктними повноваженнями, що дає їм практичне право для здійснення впливу на збройні сили, у тому числі для контролю. Разом із тим громадянське суспільство за цим Законом може брати участь у здійсненні цивільного контролю лише «...через громадські об'єднання, членами яких вони є, через депутатів місцевих рад, особисто шляхом звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини або до державних органів у порядку, встановленому Конституцією України, Законом України «Про громадські об'єднання» та іншими законами України. Сфера громадського нагляду може бути обмежена виключно Законом України «Про державну таємницю». Оцінюючи систему ДЦК, можна констатувати, що громадянському суспільству у Законі України «Про національну безпеку України» надано надзвичайно малоефективні інструменти для здійснення ефективного контролю.

Ураховуючи найкращий світовий досвід, варто охарактеризувати перспективи ДЦК. Як зазначає В. Тарасюк, «Україна, вибравши західний напрям цивілізаційного розвитку, нині перебуває у процесі транзиту (між радянським тоталітаризмом і європейською демократією), енергія руху якого переважно спрямована на протидію «руському миру», а не розвитку протилежно цінних принципів західної цивілізації» [5, с. 478]. Виходить, що ми героїчно стоїмо в обороні проти російської навали та її псевдоцінностей, але паралельно із цим не пропонуємо жодного дієвого проєкту щодо імплементації передового західного досвіду чи демонстрації власних шляхів розвитку, що ґрунтуються на базових демократичних цінностях.

Сьогодні ДЦК у збройних силах – це оперування інформацією, яка потрапляє до інститутів громадянського суспільства та окремих активістів. При цьому важливо враховувати правові норми, зокрема зміст законів «Про звернення громадян» та «Про громадські об'єднання», результати роботи круглих столів, переважно на соціальну тематику, діяльність тимчасових

слідчих комісій Верховної Ради України, оприлюднені дані соціологічних досліджень, аналітичні матеріали ЗМІ тощо. Разом із тим варто зауважити, що, на нашу думку, усі напрацювання в системі нормативно-правової бази не відповідають та не розв'язують нагальні питання ні збройних сил, ні громадянського суспільства у площині їх взаємодії.

Наріжним каменем взаємодії громадянського суспільства та сектору національної безпеки та оборони має бути відповідальність. Суспільний контроль має ґрунтуватися на отриманні правдивої, перевіреної інформації, її фаховому аналізі, що зумовлює поліпшення стану контролюючого об'єкта, розв'язання (усунення) проблемних питань, а це, своєю, чергою, сприятиме тіснішій співпраці та продуктивному діалогу. Такий підхід підтверджує і В. Тарасюк: «Демократичний цивільний контроль над воєнною організацією базується на трьох основних принципах: підпорядкованість військових цивільній владі; відповідальність цивільних за рівень ефективності силових структур; підзвітність як цивільної влади, так і військових громадянському суспільству» [5, с. 480].

На нашу думку, предметом контролю громадянського суспільства у збройних силах та основними напрямками такої взаємодії мали б стати питання:

- соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей;
- дотримання прав та свобод військовослужбовців, адже передусім військовий – це громадянин;
- матеріально-технічне забезпечення військ (сил) та запобігання корупції у цій сфері;
- вища військова освіта;
- техногенні та екологічні проблеми.

Соціальний захист військовослужбовців регламентується низкою нормативно-правових актів, але при цьому питання соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей і надалі залишається відкритим. Така ситуація не сприяє ні підвищенню авторитету влади, ні престижу серед населення служби у збройних силах. Закритість армії як інституції, строга ієрархічність та підпорядкованість часто призводять до порушення базових принципів становно прав та свобод рядових військовослужбовців. Особливо часто цим зловживає армійське керівництво під час режиму надзвичайного або воєнного стану, свідомо йдучи на такі порушення, щоб, своєю чергою, сподобатися представникам військово-політичної владної еліти. Такі елементи «радянщини» слід активно викорінювати, і саме тут роль ДЦК неоціненна.

Окреме питання – це корупція у сфері матеріально-технічного забезпечення, що становить потенційну загрозу боєздатності військ та авторитету країни на міжнародній арені. Контролююча функція громадянського суспільства має стати провідною у питаннях збереження довкілля, оскільки, на жаль, діяльність збройних сил у мирний час й особливо в умовах війни накладає негативний відбиток на навколишнє середовище, робота з усунення та запобігання наслідкам такої діяльності – пріоритет для спільної діяльності цих інституцій.

На нашу думку, максимальне залучення громадянського суспільства повинно бути в системі вищої військової освіти, її роль для сектору національної безпеки та оборони – визначальна. Саме від висококваліфікованих спеціалістів залежать стан бойової підготовки особового складу, інтеграція військ та матеріально-технічної бази збройних сил зі стандартами НАТО, національно-патріотичне виховання молоді тощо. Сучасний офіцер – це лідер, який володіє усіма передовими інформаційно-технічними, мовними, нормативно-правовими та спеціально-військовими компетенціями, за принципом «знання – уміння – навички». Новітні безпекові виклики зумовлюють потребу у вивченні нових військових спеціальностей та зміну підходів до методів викладання, але це не завжди реалізовано на практиці. Сьогодні військовий викладач має бути не сухим теоретиком, а живим носієм бойової практики, яка вивчається, аналізується та доноситься до слухачів військових ВНЗ за допомогою інноваційних методів.

Універсальної моделі щодо ДЦК у світі не існує. Виходячи з наявних методів громадського контролю, які передбачені законодавцем у Законі України «Про національну безпеку України», а саме: отримувати в установленому порядку від державних органів інформацію з питань діяльності складників сектору безпеки й оборони; здійснювати дослідження з питань національної безпеки й оборони; проводити громадську експертизу; брати участь у громадських дискусіях, резюмуємо, що такі методи громадського контролю є радше декларативними та не мають суттєвого потенціалу для практичної реалізації у майбутньому у формі політико-правових рішень.

Для практичного втілення ДЦК та його легітимного впливу на вдосконалення функціонування такої інституції, як збройні сили, слід суттєво розширити повноваження громадянського суспільства, надавши останньому відповідні політико-правові важелі для дієвого впливу, ураховуючи й чинник відповідальності за прийняті рішення. Ми вже маємо досвід призначення цивільних менеджерів на посади очільників Міністерства оборони України, функціонування громадських рад при силових відомствах, залучення експертів з-поміж цивільних спеціалістів до розроблення безпекових програм тощо. Цей перелік не вичерпано, українське суспільство, його активна частина, у тому числі й військові, які в майбутньому займуть своє місце у цивільному житті, має потенціал до народовладдя у всіх його формах.

Досвід наших західних партнерів указує на те, що збройні сили як специфічна військова формація володіють свого роду ризиками утиску тих, кого вони мають захищати. У цьому контексті в Конституції України (ст. 17) зазначено, що «Збройні сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкоджання їхній діяльності» [6, с. 3]. Саме для цього у низці країн НАТО (Албанія, Німеччина, Польща, Румунія) засновано інститут омбудсмена з військових питань, який виступає своєрідним запобіжником та забезпечує ефективне функціонування інституту прав людини та сектору національної безпеки й оборони, з одного боку, контролюючи, а з іншого – виступаючи, у самій системі збройних сил, каталізатором для змін на краще.

Подібна практика вкрай необхідна для України, особливо зараз, під час повномасштабної агресії російської федерації, коли слід оперативно реагувати на суспільно-політичні та безпекові виклики, надавати професійну юридичну оцінку та формувати державницьку інформаційну політику стосовно гарантування прав і свобод військовослужбовців, їхніх сімей та цивільного населення, яке потерпає від військових дій. Перспективним, за умови надання відповідних нормативно-правових важелів, є й залучення до експертних та громадських рад при органах виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, інституцій сектору національної безпеки та оборони, військових ВНЗ військовослужбовців з-поміж тих, які мають бойовий, управлінський і науково-педагогічний досвід, отримали поранення та за висновками військово-лікарських комісій є обмежено придатними або непридатними до військової служби. Така модель дасть змогу не тільки залучити до роботи в інституціях громадянського суспільства кращих, а й забезпечить ефективність їхньої роботи, бо люди, які дивилися смерті в очі, матимуть інші ціннісні пріоритети, що гарантуватимуть турботу про загальне благо.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що для реалізації нової політики демократичного цивільного контролю увагу слід зосередити на інформаційній, організаційній, навчально-методичній та науковій роботі, урахувавши відсутність належної нормативно-правової бази, яка б надала дієві інструменти для громадського контролю, поєднавши його з відповідальністю тих осіб, що беруть безпосередню участь у системі контролю. Відповідні політико-правові рішення сприятимуть поверненню довіри суспільства до влади, подолають пасивність громадян щодо безпосередньої участі в суспільно-політичному житті держави.

Література:

1. Партнерство заради миру Рамковий документ НАТО; Заява, Міжнародний документ від 10.01.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_001#Text
2. Кодекс поведінки стосовно військово-політичних аспектів безпеки ОБСЄ; Кодекс, Міжнародний документ від 03.12.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_116#Text
3. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору Україна, НАТО; Хартія, Міжнародний документ від 09.07.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002#Text
4. «Про національну безпеку України» : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
5. Тарасюк В. Інститут військового омбудсмена, як невід'ємний елемент системи національної безпеки. *Правова держава*. 2020. Вип. 31. С. 477–484.
6. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

References:

1. Partnership for Peace NATO Framework Document; Statement, International Document of 10.01.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_001#Text [in Ukrainian].
2. OSCE Code of Conduct on Politico-Military Aspects of Security; Code, International Document of 03.12.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_116#Text [in Ukrainian].
3. Charter on a Distinctive Partnership between Ukraine and the North Atlantic Treaty Organization Ukraine, NATO; Charter, International Document of 09.07.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002#Text [in Ukrainian].
4. «On National Security of Ukraine» Law of Ukraine of 21.06.2018 No. 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> [in Ukrainian].
5. Tarasiuk V. (2020). Instytut viiskovoho ombudsmena, yak nevidiemnyi element systemy natsionalnoi bezpeky [The Institute of the Military Ombudsman as an Integral Element of the National Security System]. *Pravova derzhava*, 31, 477–484. doi: 10.33663/0869-2491-2020-31-477-484 [in Ukrainian].
6. Constitution of Ukraine Law of Ukraine of 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

Yaroslav Obodianskyi. Civil society in the system of democratic control over the armed forces of Ukraine

The article outlines the role and place of civil society in the system of democratic civilian control (DCC) over the Armed Forces of Ukraine (AFU) as a key factor in addressing the challenges of ensuring national security. The author analyses the forms and methods of DCC, taking into account the current security challenges (full-scale armed aggression of the Russian Federation) and the specifics of the armed forces of the state as an institution that protects the sovereignty and territorial integrity of the state. A political science assessment of the key regulatory documents governing the DCC in the Armed Forces of Ukraine and the relations of civil society as an element of the system of civilian control in the army is given. The author identifies the prospects of the DCC in the system of interaction between civil society and the state for controlling the armed forces as one of the key tools for ensuring not only control, but also security functions in the state, through close and effective cooperation and development of such partnership with the executive, legislative, judicial authorities and the media. The author analyses the part of the Law of Ukraine «On National Security of Ukraine» of 21 June 2018 related to civil society as a component of the DCC of the national security sector and, in particular, the armed forces, as well as other political and legal acts. The emphasis is placed on a number of documents in which Ukraine has assumed international obligations to implement and develop the DCC as an important component of Euro-Atlantic integration, namely: «Partnership for Peace: A Framework Document» (1994), «Code of Conduct on Politico-Military Aspects of Security» (1994), «Charter on a Distinctive Partnership between the North Atlantic Treaty Organization and Ukraine» (1997).

Based on the democratic experience of Ukraine's Western partners, it is noted that fostering an active civic position, involving civil society in the formation and implementation of state policy, in particular in its security format, is a solid foundation for the effective establishment and functioning of national security policy.

Key words: *civil society, democratic civilian control, the Armed Forces of Ukraine, national security, democracy, rule of law, civil society institutions.*

УДК 075-027.31:002.1-021.3:316.77(477)

DOI 10.32782/2312-1815/2024-17-22

Тетяна Присяжнюк
ORCID: 0009-0001-0686-7663

НОВІ МЕДІА В ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ

У статті досліджено вплив нових медіа на інформаційно-комунікативний простір України. Виокремлено сутнісні характеристики нових медіа, проаналізовано їхній вплив на формування громадської думки, динаміку новинного простору та сприйняття інформації споживачами. Визначено, що інформаційний простір є складною сукупністю електронних, цифрових та інтерактивних медіа, динамічний організм, що змінюється під впливом технологічних, політичних та соціокультурних змін. Наголошено, що інформаційний простір не лише реагує на зміни, а й взаємодіє з ними, виступаючи ключовим компонентом в інформаційній епосі.

Доведено, що використання нових медіа, зокрема Інтернет-платформ та соціальних мереж, відкриває нові можливості для взаємодії, комунікації та формування громадської думки в інформаційному просторі. Водночас акцентовано на спробах використання нових медіа як засобу політичного маніпулювання. Сформульовано міркування щодо перспектив розвитку нових медіа в Україні, що визначають новітній етап розвитку поширення масової інформації, активно змінюючи структуру та функції інформаційно-комунікативного простору. В умовах російської агресії проти України нові медіа повинні стати ефективним ресурсом протидії зовнішнім інформаційним впливам рашистської пропаганди.

Ключові слова: нові медіа, інформаційний простір, комунікація, політичне маніпулювання, війна.

Вступ. Упродовж останніх двох десятиліть в Україні спостерігається активний розвиток інформаційного простору, спричинений інтенсивним використанням нових медіа. Упродовж останніх років Інтернет-платформи та соціальні мережі перетворилися на ключові інструменти обміну інформацією та вираження громадської думки. Цей процес суттєво впливає на динаміку та взаємозв'язок українського інформаційно-комунікативного простору. Інформаційний простір України є важливим аспектом сучасного соціокультурного ландшафту. Він являє собою динамічне об'єднання різноманітних електронних, цифрових та інтерактивних медіа, що постійно змінюються під впливом технологічних і соціокультурних трансформацій.

Нові медіа, що охоплюють цифрові технології та мережі, стали істотним компонентом соціальної реальності, призвели до суттєвих змін у структурі та функціях інформаційного простору. Вони не обмежуються лише роллю джерела інформації, а виступають як платформа для активної співпраці органів влади і громадянського суспільства, створення та поширення у суспільному загалі інформації: актуальної, правдивої, а часом і маніпулятивної. Це відкриває нові можливості для взаємодії, комунікації та формування громадської думки в інформаційному просторі.

Матеріал і методи дослідження. У статті аналізуємо різні аспекти медіа та їхній вплив на сучасну інформаційну комунікацію. Методика дослідження включає аналіз джерел та наукових праць із даної тематики, а також використання класифікацій, запропонованих відомими дослідниками, такими як М. Кастельс, Дж. Томсон, К. Молоні. Активно вивчають різні характеристики нових медіа, їхній вплив на суспільство, культуру, політику та журналістику українські дослідники Л. Василик, Н. Зражевська, С. Квіт, Г. Почепцов, Є. Цимбаленко та ін.

Дослідження базується на аналізі концепцій і понять, що використовуються у сучасних дослідженнях медіа. Ураховано історичний контекст й еволюцію медіа – від традиційних, аналогових засобів масової комунікації до нових цифрових форматів. Такий аналіз дає змогу зрозуміти, як ці зміни впливають на інформаційний простір і суспільство у цілому.

Результати та обговорення. Як зазначено у дослідженні Джона Томсона, «інформаційний простір є складною та динамічною сукупністю електронних, цифрових, інтерактивних та інших медійних форм, що існують у віртуальному та реальному середовищі» [1, с. 27]. У своїх наукових працях Мануель Кастельс акцентує, що таке об'єднання елементів створює величезний потік інформації, який визначає сучасну інформаційну епоху [2, с. 45].

Інформаційний простір не обмежується лише наявністю різних електронних, цифрових та інтерактивних медіа. Його можна охарактеризувати як динамічний організм, що неперервно перетворюється під впливом технологічних і соціокультурних змін. Важливо розуміти, що інформаційний простір не лише реагує на зміни, а й активно взаємодіє з ними, виступаючи ключовим компонентом в інформаційній епосі.

Загалом можна охарактеризувати поняття медіа, з одного боку, як засоби передачі, зберігання, відтворення інформації для подолання просторових, часових та інших обмежень, а з іншого – це будь-яка система знаків у певній формі (усній, візуальній, друкованій, аудіо тощо) [3]. Тобто медіа не є засобом масової інформації, проте воно не може існувати поза цим контекстом. У суспільному дискурсі традиційно й нині прийнято ототожнювати ЗМІ та мас-медіа, однак поєднує їх виключно властивість «мас» як спільна характеристика спрямованості інформаційного потоку та обсягу охоплення аудиторії. Медіа ж, у певному розумінні, є засобом (інструментом) поширення масової інформації.

Термін «нові медіа» виник у середині ХХ ст., і його введення пов'язане з розвитком технологій масової комунікації. Можемо виділити два ключові чинники, які сприяли появі нового явища у сфері засобів масової комунікації. Перший – це оцифрування інформації, другий – це поява і широкий доступ до мережі Інтернет. Цей термін активно почав використовуватися в 1980–1990-х роках, коли цифрові технології стали значущим чинником у медіасфері.

Саме тоді відбувався перехід від традиційних, аналогових засобів масової інформації, таких як газети і телебачення, до нових, цифрових медіаформ, що включають Інтернет, соціальні мережі, мобільні додатки та інші інтерактивні технології. Цей перехід визначив новий етап розвитку засобів масової інформації та взаємодії з нею, що відображається у вживанні терміна «нові медіа».

Для розуміння сутності нових медіа скористаємося класифікацією, яка запропонована медіаекспертом, журналістом і викладачем Кевіном Молоні, який системно визначає дефініційний зміст похідних від медіа понять: мультимедіа, нові (конвергентні) медіа, гіпермедіа, кросмедіа, трансмедіа, цифрові медіа та соціальні медіа. Ураховуючи їх змістовність, наведемо ключові характеристики за К. Мелоні.

Мультимедіа – це результат діяльності в електронній або комп'ютерній галузі, взаємодія візуальних і аудіоефектів під управлінням інтерактивного програмного забезпечення. Це електронний носій інформації, який об'єднує різні види контенту і представляє їх у кількох формах. Формула мультимедіа – одна історія, багато медіаформ, один медіаканал.

Нові медіа (конвергентні) – це цифрові технології та середовища, які є інтерактивними, персоналізованими та мультимедійними. Їх часто ототожнюють із цифровими медіа та електронними засобами масової інформації, але вони можуть відрізнятися за редакційним принципом і мультиканальністю.

Гіпермедіа – це формат даних, у якому текст, звук, зображення або інші об'єкти, пов'язані з інформацією, відображаються на екрані за допомогою гіпертекстових посилань.

Кросмедіа – це конструкт, який об'єднує інформаційні та комунікаційні технології у єдиний інформаційний ресурс. Вони відрізняються від конвергентних медіа своїм редакційним принципом та мультиканальністю.

Трансмедіа – це спосіб оповідання і поширення інформації на різних платформах та форматах, використовуючи цифрові технології.

Цифрові медіа – це контент у цифровому форматі, закодований у цифру, який можна створювати, переглядати, змінювати, зберігати та передавати за допомогою цифрових електронних пристроїв.

Соціальні медіа – це онлайн-технології, ґрунтовані на принципах web 2.0, де споживачі контенту стають його співавторами і взаємодіють між собою, утворюючи інформаційне середовище без посередництва традиційних ЗМІ [4].

Нові медіа (англ. New Media) – електронні медіа, що спираються на цифрові технології, інтерактивність, і мультимедіа. Від традиційних медіа, таких як телебачення, преса чи радіо, нові медіа також вирізняє користувацький контент. Нові медіа відкриті для взаємодії з читачами та надають їм можливість створювати та модифікувати зміст повідомлень. На відміну від традиційних мас-медіа, де комунікація здійснюється за схемою «від одного до багатьох», схема комунікації у нових медіа – від багатьох до багатьох. Доступ до нових медіа можливий з усіх електронних пристроїв із виходом у мережу Інтернет [5].

Нові медіа, представлені цифровими технологіями та мережами, не лише змінюють структуру інформаційного простору, а й переосмислюють його функції. Насамперед вони заохочують активну участь користувачів у створенні та поширенні інформації, перетворюють споживачів інформації на активних учасників інформаційного простору, які взаємодіють та формують громадську думку.

Україна переживає інтенсивний розвиток інформаційного простору, особливо завдяки активному використанню нових медіа. Інтернет-платформи та соціальні мережі стають не лише основними джерелами інформації, а й ключовими інструментами обміну нею та вираження громадської думки. Цей процес постійно впливає на динаміку та взаємозв'язок українського інформаційно-комунікативного простору, надаючи йому нові риси та визначаючи темпи розвитку.

Українські нові медіа та інформаційний простір взаємодіють та взаємопосднуються для формування суспільної свідомості та політичної реальності. Співпраця та взаємодія між цими елементами створюють унікальний контекст для розвитку інформаційного простору в умовах сталих змін.

Швидкий темп змін та інновації у галузі інформаційних технологій визначають сутність нових медіа. Вони виступають ключовим елементом сучасної культури, сильно впливаючи на виробництво, розповсюдження та споживання інформації. Ці медіа відрізняються від традиційних форм масової інформації за своєю інтерактивністю та можливістю залучення аудиторії у формування контенту.

Однією з визначальних особливостей нових медіа є їх глобальність та швидкість поширення інформації. Це робить можливим інформаційний обмін на рівнях, які раніше були не досяжними. Такий підхід сприяє швидкому розповсюдженню подій та підвищує доступність інформації для різних соціальних груп.

Важливим аспектом нових медіа є здатність до персоналізації контенту, що відкриває нові можливості для взаємодії та залучення аудиторії до процесу інформаційного обміну, дає змогу кожному користувачеві створювати та споживати контент, який відповідає його індивідуальним потребам.

Однак разом з усією цією інноваційною динамікою виникає виклик перевірки достовірності інформації. Швидкість поширення новин у віртуальному просторі може призвести до неперевіраних даних, що, своєю чергою, може призвести до масових непорозумінь та маніпуляцій. Це наголошує на необхідності критичного підходу до інформації та розвитку навичок медіаграмотності серед користувачів.

У підсумку нові медіа не лише визначають інформаційно-комунікативний простір сучасності через глобальність, інтерактивність та персоналізацію, а й постають перед

суспільством викликами, пов'язаними з перевіркою достовірності інформації та розвитком медіаграмотності.

Одним з основних викликів є необхідність регулювання та контролю розповсюдження дезінформації через нові медіа. Здатність інформаційного простору поширювати штучно створені концепції може суттєво впливати на формування громадської думки та політичної дійсності. З іншого боку, інновації в інформаційному просторі відкривають можливості для поліпшення доступу до об'єктивної інформації та підвищення рівня громадської участі. Використання нових медіа може сприяти покращенню медіаосвіти, що є важливим аспектом забезпечення інформаційної грамотності громадян.

Директорка департаменту інформаційної політики та інформаційної безпеки Міністерства культури та інформаційної політики України Г. Красноступ зазначає, що намагання подолати кризові питання регулювання медіа в Україні був прийнятий «Закон про медіа», проте важливим елементом залишається і глобальна медіаграмотність. Державним органом, що відповідає за впровадження критичного мислення у населення, є Міністерство культури та інформаційної політики України. У 2021 р. Міністерство запустило національний проєкт із медіаграмотності «Фільтр». Також другий рік поспіль відбувається національний тест із медіаграмотності. Так, у 2023 р. у ньому взяли участь 26 194 учасники, а 13 980 пройшли цей тест повністю [6].

Співробітництво нових медіа з інформаційним простором в Україні характеризується тісним взаємозв'язком, що створює унікальний контекст для розвитку обох елементів. Нові медіа активно сприяють формуванню суспільної свідомості, залучаючи громадян до взаємодії та обговорення важливих питань. Ця взаємодія, ураховуючи останні технологічні та соціокультурні зміни, визначає нові напрями розвитку інформаційного простору в Україні, роблячи його динамічним та адаптованим до потреб сучасного суспільства.

Узагальнюючи, зауважимо, що нові медіа в Україні впливають на різноманітні сфери суспільства – від громадянської активності до формування ідентичності. Із їх становленням суспільство переходить до нового етапу розвитку, де цифрові технології визначають динаміку інформаційно-комунікативного простору.

Аналізуючи динаміку розвитку нових медіа в Україні, можна виокремити ключові аспекти цього явища. Цифрова трансформація, що відбувається, визначає не лише перетворення контенту, а й зміну методів його представлення, взаємодії та споживання. Це свідчить про необхідність для медіаплатформ адаптуватися до високих технологічних стандартів із метою забезпечення конкурентоспроможності.

Розвиток мультимедійного контенту відкриває можливості для більш глибокої взаємодії аудиторії з інформацією. Використання візуальних та звукових елементів стає важливим для залучення уваги споживачів. Це підкреслює важливість створення якісного та змістовного мультимедійного матеріалу для ефективного привертання аудиторії.

У контексті стрімкого розвитку технологій необхідно враховувати етичні аспекти та достовірність фактів. Забезпечення етичності та достовірності інформації залишається ключовим завданням розвитку нових медіа, особливо критичною є проблема поширення фейкових новин та неправдивої інформації.

«Як показують дослідження ОПОРИ, з повномасштабним вторгненням медіаландшафт і медіаспоживання українців кардинально змінилися. Якщо раніше телебачення та традиційні медіа зберігали лідируючі позиції, то після повномасштабного вторгнення на перший план вирвалися соціальні мережі, а саме – месенджери, як серед українців, які перебувають в Україні, так і серед українців за кордоном», – наголошує аналітикиня Громадянської мережі ОПОРА А. Романюк [6].

Погодимося із міркуваннями дослідників, які акцентують на тому, що в Україні склалася специфічна ситуація, коли мова та медіа стали одними з провідних інструментів агресора паралельно з вторгненням РФ на суверенну територію країни. Агресор широко використовував

мову як інструмент маніпуляції: неправдиві уявлення про нібито «захист російськомовних» поширюються через про нібито «захист росіян і російськомовних» через політичні виступи, медіа. Екранізована ними російська пропаганда реалізовувала свої плани щодо русифікації населення України [7, с. 238]. Саме медіа ще задовго до повномасштабного російського вторгнення 24 лютого 2022 р. активно використовувалися з маніпулятивною метою як потужний ресурс інформаційної війни.

Спроби ці продовжуються й нині. Російськими агресорами ведеться масована ідеологічна кампанія. В її основі – поширювані в інформаційному просторі твердження про Україну як фейкову державу, що не має майбутнього, спроби нав'язати стереотипи «руського мира» не тільки українським громадянам, а й інших країн. Погодимось із С. Дерев'янком, що тому, очевидно, виправданим стало започаткування з перших днів повномасштабної війни провідними українськими телевізійними каналами та радіо інформаційного марафону. Це дало змогу ефективніше протистояти інформаційній агресії рашистів, істотно запобігти поширенню фейків. Надання виваженої та достовірної інформації про перебіг війни є важливим для комунікації влади й суспільного загалу. Однак це не слід розглядати як прагнення владних структур нав'язати громадянам якусь єдину, надзвичайно ідеологізовану мову, що притаманне тоталітарним суспільствам, а радше є вимушеним кроком. Натомість джерелом поширення недостовірної інформації залишаються й вимагають уваги соціальні Інтернет-мережі, часто й блогосфера та приватне спілкування [8, с. 7–8].

За даними дослідження ОПОРИ щодо медіаспоживання українців в Україні впродовж другого року повномасштабного російського вторгнення, 77,9% опитаних для отримання інформації використовують соціальні мережі. Цей показник дещо зріс порівняно з минулорічним опитуванням (76,6%). Натомість телебачення як джерело інформації стало трохи менш популярним – 62,5% (66,7% минулого року). Так само й українці, які перебувають у Великій Британії, Ізраїлі, Іспанії, Німеччині, США, Угорщині, Чехії, споживають новини про Україну з каналів та груп у месенджерах у 50%, а з телебачення – лише у 8% [6].

Загалом розвиток нових медіа в Україні зумовлений не лише технологічними інноваціями, а й потребою вирішення проблем, пов'язаних із використанням цих технологій. Інтеграція нових технологій повинна відбуватися разом із заходами щодо забезпечення етичності, достовірності та різноманітності інформаційного простору.

На підставі аналізу даних та фактів можна визначити антагоністичні тенденції впливу нових медіа на інформаційний простір в Україні.

Відносно вільний простір для різних точок зору: нові медіа створюють простір для висловлення різноманітних точок зору, включаючи полярні. Однак контроль за змістом цієї інформації, його відповідність нормам закону і моралі залишається нерегульованим.

Сучасну правову базу медіапростору України становлять відповідні норми Цивільного кодексу України, закони України «Про телекомунікації», «Про авторське право і суміжні права», «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення», «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення», «Про інформаційні агентства», «Про рекламу», «Про телекомунікації», «Про радіочастотний ресурс», «Про захист персональних даних», «Про доступ до публічної інформації» та Закон «Про медіа» тощо.

В умовах трансформації інформаційного суспільства в Україні правовий статус нових медіа потребував законодавчого врегулювання, адже потік інформації в Інтернеті почав ставати хаотичним та неконтрольованим. Тому стало необхідністю чітке окреслення статусу, принципів функціонування та механізмів відповідальності для нових медіа.

Такою спробою врегулювання на законодавчому рівні стало прийняття Закону «Про медіа», який набув чинності 31 березня 2023 р., що визначило новий етап розвитку

інформаційно-комунікативного простору країни. Згідно з дослідженням Інституту масової інформації, цей Закон є ключовим інструментом у вирішенні проблем сучасних медіа. Він визначає правові основи діяльності ЗМІ та забезпечує захист інформаційного простору від негативного впливу. Закон відображає зростаючу необхідність адаптації законодавства до викликів цифрової епохи, як відзначено в дослідженні Інституту інформаційної безпеки.

Однією з ключових ініціатив Закону є створення незалежного регулятора медіа, який здатний гарантувати свободу слова та захищати суспільство від недостовірної інформації. Закон також урахує розвиток онлайн-медіа та соціальних мереж, як відзначено у дослідженні Агентства з питань нових технологій. Він створює правову базу для регулювання цих платформ, сприяючи боротьбі з дезінформацією та забезпечуючи стабільність інформаційного середовища.

Особлива увага в Законі приділяється етиці журналістики та захисту журналістів. Як стверджує дослідження Інституту свободи слова, це важливий крок у забезпеченні безпеки та свободи професії журналіста [9].

Керівник напряму «Цифрові права» у ГО «Лабораторія цифрової безпеки» М. Дворовий розглядає питання використання соціальних мереж та месенджерів із позиції юридичної регуляції. Він зазначив, що медіаспоживання буде продовжувати змінюватися, і потрібно змиритися, що законодавство та регулювання не встигатимуть за цими змінами. Але все ж цього варто прагнути, бо яким би застарілим не були ці політики, це допомагатиме формувати практики публічних політик та створювати медіасередовище, що базується на правилах та забезпечує доступ до критичної інформації й обмежує доступ до протиправного контенту [6].

Погодимося з дослідницею О. Грудко, яка зазначає, що медіа виступають містком між політикою та людьми, і саме ними уможливорюється демократія – політичний режим, де узаконено вплив народу на владу [10].

Алгоритми нових медіа забезпечують швидке та масове поширення інформації без посередництва ЗМІ. Це призводить до знецінення аспекту «джерело інформації», оскільки інформація поширюється мережею, а автором стає будь-який дописувач, не перевіряючи першоджерело та не знаходячи підтверджуючих документів.

Актуалізація явищ і подій: нові медіа створюють можливості для актуалізації важливих подій і залучають до обговорення багато користувачів. Це змінює сутність та традиційне сприйняття політичної участі, переносячи акцент від «дії» до «причетності» та сприяючи кліктивізму та ескапізму.

Віддалена участь і просторова віддаль: розвиток онлайн-платформ для віддаленої участі нівелює просторові обмеження для консолідації зусиль, точок зору та ресурсів. Однак віддаленість особистих пристроїв від джерела події призводить до особистого дистанціювання, відсутності інтересу до встановлення першопричин суспільно-політичних трансформацій та переваги самоізоляції над «публічним» і відчуження від «приватного» [11].

Останнім часом український інформаційний простір пережив значні зміни, що пов'язані з інтенсивним використанням нових медіа. Соціальні мережі та Інтернет-платформи стали не лише невід'ємною частиною повсякденного життя, а й ключовими каналами для обміну інформацією та вираження громадської думки. Це свідчить про активну роль нових медіа у формуванні інформаційного простору, зробивши його більш демократичним та відкритим для різноманітних груп населення.

Значний розвиток інформаційного простору супроводжується викликами. Найбільш актуальним є необхідність ефективного регулювання та контролю за поширенням дезінформації через нові медіа, особливо в умовах, коли інформаційний простір може використовуватися для маніпулювання громадською думкою та впливу на політичний процес.

Проте разом із викликами нові медіа пропонують і значні перспективи для інформаційного простору. Інновації у цьому напрямі дають змогу покращити доступ до об'єктивної інформації та збільшити громадську участь. Розширені можливості взаємодії з інформацією, що пропонує інформаційний простір через нові медіа, сприяють розвитку критичного мислення та активної громадянської позиції.

Синергія нових медіа та інформаційного простору в Україні виявляється тісним взаємозв'язком, що формує унікальний контекст для розвитку обох елементів. Нові медіа активно сприяють формуванню суспільної свідомості та політичної активності, залучаючи громадян до взаємодії та обговорення важливих питань. Ця взаємодія, ураховуючи останні технологічні та соціокультурні зміни, визначає нові напрями розвитку інформаційного простору в Україні, роблячи його динамічним та адаптованим до потреб сучасного суспільства.

Висновки. Отже, конвергенція медіа являє собою еволюційний процес, викликаний розвитком інформаційно-комунікаційних технологій. Цей процес означає розширення комунікаційних платформ для просування інформаційного ресурсу, розповсюдження його контенту та організації зворотного зв'язку, забезпечуючи інтерактивну властивість медіа. Нові медіа володіють потужним ресурсом та значним потенціалом для залучення аудиторії, особливо в контексті політики, де широка аудиторія втілює політичну підтримку та стає можливістю впливати на формування та ухвалення владних рішень.

В Україні процес розвитку нових медіа супроводжується збільшенням їхньої аудиторії, поступовим зростанням рівня довіри та підвищенням ресурсного потенціалу. Соціальні мережі та Інтернет-платформи стали не лише необхідною частиною повсякденного життя, а й ключовими каналами для обміну інформацією та вираження громадської думки. Ця тенденція вказує на активну роль нових медіа у формуванні інформаційного простору, роблячи його більш демократичним та доступним для різних груп населення. Однак відсутність сталих механізмів контролю за діяльністю нових медіа акцентує необхідність формування медіаграмотності та культури і підвищення медіавідповідальності.

Усе це входить у глобальний контекст реалізації демократичних принципів в інформаційних суспільствах, де функціонування нових медіа виступає як ключовий чинник для забезпечення відкритості, участі та взаємодії громадян у формуванні суспільно-політичної реальності.

Література:

1. Thompson, J. *The Media and Modernity: A Social Theory of the Media*. Stanford University Press, 1995. 314 p.
2. Castells, M. *Communication Power*. Oxford: Oxford University Press. 2009, 571 p. URL: https://www.academia.edu/25294841/Manuel_Castells_Communication_Power_2009_ (дата звернення: 21.01.2024).
3. Медіа. *Bikinedia*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Медіа> (дата звернення: 14.02.2024).
4. Moloney, K. Multimedia, Crossmedia, Transmedia... What's in a name? *Transmedia Journalism*. April 21, 2014. URL: <https://transmediajournalism.org/2014/04/21/multimedia-crossmedia-transmedia-whats-in-a-name/> (дата звернення: 20.01.2024).
5. Нові медіа. *Bikinedia*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Нові_медіа (дата звернення: 04.01.2024).
6. Соціальні мережі можуть і перемагати класичні редакції, але треба пам'ятати про ризики цих інструментів – аналітикиня Опори. URL: https://oporaua.org/polit_ad/sotsialni-merezhi-mozhut-i-peremahaty-klasychni-redaktsiyi-ale-treba-pamyataty-pro-ryzyky-tykh-instrumentiv-analykynya-OPORY-25004 (дата звернення: 21.01.2024).
7. Ozhohan, A., Derevianko, S., Karchevska, O., Pavlova, L., & Pashyna, N. (2023). Language as a political manipulation tool. *Amazonia Investiga*, 12(64). P. 237–248.
8. Дерев'янка С. Політична мова в умовах російсько-української війни. *Україно моя вишивана: етнокультурний та освітньо-виховний потенціал української вишиванки* : зб. тез III Міжнародної онлайн-конференції, 19 травня 2022 р. Київ : Педагогічна думка, 2022. С. 5–8.

9. Рогушина Ю., Гришанова І. Пошук мультимедійних об'єктів за контекстом та метаописами гіпермедійних інформаційних ресурсів. *Проблеми програмування*. 2005. № 3. С. 83–96.
10. Грудка О. Медіа між політикою і суспільством. *Українська правда*. 2016. 19 серпня. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2016/08/19/7118132/> (дата звернення: 21.12.2023).
11. Рогушина Ю., Гришанова І. Пошук мультимедійних об'єктів за контекстом та метаописами гіпермедійних інформаційних ресурсів. *Проблеми програмування*. 2005. № 3. С. 83–96.
12. Василик Л. Конвергенція та крос-медійність: дискурс термінологічної парадигми. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Журналістські науки». 2017. № 1. С. 3–10.

References:

1. Thompson, J. *The Media and Modernity: A Social Theory of the Media*. Stanford University Press, 1995. 314 p.
2. Castells, M. *Communication Power*. Oxford: Oxford University Press. 2009, 571 p. URL: https://www.academia.edu/25294841/Manuel_Castells_Communication_Power_2009 (data zvernennia 21.01.2024).
3. Media – Material z Vikipedii – vilnoi entsyklopedii. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Media> (data zvernennia 14.02.2024). [in Ukrainian]
4. Moloney, K. Multimedia, Crossmedia, Transmedia... Whats in a name? *Transmedia Journalism*. April 21, 2014. URL: <https://transmediajournalism.org/2014/04/21/multimedia-crossmedia-transmedia-whats-in-a-name/> (data zvernennia 20.01.2024).
5. Novi media – Material z Vikipedii – vilnoi entsyklopedii. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Novi_media (data zvernennia 04.01.2024). [in Ukrainian]
6. Sotsialni merezhi mozhut i peremahaty klasychni redaktsii, ale treba pamiataty pro ryzyky tsykh instrumentiv – analitkynia Opory [13.11.2023 r.]. URL: https://opora.ua/polit_ad/sotsialni-merezhi-mozhut-i-peremahaty-klasychni-redaktsiyi-ale-treba-pamyataty-pro-ryzyky-tsykh-instrumentiv-analitkynia-OPORY-25004 (data zvernennia 21.01.2024). [in Ukrainian]
7. Ozhohan, A., Derevianko, S., Karchevska, O., Pavlova, L., & Pashyna, N. (2023). Language as a political manipulation tool. *Amazonia Investiga*, 12(64), Rr. 237–248.
8. Derevianko S. Politychna mova v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny. Ukraino moia vyshyvana : etnokulturnyi ta osvithno-vykhovnyi potentsial ukrainskoi vyshyvanky : zb. tez III Mizhnarodnoi onlain-konferentsii, 19 travnia 2022 r. / za zah. red. N. Bohdanets-Biloskalenko (elektronne vydannia). Kyiv : Pedahohichna dumka, 2022. S. 5–8. [in Ukrainian]
9. Rohushyna Yu., Hryshanova I. Poshuk multymediinykh obiektiv za kontekstom ta metaopysamy hipermediinykh informatsiinykh resursiv. *Problemy prohranuvannia*. 2005. № 3. S. 83–96. [in Ukrainian]
10. Hrudka O. Media mizh politykoiu i suspilstvom. *Ukrainska pravda*. 2016. 19 serpnia. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2016/08/19/7118132/> (data zvernennia 21.12.2023). [in Ukrainian]
11. Rohushyna Yu., Hryshanova I. Poshuk multymediinykh obiektiv za kontekstom ta metaopysamy hipermediinykh informatsiinykh resursiv. *Problemy prohranuvannia*. 2005. № 3. S. 83–96. [in Ukrainian]
12. Vasylyk L. Konverhentsiia ta kros-mediinist: dyskurs terminolohichnoi paradyhmy. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhniky»*. Serii: Zhurnalistski nauky. 2017. № 1. Lviv: Vyd-vo Lviv. politekhniky. 2017. S. 3–10. [in Ukrainian]

Tetyana Prisyazhnyuk. New media in the information and communication space of Ukraine

The article examines the impact of new media on the information and communication space of Ukraine. The essential characteristics of new media are highlighted, their impact on the formation of public opinion, the dynamics of the news space and the perception of information by consumers is analysed. It is determined that the information space is a complex set of electronic, digital and interactive media, a dynamic organism that changes under the influence of technological, political and socio-cultural changes. It is emphasised that the information space not only responds to changes but also interacts with them, being a key component in the information age.

It is proved that the use of new media, in particular, Internet platforms and social networks, opens up new opportunities for interaction, communication and public opinion formation in the information space. At

the same time, the author emphasises attempts to use new media as a means of political manipulation. The author formulates considerations regarding the prospects for the development of new media in Ukraine, which determine the newest stage of development of mass information dissemination, actively changing the structure and functions of the information and communication space. In the context of Russian aggression against Ukraine, new media should become an effective resource for counteracting external information influences of racist propaganda.

Key words: *new media, information space, communication, political manipulation, war.*

УДК 327.8

DOI 10.32782/2312-1815/2024-17-23

Михайло Савлюк

ORCID: 0009-0001-9870-8343

ГІБРИДНА ВІЙНА В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ

Зі стрімким розвитком комп'ютерних (і не тільки) технологій людство почало стрімко прогресувати на всіх фронтах. Не винятком став і театр воєнних дій, де гібридна війна починає набирати все нових обертів та поширюватися на нові, раніше не застосовані напрями.

Якщо взяти за приклад російсько-українську війну і проаналізувати її генезис, то стає зрозумілим, що вона розпочалася ще задовго до активної фази у 2014 р. Цій війні, яка, безперечно, є гібридною, багато років поспіль передували інформаційна, культурна та економічна експансії. В Україні постійно працювали російські телеканали та інші мас-медіа, які практично у цілодобовому режимі транслювали і насаджували українцям прокремлівські наративи, зокрема про «братні народи», спільну історію та культуру. До України безперешкодно приїжджали виступати російські популярні артисти та музиканти. Російські потужніші компанії та підприємства безперешкодно купляли та поглинали не такий економічно розвинений український бізнес. Разом із торговими та газовими «війнами» це все разом починало гібридну війну супроти України ще з 90-х років XX ст. та «нульових» років XXI ст. Увесь цей комплекс «агресивних» дій заклав підґрунтя того, що нам усім довелося бачити на «анти-майдані» у 2013 р. та на Донбасі вже у 2014 р.

І якщо після початку збройного протистояння на Донбасі Україна заборонила в'їзд на свою територію одіозним російським артистам, які підтримали окупацію Криму та збройну інтервенцію у Донецькій та Луганській областях, а згодом у 2017 р. у державі були заборонені російські соцмережі «Однокласники» та «ВКонтакте» й частина телеканалів, то після початку повномасштабної війни інформаційна інтервенція росії почала набирати нових обертів.

Сьогодні проти України та її союзників працюють численні та потужні ботоферми, які завдяки російським політтехнологам, психологам та іншим фахівцям здійснюють чіткі інформаційні удари по чуттєвих для нас усіх місцях. Вони чітко провокують внутрішньодержавні конфлікти, сіють зневіру та недовіру пересічних громадян до представників української влади та уряду.

Тому тепер як ніколи гостро стоїть проблема дослідження загроз, які отримує національна безпека нашої держави крізь призму соціальних мереж. Слід вивчити психологічний вплив ворожої пропаганди на користувачів. Також потрібно розробити та дослідити інструменти боротьби з ворожими наративами. Нині слід розробити алгоритми та методичні матеріали, які б у подальшому могли допомогти нівелювати роботу ворожих ботоферм та розробників інформаційно психологічних спеціальних операцій. Адже з кожним днем робота ворожої пропаганди набирає все потужніших обертів, а це несе пряму загрозу національній безпеці України.

Ключові слова: соціальні мережі, інформаційна безпека, національна безпека, Facebook, пропаганда, гібридна війна, війна.

Вступ. На початок XXI ст. відбулася істотна еволюція у методах та способах проведення воєн. Тепер військові операції проводяться комплексно. Кожна з ворогуючих сторін намагається завдавати своїм опонентам дошкульних ударів на різноманітних фронтах, і йдеться не лише про поле бою. Сьогодні держави ворогують між собою не тільки за допомогою збройних сил. До проведення військових операцій залучаються найрізноманітніші засоби та напрями. У часи сучасних воєн протистояння також відбувається в економічній, політичній, інформаційній сферах та багатьох інших ключових напрямках. За такий комплексний підхід сучасні війни називають гібридними [6]. Тобто війни, які носять змішаний характер, де не має чітко вираженої лінії фронту та зони бойових дій. Із розвитком технологій кожна наступна війна отримує

якісь нові напрям та забарвлення, адже прогрес приходить і на поле бою. Сьогодні, під час російсько-української війни, ми можемо вперше спостерігати активне застосування бойових дронів-безпілотників з обох сторін, ми також можемо побачити, що війна (шляхом застосування інформаційно-психологічних спецоперацій) перейшла і в інформаційне поле, зокрема у соціальні мережі. Тому всебічне дослідження сучасних воєнних конфліктів (особливо для українського суспільства) є вкрай актуальним, адже нам потрібно розуміти потенційні загрози та вміло їм протистояти.

Мета статті – крізь призму розробок українських та світових науковців, а також через емпіричні знання вивчити алгоритм інформаційних атак ворога, та розробити власну програму протидіяння агресору.

Матеріал в методи дослідження. У рамках наукової статті використовувалися такі методи дослідження, як аналіз, синтез, емпіричні знання та порівняння.

Кінцевою метою вказаного наукового дослідження має стати підготовка посібника методичних рекомендацій для пересічного споживача інформаційних послуг (користувача соціальних мереж) та, можливо, працівників спецслужб, де буде розроблено чіткий алгоритм, за допомогою якого можна буде визначити, чи поширена інформація дійсно відповідає правді, або ж визначити, чи вона є наслідком ворожої ІПСО (інформаційної психологічної спеціальної операції), або, як зазначають деякі українські дослідники, інформаційною зброєю [8].

Результати та обговорення. 20 лютого 2024 р. в Україні офіційно відзначили скорботну дату – 10-ту річницю від початку російсько-української війни, яка почалася з окупації Криму та розстрілів протестувальників на Майдані. Бойові дії тривають не тільки безпосередньо на полі бою, а й на інформаційному фронті – так звана гібридна війна [6]. Ворог намагається знищити авторитет України на міжнародній арені, поширюючи (на разі доволі успішно) інформацію, яка несе репутаційні ризики для України. Також він намагається посіяти зневіру та апатію й серед громадян України, вливаючи на те, що все більше людей перестають вірити у перемогу нашої держави на полі бою. Ворог щоразу, хвиля за хвилею, поширює усе нові етапи своїх ІПСО, намагаючись посіяти зневіру серед українців та міжнародних партнерів України [24]. Ворожа пропаганда та інформаційні атаки стосовно України не розпочалися 24 лютого 2022 р. чи на весні 2014 р. Усе це має набагато довшу історію і почало діяти набагато швидше, ніж почалися безпосередні збройні зіткнення.

Серед вітчизняних науковців, які б досліджували тему національної безпеки, крізь призму інформаційної безпеки, у першу чергу слід відзначити Ірину Боднар, Володимира Фурашева, Олександра Архипова, Сергія Лисенка та Дмитра Венедєєва. Ці вітчизняні науковці розробили досить ґрунтовний теоретичний аналіз проблем національної безпеки та ведення гібридних воєн, проєктуючи їх на інформаційне поле. Ними були визначені основні проблеми, структура та методи вивчення даної проблематики.

Метою роботи є визначення специфічних аспектів застосування інструментів ворожої пропаганди та інформаційних психологічних спеціальних операцій у контексті російської гібридної агресії, а також їхнього впливу на суспільство й пересічних громадян, політику та загрозу національній безпеці.

Відповідно до даної мети, були сформовані такі завдання:

- визначення категорії «гібридна війна»;
- дослідження історії гібридних воєн;
- аналіз застосування гібридних атак та тлі російсько-української війни;
- визначення інформаційної стратегії держави під час воєнного стану.

Гібридна війна – це війна з поєднанням та застосуванням конвенційної зброї, партизанської війни, тероризму, кібервійни, торгових, патентних війн, реваншистських рухів, пропаганди, порушень прав людини, злочинів проти людяності, військових навчань, переселення,

узурпації, впливу на громадську думку, злочинних актів, цензури тощо [6] та злочинної поведінки з метою досягнення певних політичних цілей, основним інструментом яких є створення державою-агресором у державі, вибраній для агресії, внутрішніх протиріч та конфліктів із подальшим їх використанням для досягнення політичних цілей агресії, які досягаються звичайною війною.

Експерти називають гібридну війну типом конфлікту, який усе частіше буде застосовуватися у XXI ст. [7].

Методи ведення війни

Гібридна війна поєднує у собі принципово різні типи і способи ведення війни, які скоординовано застосовуються задля досягнення основних цілей [6]. Типовими компонентами гібридної війни є використання методів, що сприяють виникненню та посиленню в державі, вибраній для агресії, внутрішніх конфліктів:

- генерування внутрішніх суспільних протиріч через пропаганду з її переходом у інформаційну війну;
- проектування і розроблення економічних проблем через економічне протистояння з переходом в економічну (торгову) війну та протидію зв'язкам країни-жертви із сусідніми країнами та країнами-партнерами;
- підтримка (фінансування й озброєння) сепаратизму та тероризму аж до актів державного тероризму; побудова псевдодержавних утворень як гібридного ідеалпроекту державотворення;
- сприяння утворенню нерегулярних збройних (псевдовійськових) формувань (повстанців, партизан та ін.) та їх оснащення.

При цьому сторона-агресор намагається та може залишатися публічно (офіційно) непричетною до розв'язаного такого гібридного конфлікту [6].

Наприклад, у виправданні злочинних антиукраїнських дій у заяві МЗС РФ щодо подій в українському Донецьку 13 березня 2014 р. повідомлялося: «Росія усвідомлює свою відповідальність за життя *«співвітчизників»* і *«співгромадян»* в Україні і залишає за собою право на їх захист» [6], і одночасно аналогічно до еклектичних *«поєднань»* позицій у проєкті *«російського світу»* в офіційній заяві МЗС РФ використовує нечіткі терміни *«співвітчизники»* і *«співгромадяни»*, *«зелені чоловічки»*, які залишаються для влади РФ продовжувачами фактично будь-яких варіантів подальших дій.

Якщо ці методи війни виявляються справді дієвими, то держава-агресор може досягти своїх агресивних цілей та закріпити успіх, виступивши в ролі миротворця у *«внутрішньому»* конфлікті країни-жертви. У разі якщо ці методи виявляються малодієвими, агресор може застосувати такі методи та способи:

- інші методи ведення війни із залученням у конфлікт на своєму боці третіх країн;
- класичні прийоми ведення війни з прихованим локальним обмеженням застосування власних збройних сил (як це було із *«зеленими чоловічками»*) або через неприховану агресію [7].

Науковий огляд гібридних воєн у світовій історії може включати розгляд подій, які мали характер гібридного конфлікту. Тому можна розглянути деякі ключові моменти та посилення на наукові джерела та публікації:

1. Холодна війна (1947–1991).

Гібридний характер боротьби між США та СРСР охоплював політичні тиски, ідеологічну боротьбу, конкуренцію в економічній та технологічній сферах [27].

2. Війна у В'єтнамі (1955–1975).

Використання не тільки військової сили, а й політичних впливів, дипломатії, антигероїчної пропаганди й інших вищезазначених методів, що вказує на гібридний характер конфлікту [7].

3. Інтервенція в Афганістані (1979–1989).

Сполучення військових операцій (зокрема, першої операції із захоплення президентського палацу) та впливу на місцеві політичні й етнічні групи, що свідчить про гібридний характер конфлікту.

4. Інформаційна війна в епоху Інтернету.

Зростання кількості кібератак, використання соціальних мереж та медіа для впливу на громадську думку та маніпулювання нею, використання напівправдивих новин [27].

5. Регіональні конфлікти.

Наприклад, конфлікти на Сході Європи, на Близькому Сході та в Африці, де використовуються різноманітні інструменти – від військових до економічних (торгових) і дипломатичних.

6. Сучасні приклади.

Напад росії на Грузію у 2008 р. Росія одночасно із застосуванням офіційної армії вела інформаційну, кібер- та економічні війни супроти свого відверто слабшого та набагато меншого опонента [28].

Російсько-український конфлікт (війна) починаючи з 2014 р. Цей збройний конфлікт (фактично не оголошена війна) підпадає фактично під кожен критерій ведення гібридних воєн. Тут застосовуються сепаратистські (партизанські рухи), економічний вплив (торгова блокада), ведення активної пропагандистської війни з поширенням величезної кількості неправдивих новин (зокрема, і через проплачені іноземні мас-медіа). Також у цій війні застосовуються і «союзники» агресора, які умовно належать до табору партнерів України, ну і безпосередньо пряме військове втручання із застосуванням усіх наявних в арсеналі країни-агресора засобів та сил.

Українсько-російська гібридна війна, що розпочалася в 2014 р., являє собою складний конфлікт із різними вимірами, які включають у себе військові дії, кібератаки, інформаційну війну та інші методи впливу. Ця війна визначається гібридним характером агресії, де протистояння різних видів впливу спрямоване на досягнення політичних, економічних та військових цілей.

Гібридна війна в Україні є прикладом сучасного конфлікту, де широко використовуються різноманітні методи впливу. Цей конфлікт підкреслює важливість адаптації національних та міжнародних стратегій безпеки до нових реалій глобальної політичної арили.

Гібридні війни можна вважати новим виміром сучасних конфліктів, що об'єднують у собі різноманітні військові та не військові засоби для досягнення стратегічних цілей. Основна суть цього підходу полягає у використанні широкого спектру різноманітних інструментів, таких як інформаційна війна, економічний тиск, кібератаки, дипломатія, тероризм та інші форми неklasичної агресії [20].

Цей підхід стає актуальним стратегічним інструментом для багатьох країн, оскільки він дає змогу істотно впливати на політичні, економічні та соціокультурні процеси [20]. Одним із ключових аспектів є кіберпростір, де здатність до проведення атак (або ж їх відбиття) та контролю інформаційного потоку стає надзвичайно важливою. Інтенсивні та цілеспрямовані кібератаки можуть впливати на важливі інфраструктурні системи, такі як енергетика та комунікації, що призводить до значних викликів для стабільності країни [25].

Одним із найважливіших елементів гібридних воєн є використання інформаційної війни для маніпулювання громадською думкою та зміцнення внутрішньополітичних позицій. Соціальні мережі та засоби масової інформації грають ключову роль у цьому дестабілізаційному аспекті [23].

Гібридні війни не обмежені територіальними межами та можуть мати доволі широкий глобальний вплив. Однак їх використання створює нові виклики для міжнародного співтовариства, оскільки традиційні підходи до безпеки та різноманітних конфліктів можуть бути недостатніми для ефективної протидії цьому типу загроз як комплексному [26].

Згідно з різноманітними дослідженнями сучасних науковців, гібридні війни характеризуються своєрідною складністю та динамікою. Розуміння цього явища та активне вивчення є важливими завданнями для сучасних учених, політиків та практиків, оскільки вони визначають нові реалії безпеки та стабільності в глобальному світовому співтоваристві [6].

Слід зазначити, що російсько-українська гібридна війна, яка розпочалася в 2014 р., являє собою унікальний та складний конфлікт, де використовуються різні інструменти для досягнення політичних, економічних та військових цілей. За останні роки цей конфлікт став предметом інтенсивного дослідження та аналізу.

Гібридний характер конфлікту.

Українсько-російська гібридна війна включає у себе елементи збройної агресії, кібератак, дезінформації та психологічного впливу [3]. Цей комплексний підхід розкривається в різних аспектах, включаючи військові дії на значній території України, анексію Криму в 2014 р., кібератаки та інформаційно-пропагандистську війну.

Кібератаки.

Російська сторона активно використовує кібератаки для порушення функціонування державних інституцій, комунікаційних систем та енергетичних об'єктів. Ці атаки не лише завдають значних матеріальних збитків, а й створюють загрозу національній безпеці та життю людей, які перебувають на підконтрольній та непідконтрольній українському уряду українських територіях [4].

Інформаційна війна.

Одна з головних ролей у цьому гібридному конфлікті відводиться інформаційній війні та дезінформації. Російська пропаганда активно використовує мас-медіа та соціальні мережі для поширення неправдивої інформації, зміни образу подій та формування певного світогляду. Причому ворожі пропагандисти та спецслужби фактично миттєво реагують на всі внутрішні та зовнішні події у житті України. Досвідчені психологи та пропагандисти відразу запускають чергові хвилі ІПСО, «приправлені» кремлівськими наративами, щоб похитнути єдність українського суспільства та підірвати довіру до чинної влади [10].

Роль дипломатії та економічного тиску.

У гібридній стратегії російської сторони важливе місце займають дипломатія та економічний тиск. Вплив на міжнародні відносини, санкції та інші методи економічного тиску використовуються для забезпечення підтримки російських інтересів у регіоні. Через так званий «газовий шантаж» та ймовірний підкуп частини європейських політиків російська пропаганда може поширювати серед європейців свої наративи та пропаганду [4].

Результати та виклики.

Для України ця війна має і матиме в майбутньому дуже серйозні наслідки. Вона створює внутрішню нестабільність, економічні втрати (відхід інвесторів та руйнування виробничої інфраструктури) та викликає соціальні напруги, відтік населення і зокрема робочої сили, велику смертність серед військових та цивільних. Окрім того, конфлікт змінює геополітичний ландшафт регіону та ставить під загрозу безпеку всього Європейського континенту [10].

Унаслідок розв'язання росією війни (у тому числі й гібридної) відносно України наша держава отримала цілу низку складних викликів та загроз. Сюди передусім слід віднести протидію ворожим ІПСО (інформаційним психологічним спеціальним операціям), які країна-агресор уміло застосовує та успішно реалізовує на українському (і не тільки) інформаційному просторі. Це дає їй змогу дестабілізувати внутрішньополітичну ситуацію та підірвати у населення довіру до уряду та віру у перемогу Збройних сил України над окупантами.

Інформаційно-психологічні операції, які активно проводяться росією, представляють серйозну загрозу для національної безпеки України. Дослідження та аналіз цілої низки найрізноманітніших наукових джерел надають інсайти та розуміння щодо характеру цих загроз

та можливих заходів для актуальної та оперативної майбутньої протидії з боку українського уряду та вітчизняних спецслужб [24].

Можемо розглянути, як саме проводяться російські ПСО та чим керуються їхні спецслужби під час підготовки таких інформаційних «вкидів» в український та світовий інформаційний простір:

1. Маніпулювання інформацією.

Російські ПСО активно використовують методи маніпуляції інформацією для формування певного (досить часто однобокого або ж викривленого) світогляду в громадськості [1]. Вони використовують фейкові новини, метод «напівправди», дезінформацію та деструктивні повідомлення для зміни внутрішньополітичної ситуації в Україні. Також поширенням таких фейків їхні спецслужби намагаються послабити міжнародну підтримку Києва [2].

2. Соціальні мережі та Інтернет-простір.

Російські ПСО доволі активно використовують соціальні мережі для поширення своїх впливових (маніпулятивних) повідомлень. Вони створюють та підтримують різноманітні фейкові облікові записи, щоб впливати на громадську думку та підірвати довіру до владних структур і ЗСУ [9].

3. Використання інформаційних технологій.

Російські ПСО ефективно використовують інформаційні технології для збору, аналізу та маніпуляції інформацією [11]. Вони використовують алгоритми та штучний інтелект, запускають різного роду популярні «флешмоби» для підвищення ефективності своїх операцій. Комплекс таких дій дає їм змогу доволі оперативно та ефективно впливати на суспільно-політичні настрої серед громадян України.

4. Психологічний вплив.

ПСО спрямовані на психологічний вплив на населення та політичні еліти України. Вони використовують методи психологічної війни, спрямованої на створення стресу, паніки та невпевненості в суспільстві. Такі методи досить часто викликають у людей зневіру та апатію, що, власне, і ставлять собі за мету російські спецслужби та пропагандисти [13].

5. Виклики для національної безпеки.

Застосування російськими спецслужбами своїх ворожих щодо нашої держави ПСО зумовлює важливі та складні виклики для національної безпеки України. Зокрема, це може призвести до політичної нестабільності, втрати довіри громадян до владних інституцій та загрози громадському порядку. Чим вони, власне, постійно користуються [14].

6. Заходи протидії.

Ефективна протидія загрозам від російських ПСО вимагає комплексного підходу, який включає у себе підвищення інформаційної грамотності громадян (особливо користувачів популярних соціальних мереж), підтримку незалежних ЗМІ, та розвиток кібербезпеки [15].

На сучасному етапі доволі велика частина українців активно користується різноманітними популярними соціальними мережами, але, на жаль, не всі вони дотримуються правил інформаційної гігієни і досить часто стають жертвами маніпуляцій або впливу російських спецслужб через їхні ПСО.

Інформаційна гігієна у соціальних мережах на сучасному етапі російсько-української гібридної війни є важливим складником для збереження безпеки та об'єктивності отриманої інформації. Користувачам необхідно дотримуватися низки правил та прийомів для уникнення ризиків інформаційної небезпеки.

1. Перевірка джерел інформації.

Перш за все слід переконатися у достовірності джерела перед тим, як ділитися чи поширювати вказану інформацію [8]. Потрібно використовувати лише визнані та авторитетні джерела та не поширювати інформацію без належної перевірки.

2. Критичне ставлення до інформації.

Потрібно розвивати критичне мислення та аналітичні навички, щоб не стати жертвою маніпуляції чи інформаційної атаки ворога. Користувач має сумніватися та перевіряти факти, особливо якщо інформація виглядає доволі сумнівно або ж її поширює невідоме джерело [12].

3. Захист своїх особистих даних.

Слід обмежити доступ до особистої інформації, установити приватні налаштування у власному акаунті та уникати розміщення важливих особистих даних у соціальних мережах для запобігання їх несанкціонованому витоку [16].

4. Виявляти та ізолювати дезінформацію.

Потрібно піддавати сумніву інформацію, яка виглядає підозріло і неправдиво. Якщо користувач не впевнений в її правдивості, слід перш за все уникати її подальшому поширенню серед інших користувачів [17].

5. Підтримання інформаційної грамотності.

Користувачам соцмереж рекомендовано брати участь у навчаннях та інформаційних кампаніях, спрямованих на підвищення рівня інформаційної грамотності та обізнаності [18]. Розуміння основ медіа та Інтернет-аналізу допоможе користувачам соціальних мереж легше розрізняти правдиву інформацію від дезінформації (фейків).

На нинішньому активному етапі російсько-української гібридної війни Україні слід активно протидіяти загрозам та викликам, зумовленим впливами ворожих інформаційно-психологічних інформацій, щоб запобігти їхньому деморалізуючому впливу на своїх громадян. Робота щодо такої протидії дасть змогу зберігати стабільність на суспільно-політичному полі всередині країни, навіть незважаючи на активну фазу війни та постійну роботу ворожих спецслужб та пропагандистів.

Для цього рекомендовано зробити такі кроки:

1. Використання технологій ідентифікації дезінформації.

Упровадження технологій штучного інтелекту та аналізу даних для виявлення та припинення поширення дезінформації у соціальних мережах. Також слід проводити постійний моніторинг популярних соціальних мереж на предмет поширення там ворожих наративів та ІПСО. Окрім того, за можливості слід створювати спеціальні професійні підрозділи для боротьби з дезінформацією у державних спецслужбах (перед тим провівши ґрунтовне і різнопланове навчання для їхніх майбутніх працівників, а не робити звичайний перевід фахівців з одного відділу в інший, як це доволі часто робилося раніше) [19].

2. Збільшення обізнаності громадськості.

Проведення інформаційних кампаній та тренінгів, що спрямовані на підвищення обізнаності громадян (зокрема, користувачів соціальних мереж) стосовно методів та способів розпізнавання та запобігання дезінформації [21].

3. Активна участь у громадських обговореннях.

Слід сприяти формуванню критичного суспільного дискурсу стосовно інформаційної безпеки та спільної боротьби з дезінформацією. Громадськість має розуміти мету, ціль і способи такої інформаційної боротьби [22].

4. Зміцнення і зміна чинного законодавства.

Має бути розроблено та впроваджено ефективне законодавство (яке відповідає світовим нормам та практиці), спрямоване на протидію дезінформації та інформаційним кампаніям інших країн, передусім росії [24].

5. Міжнародна співпраця.

Повинна відбуватися постійна взаємодія України з іншими країнами та міжнародними організаціями для якісного і системного розроблення й упровадження спільних стратегій щодо повсякчасної протидії дезінформації [15].

Висновки. Інформаційна гігієна та активна боротьба з дезінформацією вимагають спільних зусиль громадян, влади та міжнародної спільноти для забезпечення безпеки та об'єктивності інформації у соціальних мережах. Це складний та тривалий шлях, але в умовах сучасної війни його слід пройти, адже це дасть змогу забезпечити стабільне інформаційне поле без ворожого впливу на громадян України.

Література:

1. Авер'янова Н.М. Гібридна війна: російсько-українське протистояння. *Молодий вчений*. 3 (2017): 30–34.
2. Арабаджиев, Д.Ю., Сергієнко Т.І Маніпулювання свідомістю суспільства в умовах інформаційної та гібридної війни в Україні. *Гілея*. 146 (3) (2019): 12–15.
3. Алещенко, В. Феноменологія гібридної війни та її особливості у виконанні російської федерації: інформаційно-психологічний аспект. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки* 1 (2016): 6–11.
4. Бартош Н.В. Актуальні питання удосконалення реалізації державної інформаційної політики України в умовах гібридної війни. *Публічне урядування* 3 (28) (2021): 17–24.
5. Бельська Т.В. *Збірник Національного університету цивільного захисту України* (2019): 3–11.
6. Веденєєв Д.В., Семенюк О.Г. Формування концептуальних та функціональних передумов гібридної конфліктності як загрози національній безпеці України: ретроспективний аналіз : монографія. Київ : ДП «ІНФОТЕХ», 2020. 274 с.
7. Веденєєв Д., Сегеда С. Історико-теоретичні витоки поглядів на сутність війн (конфліктів) неконвенційного концептуального типу (1970-ті – початок 2000-х рр.). *Воєнно-історичний вісник* (2022)1: 161–181.
8. Войтович Н. Розвиток навичок критичного мислення та медіаграмотності у населення як спосіб протидії російській агресії в інформаційній війні. *Журналістика майбутнього: виклики, тенденції, перспективи* (2022): 297.
9. Войтко О.В., Солонніков В.Г. Державна інформаційна політика основа забезпечення інформаційної безпеки в умовах гібридної війни. *Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави* (2021):19.
10. Войціховський А.В. Інформаційна безпека як складова системи національної безпеки (міжнародний і зарубіжний досвід). 2020.
11. Горбулін В.П. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу. *Стратегічні пріоритети* 4.33 (2014): 5–12.
12. Даценко А. Протидія дезінформаційним кампаніям в умовах гібридної війни. *Україна в умовах трансформації міжнародної системи* (2019): 141.
13. Жадько В.О. та ін. Гібридна війна і журналістика. Проблеми інформаційної безпеки : навчальний посібник. (2018).
14. Загуменна, Ю.О., Расторгуєва Н.О. Проблеми забезпечення інформаційної безпеки в умовах глобалізації та гібридної війни проти України. *Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє (1994–2019 рр.)* : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. до 25-річчя створення ун-ту, м. Харків, 22 листопада 2019 р. Харків, 2019. С. 180–181.
15. Іванова В. Трансформація інформаційно-психологічних операцій Російської Федерації з початком повномасштабної агресії проти України. *Стратегічні комунікації у сфері забезпечення національної безпеки та оборони: проблеми, досвід, перспективи* : IV міжнар. наук.-практ. конф. 2023.
16. Іванова Н.Г., Андрусишин Ю.І., Паливода О.О. Захист від негативних інформаційно-психологічних впливів в умовах гібридної війни. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави* 1–3 (28–30) (2020): 76–82.
17. Люля В.С., Огінська М.М. Забезпечення інформаційної безпеки в соціальних мережах. *Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави* (2019): 321.
18. Мануйлов Є.М., Прудникова О.В. Інформаційно-культурна безпека України в умовах «гібридної війни». *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія «Філософія, філософія права, політологія, соціологія»* 1.32 (2017): 26–36.

19. Мехед Д., Мехед Д. Інформаційна безпека в соціальних мережах. Методи поширення інформації в соціальних мережах. (2015).
20. Митко А.М., Кольцова І.І. Інформаційний тероризм як інструмент впливу на інформаційний конформізм в глобальному середовищі. *Політичне життя* 2 (2018): 135–139.
21. Пасічний Р. Медіаграмотність як чинник протистояння ворожим інформаційно-психологічним операціям. *Стратегічні комунікації у сфері забезпечення національної безпеки та оборони: проблеми, досвід, перспективи* : IV міжнар. наук.-практ. конф. 2023.
22. Пилипчук В.Г. Забезпечення інформаційної безпеки України: сучасні тенденції та проблеми. *Запобігання новим викликам та загрозам інформаційній безпеці України: правові аспекти* : матеріали наук.-практ. конф. Vol. 6. 2016.
23. Проноза І.І., Проноза І.І. *Інформаційна війна: сутність та особливості прояву*. (2018).
24. Шульська Н.М., Зінчук Р.С., Кевлюк І.В. Наративи формування зневіри як вияв ворожої інформаційно-асихологічної операції: на матеріалі мови ЗМІ. *Вчені записки* (2023):152.
25. Anghel, Iulia. *Social Media as Hybrid Warfare Tool—Putting Russia's Informational Strategy in Context. Romanian Military Thinking* 1.1 (2020): 62–81. (6)
26. Aslam, Shahbaz, Noor Hayat, and Arshad Ali. *Hybrid warfare and social media: need and scope of digital literacy. Indian Journal of Science and Technology* 13.12 (2020): 1293–1299. (8)
27. Kramer, Franklin D., Stuart H. Starr, and Larry K. Wentz, eds. *Cyberpower and national security. Potomac Books, Inc.*, 2009.
28. Yanchenko, Kostiantyn, et al. *Repressed Opposition Media or Tools of Hybrid Warfare? Negotiating the Boundaries of Legitimate Journalism in Ukraine Prior to Russia's Full-Scale Invasion. The International Journal of Press/Politics* (2023).

References:

1. Averyanova, N.M. «Hybrid War: Russian-Ukrainian Confrontation.» *Young Scientist* 3 (2017): 30–34. [in Ukrainian]
2. Arabadzhiev, D.Yu., and T.I. Sergienko. «Manipulation of Public Consciousness in Conditions of Information and Hybrid War in Ukraine.» *Hileya: Scientific Herald* 146 (3) (2019): 12–15. [in Ukrainian]
3. Aleschenko, V. «Phenomenology of Hybrid War and Its Features in the Performance of the Russian Federation: Information-Psychological Aspect.» *Bulletin of Kyiv National University named after Taras Shevchenko. Military-Special Sciences* 1 (2016): 6–11. [in Ukrainian]
4. Bartosh, Natalia Volodymyrivna. «Current Issues in Improving the Implementation of State Information Policy of Ukraine in Conditions of Hybrid War.» *Public Administration* 3 (28) (2021): 17–24. [in Ukrainian]
5. Bielska T.V., Collection of the National University of Civil Protection of Ukraine (2019), pp. 3–11. [in Ukrainian]
6. Vedeneev, D.V., Semenyuk, O.G. «Formation of Conceptual and Functional Preconditions of Hybrid Conflict as a Threat to National Security of Ukraine: Retrospective Analysis.» *Monograph*, Kyiv: State Enterprise «INFOTECH», 2020. – 274 p. [in Ukrainian]
7. Vedeneev, D., Segeda, S. «Historical and Theoretical Origins of Views on the Essence of Wars (Conflicts) of an Unconventional Conceptual Type (1970s – early 2000s).» *Military-Historical Bulletin* 2022. № 1 P. 161–181. [in Ukrainian]
8. Voytovich, Natalia. «Development of Critical Thinking and Media Literacy Skills in the Population as a Way to Counter Russian Aggression in Information War.» *Journalism of the Future: Challenges, Trends, Perspectives* (2022): 297. [in Ukrainian]
9. Voytko, O.V., and V.G. Solonnikov. «State Information Policy as the Basis for Ensuring Information Security in Conditions of Hybrid War.» *Actual Problems of Information Security Management* (2021): 19. [in Ukrainian]
10. Voytsohovsky, Andriy V. «Information Security as a Component of the National Security System (International and Foreign Experience) (2020).» [in Ukrainian]
11. Horbulin, Volodymyr Pavlovych. «Hybrid War as a Key Instrument of Russian Geostrategy of Revenge.» *Strategic Priorities* 4.33 (2014): 5–12. [in Ukrainian]

12. Datsenko, Alina. «Resistance to Disinformation Campaigns in Conditions of Hybrid War.» *Ukraine in the Context of International System Transformation (2019)*: 141. [in Ukrainian]
13. Zhadko, Victor Oleksiyovych, et al. «Problems of Ensuring Information Security in the Conditions of Globalization and Hybrid War Against Ukraine.» *Kharkiv National University of Internal Affairs: 25 Years of Experience and Outlook for the Future (1994–2019): Collection of Abstracts for the Int. Sci.-Pract. Conf. on the 25th Anniversary of the University (Kharkiv, November 22, 2019)*. – Kharkiv, 2019. – P. 180–181. [in Ukrainian]
14. Zahumenna, Yu.O., and N.O. Rastorgueva. «Issues of Ensuring Information Security in the Conditions of Globalization and Hybrid War Against Ukraine.» *Kharkiv National University of Internal Affairs: 25 Years of Experience and Outlook for the Future (1994–2019): Collection of Theses for the Int. Sci.-Pract. Conf. on the 25th Anniversary of the University (Kharkiv, November 22, 2019)*. – Kharkiv, 2019. – P. 180–181., 2019. [in Ukrainian]
15. Ivanova, Victoria. «Transformation of Information-Psychological Operations of the Russian Federation with the Onset of Full-Scale Aggression against Ukraine.» *Strategic Communications in the Sphere of Ensuring National Security and Defense: Problems, Experience, Prospects (IV Int. Sci.-Pract. Conf. 2023)*. [in Ukrainian]
16. Ivanova, Natalia Georgiyivna, Julia Ivanivna Andrusyshyn, and Olga Oleksandrivna Palivoda. «Protection Against Negative Information-Psychological Influences in Conditions of Hybrid War.» *Information Security of the Individual, Society, State 1–3 (28–30) (2020)*: 76–82. [in Ukrainian]
17. Lyulya, V.S., and M.M. Oginska. «Ensuring Information Security in Social Networks.» *Actual Problems of Information Security Management (2019)*: 321. [in Ukrainian]
18. Manylov, Ye. M., and O. V. Prudnikova. «Information-Cultural Security of Ukraine in Conditions of ‘Hybrid War’». *Scientific Notes: 2023* p. 152. [in Ukrainian]
19. Mehed, Dmitro, and Dmitry Mehed. «Information Security in Social Networks. Methods of Information Dissemination in Social Networks (2015)». [in Ukrainian]
20. Mytko, A.M., Koltsova I.I. «Information Terrorism as a Tool of Influence on Information Conformism in the Global Environment.» *Political Life 2 (2018)*: 135–139. [in Ukrainian]
21. Pasichny, Roman. «Media Literacy as a Factor of Resistance to Enemy Information-Psychological Operations.» *Strategic Communications in the Sphere of Ensuring National Security and Defense: Problems, Experience, Prospects (IV Int. Sci.-Pract. Conf. 2023)*. [in Ukrainian]
22. Pylypchuk, V.G. «Ensuring Information Security of Ukraine: Current Trends and Issues.» *Prevention of New Challenges and Threats to Information Security of Ukraine: Legal Aspects Vol. 6 (2016)*. [in Ukrainian]
23. Pronoza, Inna Ivanivna, I.I. Pronoza, and Inna Ivanovna Pronoza. «Information War: Essence and Features of Manifestation (2018)». [in Ukrainian]
24. Shulska, N.M., R.S. Zinchuk, Kevlyuk I.V. «Narratives of Creating Distrust as a Manifestation of Enemy Information-Psychological Operation: Based on Media Language.» *Scientific Notes: 2023* p. 152. [in Ukrainian]
25. Anghel, Iulia. «Social Media as Hybrid Warfare Tool–Putting Russia’s Informational Strategy in Context.» *Romanian Military Thinking 1.1 (2020)*: 62–81. [in Ukrainian]
26. Aslam, Shahbaz, Noor Hayat, and Arshad Ali. «Hybrid Warfare and Social Media: Need and Scope of Digital Literacy.» *Indian Journal of Science and Technology 13.12 (2020)*: 1293–1299. [in Ukrainian]
27. Kramer, Franklin D., Stuart H. Starr, and Larry K. Wentz, eds. *Cyberpower and National Security*. Potomac Books, Inc., 2009. [in Ukrainian]
28. Yanchenko, Kostiantyn, et al. Repressed Opposition Media or Tools of Hybrid Warfare? Negotiating the Boundaries of Legitimate Journalism in Ukraine Prior to Russia’s Full-Scale Invasion. *The International Journal of Press/Politics (2023)*. [in Ukrainian]

Mykhailo Savliuk. Hybrid warfare in Ukraine: contemporary approaches

With the rapid development of computer (and not only) technologies, humanity has been progressing rapidly on all fronts. The theater of military operations is no exception, where hybrid warfare is taking on new dimensions and spreading to previously unexplored directions.

Taking the example of the Russo-Ukrainian war and analyzing its genesis, it becomes clear that it started long before the active phase in 2014. This unquestionably hybrid war was preceded by years of informational, cultural, and economic expansion. Russian television channels and other mass media continuously operated in Ukraine, broadcasting pro-Kremlin narratives to Ukrainians in practically a 24/7 mode, portraying «brotherly nations,» a shared history, and culture. Russian popular artists and musicians freely performed in Ukraine, and powerful Russian companies effortlessly bought and absorbed less economically developed Ukrainian businesses. Alongside trade and gas «wars,» this all contributed to the hybrid war against Ukraine since the 1990s and the early 2000s. This complex set the groundwork for what we all witnessed during the «anti-Maidan» in 2013 and in Donbas in 2014.

After the armed conflict started in Donbas, Ukraine banned the entry of notorious Russian artists who supported the occupation of Crimea and armed intervention in Donetsk and Luhansk regions. Furthermore, in 2017, Ukrainian authorities banned Russian social networks «Odnoklassniki» and «VKontakte,» along with several Russian TV channels. However, after the beginning of full-scale war, Russian information intervention took on new dimensions.

Currently, numerous and powerful bot farms are working against Ukraine and its allies, carrying out precise information attacks in sensitive areas. They deliberately provoke internal conflicts, sow distrust and disillusionment among ordinary citizens towards Ukrainian authorities and the government.

Now more than ever, the issue of researching threats to our national security through the lens of social networks is crucial. It is essential to study the psychological impact of enemy propaganda on users and develop tools to combat hostile narratives. Algorithms and methodological materials need to be designed and researched to neutralize the work of enemy bot farms and developers of information psychological special operations. With each passing day, enemy propaganda becomes more powerful, posing a direct threat to the National Security of Ukraine

Key words: *social networks, information security, national security, Facebook, propaganda, hybrid warfare, war.*

УДК 323.1:172.15](477+4)С41
DOI 10.32782/2312-1815/2024-17-24

Олександр Сич
ORCID: 0000-0002-3697-7636

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ КОМПАРАТИВНОГО АНАЛІЗУ НАЦІОНАЛІЗМІВ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПИ

У статті для предметного аналізу підстав існування та перспектив трансформації сучасного українського націоналізму запропоновано як методологічну базу використовувати формулу «абеткового парадоксу націоналізму» Г. Моргентау, теорію «боротьби тріади націоналізмів» Р. Брюейкера та авторську тезу про те, що він в умовах загрози московської агресії для Української національної держави перебуває у процесі трансформації з державницького у державний. Для розуміння джерел нинішньої активізації і впливовості політичних сил правого спрямування у Західній Європі запропоновано використати авторські напрацювання про «ренесанс націоналізму», а його переважно промосковську спрямованість аналізувати крізь призму комплексу світоглядних, політичних та економічних причин.

Ключові слова: український націоналізм, політичні сили правого спрямування, трансформація націоналізму, «абетковий парадокс націоналізму», «боротьба тріади націоналізмів», «ренесанс націоналізму».

Вступ. Аналіз суспільно-політичної ситуації в Україні та країнах Європи вказує, що сьогодні політичні сили націоналістичного/правого спрямування мають і в найближчій перспективі продовжуватимуть зберігати вагомий вплив на політику своїх держав. А це спонукає до глибшого наукового аналізу підстав їх існування та електоральних успіхів, оскільки від цього значною мірою залежить національна безпека Української держави у внутрішньому та міжнародному вимірах.

Водночас аналіз діяльності націоналістичних/правих сил в Україні та Європі часто хибує поверхневими підходами та спрощеними характеристиками крізь призму ліберальної парадигми заперечення права на їх існування (як і права на перспективу існування націй) або ж пропагандистськими кліше на зразок «фашистські», «нацистські», «московська агентура», «московські гроші» тощо.

Мета статті – запропонувати комплекс теоретико-методологічних підходів для аналізу підстав існування, сьогоденної активізації та електоральних успіхів націоналізмів в Україні та Європі.

Матеріал і методи дослідження. Для виконання поставленого завдання у статті використовувалися загальнонаукові методи аналізу, синтезу та порівняння й критико-діалектичний, інституціональний, системний методи політологічної науки.

Результати та обговорення. Сьогодні в Україні вже існує достатня маса досліджень, перекладних видань та видань антологічного характеру, які дають змогу розвивати глибинне наукове вивчення феномену націоналізму. Через низку обставин значно розвинутішою у цьому плані є історична наука. Значно скромнішим є рівень опрацювання проблематики в українській політичній науці. Як на наш погляд, найсистемніше теорії нації та націоналізму в однойменній роботі опрацював Г. Касьянов. Кілька перевидань витримала загальна антологія націоналізму за редакції О. Проценка і В. Лісового, й побачила світ антологія українського націоналізму в двох томах за редакції В. Рога. Аналізові сучасного стану українського націоналізму присвячено дисертаційні дослідження О. Сича, Е. Андрющенка та наукові праці Є. Васильчука,

В. Кулика, В. Панченка. Таким самим мало розвинутим є й рівень українського націоналізмознавства щодо дослідження феномену націоналізму в країнах Європи. Серед інших можна відзначити дисертаційні дослідження А. Шеховцова і М. Гримської, наукові напрацювання зі згаданої теми мають також Ю. Головачек, Т. Дублікаш, О. Іванов, С. Кулик, А. Романюк, Н. Латигіна, В. Литвин, О. Лісничук, О. Новакова, П. Мироненко, А. Умланд.

Розрізняючи український та європейський контексти цього питання, слід порівняти впливовість політичних сил націоналістичного спрямування в Україні та принаймні в головних країнах Західної Європи. Так, найкращий електоральний показник серед українських націоналістичних партій за всі роки після відновлення незалежності України мало Всеукраїнське об'єднання «Свобода», здобувши на парламентських виборах 2012-го 10,44% голосів виборців [10].

Водночас провідні партії правого спрямування у країнах Західної Європи останнім часом демонструють значно вагоміші результати включно з 44% у 2022-му блоку правих сил Італії на чолі з партією прем'єр-міністра Д. Мелоні «Брати Італії» чи 41,45% у другому турі президентських виборів лідерки Національного об'єднання Франції Марі Ле Пен [13, с. 67–118; 2; 6].

І тим не менше після проходження партії ВО «Свобода» до ВРУ Європарламент своєю резолюцією закликав демократичні парламентські сили України відмовитися від співпраці з її фракцією [12]. Очевидно, що задля торжества практикованого в Західній Європі принципу «санітарних кордонів» навколо правих партій його не турбувало майбутнє української демократії, що знемагала в умовах авторитарного режиму В. Януковича.

Постає питання: як на тлі наведених електоральних результатів правих партій Західної Європи й України оцінювати такий заклик? Уважаємо, що для цього добре надається виведена ще 1957-го відомим американським політологом Г. Моргентау формула «абеткового парадоксу націоналізму» (*A-B-C Paradox of Nacionalism*). Її суть зводиться до такого: нація «В» для власного виживання вживає принципи націоналізму проти нації «А», але водночас не допускає, щоб їх уживала нація «С». «Учорашній поневолений не може не стати сьогодні поневолювачем тому, що він боїться, щоб не стати поневоленим завтра. Тому процес національного визволення має зупинитися на певній стадії, але ця стадія визначається не логікою націоналізму, а розкладом інтересів між правителями і підлеглими, а також між націями, що змагаються», – підкреслював Г. Моргентау [8, с. 728–729].

Ця формула є доброю методологічною засадою для аналізу зовнішніх реакцій на прояви націоналізму в Україні та націоцентричної політики Української держави. А вони лунають як із боку сусідніх держав, учорашніх колонізаторів України, так і інших держав Європейського континенту чи загальноєвропейських інституцій.

Для прикладу, з боку Московщини такі прояви «абеткового парадоксу націоналізму» лунають у формі модернізованих концепцій панславізму, євразійства та «русскава міра». Кожна з них прямо заперечує державність України та вважає її органічним складником Московської імперії. А концепція «русскава міра» послужила світоглядним обґрунтуванням теперішньої московської збройної агресії проти України.

Непоодинокими прояви «абеткового парадоксу націоналізму» є і з польського боку. Так, наприклад, 2018-го Польський сейм ухвалив нову редакції Закону «Про Інститут національної пам'яті» (ІНП), який в Україні за його чітку зорієнтованість отримав назву «антибандерівського» [3].

Натомість західні доктрини, базовані на ідеології лібералізму, спрямовані не проти конкретної нації чи націоналізму, але загалом заперечують доцільність їх існування. До їх переліку, наприклад, можна віднести доктрину мондіалізму, або ж концепцію т. зв. «надизму», що її в процесі розпаду СРСР повернув до життя з далеких 1930-х відомий американський бізнесмен і нібито філантроп Д. Сорос.

Окрім наведеного, ще одним яскравим прикладом прояву «абеткового парадоксу націоналізму» з боку західних інституцій була резолюція Європарламенту від 25 лютого 2010 р., у якій він з ініціативи двох польських та двох німецьких депутатів засудив рішення Президента В. Ющенка щодо присвоєння Провідникові ОУН С. Бандері звання Героя України і закликав Президента В. Януковича переглянути це рішення [16]. Слід звернути увагу, що у цьому разі дія «абеткового парадоксу націоналізму» спрямована на політику Української держави і є порушенням її суверенітету.

Досьогоднішня активізація українського націоналізму є цілком закономірною у процесі становлення відновленої Української держави. Як і будь-який інший постколоніальний націоналізм, він гостро реагував на ті постімперські аспірації, що їх колишня московська метрополія проявляла, намагаючись залишити Україну у сфері свого впливу незалежно від формального проголошення її незалежності. Для цього вона використовувала подвійний інструмент – офіційну державну політику і свою етнічну меншину в Україні.

Аналізуючи таку ситуацію у постсовєтських державах, британський політолог Р. Брюбейкер охарактеризував її як боротьбу «тріади націоналізмів»: націоналізму титульної нації новоутвореної держави з подвійним ворогом – внутрішнім націоналізмом етнічної меншини, що ще вчора перебувала в статусі панівної метропольної нації, та із зовнішнім націоналізмом вчорашньої метрополії. І таку боротьбу він визначає найважливішим і найнебезпечнішим зіткненнями такого роду [1, с. 154].

На нашу думку, ця теза Р. Брюбейкера є ще одним добрим методологічним інструментом для аналізу розвитку націоналізмів в Україні – як українського, так і московського [9]. І вона виявляє прикру істину, що те поборювання українського націоналізму, яке він зазнавав із боку інституцій Української держави та ненаціоналістичного сегменту політикуму та громадянського суспільства, було на руку далекосяжним кремлівським планам. Бо ж у протиставленні такої «тріади націоналізмів» чим менше в Україні було українського націоналізму, тим більше шансів отримував націоналізм московський для поглиблення в українському суспільстві московських імперських впливів.

У цьому контексті не можна не погодитися з висновками тих українських науковців, які вважають, що насправді в Україні спостерігається «брак, власне, українського націоналізму» й що це «гальмує розвиток української нації і української національно-політичної ідентичності» [7, с. 426].

Оцінюючи перспективи розвитку українського націоналізму і доцільність його політологічного вивчення, слід узяти до уваги, що московська агресія цілком закономірно актуалізувала його роль і значення. Адже головним завданням кожного націоналізму, за визначенням британського класика націоналізмознавства Е. Сміта, є захист національної ідентичності, національної єдності та національної державності [15, с. 28–31]. А саме цим трьома категоріями і загрожує московська держава.

Сама ж Українська держава відчувала потребу в залученні націозахисного й націомобілізаційного потенціалу націоналізму. В умовах смертельної загрози державне керівництво почало використовувати його історичний спадок та ідеї як ефективну зброю у боротьбі проти агресора. З уваги на це висловлюємо думку, що, пройшовши процес трансформації з революційно-визвольного у державницький, український націоналізм в умовах московсько-української війни трансформується у державний. Від попередніх він відрізняється належністю доктрини націоналізму або ж її окремих елементів до системи державної політики [14].

Загальний огляд теперішнього стану правих партій та рухів у країнах Західної Європи вказує, що його активізація і впливовість є не сумою спорадичних випадків в окремих країнах, а системним і тривалим у часі явищем, яке ми схильні трактувати як ренесанс націоналізму. Адже теперішня його впливовість виникла не на голому місці, а постала на електоральному

ґрунті і діяльності тих не впливових, маловпливових чи локально впливових правих політичних сил, що перманентно існували у цих країнах від часу Другої світової війни. Вони виконали роль тієї ланки, яка поєднала в один неперервний ланцюг процес розвитку націоналізму від його зародження в «добу націоналізму» крізь період післявоєнної дискредитації і дотепер [13, с. 67–136].

Саме через таку призму тривалого процесу ренесансу націоналізму ми схильні розглядати відновлення його впливовості сьогодні й прогнозувати її збереження в майбутньому. А це диктує потребу його детального наукового вивчення.

Звичайно, електоральні показники окремих партій правого спрямування можуть бути мінливими (як це засвідчують вище наведені результати) або ж на зміну одним правим партіям можуть приходити інші (як це часто відбувається в Італії). Однак аналіз суспільно-політичної ситуації у Західній Європі вказує, що вона дає і буде давати підстави для популярності правих політичних сил. Основними чинниками цього є і ще довго будуть інтеграційні процеси в рамках ЄС та масштабна імміграція з країн Азії та Африки. Вони загрожують збереженню національної єдності західноєвропейських суспільств та їхнім національним ідентичностям, а отже, стимулюють праві політичні сили до виконання двох із трьох визначених Е. Смітом завдань націоналізму. Праці таких західних авторів, як Т. Сарацин [11] та М. Дуглас [4], дають яскраве й ґрунтовне уявлення про це.

Зазвичай політичні сили правого спрямування у країнах Західної Європи позиціонуються, чи їх позиціонують, як промосковські. Як причини пересічно подають їхню банальну залежність від «грошей Путіна». Такий підхід є зручним пропагандистським прийомом у політичній боротьбі для дискредитації правих у цих країнах. Він же з аналогічною метою активно використовується і в Україні.

Однак причини промосковської спрямованості низки (але не всіх) європейських правих лежать не тільки в банальній і розпропагованій «грошовій» площині, а мають значно глибші підстави. Очевидно, що кожна країна Західної Європи має свої специфічні умови, а відповідно, її націоналістичні партії мають окремі підстави для промосковських симпатій. Але серед них можна виділити такі, що мають спільний загальноєвропейський характер. До головних із них слід віднести:

- світоглядні: європейські праві дотримуються консервативних цінностей, які сьогодні руйнуються в умовах домінування на Заході ліберальної ідеології: національних, християнських, родинних тощо. У своєму протистоянні із Заходом путінська московщина вправно грає на цьому світоглядному полі, подаючи себе захисником таких цінностей;

- політичні: європейські праві зазвичай виступають з євроскептичних позицій, оскільки впровадження наддержавного проєкту Європейського Союзу супроводжується нівелюванням національних ідентичностей і значною втратою суверенітету національними державами через передачу багатьох функцій наддержавним інституціям ЄС. У протистоянні із Заходом московщина прагне порушити монолітність Заходу, а тому також зацікавлена в ослабленні Євросоюзу;

- економічні: європейські праві, захищаючи економічні інтереси своїх національних держав, виступають проти розширення ЄС та НАТО на Схід, а зокрема й проти прийняття до цих структур України. Їхня позиція базується на тому, що вирівнювання соціальних, економічних та військово-безпекових стандартів значно бідніших східноєвропейських країн до рівня західноєвропейських відбуватиметься за рахунок бюджетів останніх. Така позиція збігається з інтересами московщини, оскільки вона вважає Центрально-Східну Європу зоною свого геополітичного впливу.

Однак, аналізуючи промосковські позиції європейських партій, слід розрізняти інтереси і мотиви. Їхні тактичні інтереси можуть збігатися з геополітичними інтересами московщини, але при цьому мотиви кожної зі сторін є різними і навіть протилежними. Мотивами

європейських правих є захист ідентичності, державності та економічних інтересів своїх національних спільнот. Натомість головним мотивом московщини є знищення Західної цивілізації у сукупності з її окремими національними ідентичностями і державностями.

Очевидно, на базі спільних тактичних інтересів між окремими європейськими правими партіями та кремлем можуть виникати й фінансові відносини. І з позицій цих партій вони, скоріше за все, не виглядають аморальними. Так само, наприклад, як за аналогією не виглядають аморальними аналогічні відносини між ліберальними, соціал-демократичними чи консервативними політичними партіями й структурами громадянського суспільства України зі своїми західними партнерами. Адже в одному й іншому випадках вони вважають «своїми» тих, до кого звертаються по фінансову допомогу. Отже, «свій до свого по своє», як підсумовує взаємини європейських правих із кремлем М. Поживанов [5].

Висновки. Таким чином, аналіз суспільно-політичних умов існування націоналістичних/правих політичних сил України та Західної Європи вказує, що вони дають підстави для збереження їхньої впливовості, і це спонукає до їх системного вивчення.

Як методологічну базу для аналізу сучасного українського націоналізму можуть бути залучені формула «абеткового парадоксу націоналізму» Г. Моргентхау, теорія «боротьби тріади націоналізмів» Р. Брюейкера і наша теза про те, що він перебуває у процесі трансформації з державницького у державний. Для розуміння джерел сьогоденної активізації і впливовості політичних сил правого спрямування у Західній Європі пропонуємо нашу тезу про «ренесанс націоналізму», а його переважно промосковську спрямованість вважаємо за доцільне аналізувати крізь призму комплексу світоглядних, політичних та економічних причин.

Література:

1. Брюейкер Р. Переобрамлений націоналізм. Статус нації та національне питання у новій Європі / пер. з англ. О. Рябова. Львів : Кальварія, 2006. 280 с.
2. Вдовиченко В. Ультраправі та друзі Путіна. Підсумки виборів в Італії. *Лівий берег*. URL: https://lb.ua/world/2022/09/26/530614_ultrapravi_druzi_putina.html (дата звернення: 24.04.2024).
3. Вербицька Н. Польський Закон «Про Інститут національної пам'яті»: погляд з України. *НБУВ*. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article-&id=3574:polskij-zakon-pro-institut-natsionalnoji-pam-yati-poshuk-kompromisiv-&catid=64&Itemid=376 (дата звернення: 21.01.2019).
4. Дуглас М. Самознищення Європи: імміграція, ідентичність, іслам / пер. з англ. Т. Тимо. Київ : Наш формат, 2024. 368 с.
5. Поживанов М. «Альтернатива для Німеччини»: зроблено в Росії. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27344851.html> (дата звернення: 24.04.2024).
6. Кравченко В. Результати президентських виборів у Франції (24 квітня 2022 р.). Другий термін Е. Макрона. *НІСС*. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-04/franciya_vibori.pdf (дата звернення: 24.04.2024).
7. Українська політична нація: генеза, стан, перспективи / В.С. Крисаченко та ін. ; за ред. В.С. Крисаченка. Київ : НІСД, 2004. 649 с.
8. Мала енциклопедія етнодержавознавства. Київ : Генеза ; Довіра, 1996. 942 с.
9. Майборода О. Російський націоналізм в Україні (1991–1998). Київ, 1999. 27 с.
10. Результати виборів до Верховної Ради оприлюднені офіційно. *Голос України*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24769283.html> (дата звернення: 23.04.2024).
11. Сарацин Т. Німеччина сама себе руйнує / пер. з англ. П. Тарашук. Київ : Темпора, 2016. 462 с.
12. «Свобода» – Європарламенту: you are wrong. *BBC. Україна*. 20 грудня 2012. URL: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2012/12/121219_svoboda_europarlament_accusation_rasizm_sd.shtml (дата звернення: 21.01.2019).
13. Сич О. Соціально-консервативний націоналізм: теорія і політика. Івано-Франківськ : Лілея НВ, 2019. 544 с.

14. Сич О. Московсько-українська війна 2014–2023 рр. і трансформація українського націоналізму. Філософія української перемоги. *Візія великої України. Матеріали Десятих Бандерівських читань* / упор. Ю. Сиротюк, Т. Бойко, Ю. Олійник. Київ : НАЦ УССД, Українська видавнича справа, 2023. С. 20–31.

15. Сміт Е. Націоналізм: Теорія, ідеологія, історія / пер. з англ. Р. Фещенко. Київ : К.І.С., 2004. С. 170.

16. European Parliament resolution on Ukraine. URL: http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=MOTION&reference=B7-2010_0120&format=XML&language=EN (дата звернення: 21.01.2019).

References:

1. Briubeiker, R. (2006). Pereobramlenyi natsionalizm. Status natsii ta natsionalne pytannia u novii Yevropi: per. z angl. O. Riabova [Re-engineered nationalism. The status of the nation and the national question in the new Europe: translated by O. Ryabova]. Lviv: Kalvariia. 280 p. [in Ukrainian].

2. Vdovychenko, V. (2022). Ultrapravi ta druzi Putina. Pidsumky vyboriv v Italii [Far-Right and Putin's Allies: Results of the Elections in Italy]. Retrieved from https://lb.ua/world/2022/09/26/530614_ultrapravi_druzi_putina.html (data zvernennia 24.04.2024). [in Ukrainian].

3. Verbytska, N. (2018). Polskyi Zakon «Pro Instytut natsionalnoi pamiaty»: pohliad z Ukrainy [Polish Law «On the Institute of National Remembrance»: a view from Ukraine]. Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article-&id=3574:polskij-zakon-pro-institut-natsionalnoji-pam-yati-poshuk-kompromisiv&-catid=64&Itemid=376 (data zvernennia 21.01.2019). [in Ukrainian].

4. Duglas, M. (2024). Samoznyshchennia Yevropy: immigratsiia, identychnist, islam per. z angl. Taras Tymo [Self-destruction of Europe: Immigration, Identity, Islam translated from English by Taras Tymo]. Kyiv: Nash format. 368 p. [in Ukrainian].

5. Pozhyvanov, M. (2015). «Alternatyva dlia Nimechchyny»: зроблено в Росії [«Alternative for Germany»: Made in Russia]. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/27344851.html> (data zvernennia 24.04.2024). [in Ukrainian].

6. Kravchenko, V. (2022). Rezultaty prezydentskykh vyboriv u Frantsii (24 kvitnia 2022 r.). Druhyi termin E. Makrona [French presidential election results (April 24, 2022). E. Macron's second term]. Retrieved from https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-04/franciya_vibori.pdf (data zvernennia 24.04.2024). [in Ukrainian].

7. Krysachenko, V.S., Stepyko, M.T., Vlasiuk, O.S. & in. (2004). Ukrainska politychna natsiia: geneza, stan, perspektyvy / za red. V. S. Krysachenka [Krysachenko V.S., Stepyko M.T., Vlasyuk O.S. and others Ukrainian political nation: genesis, state, prospects/edited. V.S. Krysachenko]. Kyiv: NISD. 649 p. [in Ukrainian].

8. Mala entsyklopediia etnoderzhavoznavstva (1996). [Small Encyclopedia of Ethno-State Studies]. Kyiv: Vydavnytstvo «Geneza, Vydavnytstvo «Dovira». 942 p. [in Ukrainian].

9. Maiboroda, O. (1999). Rosiiskyi natsionalizm v Ukraini (1991–1998) [Russian Nationalism in Ukraine (1991–1998)]. Kyiv: 27 p. [in Ukrainian].

10. Rezultaty vyboriv do Verkhovnoi Rady opublikovano ofitsiino (2012). [Results of parliamentary elections officially announced]. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/24769283.html> (data zvernennia 23.04.2024). [in Ukrainian].

11. Saratsyn, T. (2016). Nimechchyna sama sebe ruiniue / per. z angl. Petro Tarashchuk [Germany Destroys Itself translated by Petro Tarashchuk]. Kyiv: Tempora. 462 p. [in Ukrainian].

12. «Svoboda» – Yevroparlamentu: you are wrong [«Freedom» – to the European Parliament: you are wrong]. Retrieved from http://www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2012/12/121219_svoboda_europarlament_accusation_rasizm_sd.shtml (data zvernennia 21.01.2019). [in Ukrainian].

13. Sych, O. (2019). Sotsialno-konservatyvnyi natsionalizm: teoriia i polityka [Social conservative nationalism: theory and politics]. Ivano-Frankivsk: «Lileia NV». 544 p. [in Ukrainian].

14. Sych, O. (2023). Moskovsko-ukrainska viina 2014–2023 rr. I transformatsiia ukrainskoho natsionalizmu [Moscow-Ukrainian War 2014–2023 and the Transformation of Ukrainian Nationalism]. *Filosofia ukrainskoi peremohy. Viziia velykoi Ukrainy. Materily Desiatykh Banderivskykh chutan* / upor. Yu. Syrotyuk, T. Boiko, Yu. Oliinyk. Kyiv: NATS «USSD», Ukrainska vydavnycha sprava. P. 20–31. [in Ukrainian].

15. Smit, E. (2004). Natsionalizm: teoriia, ideologiia, istoriia: per. z angl. R. Feshchenko [Nationalism: Theory, ideology, history translated from English by R. Feshchenko]. Kyiv: K.I.S. 170 p. [in Ukrainian].
16. European Parliament resolution on Ukraine. Retrieved from http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?-type=MOTION&reference=B7-2010_0120&format=XML & language=EN (2 data zvernennia 1.01.2019)

Oleksandr Sych. General principles of comparative analysis of nationalisms in Ukraine and Europe

In the article, for a substantive analysis of the bases for the existence and prospects for the transformation of modern Ukrainian nationalism, it is proposed to use as a methodological foundation the formula of the «alphabet paradox of nationalism» by G. Morgenthau, the theory of the “struggle of the triad of nationalisms” by R. Brubaker, and the author’s thesis that it, under the conditions of the threat of Moscow aggression towards the Ukrainian national state, is in the process of transforming from state-focused to statehood. To understand the sources of the current activation and influence of right-wing political forces in Western Europe, it is proposed to use the author’s findings on the “renaissance of nationalism”, and its predominantly pro-Moscow orientation is to be analyzed through the prism of a complex of ideological, political, and economic reasons.

Key words: *Ukrainian nationalism, right-wing political forces, transformation of nationalism, “alphabet paradox of nationalism”, “struggle of triad of nationalisms”, “renaissance of nationalism”.*

УДК 352.07

DOI 10.32782/2312-1815/2024-17-25

Віталій Сливчук

ORCID: 0009-0001-3186-283X

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ: СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ, СПЕЦИФІКА ТА ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ

Статтю присвячено сутності поняття «місцеве самоврядування», його специфіці та характерним ознакам. Проведено аналіз політичного, правового та соціологічного підходів до визначення місцевого самоврядування, виокремлено ключові принципи та ролі цього інституту в розвитку громад та утриманні демократичних стандартів. Особливу увагу приділено таким характерним ознакам місцевого самоврядування, як виборність, локальна автономія, фінансова самостійність та участь громадян у процесах місцевого самоврядування. Стаття сприяє усвідомленню громадянами власних прав та обов'язків у контексті реалізації місцевого самоврядування.

Ключові слова: *місцеве самоврядування, громада, влада, демократія, вибори, громадянське суспільство.*

Вступ. Актуальність дослідження визначається кількома вагомими аспектами. Місцеве самоврядування відіграє ключову роль у розвитку будь-якої країни, у тому числі України. Власне, воно в умовах децентралізації сприяє більш ефективному управлінню та прийняттю рішень, орієнтованих на конкретні потреби та особливості різних територій держави. Місцеве самоврядування є одним із ключових складників демократії, оскільки забезпечує участь громадян у прийнятті рішень та їхньому впливі на власний життєвий простір. Саме тому розуміння сутності та характеристик місцевого самоврядування важливе для розвитку подальших демократичних трансформацій сучасної політичної системи. Усвідомлення специфіки та характерних ознак місцевого самоврядування дає змогу визначити ефективніші моделі управління на локальному рівні. Це, своєю чергою, особливо важливо в контексті розвитку та підтримки громад для забезпечення їхнього благополуччя. Дослідження сутності та характеристик місцевого самоврядування сприяє врегулюванню конфліктів інтересів на місцевому рівні, а також стимулює розвиток територій через раціональне використання ресурсів та прийняття оптимальних рішень. Місцеві органи самоврядування знають свої регіони краще, тому можуть активно сприяти локальному розвитку. Вони можуть розробляти і реалізовувати програми та проєкти, спрямовані на підвищення економічного рівня, соціальної інфраструктури та якості життя мешканців. Місцеве самоврядування може створювати сприятливі умови для розвитку бізнесу та інвестицій у своєму регіоні. Це, своєю чергою, допомагає створювати нові робочі місця та збільшувати економічний потенціал місцевостей. Розуміння характеристик місцевого самоврядування є важливим для активізації громадянського суспільства, адже громадяни, які чітко усвідомлюють свої права та обов'язки у контексті місцевого самоврядування, через відчуття власної відповідальності стають більш активними учасниками громадських процесів. З урахуванням технологічних, економічних та соціокультурних змін у сучасному світі, вивчення сутності місцевого самоврядування дає змогу розробляти нові стратегії та моделі управління для адаптації до нових викликів і можливостей. Отже, дослідження теми є актуальним і важливим у контексті подальшого розвитку та вдосконалення системи управління.

Метою статті є дослідити сутність та проаналізувати основні підходи до тлумачення визначення місцевого самоврядування. Завдання, які ставив автор під час написання статті,

полягали у: розкритті сутності поняття «місцеве самоврядування» (аналіз та визначення основних аспектів дефініції, включаючи його правовий, соціальний та політичний контексти); дослідженні специфіки місцевого самоврядування (висвітлення основних особливостей, що роблять місцеве самоврядування унікальним та важливим елементом системи управління); виокремленні ключових характеристик та властивостей місцевого самоврядування, які визначають його роль у сучасному суспільстві; порівняльному аналізі політологічного, соціального та правового підходів до визначення місцевого самоврядування.

Матеріали і методи дослідження. Для аналізу поняття, ознак та сутності місцевого самоврядування було використано такі загальнонаукові методи, як аналіз, синтез, порівняння. Дослідження базувалося, головним чином, на використанні методологічних засад інституціоналізму.

Результати та обговорення. Серед сучасних дослідників варто виділити праці таких дослідників, як О. Вершигора, В. Гладій, К. Головка, П. Гураль, О. Журба, А. Колодій, А. Назарко, В. Шаповал. Власне, ці дослідники та експерти зробили значний внесок у розвиток наукового підходу до місцевого самоврядування в Україні, а їхні публікації та дослідження є цінним джерелом інформації для розуміння сучасних тенденцій та проблем цієї галузі.

Місцеве самоврядування – це система організації та діяльності громадян, яка забезпечує самостійне вирішення населенням питань місцевого значення, управління комунальним майном виходячи з інтересів усіх жителів даної території. Це політико-правова категорія, яка забезпечує громадянам право на вирішення загальнозначущих питань.

Місцеве самоврядування – це також форма організації влади, за якої питання, що стосуються конкретної території чи громади, вирішуються місцевими представницькими органами та самими громадянами. Це є одним з основних складників демократії, що передбачає визнання права мешканців самостійно виокремлювати та вирішувати свої місцеві питання.

Гене́за поняття «місцеве самоврядування» відображає процес його становлення та розвитку протягом історії. Це поняття виникло з необхідності організації управління на місцевому рівні для забезпечення ефективності у вирішенні місцевих проблем та потреб громад. Початкові форми місцевого самоврядування можна відстежити у давніх цивілізаціях, де спільноти самостійно вирішували свої питання та управляли власними справами. Із розвитком суспільства та утворенням державних структур місцеве самоврядування отримало нові форми і функції, пристосовуючись до змінних потреб суспільства. Історична гене́за цього поняття включає у себе еволюцію його значення і впливу на формування політичних, соціальних та економічних структур суспільства на різних етапах розвитку.

Термін *self-government*, або *self-rule*, в англійській мові використовується для вираження ідеї самостійного управління. Він походить від англійських слів *self* (сам) і *government* (управління) [13]. Цей термін використовується для позначення систем, де групи або територіальні одиниці мають право самостійно приймати рішення та визначати свої внутрішні справи.

У різних контекстах, таких як політика, соціологія чи інші галузі, термін *self-government* може мати різні відтінки значень, але в загальному розумінні він указує на принцип самоорганізації та самостійного управління.

Саме поняття «самоврядування» стало активно використовуватися під час Великої французької революції для відображення самостійності общин (громад) у відношенні до держави. Виникнення цього терміна пов'язане з діяльністю барона фон Штейна (1757–1831), міністра Пруссії, який розглядав самоврядування не просто як форму участі громадян у місцевому управлінні справами держави, але, перш за все, як незалежність спільноти людей від держави у вирішенні їхніх справ.

У XIX ст. німецький учений Рудольф Гнейст уведе термін «місцеве самоврядування» у науковий обіг. Це поняття використовувалося для опису управління на місцевому рівні, за

якого територіальні громади, сформовані в історичному контексті, мали право самостійно (за рамками законів) вирішувати свої внутрішні питання. Важливим аспектом цього підходу було те, що діяльність громад залишалася незалежною від утручання представників державної адміністрації [12].

Місцеве самоврядування є поняттям із багатоманітним значенням, і різні автори тлумачать його по-різному у своїх концепціях. Наприклад, відомий німецький правознавець Г. Єллінек розглядав самоврядування як управління державними справами через осіб, які не є професійними державними службовцями. Він уважав, що це управління, протиставлене державному бюрократичному, полягає у керівництві саме зацікавленими особами. На відміну від нього англійські вчені І. Редліх і П. Ашлей розглядали місцеве самоврядування як виконання місцевими мешканцями або їхніми обраними представниками обов'язків і повноважень, які їм надані законодавчою владою, або випливають із загального права [9].

Дослідники виокремлюють різні підходи до визначення місцевого самоврядування.

Місцеве самоврядування, відповідно до політологічного підходу, може розглядатися як політична система, у якій обрані органи влади взаємодіють із громадянами, формуючи політичні відносини на місцевому рівні. Саме цей підхід акцентує важливість представництва, виборів та політичної участі в місцевому самоврядуванні.

Відповідно до правового підходу, місцеве самоврядування розглядається як система правових норм, законів і положень, що регулюють організацію та функціонування місцевих органів влади, а визначення місцевого самоврядування у законодавстві надає основні принципи та рамки для його здійснення.

Соціологічний підхід розглядає місцеве самоврядування як соціальний процес, що виникає із потреб громади в самостійному вирішенні своїх проблем та прийнятті рішень, що відповідають їхнім інтересам. Спостереження за соціальними взаємодіями і взаємодією між громадянами та органами влади є ключовими елементами цього підходу.

У базовому міжнародно-правовому документі «Європейська Хартія місцевого самоврядування» місцеве самоврядування означає «право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою публічних справ, під власну відповідальність, в інтересах місцевого населення» [4].

Відповідно до «Всесвітньої Декларації місцевого самоврядування» (розроблена на основі «Європейської Хартії місцевого самоврядування»), місцеве самоврядування – «право й обов'язок місцевих органів влади регулювати і вести державні справи під свою особисту відповідальність та в інтересах місцевого населення» [10].

Конституція України (ст. 140) подає таке тлумачення сутності поняття: «Місцеве самоврядування в Україні – це право територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України» [8].

Відповідно до Конституції України, систему та гарантії місцевого самоврядування, засади організації та діяльності, правового статусу і відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування визначає Закон «Про місцеве самоврядування в Україні». Згідно зі ст. 2 цього Закону, «місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України» [7].

Дослідники В.Ф. Погорілко, О.В. Батанов в Юридичній енциклопедії подають визначення місцевого самоврядування як «політико-правовий інститут народовладдя, через який здійснюється управління місцевими справами в низових адміністративно-територіальних

одиницях шляхом самоорганізації жителів певної території за згодою і за сприяння держави» [2]. Аналогічне трактування О.В. Батанов подає й у Політичній енциклопедії [1].

Органи місцевого самоврядування повинні не лише обиратися, а й мати конкретний набір повноважень, визначений ступенем їхньої самостійності, іншими словами – реальні права. Універсальна виборність і самостійність є ключовими ознаками місцевого самоврядування.

Місцеве самоврядування як конституційний інститут виконує функцію демократизації. Під цим розуміється система взаємодій між місцевою спільнотою та органами публічної влади з метою закріплення демократичних інститутів та цінностей у свідомості населення і суспільних відносинах. Це, своєю чергою, досягається через реалізацію права населення на безпосередню участь у місцевому самоврядуванні з метою поліпшення якості задоволення основних життєвих потреб та умов проживання.

Специфіка місцевого самоврядування полягає у кількох ключових аспектах:

1. Локальна автономія (місцеве самоврядування передбачає високий рівень автономії для місцевих органів у вирішенні питань, що стосуються їхньої території; вони мають право самостійно визначати й упроваджувати політику та програми відповідно до потреб своїх громадян).

2. Універсальна виборність (органи місцевого самоврядування обираються населенням відповідно до демократичних процедур).

3. Повноваження та відповідальність (місцеві органи мають конкретні повноваження, визначені законом, а їхня відповідальність полягає у забезпеченні благополуччя та розвитку своєї території).

4. Фінансова автономія (місцеві органи мають власні доходи та бюджет, що дає їм змогу ефективніше вирішувати місцеві питання).

5. Участь громадян (місцеве самоврядування передбачає активну участь громадян у прийнятті рішень та контролі за діяльністю органів, це може здійснюватися через громадські обговорення, референдуми та інші форми взаємодії).

Власне, ці аспекти визначають специфіку місцевого самоврядування та відображають його роль у забезпеченні ефективного управління й задоволення потреб місцевих громад.

В. Журавський наводить такі ознаки місцевого самоврядування:

1. Місцеве самоврядування відзначається особливим місцем у механізмі управління суспільством і державою, функціонуючи як специфічна форма публічної влади, що не є складовою частиною державного механізму.

2. Місцеве самоврядування має специфічний об'єкт управління, а саме питання місцевого значення, предмети, відання яких чітко визначаються законодавством.

3. Територіальна громада виступає одним зі специфічних суб'єктів місцевого самоврядування. Її особливість полягає у можливості перетворення громади з учасника управління на її первинний суб'єкт.

4. Самостійність місцевого самоврядування виявляється у його організаційній і матеріально-фінансовій відокремленості, самостійному вирішенні місцевих питань у рамках закріпленої законодавством компетенції, а також у самостійній відповідальності органів і посадових осіб місцевого самоврядування [5, с. 497; 11].

Із погляду правового підходу дослідники виділяють такі ключові ознаки та специфіку місцевого самоврядування:

1. Виокремлена комунальна корпорація (громада): громада має спеціальний правовий статус, який дає їй змогу самостійно приймати рішення та вирішувати свої внутрішні питання.

2. Устрій на основі самоврядування громад: самоврядування ґрунтується на принципі, що територіальні громади мають здатність самостійно вирішувати питання, що стосуються їхніх мешканців, незалежно від органів державної влади.

3. Обмеженість самоврядування: самоврядування територіальних громад має свої межі, які визначаються законодавством, громади можуть здійснювати свої повноваження лише в межах, визначених законом [3].

Дослідники О.В. Зайчук і Н.М. Оніщенко виокремлюють такі ознаки: місцеве самоврядування має децентралізований управлінський характер, оскільки відсутня ієрархічна структура; воно виконує публічну владу на конкретній територіальній одиниці з метою ухвалення та реалізації рішень місцевого характеру; представляє інститут народовладдя, що забезпечує вирішення місцевих питань самими суб'єктами самоврядування; є самостійним інститутом, організаційно відокремленим від державних структур та має недержавний характер; несе відповідальність перед населенням та державою у разі невиконання чи порушення своїх повноважень [6, с. 168].

Усі ці ознаки наголошують на важливості надання громадам правового статусу для самостійного управління, а також на необхідності врегулювання та обмеження цих повноважень у рамках законодавства.

Висновки. Отже, місцеве самоврядування – це система управління, за якої конкретні територіальні групи або громади мають право самостійно вирішувати свої питання та приймати рішення на місцевому рівні, що, зокрема, включає планування та реалізацію програм та проєктів, управління бюджетом і ресурсами, а також визначення політики та соціально-економічного розвитку на місцевому рівні. Місцеве самоврядування сприяє залученню громадян до управління їхніми справами та забезпеченню ефективного й адаптивного управління на місцевому рівні. Історично розуміння терміна «місцеве самоврядування» вказувало на те, що управління на певній територіальній одиниці відбувалося самостійно населенням цієї території. Місцеве самоврядування є необхідним елементом демократії, сприяє ефективному управлінню на рівні громад та регіонів. Важливо розуміти його сутність, специфіку та характеристики, оскільки це допомагає забезпечити активну участь громадян у прийнятті рішень, зміцнює громадянське суспільство та сприяє сталому розвитку окремих територій держави.

Література:

1. Батанов О.В. Місцеве самоврядування. URL: <https://archive.org/details/Politychna/page/n455/mode/2up?view=theater>
2. Батанов О.В., Погорілко В.Ф. Місцеве самоврядування. URL: https://leksika.com.ua/16380209/legal/mistseve_samovryaduvannya
3. Богів Я.С. Поняття та принципи місцевого самоврядування. URL: <file:///C:/Users/acer/Downloads/ponyatie-i-printsipy-mestnogo-samoupravleniya.pdf>
4. Європейська хартія місцевого самоврядування. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text
5. Журавський В.С., Серьогін В.О., Ярмиш О.Н. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні : підручник. Київ : Ін Юре, 2004. 672 с.
6. Зайчук О.В., Оніщенко Н.М. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
7. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>
8. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-xi>
9. Мішин С. Історичне поняття місцевого самоврядування. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/63_2019/7.pdf

10. Муніципальне право України : підручник / В.Ф. Погорілко та ін. ; за ред. В.Ф. Погорілка, О.Ф. Фрицького. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 592 с. URL: http://megalib.com.ua/book/114_Municipalne_pravo_Ukraini.html
11. Назаренко О.А. Місцеве самоврядування: поняття, ознаки, функції. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/833/1/MICSEBE%20SAMOVRYADUVANNYA%20%20-POHYATTYA.pdf>
12. Політологія : підручник / за ред. М.М. Вегеша. 3-є вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2008. 556 с. URL: <https://politics.ellib.org.ua/pages-2629.html>
13. Утвенко В.В. Теорія та історія місцевого самоврядування : навчальний посібник. Київ : Персонал, 2017. 234 с.

References:

1. Batanov O.V., Mistseve samovryaduvannya. [Local self-government]. URL: <https://archive.org/details/Politychna/page/n455/mode/2up?view=theater> [in Ukrainian]
2. Batanov O.V., Pohorilko V.F. Mistseve samovryaduvannya. [Local self-government]. URL: https://leksika.com.ua/16380209/legal/mistseve_samovryaduvannya [in Ukrainian]
3. Bohiv Ya.S. Ponyattya ta pryntsypy mistsevoho samovryaduvannya. [Concept and principles of local self-government]. URL: file:///C:/Users/acer/Downloads/ponyatie-i-printsipy-mestnogo_samoupravleniya.pdf [in Ukrainian]
4. Yevropeyska khartiya mistsevoho samovryaduvannya. [European Charter of Local Self-Government]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text [in Ukrainian]
5. Zhuravskyy V.S., Seryohin V.O., Yarmysh O.N. (2004). Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovryaduvannya v Ukrayini. [State building and local self-government in Ukraine]: Pidruchnyk dlya studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv. Kyiv : In Yure, 2004. 672 s. [in Ukrainian]
6. Zaychuk O.V., Onishchenko N.M. (2006) Teoriya derzhavy i prava. Akademichnyy kurs. [Theory of State and Law. Academic course] : pidruchnyk. Za red. O.V. Zaychuka, N.M. Onishchenka. Kyiv: Yurinkom Inter. 688 s. [in Ukrainian]
7. Zakon Ukrayiny «Pro mistseve samovryaduvannya v Ukrayini». [The Law of Ukraine «On Local Self-Government in Ukraine»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-vp#Text> [in Ukrainian]
8. Konstytutsiya Ukrayiny. [The Constitution of Ukraine]. URL: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-xi> [in Ukrainian]
9. Mishyn S. Istorychne poniattya mistsevoho samovryaduvannya. [Historical concept of local self-government]. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/63_2019/7.pdf [in Ukrainian]
10. Munitsypalne pravo Ukrayiny. [Municipal law of Ukraine] : Pidruchnyk (2006) / V.F. Pohorilko, O.F. Frytskyy, M.O. Baymurov ta in. ; za red. V.F. Pohorilka, O.F. Frytskoho. Kyiv : Yurinkom Inter. 592 s. URL: http://megalib.com.ua/book/114_Municipalne_pravo_Ukraini.html [in Ukrainian]
11. Nazarenko O.A. Mistseve samovryaduvannya: poniattya, oznaky, funktsiyi. [Local self-government: concept, characteristics, functions.]. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/833/1/MICSEBE%20SAMOVRYADUVANNYA%20%20-POHYATTYA.pdf> [in Ukrainian]
12. Politolohiya [Political Science]: pidruchnyk (2008) / za red. M. M. Vegesha. 3-te vyd., pererob. i dop. Kyiv : Znannya. 556 s. URL: <https://politics.ellib.org.ua/pages-2629.html>. [in Ukrainian]
13. Utvenko V.V. (2017) Teoriya ta istoriya mistsevoho samovryaduvannya. [Theory and History of Local Self-Government]: Navch. posibnyk. Kyiv: Personal, 234 s. [in Ukrainian]

Vitaliy Slyvchuk. Local self-government: essence of the concept, specificity, and characteristic features

The article is dedicated to examining key aspects of local self-government as an essential component of democracy and effective governance at the local level. The essence of the concept of «local self-government», its specificity, and characteristic features are analyzed. Local self-government plays a crucial role in the development of any country, including Ukraine. Specifically, in the context

of decentralization, it contributes to more effective governance and decision-making tailored to the specific needs and characteristics of different regions of the state. Local self-government is one of the key components of democracy, as it ensures the participation of citizens in decision-making and their influence on their own living space. Therefore, understanding the essence and characteristics of local self-government is important for the further development of democratic transformations in the modern political system. The article conducts an analysis of political, legal, and sociological approaches to defining local self-government, highlighting the key principles and roles of this institution in the development of communities and the maintenance of democratic standards. Significant attention is given to characteristic features of local self-government such as electability, local autonomy, financial independence, and citizen participation in local self-government processes. Understanding the characteristics of local self-government is crucial for activating civil society, as citizens who have a clear awareness of their rights and responsibilities in the context of local self-government become more active participants in civic processes due to a sense of personal responsibility. This, in turn, supports the development of civil society.

Key words: *local self-government, community, authority, democracy, elections, civil society.*

УДК 321:316.3(477)

DOI 10.32782/2312-1815/2024-17-26

Олена Тюріна

ORCID: 0000-0003-0594-605X

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВЗАЄМОВІДНОСИН МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ВЕЛИКОБРИТАНІЄЮ

Авторка аналізує основні напрями взаємовідносин між Україною та Великобританією в період 2014–2024 рр., еволюцію розвитку відносин, основні чинники, які впливали на формування цих відносин, перспективи подальшого розвитку, проблеми та виклики, які досі стоять перед британо-українськими відносинами. Запропоновано принципи та методи, які дадуть змогу покращити взаємовідносини в умовах російської агресії проти України, та визначити роль Великобританії у боротьбі України проти російської окупаційної агресії.

Робота спрямована на аналіз розвитку та сучасного стану відносин між Україною та Великобританією, дослідження формування та трансформації ролі Великобританії у політичних процесах в Україні, її підтримки в провідних галузях та ролі на сучасному етапі.

У рамках статті використовувалися такі загальнонаукові методи дослідження, як аналіз та синтез, історичний метод. Велику увагу приділено компаративному та системному підходам, абстрактно-логічному та діалектичному методам наукового пізнання, а також методу наукової абстракції для формування теоретичних узагальнень, уточнення понятійного апарату, формулювання висновків.

Новим етапом у двосторонньому діалозі стали події 2014 р., що показали готовність офіційного уряду Великої Британії надавати підтримку українському народу в його боротьбі проти агресії рф. Початок повномасштабного вторгнення засвідчив консолідовану позицію королівської родини, британського уряду та опозиції, а найголовніше – народу Великої Британії у його бажанні перемоги України. Це бажання простежується в усіх сферах співробітництва з Україною. Політична філософія Великої Британії, полягає у сприйнятті рф як держави, що намагається хвилювати світ, посиливши свій вплив та «ловити рибу в мутній воді». Однак, незважаючи на покращені відносини, усе ще існують деякі розбіжності між двома країнами, особливо у зв'язку з конфліктом на Сході України та анексією Криму росією. Проте Великобританія продовжує підтримувати Україну та виступати за її територіальну цілісність.

Ключові слова: політичні процеси, військово-політична співпраця, українсько-британські відносини, військова допомога, військова дипломатія, фінансово-економічна підтримка.

Вступ. Питання відносин України з Британією привертає увагу українських дослідників ще з часу проголошення незалежності нашої держави та знаходить своє вираження у пошуку нових, більш досконалих моделей співпраці.

Відносини України та Великої Британії – це двосторонні взаємовигідні відносини в галузях міжнародної політики, економіки, науково-освітньої, інноваційної сфер, культурно-гуманітарних зв'язків. Велика Британія сприймає нашу державу як повноцінного актора міжнародної арени, а її стратегічне положення та геополітичні спрямування мають вирішальне значення для розвитку співпраці двох країн.

Сьогодні, коли росія застосовує військову агресію проти нашої держави, питання співробітництва з Великою Британією набувають особливо актуального значення у контексті забезпечення сталої сили, здатної захищати Україну і стримувати російську агресію у майбутньому, через продовження надання Великою Британією безпекової допомоги та сучасної військової техніки, підтримки у сухопутній, повітряній, морській, космічній та кіберсфері, надання технічних засобів для сприяння підвищенню сумісності та рівноправності з євроатлантичними партнерами.

Оскільки саме Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії довгий час було мало досліджене і відоме широкому загалу українців, а після початку повномасштабного вторгнення РФ стало одним з основних постачальників військової і гуманітарної допомоги, то стає очевидним, що перед дослідниками та спеціалістами постають новіші та складніші завдання. Період агресії рф проти України в межах взаємодії з Великою Британією характеризується низкою таких чинників: ріст інтенсивності співпраці; нові сфери кооперації; збільшення обсягів допомоги для України; розвиток інвестицій; пошук нових сфер взаємодії між державами.

Також потрібно відзначити різке збільшення кількості українців у Великій Британії, що стало як позитивним, так і негативним чинником в українсько-британських відносинах.

Таким чином, питання співробітництва України і Великої Британії в умовах агресії рф є зараз, у час невизначеності та тимчасового припинення допомоги США, одним із найактуальніших у зовнішній політиці України.

Матеріал і методи дослідження. У рамках статті використовувалися такі загальнонаукові методи дослідження, як аналіз та синтез, історичний метод. Велику увагу приділено компаративному та системному підходам, абстрактно-логічному та діалектичному методам наукового пізнання, а також методу наукової абстракції для формування теоретичних узагальнень, уточнення понятійного апарату, формулювання висновків.

Результати та обговорення. Теоретичні, методичні та практичні аспекти питання українсько-британських відносин розглядалися у працях А. Грубінка, І. Черінька, О. Снігиря, І. Гуцул, L. Blaj, а в межах агресії рф – у роботах А. Бровко, О. Гісси-Іванович, О. Черевко, Ю. Столяра, В. Слободян, R. Bideleux, H. Saragih, M. Landler, D. Schwarzer.

Основними напрямками українсько-британських відносин є відносини в оборонній, економічній, науковій та культурній сферах. Науково-технічне співробітництво між Великою Британією та Україною розвивається в багатьох галузях доволі давно.

Уряд Великої Британії оголосив про низку заходів для підтримки науково-технічного та дослідницького секторів України, розширивши свою програму стипендій Researchers at Risk Fellowship Programme, метою якої є надання фінансової, матеріально-технічної підтримки та ресурсів українським науковцям і дослідникам, які були змушені втекти через війну.

Отже, Велика Британія запустила цю програму стипендій для дослідників у зоні ризику за підтримки Академії медичних наук, Королівської інженерної академії, Королівського товариства та Сага. Першочерговим завданням програми буде відповідь на російське вторгнення в Україну, яке наразило українських дослідників на пряму загрозу.

Ця ініціатива дає змогу українським науковцям продовжити дослідження в установах Великої Британії та ділитися своїм досвідом із колегами. Також було виділено фінансування на підтримку програми партнерства між академічними установами Великої Британії та України, створюючи стійкі зв'язки для допомоги українським установам, студентам та дослідникам [1].

Офіс Президента України спільно з Міністерством освіти і науки започаткував ініціативу єднання українських університетів з університетами-партнерами з Великої Британії. Основна мета ініціативи єднання університетів – підтримка цілісності українських університетів та зупинка «відтоку мізків», адже від збереження інтелектуального багатства України залежить потенціал її економічного, науково-технологічного та інноваційного розвитку. Сьогодні серед зареєстрованих учасників є 126 університетів України та 61 британський університет-партнер [9].

Підтримка науково-технічного співробітництва між Великою Британією та Україною відбувається і на рівні приватних компаній [10].

Інтелектуальні системи, що надала Велика Британія, значно розширюють межі застосування штучного інтелекту (Artificial Intelligence, AI), зокрема щодо створення і використання

інформаційних ресурсів, аналітику та прогнозування даних, виявлення проблемних місць та пошуку оптимальних шляхів розв'язання проблем. Зокрема, це інформаційні панелі, які показують дані про ситуацію в Україні, аналізують великі обсяги даних у режимі реального часу, динаміку міграції через війну, здійснюють підтримку організацій, що дають гуманітарну допомогу біженцям та людям, постраждалим від війни (компанія Kavida AI). Компанія Revoult здійснила підтримку співробітників, що опинилися під час війни на території України, для їх переміщення в інші країни або більш безпечні регіони України. Окрім того, було відмінено комісійні платежі за грошові перекази на українські рахунки та полегшено сплату донатів.

Допомогли зміцнити академічні зв'язки та підтримати українську дослідницьку спільноту і наукові товариства та університети Великої Британії:

- дозволяли спільне використання ресурсів;
- надавали машини швидкої допомоги та обладнання для бомбосховищ;
- проводили уроки англійської мови;
- безкоштовно давали можливість підтримувати психічне здоров'я.

Усе це було профінансовано Британською академією, Королівським хімічним товариством та командою Visa Tech Nation [3].

Головна роль у співпраці між Великою Британією та Україною у сфері культури належить Британській Раді, яка з 1992 р. працює в Україні і має представництва в Києві, Львові та Одесі. Велика Британія здійснює заходи, які популяризують культуру і англійську мову шляхом реалізації культурно-мистецьких проєктів. Усе це відбувається в рамках місії Британської Ради [5]. Остання є позавідомчим державним органом, благодійною організацією та державною компанією. Статус благодійного фонду та державної корпорації вимагає від Британської Ради дотримуватися відповідних правил, зобов'язань і політики, встановленої Благодійною комісією. Основними документами Ради є Королівська хартія та Фінансовий меморандум про взаєморозуміння і управління [5].

В останні роки уряд Британії трансформує свою діяльність через такі тенденції:

- ріст актуальності та популярності м'якої сили у міжнародних справах уряду;
- посилення механізмів нагляду з боку уряду за державними органами, такими як Британська Рада;

- скорочення дефіциту, що зменшили і дотації Британської Ради від Міністерства закордонних справ Великої Британії та квоти міжнародної допомоги з метою розвитку [11].

Перевага м'якої сили Великої Британії є життєво важливою для успіху зусиль у довірливих відносинах та конкурентною перевагою, що підвищує репутаційну стійкість Великої Британії на міжнародній арені.

Великий запас активів м'якої сили у Великій Британії ставить її у завидне становище у сфері м'якої сили як привабливого міжнародного гравця, якому довіряють. Однак новий звіт відображає дедалі більш конкурентну міжнародну арену, де як союзники, так і стратегічні суперники дедалі частіше зазіхають на наше традиційне лідерство в м'якій силі. Тим не менше у секторі м'якої сили Великої Британії є відчутний апетит до узгодження та кращої співпраці з урядом, щоб зміцнити здоров'я екосистеми м'якої сили та максимізувати корисність м'якої сили Великої Британії для підтримки її міжнародних цілей [8].

Уряд Великої Британії допоміг популяризувати Україну в рамках конкурсу «Євробачення – 2023», що проводився у Ліверпулі. Навіть після цього Велика Британія продовжує співпрацювати з Україною у сфері культури, як було заявлено міністрами культури обох країн [13].

Оскільки в Україні розвинена індустрія ІТ [12] і це сприяє швидкому зростанню ринку цифрової трансформації, то перспективною моделлю співробітництва України та Великої Британії у сфері науки та технологій є модель на основі цифрової трансформації: надання Україні стратегії для покращення цифрової інфраструктури та підключення у вигляді обміну знаннями

щодо розгортання та обслуговування широкосмугових мереж, розширення покриття в сільській місцевості та районах із недостатнім обслуговуванням, а також упровадження передових технологій, таких як 5G.

Також можна залучити Велику Британію до створення екосистеми підприємництва та стартапів через обмін знаннями у цій сфері з Україною. У 2022 р. Велика Британія була визначена як одна з найбільш сприятливих для стартапів країн [14].

У 2024 р. Велика Британія запускає нову технологічну програму у партнерстві з Україною. UK-Ukraine TechBridge заохочує співпрацю між британським та українським технологічними секторами для стимулювання інвестицій та торгівлі, інновацій і навичок на користь обох країн.

Британсько-український TechBridge має на меті підтримати економічну стійкість України, одночасно приносячи користь технологічним секторам в обох країнах.

Ініціатива буде спрямована на сприяння цифровій торгівлі та інвестиціям шляхом підтримки відносин між потенційним українським бізнесом та британськими технологічними фірмами та інвесторами, а також через серію віртуальних «місій» у пріоритетних секторах, таких як healthtech, agritech та fintech.

Низка британських технологічних компаній працювали разом, щоб представити набір безкоштовних можливостей онлайн-навчання разом з особистими та онлайн-експертними дискусіями для українських компаній, які прагнуть розвинути свої навички. Відповідно до угоди, підписаної минулого року, міністр промисловості та економічної безпеки Нусрат Гані офіційно запустить британсько-український TechBridge із заступником міністра цифрової трансформації України Олександром Борняковим у Лондоні.

Технологічний сектор України має великий потенціал розвитку і є інвестиційно привабливим. Також він надавав вирішальну підтримку протягом усієї війни та є ключем до стійкості та майбутнього відновлення країни. Розбудовуючи партнерські відносини між британським та українським бізнесом та сприяючи інноваціям, дві країнами демонструють силу торгівлі та сприяють закладенню підвалин для довгострокового відновлення України, відкриваючи майбутні можливості для бізнесу з обох сторін. Програма забезпечить британському та українському секторам технологічного бізнесу доступ до ринків один одного для комерційних можливостей, максимально використовуючи Угоду про цифрову торгівлю між Великою Британією та Україною.

Велика Британія залишається ключовим партнером у зусиллях із відбудови України, і ця програма доповнює зобов'язання Великої Британії забезпечити британським компаніям хороші можливості для максимізації свого внеску в одну з найбільших інфраструктурних програм у світі.

Британсько-український TechBridge підтримуватиме нову взаємодію між бізнесом та урядом за допомогою особистих та віртуальних заходів, а також надаватиме рекомендації компаніям та приватним особам, зацікавленим у роботі у Великій Британії чи Україні. Він упроваджується у партнерстві з промисловістю та науковими колами Великої Британії та України, щоб створити нові можливості за чотирма стовпами: навички, інновації, торгівля та інвестиції. Програма розвитку навичок допомагає громадянам України отримати доступ до навчання та можливостей для продовження професійного розвитку, незважаючи на збої, спричинені конфліктом, що триває.

Новаторські рішення будуть розроблені з урахуванням потреб конкретного кінцевого користувача, який буде прагнути заповувати та використовувати рішення для реальних додатків. Серія рішень розпочнеться з фокусу на агротехнологіях, технологіях охорони здоров'я та розмінуванні, а цього року розшириться, щоб охопити додаткові сектори.

Рекомендації щодо ведення бізнесу у Великій Британії та Україні охоплюють інформацію та підтримку, що надається обома урядами, фінансову підтримку, юридичних консультантів, технологічні центри та дослідження і розробки.

Програма відкриває конкурентні переваги для вітчизняних стартапів у таких напрямках, як підвищення кваліфікації та експертизи в різних сферах, що мають вирішальне значення для успішного розвитку стартапу.

Потрібно зазначити, що в Україні сьогодні існує вже декілька стартапів із загальною капіталізацією близько 1 млрд доларів [6]. Одним із найперших успішних українсько-британських стартапів є Carmoola, що працює у сфері фінтеху.

Окрім інтересів Великої Британії та України у цифровій трансформації та створенні стартапів, необхідно згадати важливість і терміновість застосування екологічної стратегії британців для вирішення кризи в Україні. Згідно з індексом екологічної ефективності, у 2022 р. Велика Британія посіла друге місце [9]. Україна у цьому рейтингу посідає аж 52-е місце, і з кожним днем війни її позиція тільки погіршується внаслідок застосування рф отруйних хімічних речовин під час ведення боїв [4].

Для співробітництва у сфері культури слід залучити діаспору у Великій Британії, оскільки там проживає близько 30 тис осіб з українським корінням [7], залучення яких може дати серйозний результат.

Також перспективними напрямками в українсько-британському співробітництві є:

- взаємодія представників неурядових організацій та медійної сфери обох країн;
- освітньо-наукова співпраця: надання грантів на навчання і проведення наукових досліджень українським студентам та вченим у Великій Британії, реалізація програм вивчення англійської мови і підтримки викладачів англійської мови в Україні, співробітництво на рівні закладів вищої освіти;
- організація культурно-мистецьких заходів.

Одним із напрямів українсько-британського співробітництва є повоєнна відбудова, що вже розглядається в рамках проєкту «Рішення для післявоєнної відбудови українських міст» [2], що має три основні складники:

- розроблення планів мікро-мобільності з урахуванням найкращих європейських практик;
- розроблення керівництва із застосування БІМ-технологій у будівництві та запровадження курсу з БІМ в університетські ОП;
- дослідження можливостей та доцільності використання 3D-друку під час відбудови пошкоджених у ході бойових дій будинків.

Згідно з проєктом, післявоєнна модернізація стане реальною лише шляхом упровадження ефективних інвестиційних механізмів, розроблення інноваційних інфраструктурних проєктів та креативних архітектурних рішень для реконструкції та будівництва, відновлення зруйнованих і пошкоджених міст.

Література:

1. Бріфінг Юлії Соколовської. Українські та британські університети обмінюватимуться викладачами. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua.translate.google.com/rubric-society/3487094> (дата звернення: 21.02.2024).
2. Великобританія є четвертим найбільшим інвестором в Україні: аудит двосторонніх відносин. *Міжнародний фонд «Відродження»*. URL: https://www.irf.ua/novyny/gb_ukr_audit_bilateral_relations/ (дата звернення: 22.02.2024).
3. Летяк В. Росія розширює застосування хімічної зброї у війні проти України – ISW. *ФАКТИ ICTV*. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20240126-rosiya-rozshyryuye-zastosuvannya-himichnoyi-zbroyi-u-vijni-proty-ukrayiny-isw/> (дата звернення: 21.02.2024).

4. Мартиненко Ю. Українська Велика Британія: як українці допомагають співвітчизникам адаптуватися в країні – Евакуація. City. *Евакуація. City*. URL: <https://evacuation.city/articles/229714/ukrainska-velika-britaniya-yak-ukrainci-dopomagayut-spivvitchiznikam-adaptovuvatisya-v-kraini> (дата звернення: 21.02.2024).
5. Трофименко М.В. Британська Рада як інструмент публічної дипломатії Великої Британії. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2017. Т. 3536. С. 305–312.
6. Олійник В. Британсько-український стартап Carmoola залучив £15,5 млн інвестицій – AIN.UA. AIN.UA. URL: <https://ain.ua/2024/01/17/carmoola-zaluchyv-investytsiy/> (дата звернення: 21.02.2024).
7. Підсумкова конференція спільного українсько-британського проєкту «РІШЕННЯ ДЛЯ ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНСЬКИХ МІСТ». ХНУМГ ім. О.М. Бекетова. URL: <https://www.kname.edu.ua/5457-pidsumkova-konferentsiya-spilnogo-ukrajinsko-britanskogo-proektu-rishennya-dlya-pislyavoennoji-vidbudovi-ukrajinskikh-mist-2> (дата звернення: 22.02.2024).
8. Interfax-Ukraine. Співпраця України та Великої Британії у сфері культури триватиме і після «Євробачення-2023» – спільна заява міністрів культури. *Інтерфакс-Україна*. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/909929.html> (дата звернення: 21.02.2024).
9. George Simister. How UK tech businesses are supporting Ukraine. Media Ventures International Limited. URL: <https://www.uktech.news/featured/uk-tech-businessessupporting-ukraine-20220303> (date of appeal: 21.02.2024).
10. Rachel Magee. UK R&D sector pledges to continue support for Ukraine. Research Professional News. URL: <https://www.researchprofessionalnews.com/rr-news-ukcharities-and-societies-2023-2-uk-r-d-sector-pledges-to-continue-support-for-ukraine/> (дата звернення: 21.02.2024).
11. The future of UK Soft Power. Building of Strategic Framework. 2024. URL: <https://bfpg.co.uk/2023/06/the-future-of-soft-power/> (дата звернення: 21.02.2024).
12. Top 100 Startup Business-Friendly Countries in 2022. StartupBlink: RESEARCH AND REPORTS. URL: <https://www.startupblink.com/blog/top-100-startup-businessfriendly-countries-in-2022> (дата звернення: 21.02.2024).
13. Value of IT services exported from Ukraine from 2017 to 2022. Statista: IT Services. URL: <https://www.statista.com/statistics/1306077/export-value-of-it-services-fromukraine/> (дата звернення: 21.02.2024).
14. Why invest in Ukrainian startups today? TechCrunch: Market Analysis. URL: <https://techcrunch.com/2023/02/03/why-invest-in-ukrainian-startups-today/> (дата звернення: 21.02.2024).

References:

1. Briefing Yuliya Sokolovskoy. The Ukrainian and British universities will interchange teachers. Ukrinform. Access mode: <https://www-ukrinform-ua.translate.google.com/rubric-society/3487094> (date of appeal : 21.02.2024). [in Ukrainian]
2. Great Britain is a fourth most investor in Ukraine: audit of bilateral relations. International fund of «Revival». 03.07.2017. Mode of доступ: <https://www.irf.ua/novyny/gb-ukr-audit-bilateral-relations/> (date of appeal : 10.05.2024). [in Ukrainian]
3. Letyak B. Russia extends application of chemical weapon in war against Ukraine – ISW. FACTS OF ICTV. Access mode: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20240126-rosiya-rozshyryuye-zastosuvannya-himichnoyi-zbroyi-u-vijni-proty-ukrayiny-isw/> (date of appeal : 21.02.2024). [in Ukrainian]
4. Trofimenko M.V. British Advice as instrument of public diplomacy of Great Britain // historical and political problems of the modern world. Chernivtsi, 2017. Т. 3536. С. 305–312. [in Ukrainian]
5. Martunenko Y. Is Ukrainian Great Britain: as Ukrainians help the compatriots of adaptation in a country is Evacuation.City. Evacuation.City. Access mode: <https://evacuation.city/articles/229714/ukrainska-velika-britaniya-yak-ukrainci-dopomagayut-spivvitchiznikam-adaptovuvatisya-v-kraini> (date of appeal : 21.04.2024). [in Ukrainian]
6. Oliynik V. British-Ukrainian стартап of Carmoola attracted £15,5 million investments – AIN.UA. AIN.UA. Access mode: <https://ain.ua/2024/01/17/carmoola-zaluchyv-investytsiy/> (date of appeal : 21.02.2024). [in Ukrainian]

7. A final conference of general Ukrainian-British проекту «DECISION is FOR POST-WAR RENEWAL of UKRAINIAN CITIES». An official web site of ХНУМГ is the name of O.M. Breketov. Access mode: [https://www.kname.edu.ua/5457 – pidsumkova – konferentsiya – spilnogo – ukrajinsko – britanskogo – proektu – rishennya – dlya – pislyavoennoji – vidbudovi – ukrajinskikh – mist – 2](https://www.kname.edu.ua/5457-pidsumkova-konferentsiya-spilnogo-ukrajinsko-britanskogo-proektu-rishennya-dlya-pislyavoennoji-vidbudovi-ukrajinskikh-mist-2) (date of appeal : 12.05.2024). [in Ukrainian]
8. Interfax – Ukraine. The collaboration of Ukraine and Great Britain in the field of a culture will last and then «Євробачення-2023» is a common statement of ministers of culture. Interfax-Ukraine. Access mode: <https://interfax.com.ua/news/general/909929.html> (date of appeal : 21.02.2024). [in Ukrainian]
9. George Simister. How UK tech businesses are supporting Ukraine. Media Ventures International Limited. Access mode: <https://www.uktech.news/featured/uk-tech-businessessupporting-ukraine-20220303> (date of appeal: 21.02.2024).
10. Rachel Magee. UK R&D sector pledges to continue support for Ukraine. Research Professional News. Access mode: <https://www.researchprofessionalnews.com/rr-news-ukcharities-and-societies-2023-2-uk-r-d-sector-pledges-to-continue-support-for-ukraine/> (дата звернення: 21.02.2024).
11. The future of UK Soft Power. Building of Strategic Framework. 2024. Access mode: <https://bfpg.co.uk/2023/06/the-future-of-soft-power/> (дата звернення: 21.02.2024).
12. Top 100 Startup Business-Friendly Countries in 2022. StartupBlink: RESEARCH AND REPORTS. Режим доступу: <https://www.startupblink.com/blog/top-100-startup-businessfriendly-countries-in-2022> (дата звернення: 21.02.2024).
13. Value of IT services exported from Ukraine from 2017 to 2022. Statista: IT Services. Режим доступу: <https://www.statista.com/statistics/1306077/export-value-of-it-services-fromukraine/> (дата звернення: 21.02.2024).
14. Why invest in Ukrainian startups today? TechCrunch: Market Analysis. Режим Доступу: <https://techcrunch.com/2023/02/03/why-invest-in-ukrainian-startups-today/> (дата звернення: 21.02.2024).

Olena Tiurina. Basic directions and prospects of mutual relations between Ukraine and Great Britain

An author analyses basic directions of mutual relations between Ukraine and Great Britain in the period of 2014-2014, evolution of development of relations and basic factors that influenced on forming of these relations and prospect of further development. Remark, problems and calls that until now stand before the Britain and Ukraine relations. Principles and methods that will allow to improve mutual relations in the conditions of Russian aggression against Ukraine and to define the role of Great Britain in the fight of Ukraine against Russian of occupation aggression are offered.

Work is sent to the analysis of development and modern state of relations between Ukraine and Great Britain. Forming and transformation of role of Great Britain in political processes in Ukraine, her support in leading industries and role is on the modern stage.

Within the framework of the данної scientific article such scientific methods of research as analysis and synthesis, historical method were used. Large attention is spared to system approach, abstractly-logical and dialectical methods of scientific cognition, and also the method of scientific abstraction is used in research for forming of theoretical generalizations, clarification of concept vehicle, formulation of conclusions.

The events of 2014, that showed the willingness of official government of Great Britain to render support to the Ukrainian people in his fight against aggression of Russian, became the New stage in a bilateral dialogue. Beginning of encroachment witnessed the consolidated position of royal family, British government and opposition, and more main all to the people of Great Britain in his desire of victory of Ukraine. This desire is traced in all spheres of collaboration with Ukraine. Political philosophy of Great Britain, consists in perception of Russian as the state that tries to worry the world, strengthening the influence and to «fish in troubled water». However, without regard to repair relations, still there are some divergences between two countries, especially in connection with a conflict on east of Ukraine and annexation of Crimea by Russia. However Great Britain continues to support Ukraine and enter for her territorial integrity.

Key words: political processes, military-political cooperation, Ukrainian-British relations, military assistance, military diplomacy, financial and economic support.

УДК 340.132; 342.51(477); 343(477); 351.74, 86(477)

DOI 10.32782/2312-1815/2024-17-27

Микола Шилін

ORCID: 0000-0001-8169-9324

Тетяна Коник

ORCID: 0000-0002-5630-1190

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ В МИНУЛОМУ ПОВНОВАЖЕНЬ СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ДЛЯ ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ В УМОВАХ ЇЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

У статті проведено порівняльний аналіз сучасного національного законодавства з нормативно-правовими актами України періоду її становлення і розвитку щодо визначення повноважень суб'єктів забезпечення національної безпеки України. З'ясовано, що в чинних нормативно-правових актах на відміну від прийнятих у 1992–2017 рр. суб'єкти забезпечення національної безпеки України не визначені. Замість них визначено сектор безпеки і оборони України та його складові елементи, а також сфери, у яких вони забезпечують формування і реалізацію державної політики та їхні повноваження. При цьому в приписах чинних нормативно-правових актів спостерігається певна суперечність щодо визначення органів державної влади та органів місцевого самоврядування як елементів сектору безпеки і оборони України, а також віднесення одних і тих самих державних інституцій до різних її складників. Це свідчить про непослідовність законодавця у визначенні структурних елементів сектору безпеки і оборони, виникає сумнів у логічності та обґрунтованості формування їх переліку. Дискусійним убачається і визначення в чинному Законі «Про національну безпеку України» повноважень як суб'єкта сектору безпеки і оборони Міністерства внутрішніх справ України. Зокрема, це стосується певного підпорядкування МВС Державної прикордонної служби України і Національної гвардії України та покладання на цей правоохоронний орган функцій забезпечення формування державної політики у сферах, віднесених до компетенції діяльності зазначених державних інституцій. На думку авторів, концентрація (зосередження) в одній державній інституції, у даному разі МВС, значної частки силового блоку держави та розширення її повноважень за певних умов може створити загрозу конституційному ладу. На підставі цього дійшли висновку, що з метою удосконалення чинного законодавства доцільно ДПСУ і Національну гвардію України визначити в Законі України «Про національну безпеку» самостійними суб'єктами державної політики із забезпечення національної безпеки поряд із таким її суб'єктом, як СБ України. Водночас Національну гвардію України підпорядкувати Верховній Раді України і Президенту України, як це було зроблено відповідно до Закону України від 1991 р., для чого внести необхідні зміни, які б могли забезпечити чітке визначення всіх суб'єктів забезпечення національної безпеки України, їхніх повноважень та класифікації.

Ключові слова: державна політика, євроатлантична інтеграція, європейська інтеграція, законодавство, національна безпека, нормативно-правові акти, суб'єкти забезпечення, сектор безпеки і оборони.

Вступ. Забезпечення національної безпеки, безперечно, залежить від належного механізму формування і реалізації відповідної ефективної державної політики. У сучасний період проблема державної політики України із забезпечення національної безпеки, пошуку шляхів її удосконалення в умовах широкомасштабної військової агресії РФ набула особливої актуальності.

Організаційну основу політики становить сукупність органів законодавчої, виконавчої, судової влади, партійних і суспільно-політичних інститутів, груп тиску і т. ін. Наявність

і взаємодія вищезазначених структурних елементів надають політиці внутрішньої цінності, наділяють її постійним джерелом саморозвитку [1, с. 498].

Виходячи із цієї тези, організаційну основу державної політики із забезпечення національної безпеки становлять також відповідні суб'єкти – органи державної влади та інститути громадського суспільства у сфері правового регулювання соціальних відносин. Ці організаційні інститути є тією інституційною основою, що утворює державний механізм, завдяки практичній діяльності якого здійснюються формування та реалізація державної політики із забезпечення національної безпеки України. Для належного виконання ним цих функцій законодавством повинно бути чітко визначено правовий статус усіх його елементів. Розв'язання зазначеної проблеми потребує науково-методичного забезпечення, що можливо зробити за умов проведення відповідної наукової розвідки.

Матеріал і методи дослідження. Теоретичну основу запропонованого дослідження становлять наукові здобутки вітчизняних учених, насамперед: М.В. Коваліва та В.О. Івахи – щодо інституційної основи механізму забезпечення національної безпеки України; В.А. Ліпкана – відносно визначення повноважень такого суб'єкта забезпечення національної безпеки, як МВС; І.М. Дороніна – щодо організаційно-правових аспектів трансформації системи сектору безпеки і оборони; Т.А. Авакяна, який розглядав проблему безпекової політики України в умовах євроінтеграції.

За результатами вивчення наявних джерел можна стверджувати, що питанню порівняльного аналізу положень чинного законодавства України з нормативно-правовими актами періоду становлення і розвитку її як незалежної держави (1991–2017 рр.) увага практично не приділялася. У зв'язку із цим було опрацьовано всю вітчизняну нормативно-правову базу, що стосується визначеного предмета дослідження, особливу увагу при цьому приділено аналізу таких нормативно-правових актів, як:

закони України: «Про національну безпеку» від 21 червня 2018 р.; «Про основи національної безпеки» від 19 червня 2003 р.; «Про державну прикордонну службу» від 03 квітня 2003 р.; «Про національну гвардію» від 04 листопада 1991 р.; «Про розформування національної гвардії» від 11 січня 2000 р.; «Про національну гвардію України» від 13 березня 2014 р.;

проект Закону України «Про органи внутрішніх справ» від 2 липня 2015 р.;

Указ Президента України «Про затвердження рішення РНБО «Про Стратегію національної безпеки України» від 14 вересня 2020 р.;

Розпорядження Президента України «Про затвердження Положення Про Міністерство внутрішніх справ України» від 07 жовтня 1992 р.;

Постанова Верховної Ради України «Про Концепцію (Основи державної політики) національної безпеки України» від 16 січня 1997 р.;

Постанова Кабінету Міністрів України «Про Затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України» від 28 жовтня 2015 р.

Для вирішення виокремленої проблеми було використано як загальнонаукові, так і спеціально-наукові методи дослідження. Так, метод (принцип) єдності логічного та історичного, або історико-логічний, використано як методологічну основу дослідження закономірностей виникнення і розвитку теорії та практики законодавчого визначення в Україні системи суб'єктів забезпечення національної безпеки. Зі спеціально-наукових методів було використано: формально-догматичний, або юридичний (юридико-технічний), порівняльний, метод тлумачення правових норм (герменевтичний метод). Водночас перевагу віддано, насамперед, загальнонауковому методу порівняння та порівняльно-правовому і формально-догматичному. Загальнонауковий метод порівняння дав змогу з'ясувати історичну послідовність, генетичні зв'язки між явищами, що досліджувалися. Порівняльно-правовий метод (або компаративістський), який передбачає співставлення подібних юридичних понять, явищ

і процесів та встановлення їх специфіки, було застосовано для з'ясування спільного та відмінного у нормативно-правових актах, які в різний період формування і реалізації державної політики України визначали структуру та повноваження суб'єктів забезпечення національної безпеки. Політично-порівняльний аналіз як порівняно новаторський метод аналізу було використано з метою встановлення логічних закономірностей, пошуку переваг та властивостей положень нормативно-правових актів, що стосуються визначення в різний історичний період статусу суб'єктів забезпечення національної безпеки. Зокрема, його було взято за основу під час аналізу законотворчої діяльності в Україні щодо визначення повноважень окремих суб'єктів забезпечення національної безпеки в 1991–2017 рр. Окрім того, структурно-функціональний аналіз використано для визначення структури системи суб'єктів державної політики із забезпечення національної безпеки України, виокремлення нормативно-правових актів, що мали відношення до визначення правового статусу окремих суб'єктів сектору безпеки і оборони. Інституційний аналіз дав змогу з'ясувати завдання, сфери відповідальності у формуванні і реалізації державної політики правоохоронних органів та інших суб'єктів сектору безпеки України, що передбачені законодавством України. Формально-логічний підхід було використано у процесі узагальнення матеріалів та обґрунтування висновків. А такі теоретичні і логічні методи, як дедукція, індукція системний підхід, методи аналізу, синтезу, дали змогу запропонувати шляхи вдосконалення чинного законодавчого щодо визначення суб'єктів забезпечення національної безпеки та їхніх повноважень.

Результати та обговорення. Ефективність забезпечення національної безпеки України, безперечно, прямо залежить від рівня виконання своїх функцій відповідними суб'єктами, визначеними чинним законодавством. На жаль, ні в чинному Законі України «Про національну безпеку» від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII [2], ні в Указі Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020, яким затверджено «Стратегію національної безпеки України» [3], на відміну від Закону України «Про основи національної безпеки» від 2003 р. [4], а також Концепції (Основи державної політики) Національної безпеки [5], які втратили чинність, суб'єкти забезпечення національної безпеки чітко не визначені.

Замість цього визначено сектор безпеки і оборони та його складові елементи, сфери, у яких вони забезпечують формування і реалізацію державної політики, та їхні повноваження, щодо чого виникають певні питання в контексті доцільності.

Відповідно до Політологічного енциклопедичного словника, організаційну основу політики становить сукупність органів законодавчої, виконавчої, судової влади, партійних і суспільно-політичних інститутів, груп тиску і т. ін., тобто система певних суб'єктів. Наявність і взаємодія вищезазначених структурних елементів надають політиці внутрішньої цінності, наділяють її постійним джерелом саморозвитку [1, с. 498].

Виходячи із цієї тези, організаційну основу державної політики із забезпечення національної безпеки становлять також відповідні суб'єкти – органи державної влади та інститути громадського суспільства у сфері правового регулювання соціальних відносин. Ці організаційні інститути є тією інституційною основою, що утворює державний механізм, завдяки практичній діяльності якої здійснюються формування та реалізація державної політики із забезпечення національної безпеки України.

М.В. Ковалів та В.О. Іваха, визначаючи інституційну основу механізму забезпечення національної безпеки України, стверджують, що вона поділяється на два рівня. При цьому до першого, вищого, рівня вони відносять такі організаційні інститути держави: глави держави; державної влади (законодавчої, виконавчої, судової); конституційного правосуддя; ради безпеки. До другого рівня – правоохоронні інститути, судові інститути, інститути державного контролю та нагляду, державні інститути виконавчого провадження; інститут цивільної оборони, інститути захисту від надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру,

інститути розвідки, контррозвідки та охорони державних кордонів, а також силові інститути, найперше збройні сили, які виражають силовий компонент державного механізму забезпечення національної безпеки [6, с. 166–167].

У Законі України «Про основи національної безпеки» від 19 червня 2003 р. № 964-IV для цього була передбачена окрема ст. 4, згідно з якою суб'єктами забезпечення національної безпеки визнавалися: Президент України; Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; Рада національної безпеки і оборони України; міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; Національний банк України; суди загальної юрисдикції; прокуратура України; Національне антикорупційне бюро України; місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування; Збройні сили України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України; органи і підрозділи цивільного захисту; громадяни України, об'єднання громадян [3].

Концепцією (Основами державної політики) національної безпеки України (затверджена Постановою Верховної Ради України від 16 січня 1997 р. № 3/97-ВР) до суб'єктів забезпечення національної безпеки були віднесені державні органи, громадські організації та окремі громадяни. При цьому визначалися такі основні суб'єкти забезпечення національної безпеки: Український народ – громадяни України всіх національностей, Верховна Рада України, Президент України, Рада національної безпеки і оборони України, Кабінет Міністрів України, Конституційний суд України, суди загальної юрисдикції, прокуратура України, Національний банк України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади та воєнна організація держави, яка включала в себе Збройні сили України, Службу безпеки України, внутрішні війська, органи і підрозділи Міністерства внутрішніх справ України, Прикордонні війська України, військові підрозділи Міністерства України з надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від Чорнобильської катастрофи, інші військові формування, створені відповідно до Конституції України. Водночас у цій Концепції були визначені повноваження зазначених суб'єктів [4].

Як бачимо, у Законі України «Про основи національної безпеки» та Концепції щодо визначення суб'єктів забезпечення національної безпеки є певні розбіжності. Зокрема, у Законі України «Про основи національної безпеки» на відміну від Концепції (Основ державної політики) національної безпеки України суб'єктами забезпечення національної безпеки визначається не український народ – громадяни України всіх національностей, а громадяни України і об'єднання громадян, Державна прикордонна служба України, а не Прикордонні війська України, які включені поряд зі Службою безпеки України, внутрішніми військами, органами і підрозділами Міністерства внутрішніх справ України та військовими підрозділами Міністерства України з надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від Чорнобильської катастрофи до воєнної організації держави. Водночас, згідно із Законом, на відміну від Концепції до суб'єктів забезпечення національної безпеки не відносяться Конституційний суд та прокуратура України. Але додатково в ньому відповідними суб'єктами визначаються місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, а також такі новоутворені державні інституції в Україні, як Служба зовнішньої розвідки України і Національне антикорупційне бюро України.

У Законі України «Про національну безпеку» від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII замість визначення суб'єктів забезпечення національної безпеки йдеться про сектор безпеки і оборони України, який, згідно з п. 1 ст. 12, складається з чотирьох взаємопов'язаних складників: сил безпеки; сил оборони; оборонно-промислового комплексу; громадян та громадських об'єднань, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки [1]. При цьому зміст цього припису певним чином суперечить п. 2 ст. 12, а також ст. 1 цього ж нормативно-правового акту, де визначаються поняття сектору безпеки та його зазначених елементів. Так, відповідно

до ст. 1, *сектор безпеки і оборони* – система органів державної влади, Збройних сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України (п. 16).

А згідно з п. 2 ст. 12, до складу сектору безпеки і оборони входять: Міністерство оборони України, Збройні сили України, Державна спеціальна служба транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику. Інші державні органи та органи місцевого самоврядування здійснюють свої функції із забезпечення національної безпеки у взаємодії з органами, які входять до складу сектору безпеки і оборони.

Таким чином, виходячи зі змісту цієї статті чинного Закону України, інші державні органи, зокрема система органів державної влади та органи місцевого самоврядування, не є елементами складу сектору безпеки і оборони, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України (п. 16 ст. 1). Але якщо вони виконують, як слідує із зазначених вище положень Закону, свої функції із забезпечення національної безпеки у взаємодії з органами, які входять до складу сектору безпеки і оборони, то їх теж необхідно визнати суб'єктами забезпечення національної безпеки.

Окрім того, у п. 1 ст. 12 відсутній такий елемент сектору безпеки і оборони, як інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України, а також система органів державної влади, відповідно передбачені у пунктах 17 та 16 ст. 1 Закону. Це свідчить про непослідовність законодавця у визначенні структурних елементів сектору безпеки і оборони. Отже, виникає сумнів у логічності та обґрунтованості формування даного переліку.

Під час визначення понять елементів сектору безпеки спостерігається також віднесення одних і тих самих державних інституцій до різних її складників. Так, і до сил безпеки (п. 17), і до сил оборони (п. 18) віднесено правоохоронні та розвідувальні органи, органи спеціального призначення з правоохоронними функціями. При цьому вони різняться тим, що у визначенні поняття сили безпеки йдеться не про органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, а про *державні (виділено авторами)* органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, а також у першому випадку це органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України, а у другому – органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення оборони держави.

У даному разі, на нашу думку, логічним було б віднести до сектору оборони не правоохоронні та розвідувальні органи, органи (державні органи) спеціального призначення з правоохоронними функціями, а оборонно-промисловий комплекс, який відповідно до п. 13 ст. 1 «Визначення термінів» Закону України «Про національну безпеку» це – сукупність органів державного управління, підприємств, установ і організацій промисловості та науки, що розробляють, виробляють, модернізують і утилізують продукцію військового призначення, надають послуги в інтересах оборони для оснащення та матеріального забезпечення сил безпеки і сил

оборони, а також здійснюють постачання товарів військового призначення та подвійного використання, надання послуг військового призначення під час виконання заходів військово-технічного співробітництва України з іншими державами.

Доволі дискусійним убачається і визначення у Законі України «Про національну безпеку» повноважень як суб'єкта сектору безпеки і оборони МВС України. Відповідно до цього нормативно-правового акту, *Міністерство внутрішніх справ України* є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах:

1) забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання громадської безпеки і правопорядку, а також надання поліцейських послуг;

2) захисту державного кордону України та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні;

3) цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності;

4) міграції (імміграції та еміграції), зокрема протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, зокрема біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів.

Діяльність Національної поліції України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій і Державної міграційної служби України спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через міністра внутрішніх справ України, який відповідає за формування державної політики у сферах, що належать до компетенції Міністерства внутрішніх справ України, здійснює повноваження, визначені законодавством України [1]. Законом України «Про основи національної безпеки України» МВС України на відміну від СБУ та Державної прикордонної служби як суб'єкт забезпечення національної безпеки окремо не виділявся. Зі змісту ст. 4 зазначеного Закону МВС України відносилося до такого елементу системи суб'єктів забезпечення національної безпеки, як міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, а повноваженнями, відповідно до ст. 9 цього ж нормативно-правового акту, з урахуванням відношення до правоохоронного органу, визначалося ведення боротьби зі злочинністю і протидія тероризму, забезпечення захисту і врятування населення в разі виникнення надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру [3].

У Концепції (основах державної політики) національної безпеки України МВС України як суб'єкт системи національної безпеки визначалося елементом воєнної організації держави [4]. А відповідно до Положення Про МВС України, яке було введено в дію Розпорядженням Президента України від 07 жовтня 1992 р., на МВС покладено реалізацію державної політики у сфері захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства та держави від протиправних посягань, що організує і координує діяльність органів внутрішніх справ із боротьби зі злочинністю, охорони громадського порядку і забезпечення громадської безпеки. Основними завданнями МВС є забезпечення запобігання злочинам, їх припинення, розкриття і розслідування, розшуку осіб, які вчинили злочини, ужиття заходів з усунення і умов, що сприяють учиненню правопорушень, забезпечення виконання кримінальних покарань, участь у ресоціалізації засуджених, організації роботи, пов'язаної із забезпеченням безпеки дорожнього руху та пожежної безпеки [7].

Один із провідних вітчизняних науковців В.А. Ліпкан, який започаткував теорію національно-безпекознавства, посилаючись на Концепцію розвитку МВС України у XXI ст., стверджує, що до основних завдань цього відомства у сфері національної безпеки належать:

- гарантування особистої безпеки громадян, захист їхніх прав, свобод і законних інтересів;
- охорона й забезпечення громадського порядку; попередження правопорушень та їх усунення; забезпечення громадської безпеки та безпеки дорожнього руху;
- охорона навколишнього природного середовища; захист усіх форм власності від злочинного посягання;
- виявлення й розкриття злочинів, розшук осіб, які їх учинили;
- здійснення системи заходів щодо відновлення нормального функціонування об'єктів безпеки у регіонах, що потерпіли у результаті виникнення надзвичайних ситуацій;
- виконання кримінальних покарань і адміністративних стягнень та гарантування безпеки інших цінностей особи, суспільства і держави, а також участь у заходах щодо гарантування національної безпеки за межами України відповідно до міжнародних угод, укладених або визнаних Україною [8, с. 106].

Висновок щодо певної обмеженості ролі МВС як суб'єкта системи національної безпеки функцією забезпечення правопорядку і громадської безпеки в Україні поділяють й інші вітчизняні науковці. Так, зокрема, Т.А. Авакян зазначає, що МВС як суб'єкт реалізації безпекової політики здійснює правоохоронну діяльність у напрямі забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки й порядку, а також надання поліцейських послуг, завдяки чому забезпечує упорядкованість та охорону суспільно значущих правових відносин [9, с. 129–130].

Підтримуючи зазначену позицію, вважаємо, що розширення чинним Законом «Про національну безпеку України» окремих функцій МВС як елемента системи суб'єктів забезпечення національної безпеки є недостатньо обґрунтованим. Зокрема, це стосується певного підпорядкування МВС Державної прикордонної служби України та покладання на МВС формування і реалізацію державної політики у сферах захисту державного кордону України та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні.

Державна прикордонна служба, відповідно до ст. 6 Закону України «Про державну прикордонну службу», є правоохоронним органом спеціального призначення і має такі складники: Центральний орган виконавчої влади та територіальні органи Центрального органу виконавчої влади, які реалізують державну політику у сфері охорони державного кордону. На ДСПУ покладено завдання щодо забезпеченості недоторканості державного кордону та охорони суверенних прав України в її прилеглої зоні та виключній (морській) економічній зоні (ст. 1), а функціями є:

- охорона державного кордону України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах із метою недопущення незаконної зміни проходження його лінії, забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму;
- здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України та до тимчасово окупованої території і з неї осіб, транспортних засобів, вантажів, а також виявлення і припинення випадків їх незаконного переміщення;
- охорона суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні та контроль за реалізацією прав і виконання зобов'язань у цій зоні інших держав, українських та іноземних юридичних і фізичних осіб, міжнародних організацій;
- ведення розвідувальної, інформаційно-аналітичної, оперативно-розшукової діяльності та контррозвідувальних заходів в інтересах забезпечення захисту державного кордону згідно із законами України «Про розвідувальні органи», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про контррозвідувальну діяльність»;
- участь у боротьбі з організованою злочинністю та протидія незаконній міграції на державному кордоні та в межах контрольованих прикордонних районів;

- участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом;
- участь у здійсненні державної охорони місць постійного і тимчасового перебування Президента України та посадових осіб, визначених у Законі України «Про державну охорону органів державної влади та посадових осіб»;
- координація у мирний час діяльності утворених відповідно до законів України військових формувань та відповідних правоохоронних органів, пов'язаних із захистом державного кордону України, відповідно до ч. 3 ст. 2 Закону України «Про державний кордон України»;
- координація діяльності державних органів, що здійснюють різні види контролю під час перетинання державного кордону України, пропуску з тимчасово окупованої території України або беруть участь у забезпеченні державного кордону, прикордонного режиму і режиму в пунктах пропуску через державний кордон України та в контрольних пунктах в'їзду-виїзду. Виконання зазначених у першій частині цієї статті Закону функцій є оперативно-службовою діяльністю ДСПУ [10].

З урахуванням зазначених завдань і функцій ДСПУ, їх важливості вбачається за доцільне визначити її у Законі України «Про національну безпеку» самостійним суб'єктом державної політики із забезпечення національної безпеки поряд із таким її суб'єктом, як СБ України.

Подібна ситуація з іншим державним органом – Національною гвардією України. Законом України «Про національну гвардію» від 04.11.1991 № 1774-XII (*утратив чинність на підставі Закону № 1363-XIV від 11.01.2000. ВВР, 2000, № 8, с. 48*) Національна гвардія підпорядковувалася Верховній Раді України, безпосереднє керівництво Національною гвардією покладалося на командуючого, який призначався Верховною Радою України за поданням Президента на п'ять років. Заступники командуючого Національної гвардії призначалися на посади Президентом України за поданнями командуючого (ст. 11). У Національній гвардії створювалася військова рада, персональний склад якої затверджувався Президентом України (ст. 12) [11]. На підставі Закону України № 1363-XIV від 11.01.2000 Національна гвардія була розформована [12].

Законом України від 13 березня 2014 р. № 876-VII Національну гвардію України було створено повторно. При цьому в зазначеному нормативно-правовому акті було наголошено, що Національна гвардія України є військовим формуванням із правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ [13]. У липні 2015 р. Верховною Радою України було розглянуто проєкт Закону України «Про органи внутрішніх справ» [14], у якому Національна гвардія України визначалася одним з елементів системи органів внутрішніх справ. А у жовтні цього ж року Постановою Кабінету Міністрів України, яка набрала чинності одночасно із Законом України від 02 липня 2015 р. № 580-VIII «Про національну поліцію», було затверджено Положення про Міністерство внутрішніх справ України [15]. Згідно з ним, основними завданнями МВС України було передбачено забезпечення формування державної політики у сферах, віднесених до компетенції діяльності Державної прикордонної служби, Національної гвардії, Митної служби України і Національної поліції. На нашу думку, Національну гвардію України, як і ДПСУ, доцільно визначити самостійним суб'єктом сектору безпеки і оборони України та підпорядкувати її Верховній Раді України і Президенту України по аналогії з приписами Закону України від 1991 р.

Концентрація (зосередження) в одній державній інституції, у даному разі МВС, значної частки силового блоку держави за певних умов може створити загрозу конституційному ладу. У цьому контексті слід згадати деякі події минулого. Одним з організаторів і керівників так званого ГК ЧП у колишньому СРСР у 1991 р. був В. Крючков, який очолював КДБ. Ця структура вважалася монстром, оскільки у її складі перебували контррозвідувальні органи, Прикордонні війська, розвідувальні органи, підрозділи урядового зв'язку, тобто КДБ СРСР мав значний силовий потенціал, який міг відіграти вирішальну

роль в організації військового перевороту і захопленні влади. Зазначене скоріше і було прийнято до уваги законодавцем в Україні під час створення вітчизняних спецслужб та їх реформування на початку її становлення як самостійної, незалежної, соборної, правової держави. Так, під час створення Національної служби безпеки України, а потім Служби безпеки України та подальшого її реформування були виведені з її складу і набули самостійного статусу Державна прикордонна служба, Служба зовнішньої розвідки, Управління державної охорони та Державна служба.

На окремі недоліки чинного законодавства з визначення статусу складників сектору безпеки і оборони звертає увагу І.М. Доронін. На його думку, причиною цього є незавершеність адміністративно-правової реформи [16, с. 233].

Висновки.

1. Однією з головних передумов формування дієвої державної політики у сферах національної безпеки і оборони є розвиток відповідного сектору держави як основного інструменту реалізації цієї політики.

2. Заміна законодавцем у Законі України «Про національну безпеку» визначення суб'єктів забезпечення національної безпеки України на визначення складників сектору безпеки і оборони вбачається невиправданою і є свідченням порушення законодавцем юридичної техніки створення зазначеного нормативно-правового акту.

3. Закону «Про національну безпеку» в контексті визначення складників сектору безпеки і оборони притаманна внутрішня неузгодженість окремих його положень, а у структурі та змістовній побудові положень, що мають до них відношення, спостерігається алогічність.

4. Оскільки ефективність протидії загрозам національній безпеці, гарантування безпечного функціонування і сталого розвитку нашої держави, насамперед, залежить від належного виконання функцій такими суб'єктами забезпечення національної безпеки, як Служба безпеки України, Міністерство оборони України, Збройні сили України, Міністерство внутрішніх справ України, удосконалення законодавчого визначення їхніх повноважень набуває особливої актуальності і значущості.

5. Для вдосконалення концептуальних засад державної політики із забезпечення національної безпеки вважається за доцільне у Закон України «Про національну безпеку» внести відповідні зміни щодо чіткого визначення суб'єктів забезпечення національної безпеки України, їхніх повноважень та класифікації. Із цією метою, зокрема, використати позитивний досвід минулого з вирішення зазначеної проблеми, на що звернуто увагу вище.

Перспективою подальших розвідок у цьому напрямі можуть бути:

- шляхи вдосконалення чинного законодавства з визначення повноважень інститутів громадського суспільства (громадян, громадських об'єднань та організацій) як суб'єктів забезпечення національної безпеки України;
- форми участі у забезпеченні національної безпеки народу України та їх нормативно-правове визначення.

Література:

1. Політологічний енциклопедичний словник упоряд. В.П. Горбатенко ; за ред. Ю.С. Шемшученко, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенко. 2-е вид., доп. і перероб. Київ : Генеза, 2004. 736 с.
2. Про національну безпеку : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
3. Про затвердження рішення РНБО «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>
4. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV. *БВР*. 2003. № 39. Ст. 351. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>

5. Про Концепцію (Основи державної політики) національної безпеки України : Постанова Верховної Ради України від 16 січня 1997 р. № 3/97-ВР. *БВР*. 1997. № 10. Ст. 850. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Ковалів М.В., Іваха В.О. Державно-правовий механізм забезпечення національної безпеки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2015. Вип. 4(97). С. 162–169.
7. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : Розпорядження Президента України від 07 жовтня 1992 р. № 157/92-рп. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157/92-рп#Text>
8. Ліпкан В.А. Національна безпека України : навчальний посібник. 2-е вид. Київ : КНТ, 2009. 576 с.
9. Авакян Т.А. Безпекова політика України в умовах євроінтеграції. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 4(97). С. 125–133.
10. Про державну прикордонну службу : Закон України від 03 квітня 2003 р. № 661-IV. *БВР*. 2003. № 27. Ст. 208. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text>
11. Про національну гвардію : Закон України від 04 листопада 1991 р. № 1774-XII. *БВР*. 1992. № 1. Ст. 1 (*утратив чинність на підставі Закону № 1363-XIV від 11.01.2000*). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1774-12#Text>
12. Про розформування національної гвардії : Закон України від 11 січня 2000 р. № 1363-XIV. *БВР*. 2000. № 8. Ст. 48. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-14#Text>
13. Про національну гвардію України : Закон України від 13 березня 2014 р. № 876-VII. *БВР*. 2014. № 17. Ст. 594. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text>
14. Проект Закону України «Про органи внутрішніх справ» від 02 липня 2015 р. № 579-VIII. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54672
15. Про Затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 878. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF#Text>
16. Доронін І.М. Організаційно-правові аспекти трансформації системи сектору безпеки і оборони. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 6. С. 230–233.

References:

1. Horbatenko, V.P. (Ed.), Shemshuchenko, Yu.S. (Ed.), Babkin, V.D. (Ed.), & Horbatenko, V.P. (Ed.). (2004). *Politychnyi entsyklopedychnyi slovnyk* [Political encyclopedia dictionary] (2nd ed., rev. and enl.). Kyiv: Henesa. [in Ukrainian]
2. Pro natsionalnu bezpeku [On national security], Law of Ukraine No. 2469-VIII, Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), No. 31, art. 241 (2018). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> [in Ukrainian]
3. Pro zatverdzhennia rishennia RNBO «Pro Stratehiyu natsionalnoi bezpeky Ukrainy» [On approval of the NSDC decision «On the national security strategy of Ukraine»], Decree of the President of Ukraine No. 392/2020 (2020). <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> [in Ukrainian]
4. Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy [On the fundamentals of national security of Ukraine], Law of Ukraine No. 964-IV, Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), No. 39, art. 351 (2003). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> [in Ukrainian]
5. Pro Kontsepciyu (Osnovy derzhavnoi polityky) natsionalnoi bezpeky Ukrainy [On the concept (fundamentals of state policy) of national security of Ukraine], Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine No. 3/97-VR, Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), No. 10, art. 850 (1997). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian]
6. Kovaliv, M.V., & Ivakha, V.O. (2015). Derzhavno-pravovyi mekhanizm zabezpechennia natsionalnoi bezpeky [State-legal mechanism of ensuring national security]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnih sprav. Seriya yurydychna*, 4(2015), 162–169. [in Ukrainian]

7. Pro zatverdzhennia Polozhennia Pro Ministerstvo vnutrishnih sprav Ukrainy [On approval of the regulation on the Ministry of Internal Affairs of Ukraine], Resolution of the President of Ukraine No. 157/92-rp (1992). <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157/92-p#Text> [in Ukrainian]
8. Lipkan, V.A. (2009). *Natsionalna bezpeka Ukrainy: Navchalnyi posibnyk* [National security of Ukraine: Textbook] (2nd ed.). Kyiv: KNT. [in Ukrainian]
9. Avakyan, T.A. (2015). Bezpekova politika Ukrainy v umovah yevrointehratsii [Security policy of Ukraine in the context of European integration]. *Naukovyi Visnyk Natsionanoi akademii vnutrishnih sprav*, (4)97, 125–133. [in Ukrainian]
10. Pro derzhavnuyu prykordonnu sluzhbu [On the State Border Service], Law of Ukraine No. 661-IV, Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), No. 27, art. 208 (2003). <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> [in Ukrainian]
11. Pro natsionalnu gvardiyu [On the National Guard], Law of Ukraine No. 1774-XII, Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), No. 1, p. 1 (1992). Repealed by Law No. 1363-XIV of January 11, 2000. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1774-12#Text> [in Ukrainian]
12. Pro rozformuvannya natsionalnoi gvardiyi [On the disbandment of the National Guard], Law of Ukraine No. 1363-XIV, Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), No. 8, p. 48 (2000). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-14#Text> [in Ukrainian]
13. Pro natsionalnu gvardiyu Ukrainy [On the National Guard of Ukraine], Law of Ukraine No. 876-VII, Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), No. 17, art. 594 (2014). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text> [in Ukrainian]
14. Proekt Zakonu Ukrainy «Pro orhany vnutrishnikh sprav» [Draft Law of Ukraine «On internal affairs bodies»], No. 579-VIII (2015). https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54672 [in Ukrainian]
15. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28 zhovtnya 2015 r. No. 878 Pro Zatverdzhennia Polozhennia pro Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy, yaka nabrala chynnosti odnochachasno iz zakonon Ukrainy vid 2 lyulya 2015 roku No. 580-VIII [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of October 28, 2015, No. 878]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF#Text> [in Ukrainian]
16. Doronin, I.M. (2019). Organizatsiyno-pravovi aspekty transformatsii systemy sektora bezpeky i oborony [Organizational and legal aspects of the transformation of the security and defense sector system]. *Porivnyalno-analitychne pravo*, (6), 230–233. [in Ukrainian]

Mykola Shylin, Tetiana Konyk. Possibilities of using the legislative definition of the powers of the subjects of ensuring the national security of Ukraine in the past to improve them in the context of its European and Euro-Atlantic integration

The article makes a comparative analysis of current national legislation with the legal acts of Ukraine during its formation and development to determine the powers of the subjects to ensure the national security of Ukraine. It is found that in the current legal acts, unlike the legislation of 1991–2017, the subject of ensuring the national security of Ukraine still needs to be defined. Instead, they represent the security and defense sector of Ukraine and its constituent elements, as well as the areas in which they ensure the formation and implementation of the State policy and their powers. At the same time, there is a certain contradiction in the provisions of the current legal acts regarding the definition of state authorities and local self-government bodies as elements of the security and defense sector of Ukraine, as well as the attribution of the same state institutions to different components of the industry. This indicates the legislator's inconsistency in defining the security and defense sector's structural elements and raises doubts about their list's logic and validity. The definition in the Law of Ukraine «On National Security of Ukraine» of the powers of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine as a subject of the security and defense sector is also debatable. In particular, this concerns certain subordination of the State Border Guard Service of Ukraine and the National Guard to the MIA and entrusting this law enforcement agency with the functions of ensuring the formation of state policy in the areas within the competence of these state institutions. In the authors' view, concentration (concentration) of

a significant share of the state's power bloc in one state institution, in this case, the MIA, and expansion of its powers under certain conditions may threaten the constitutional order. Based on this, they concluded that to improve the current legislation on defining the state policy on national security, it is advisable to determine the SBGS and the National Guard in the Law of Ukraine «On National Security» as independent subjects of the state policy on national security along with such a subject as the Security Service of Ukraine. At the same time, the National Guard should be subordinated to the Verkhovna Rada and the President of Ukraine, similar to the way it was done under the 1991 Law of Ukraine, and the necessary amendments should be made to ensure a clear definition of all subjects of national security, their powers and classification.

Key words: *state policy, Euro-Atlantic integration, European integration, legislation, national security, regulatory acts, security providers, security and defence sector.*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Phd Tomasz Wojciechowski – doctoral School of Technical University of Koszalin, Faculty of Humanities of Technical University of Koszalin.

Агафонова Ганна – доцентка кафедри політологічних та культурологічних студій, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля.

Гнилицька Анастасія – здобувачка вищої освіти за напрямом підготовки 052 «Політологія» юридичного факультету, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля.

Березовська-Чміль Олена – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Воронич Андрій – аспірант кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Фицик Владислав – аспірант кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Герман Мирослава – аспірантка кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Гнатишин Микола – аспірант кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Климончук Василь – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Липчук Оксана – кандидатка політичних наук, доцентка кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Кобець Юлія – кандидат політичних наук, завідувач кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Кобець Тарас – аспірант кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Коник Тетяна – здобувач ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 «Політологія», Рівненський державний гуманітарний університет.

Липчук Оксана – кандидатка політичних наук, доцентка кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Ломака Іванна – кандидатка політичних наук, доцентка кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Мадрига Тетяна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Бриндальський Андрій – аспірант кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Марчук Василь – доктор історичних наук, професор кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Марчук Наталія – кандидат політичних наук, доцент кафедри журналістики, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Матвієнків Світлана – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Лешишин Олег – здобувач наукового ступеня доктора філософії кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Махно Юрій – аспірант кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Мельничук Іван – здобувач ступеня доктора філософії з політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Міщук Андрій – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України і методики викладання історії факультету історії, політології і міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Міщук Мар'яна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів факультету історії, політології і міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Монолатій Іван – доктор політичних наук, професор кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Ободянський Ярослав – аспірант кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника; лейтенант, помічник начальника навчальної частини кафедри військової підготовки, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу.

Присяжнюк Тетяна – здобувач наукового ступеня доктора філософії з політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Савлюк Михайло – аспірант кафедри політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Сич Олександр – доктор політичних наук, кандидат історичних наук, професор кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Сливчук Віталій – здобувач наукового ступеня доктора філософії, кафедра політичних інститутів та процесів, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Тюріна Олена – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин Навчально-наукового інституту психології та соціальних наук, Міжрегіональна академія управління персоналом.

Шилін Микола – доктор юридичних наук, професор, професор спеціальної кафедри Навчально-наукового інституту державної безпеки, Національна академія Служби Безпеки України.

НОТАТКИ

ВІСНИК ПРИКАРПАТСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ПОЛІТОЛОГІЯ

Випуск 17, 2024

Головний редактор *Василь МАРЧУК*
Літературний редактор *Руслана БОДНАР*
Комп'ютерна верстка *Оксана МОЛОДЕЦЬКА*
Коректор *Надія ГРИЦІВ*

Підписано до друку 02.05.2024 р.
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 27,2. Зам. № 0724/533

Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Тел.: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.